

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

19. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ (SEYRANÎ, RUHSATÎ VE DADALOĞLU)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

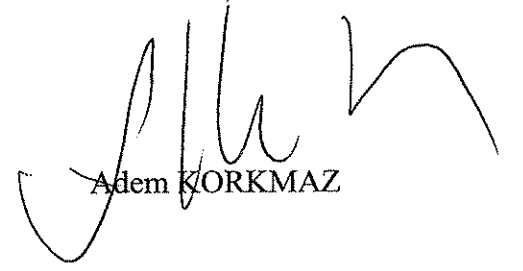
HAZIRLAYAN
ÂDEM KORKMAZ

DANIŞMAN
Doç. Dr. HATİCE İÇEL

2014-NİĞDE

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “19. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ (SEYRANÎ, RUHSATÎ VE DADALOĞLU)” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandığım kaynaklara, kullanıldıkları yerlerde atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım./...../201...

Adem KORKMAZ

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Hatice İÇEL danışmanlığında Adem KORKMAZ tarafından hazırlanan "19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili (Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

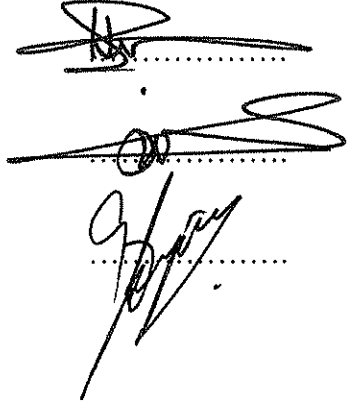
Tarih: 10/09/2014

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Hatice İÇEL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ramis KARABULUT

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sercan DEMİRGÜNEŞ

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

19. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE SEVGİLİ (SEYRANÎ, RUHSATÎ VE DADALOĞLU)

Âdem KORKMAZ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2014

Danışman: Doç. Dr. Hatice İÇEL

Türk Halk Edebiyatı, binlerce yıl öncesine dayanan köklü bir edebiyattır. Bu edebiyatın vazgeçilmez motifi ise sevgilidir. Bu çalışmamızda 19. yüzyılın önemli şairlerinden olan Seyranî, Dadaloğlu ve Ruhsatî'nin şiirleri esas alınarak, 19. yüzyılda sevgili ve sevgiliye ait unsurlar incelenmiştir. Bu unsurlar; sevgilinin fiziki özellikleri, karakter özellikleri, yaşadığı mekânlar, zamanlar, kullandığı aksesuarlar ve araç gereçler, soyu gibi sevgiliye ait temel öğelerdir.

Çalışmamızın amacı 19. yüzyıl âşık şiirinin karakteristik özelliklerini taşıyan üç âşıktan hareketle dönemin sevgili ve sevgiliye ait hususiyetlerini tespit etmek ve söz konusu dönemi aydınlatmaktır. Çalışmanın neticesinde, 19. yüzyıl şiirindeki sevgiliye ait unsurlar belirlenmiş ve bu unsurlar ışığında sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19.yüzyıl saz şiiri, sevgili, sevgili motifi, Seyranî, Ruhsatî, Dadaloğlu.

ABSTRACT

**VALENTINE MOTIF IN MINSTREL POEM IN 19.TH CENTURY (SEYRANÎ,
RUHSATÎ AND DADALOĞLU)**

ADEM KORKMAZ

Department of Turkish Language and Literature

Institute of Social Sciences of Niğde University

September 2014

COUNCELLOR: Associate Professor Doctor HATİCE İÇEL

Turkish Folk Literature is an established literature which dates back thousands of years ago. Indispensable motive of this literature is “beloved”. In this study, beloved and elements of beloved in the 19. century have been discussed in details based on the poems of Seyranî, Dadaloğlu and Ruhsatî, who were outstanding poets of 19. century. These elements are the physical characteristics of the beloved, personality traits, places and time in which she lived, accessories and tools she used and some other basic elements such as her ancestry.

The objective of our study is to narrate the characteristics and elements of beloved with respect to the period and to enlighten the so-called period with reference to three minstrels who had the characteristic features of minstrel poems of 19. century. As result of this study, elements of beloved in the 19. century have been determined and in the light of these elements, some conclusions have been drawn.

Keywords: The poem of long necklute of 19.th century, long neck lute poem, mistrel valentine, Seyranî, Ruhsatî, Dadaloğlu.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖN SÖZ.....	xxvii
KISATMALAR	xxix
GİRİŞ.....	1
1. 19. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİ.....	1
2. ÂŞIKLARIN HAYATLARI.....	4
2. 1. Ruhsatf	4
2. 2. Seyranî	7
2. 3. Dadaloğlu.....	9
I. BÖLÜM	11
GENEL OLARAK SEVGİLİ.....	11
1. SEVGİLİYLE İLGİLİ TEŞBİH VE HİTAPLAR	11
1. 1. Afet	11
1. 2. Ağa Yollu.....	12
1. 3. Ak.....	13
1. 4. Bağ, Bostan, Koru.....	13
1. 5. Bal, Şeker, Yağ	14
1. 6. Bîvefa.....	15
1. 7. Bülbül.....	15
1. 8. Can, Canan	15
1. 9. Cellat.....	17
1. 10. Ceren, Ceylan, Geyik.....	17

1. 11. Çiçek	18
1. 12. Dal.....	18
1. 13. Derman.....	19
1. 14. Diken.....	19
1. 15. Dilber	20
1. 16. Dildâr	24
1. 17. Din, İman	24
1. 18. Dost, Yaren	24
1. 19. Duman.....	26
1. 20. Gelin.....	26
1. 21. Gül.....	28
1. 22. Güzel, Hûb	31
1. 23. Hanım.....	36
1. 24. Hercai.....	36
1. 25. Huri	37
1. 26. İma (Dağ Keçisi).....	38
1. 27. İnci, Sedef, Dür	38
1. 28. İt	39
1. 29. Kale, Hisar	39
1. 30. Kalpazan	40
1. 31. Kaz, Kuğu	40
1. 32. Keklik.....	40
1. 33. Kız.....	41
1. 34. Köşek	42
1. 35. Kuş	42
1. 36. Kuzu.....	43

1. 37. Lokman	43
1. 38. Lale	44
1. 39. Mâh, Ay, Işık	44
1. 40. Ma'kes-i Hüsn-i Ezel.....	45
1. 41. Maya	45
1. 42. Melek	46
1. 43. Merdâne	46
1. 44. Mimar.....	47
1. 45. Nakkaş.....	47
1. 46. Nazlı, Şîvekâr.....	48
1. 47. Nergis.....	48
1. 48. Nevreşte, Nevcivân, Taze, Tıfl	49
1. 49. Nigâr	49
1. 50. Ördek, Suna.....	50
1. 51. Peri	52
1. 52. Pulat	53
1. 53. Sakî	53
1. 54. Satıcı	54
1. 55. Sel	54
1. 56. Serv-i Revân.....	55
1. 57. Sevdiğim, Habip, Maşuk, Mahbup	56
1. 58. Sitemkâr	58
1. 59. Sultan, Padişah, Şah, Sultan, Hünkâr, Han	59
1. 60. Şahin, Baz, Toygun.....	61
1. 61. Şem	62
1. 62. Şikâr	63

1. 63. Şuh	63
1. 64. Tabip	63
1. 65. Tavus Kuşu	64
1. 66. Turna	64
1. 67. Tûti	65
1. 68. Yâr	66
1. 69. Yavru	72
1. 70. Yayla	72
1. 71. Yayla Kızı	72
1. 72. Yel	73
1. 73. Yol	73
1. 74. Yosma	74
1. 75. Yusuf	74
1. 76. Zalim	75
1. 77. Ziyaret	75
2. SEVGİLİYE AİT İSİMLER	76
2. 1. Genel Olarak Sevgiliye Ait İsimler	76
2. 2. Leyla	81
II. BÖLÜM	83
SEVGİLİNİN FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ	83
1. BAŞ	83
1. 1. Genel Olarak Baş	83
1. 2. Baş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	84
1. 2. 1. Güneş	84
1. 2. 2. Eğri Baş	84
2. SAÇ	85

2. 1. Genel Olarak Saç	85
2. 2. Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	86
2. 2. 1. Şekil ve Renk Bakımından Saç	86
2. 2. 1. 1. Bele Taranan Saç	86
2. 2. 1. 2. Belik Belik, Kelep Kelep	86
2. 2. 1. 3. Bela	87
2. 2. 1. 4. Bent Olmuş Saç	87
2. 2. 1. 5. Bulut	88
2. 2. 1. 6. Dağınık, Perişan Saç	88
2. 2. 1. 7. Ekin	89
2. 2. 1. 8. Elmas Takılı Saç	90
2. 2. 1. 9. Gerdana Dökülen Saç	90
2. 2. 1. 10. Irgalanan Saç	91
2. 2. 1. 11. Kaş Üstüne Taranan Saç	91
2. 2. 1. 12. Urgan, Bağlayan	91
2. 2. 1. 13. Kulunca Dökülen Saç	92
2. 2. 1. 14. Leyla	92
2. 2. 1. 15. Âşığı Mansur Gibi Asan Saç	92
2. 2. 1. 16. Mâr	93
2. 2. 1. 17. Mor	94
2. 2. 1. 18. Nâr	94
2. 2. 1. 19. Omuza Dökülen Saç	95
2. 2. 1. 20. Öldüren Saç	95
2. 2. 1. 21. Örgülü	95
2. 2. 1. 22. Reyhanlı	96
2. 2. 1. 23. Saz	96

2. 2. 1. 24. Sırma-İbrişim-Altın Saç	96
2. 2. 1. 25. Sultan Kavisi.....	97
2. 2. 1. 26. Sümbül.....	98
2. 2. 1. 27. Sümbül Takılan Saç.....	98
2. 2. 1. 28. Taranan, Düzülen Saç.....	99
2. 2. 1. 29. Tel Tel.....	100
2. 2. 1. 30. Toplanmış Saç	102
2. 2. 1. 31. Topuğa Değen Saç.....	102
2. 2. 1. 32. Tûba	103
2. 2. 1. 33. Suna, Turna Teli	103
2. 2. 1. 34. Yanağa, Yüze Değen Saç	104
2. 2. 1. 35. Yeke Telli	105
2. 2. 1. 36. Zenzemeli (Hoş Nağmeli)	106
2. 2. 2. Koku Bakımından Saç.....	106
2. 2. 2. 1. Misk.....	106
3. KÂKÛL, PERÇEM	107
3. 1. Genel Olarak Kâkûl, Perçem	107
3.2. Kâkûl, Perçem ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	107
3. 2. 1. Gamlı.....	107
3. 2. 2. Gerdana Dolanan.....	107
3. 2. 3. İpek Tel	107
3. 2. 4. Kaşa Uygun Perçem	108
3. 2. 5. Kesik Kâkûl.....	108
3. 2. 6. Kıvrım Kıvrım.....	108
3. 2. 7. Perişan	108
3. 2. 8. Rüzgâr Alan Kâkûl.....	109

3. 2. 9. Taranmış.....	109
3. 2. 10. Yaşmaktan Çıkan Kâkül.....	109
3. 2. 11. Yasemin.....	109
3. 2. 12. Yüze Değen Kâkül	110
4. ALIN.....	110
4. 1. Genel Olarak Alın	110
4. 2. Alın ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	110
4. 2. 1. Hulle Biçilen Alın	110
5. KAŞ	111
5. 1. Genel Olarak Kaş.....	111
5. 2. Kaş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	111
5. 2. 1. Ay (Hilal)	111
5. 2. 2. Ayın.....	112
5. 2. 3. Bölünür.....	113
5. 2. 4. Can Alan, Akıl Alan.....	113
5. 2. 5. Çatık, Yıkılmış, Eğik Kaş	113
5. 2. 6. Elif.....	114
5. 2. 7. Ira (Râ)	115
5. 2. 8. Kalem	115
5. 2. 9. Katar Katar, Toplanmış	116
5. 2. 10. Kerde (Rastık) Çekilen Kaş.....	116
5. 2. 11. Kusursuz, Güzel	116
5. 2. 12. Kıskanılan.....	117
5. 2. 13. Mihrap	117
5. 2. 14. Oynayan Gezen, Ar Edep Koymayan, Âlemi Berbat Eden Kaş	117
5. 2. 15. Öpülen, Öpülmek İstenen Kaş	118

5. 2. 16. Perişan	118
5. 2. 17. Samur	119
5. 2. 18. Sırma	119
5. 2. 19. Siyah.....	119
5. 2. 20. Süzgün, Eğik	120
5. 2. 21. Taranan Kaş.....	120
5. 2. 22. Teber.....	121
5. 2. 23. Yay, Keman Kaş	121
5. 2. 24. Zülfikâr.....	123
6. GÖZ.....	124
6. 1. Genel Olarak Göz	124
6. 2. Göz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	124
6. 2. 1. Arap Farisî.....	124
6. 2. 2. Bela.....	125
6. 2. 3. Benli Göz.....	125
6. 2. 4. Büyük	125
6. 2. 5. Can Alıcı-Cellat.....	126
6. 2. 6. Ceylan.....	126
6. 2. 7. Cihanı Yakan, Şanlı.....	127
6. 2. 8. El Eden Göz	127
6. 2. 9. Ela.....	128
6. 2. 10. Hükmeden, Zapteden, Hapseden Göz	129
6. 2. 11. Kara, Seyfi, Kömür	129
6. 2. 12. Kinli.....	131
6. 2. 13. Mestân, Mest, Humurlanmış	132
6. 2. 14. Nergis	133

6. 2. 15. Oymak Oymak	133
6. 2. 16. Pehlivan.....	133
6. 2. 17. Pınar	134
6. 2. 18. Sürmelenmiş.....	134
6. 2. 19. Süzgün.....	135
7. GAMZE (BAKIŞ)	135
7. 1. Genel Olarak Gamze.....	135
7. 2. Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	136
7. 2. 1. Candan Bîzâr Eden Bakış.....	136
7. 2. 2. Göz Ucuyla Bakış.....	136
7. 2. 3. Hoşça Bakış.....	136
7. 2. 4. Kaçak Bakış.....	137
7. 2. 5. Kalbe Doğru Bakış	137
7. 2. 6. Ok, Mızrak	137
7. 2. 7. Süzgün Bakış.....	138
7. 2. 8. Şahin, İspir Bakışlı	138
7. 2. 9. Şahane Bakış	139
7. 2. 10. Yürek Ezen Bakış.....	139
7. 2. 11. Yosma.....	139
8. GÖZYAŞI.....	140
8. 1. Genel Olarak Gözyaşı	140
8. 2. Gözyaşı ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	140
8. 2. 1. Pınar	140
8. 2. 2. Sel, Umman.....	140
8. 2. 3. Katar Katar	140
9. KİRPİK.....	140

9. 1. Genel Olarak Kirpik.....	140
9. 2. Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	141
9. 2. 1. Birbirine Bakışan Kirpikler.....	141
9. 2. 2. Cana Kast Eden.....	141
9. 2. 3. Çift Çift.....	141
9. 2. 4. Elif.....	142
9. 2. 5. Haçer.....	142
9. 2. 6. Kancalı.....	142
9. 2. 7. Kara.....	142
9. 2. 8. Kusursuz.....	142
9. 2. 9. Ok.....	143
9. 2. 10. Süzgün, Eğik, Kaykı.....	143
9. 2. 11. Yüze Dökülen Kirpik.....	144
10. YÜZ, YANAK (CEMÂL, RÛY, RUH, SİMA).....	144
10. 1. Genel Olarak Yüz ve Yanak.....	144
10. 2. Yüz, Yanak ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	144
10. 2. 1. Ablak.....	144
10. 2. 2. Ay, Mah, Kamer.....	144
10. 2. 3. Al Yanak.....	146
10. 2. 4. Bal, Kaymak.....	148
10. 2. 5. Çok Renkli, İki Renkli.....	148
10. 2. 6. Benli.....	149
10. 2. 7. Bahar-Yaz.....	149
10. 2. 8. Elma Kiraz.....	149
10. 2. 9. Elmas.....	150
10. 2. 10. Çukur Çukur (Gamzeli).....	150

10. 2. 11. Gül.....	150
10. 2. 12. Gülgülü.....	151
10. 2. 13. Güneş.....	152
10. 2. 14. Doyumsuz.....	152
10. 2. 15. İman Arttıran	152
10. 2. 16. Kar.....	153
10. 2. 17. Melek.....	153
10. 2. 18. Öpülen, Öpülmek İstenen Yüz.....	153
10. 2. 19. Saklanmış, Nikaplı, Perdeli.....	154
10. 2. 20. Şevk Veren	154
10. 2. 21. Turşu Satan Asık Surat.....	155
10. 2. 22. Öldüren Yüz	155
10. 2. 23. Yusuf.....	155
10. 2. 24. Yüzün Nuru, Işığı, Ziyası.....	156
11. AĞIZ.....	157
11. 1. Genel Olarak Ağız	157
11. 2. Ağız ile Alakalı Teşbih ve Tasavvurlar	157
11. 2. 1. Gonca	157
11. 2. 2. Şeker, Bal	158
12. DUDAK.....	158
12. 1. Genel Olarak Dudak	158
12. 2. Dudakla ilgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	158
12. 2. 1. Kevser.....	158
12. 2. 2. La'l, Ahmer (Kırmızı).....	159
12. 2. 3. Kiraz.....	159
12. 2. 4. Mercan.....	160

12. 2. 5. Öldüren Dudak	160
12. 2. 6. Öpülen, Emilen, Nûş Edilen.....	160
11. 2. 7. Râz.....	161
12. 2. 8. Saklanan, Bükülen Dudak (Dudak Bükme).....	161
12. 2. 9. Sihir	162
12. 2. 10. Şeker, Bal, Kaymak.....	162
12. 2. 11. Şarap, Mey	163
12. 2. 12. Şeftali	164
12. 2. 13. Şirin	164
12. 2. 14. Zülâl	164
13. DİL.....	164
13. 1. Genel Olarak Dil	164
13. 2. Dil ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar	164
14. DİŞ.....	165
14. 1. Genel Olarak Diş.....	165
14. 2. Diş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	166
14. 2. 1. İnci, Dür	166
14. 2. 2. Mercan.....	166
15. BOYUN.....	167
15. 1. Genel olarak Boyun	167
15. 2. Boyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	167
15. 2. 1. Tavus Kuşu.....	167
15. 2. 2. Ördek.....	167
15. 2. 3. Uzun	167
16. KOL.....	167
16. 1. Genel Olarak Kol	167

16. 2. Kol ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	167
16. 2. 1. Boyna Dolanan, Saran Kol.....	167
16. 2. 2. Öldüren Kol.....	168
16. 2. 3. İnci, Mercan Takılı Kol.....	168
16. 2. 4. Yumuşak Kol.....	168
17. EL	168
17. 1. Genel Olarak El.....	168
17. 2. EL ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	169
17. 2. 1. Ak (Beyaz). El.....	169
17. 2. 2. Bade Sunan El	169
17. 2. 3. Güllü.....	170
17. 2. 4. Kalem Tutan El	170
17. 2. 5. Kınalı.....	170
17. 2. 6. Öpülmek İstenen El.....	171
17. 2. 7. Topak.....	171
17. 2. 8. Yıkanan El.....	171
18. GERDAN.....	171
18. 1. Genel Olarak Gerdan	171
18. 2. Gerdanla ilgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	172
18. 2. 1. Ak.....	172
18. 2. 2. Ballı	173
18. 2. 3. Benli	173
18. 2. 4. Emilen, Öpülen.....	173
18. 2. 5. Gümüş, Sim, Billur Gerdan.....	173
18. 2. 6. Gerdan Açmak, Gerdan Kırmak.....	174
18. 2. 7. Kuğu.....	175

18. 2. 8. Mihrap Yazılı	175
18. 2. 9. Reyhanlı	175
18. 2. 10. Yukarıda Olan Gerdan	175
19. GÖĞÜS, DÖŞ, SİNE.....	176
19. 1. Genel Olarak Göğüs.....	176
19. 2. Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	176
19. 2. 1. Ak.....	176
19. 2. 2. Açılan, Görünen Göğüs.....	177
19. 2. 3. Benli	178
19. 2. 4. Elvan Elvan, Nakışlı.....	178
19. 2. 5. Göğüs Üstündeki Düğmeler	178
19. 2. 6. Gül.....	179
19. 2. 7. Kar.....	179
19. 2. 8. Misk.....	180
19. 2. 9. Namaz Kılınan Yer.....	180
19. 2. 10. Sarılan, Sarmak İstenen.....	180
19. 2. 11. Uzun Yayla.....	181
19. 2. 12. Yumuşak.....	181
20. KOYUN.....	181
20. 1. Genel Olarak Koyun	181
20. 2. Koyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	181
20. 2. 1. Arzulanan, Girilen Koyun	181
20. 2. 2. Ayva, Turunç, Nar Biten Koyun	182
20. 2. 3. Kışlanacak Koyun	182
21. MEME	183
21. 1. Genel Olarak Meme	183

21. 2. Meme ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar	183
21. 2. 1. Ayva-Turunç-Nar	183
21. 2. 2. Beyaz	183
21. 2. 3. Domurlanmış	183
21. 2. 4. Emilen	184
21. 2. 5. Kokusu	184
22. BEL	184
22. 1. Genel Olarak Bel	184
22. 2. Bel ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar	184
22. 2. 1. İnce	184
22. 2. 2. Bele Sarılmak	185
22. 2. 3. Bükülen Bel	185
22. 3. Belle İlgili Diğer Unsurlar	186
22. 3. 1. Bele Takılan Kemer, Kuşak, Şal, Hançer	186
23. BOY	186
23. 1. Genel Olarak Boy	186
23. 2. Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	187
23. 2. 1. Elif	187
23. 2. 2. Fidan-Dal	187
23. 2. 3. Öldüren	187
23. 2. 4. Suna	188
23. 2. 5. Revan, Hırâmân, Salınan	188
23. 2. 6. Servi, Kavak	188
23. 2. 7. Usul, Güzel	189
23. 2. 8. Uzun, Orta, Münâsip Boy	190
24. AYAK, TOPUK	191

24. 1. Genel Olarak Ayak, Topuk	191
24. 2. Ayak ve Topuk ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	191
24. 2. 1. Kınalı	191
24. 2. 2. Ak Topuk	191
24. 2. 3. Ufak Ayak	191
24. 2. 4. Topuğa Değen Unsurlar	192
25. VÜCUT (TEN)	192
25. 1. Genel Olarak Vücut	192
25. 2. Vücut ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar	192
25. 2. 1. Ak	192
25. 2. 2. Bağ, Bahçe	193
25. 2. 3. Nâzenîn	193
25. 2. 4. Pamuk	193
25. 2. 5. Sığın Etlî	194
25. 2. 6. Sîm	194
25. 2. 7. Uygun, Kusursuz	194
25. 3. Koku Bakımından Ten	194
25. 3. 1 Misk, Anber	194
25. 3. 2 Eşsiz	194
26. BEN	195
26. 1. Genel Olarak Ben	195
26. 2. Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	195
26. 2. 1. Bağlayan	195
26. 2. 2. Çifte, Elvan Elvan	196
26. 2. 3. Mercan	196
26. 2. 4. Öldüren, Derde Düşüren	196

26. 2. 5. Öpülen, Dişlenmek İstenen	196
26. 2. 6. Sayılan	197
26. 2. 7. Sıra Sıra, Katar Katar	197
26. 2. 8. Siyah.....	197
26. 2. 9. Yüz Yanak, Gerdan Göz Üzerinde.....	198
26. 3. Koku Bakımından Ben.....	198
26. 3. 1. Anber	198
27. TER.....	199
27. 1. Genel Olarak Ter.....	199
27. 2. Ter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	199
27. 2. 1. Gül.....	199
28. YAŞ	199
28. 1. Genel Olarak Yaş.....	199
III. BÖLÜM.....	203
SEVGİLİNİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ.....	203
1. GENEL OLARAK KARAKTER.....	203
1. 1. Karakter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	203
1. 1. 1. Akıl Eğlencesi	203
1. 1. 2. Âlişân	203
1. 1. 3. Değişken Huylu.....	204
1. 1. 4. Emsalsiz	205
1. 1. 5. Edepli Erkânlı Vakur.....	206
1. 1. 6. El Sözüne Uyar.....	207
1. 1. 7. Hâlden Bilmez, Haksızlık Yapar.....	207
1. 1. 8. Huri Melek	208
1. 1. 9. Kibirli, Kendini Beğenmiş	208

1. 1. 10. Küser	209
1. 1. 11. Kuyu Kazar	211
1. 1. 12. Nazlı, Nazik, Edalı, Cilveli, İşveli	211
1. 1. 13. Pak (Temiz).....	215
1. 1. 14. Sadık, Özü Sözü Bir, Mert	215
1. 1. 15. Sır Saklayan.....	216
1. 1. 16. Söz Verip Sözünde Durmaz	217
1. 1. 17. Utangaç.....	217
1. 1. 18. Vefasız.....	218
1. 1. 19. Kandıran, Kalpazan.....	218
1. 1. 20. Zalim, Cevreden	219
IV. BÖLÜM	222
SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI.....	222
1. GÜLÜŞ.....	222
1. 1. Genel Olarak Gülüş.....	222
1. 2. Gülüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	222
1. 2. 1. Hoşça Gülüş	222
1. 2. 2. Fıkır Fıkır	223
1. 2. 3. İnci, Mercan, Gül Döken.....	223
1. 2. 4. Sine Yakan, İncelten, Üzen, Kalbe Değen	223
2. SÖZ, KONUŞMA	224
2. 1. Genel Olarak Söz, Konuşma.....	224
2. 2. Söz, Konuşma ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	224
2. 2. 1 Ayıltan.....	224
2. 2. 2. Bülbül	224
2. 2. 3. Dayanılmaz, Dert Veren, Öldüren.....	225

2. 2. 4. Duru.....	225
2. 2. 5. Dür (İnci).....	225
2. 2. 6. Kumru.....	225
2. 2. 7. Nazlı	226
2. 2. 8. Sitemli, Acı Poyraz, Kahırlı, Dertli.....	226
2. 2. 9. Şirin, Bal, Güzel.....	227
2. 2. 10. Taç.....	228
2. 2. 11. Turna	229
2. 2. 12. Tûti	229
2. 2. 13. Uğrun (Gizli) Konuşma.....	230
2. 2. 14. Sevgilinin Metinlerde Geçen Konuşmaları	230
3. YÜRÜYÜŞ.....	235
3. 1 Genel Olarak Yürüyüş	235
3. 2. Yürüyüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	236
3. 2. 1. Düz, Doğru.....	236
3. 2. 2. Kan Dökücü, Öldürücü	236
3. 2. 3. Kaz, Keklik, Şahin, Suna, Turna.....	237
3. 2. 4. Kostak.....	238
3. 2. 5. Maya (Deve).....	238
3. 2. 6. Nazlı	238
3. 2. 7. Peri	239
3. 2. 8. Salınarak.....	239
3. 2. 9. Selvi, Fidan, Dal.....	241
3. 2. 10. Şah, Hünkâr.....	241
3. 2. 11. Yavaş Yavaş, Tıkır Tıkır, Hoşça.....	242
3. 2. 12. Bazı Fiillerle Yürüyüşü	242

4. KIYAFET VE AKSESUARLAR.....	243
4. 1. Genel Olarak Kıyafet	243
4. 2. Kıyafetler ve Kıyafetlerin Yapımında Kullanılan Kumaşlar	243
4. 2. 1. Kıyafetler.....	243
4. 2. 1. 1. Don	243
4. 2. 1. 2. Entari, Telli	243
4. 2. 1. 3. Heril	245
4. 2. 1. 4. Kürk	245
4. 2. 1. 5. Libas	245
4. 2. 1. 6. Önlük	245
4. 2. 1. 7. Salta	245
4. 2. 1. 8. Sıktırma	246
4. 2. 1. 9. Şalvar	246
4. 2. 2. Kıyafette Kullanılan Kumaşlar.....	247
4. 2. 2. 1. Atlas, Savai, Sim, İpek, Hara, Kemha, Kutnu, Keten	247
4. 2. 3. Kıyafette Renk.....	248
4. 2. 4. Ayakkabılar	250
4. 2. 4. 1. Çizme.....	250
4. 2. 4. 2. Mest	251
4. 2. 4. 3. Nalın	251
5. AKSESUAR	251
5. 1. Genel Olarak Aksesuar	251
5. 1. 1. Altın, Gümüş, Elmas, İnci Mercan.....	252
5. 1. 2. Cığa, Tel.....	252
5. 1. 3. Halhal	253
5. 1. 4. Hamaylı, Muska	253

5. 1. 5. İbrişim	254
5. 1. 6. Kemer	254
5. 1. 7. Kol Halkası, Burma.....	255
5. 1. 8. Saça Takılan Çiçekler.....	255
5. 1. 9. Yüzük	256
5. 2. Yüze, Alna, Saça, Omza Atılan ve Takılan Aksesuarlar	256
5. 2. 1. Bürümcek	256
5. 2. 2. Çâr	256
5. 2. 3. Çember	257
5. 2. 4. Fes, Eğr'efe.....	257
5. 2. 5. Nikap, Yaşmak, Perde.....	258
5. 2. 6. Şal, Lahur	259
5. 2. 7. Yemeni, Tülbent, Yağlık, Elvela.....	260
5. 3. Makyaj Malzemeleri	261
5. 3. 1. Cila	261
5. 3. 2. Kerde (Rastık)	261
5. 3. 3. Kına	261
5. 3. 4. Sürme	263
6. ARAÇ, GEREÇ	264
6. 1. Genel Olarak Araç, Gereç	264
6. 1. 1. Halı	264
6. 1. 2. Hançer, Bıçak	264
6. 1. 3. Kalem, Nâme (Mektup).....	265
6. 1. 4. Mendil	265
6. 1. 5. Tas, Kadeh.....	265
6. 1. 6. Yorgan.....	266

7. SOY, NESİL	266
7. 1. Genel Olarak Soy, Nesil	266
7. 2. Soy, Nesil ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar	267
7. 2. 1. Aşiret Kızı	267
7. 2. 2. Avşar, Türkmen.....	267
7. 2. 3. Huri, Melek, Peri.....	268
7. 2. 4. Kral Kızı.....	268
7. 2. 5. Kuş	268
7. 3. Annesi, Babası, Kardeşleri, Diğer Akrabaları ve Tanıdıkları	269
8. YER, YURT	271
8. 1. Genel Olarak Yer, Yurt.....	271
8. 2. Yer, Yurt ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	272
8. 2. 1. Âşığın Semti	272
8. 2. 2. Ava Giderken	273
8. 2. 3. Bağ, Bahçe	273
8. 2. 4. Cami Avlusu.....	273
8. 2. 5. Cennet.....	274
8. 2. 6. Gemi	274
8. 2. 7. Göl, Irmak Kenarı	274
8. 2. 8. Kapı.....	275
8. 2. 9. Pınar, Su Yolu	275
8. 2. 10. Tenha Yerler.....	276
8. 2. 11. Oda	277
8. 2. 12. Saray.....	277
8. 2. 13. Tarla	277
8. 2. 14. Yayla, Dağ Başı.....	277

8. 3. Sevgilinin Bulunduğu Mekân İsimleri.....	278
9. DEĞER (KIYMET).....	282
9. 1. Genel Olarak Değer (Kıymet).....	282
SONUÇ.....	287
KAYNAKÇA	289

ÖN SÖZ

Türk Halk edebiyatı, sözlü edebiyata kadar uzanan köklü bir edebiyattır. Şaman törenleri ve dini törenlerle başlayan âşık edebiyatının,Orta Asya'dan yayılmaya başladığını ve günümüze kadar sınırlarını genişleterek çok geniş bir sahada binlerce yıldır var olduğunu görmek mümkündür.Bu uzun serüven içinde,sosyal hayat ve düşünce hayatında görülen değişimler, binlerce yıl süregelen edebî zevkin ve geleneğin de farklılaşmasına zemin hazırlamıştır. Devam edegelen bu süreçte Türk Halk şiiri, üç kolda kendi çizgisini tayin etmiş ve şekillenmiştir: Anonim Halk Şiiri, Dini-Tasavvufi Halk Şiiri ve Âşık Tarzı Türk Şiiri.

16. yüzyılda sözlü kültür ortamında,tam manasıyla vücut bulan âşık edebiyatı, 16. yüzyıldan sonra bağımsız bir şiir kolu olarak varlık gösterir. Asırlarca devam eden ve edecek olan bu süreçte, dönemin siyasî, toplumsal, fikrî, dinî ve askerî olayları Türk halk şiirini de tabii olarak etkilemiş ve bu etki eserlerde doğrudan yahut dolaylı olarak vücut bulmuştur.

XI. yüzyılla edebiyatımızın kapısını çalan divan edebiyatının rüzgârı ve ihtişamı, 18. yüzyılın sonlarında, son büyük temsilcisinin ölümüyle kaybolursa da halkın bağrından çıkan ve tamamıyla milli unsurlarla mücehhez olan halk edebiyatı, yine halkın gönlünde yer bulmuş; süsten, ihtişamdandan uzak, mütevazı, bir parça öksüz; fakat bir o kadar da içten, arı ve gür sesiyle halkın bütün terennümlerine ve duygularına tercüman olmuştur. Türk halk şairlerini tek başlarına incelemekten öte onları bir geleneğin zinciri, -öncesi ve sonrasıyla- tek kalıp hâlinde düşünmek daha uygun olacaktır.

Bu çalışmada“19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili”konualınmıştır. Bu dönem içinde, sevgiliye bakış açısını, şairlerin duygu, düşünce ve tasavvurlarını, doğrudan ve dolaylı olarak sevgiliyi nasıl ele aldıklarını, dönemin şartları içinde sevgilinin sosyal çevresinin ve giyim kuşamının nasıl olduğunu, nerelerde görülebildiğini, hâl hareket ve tavırlarını, karakteristik özelliklerini kısacası sevgiliye ait ne varsa,geniş bir şekilde incelemeye çalıştık.

Dönem içinde var olan şairler, sevgililerini anlamak ve anlatmak için pek çok tasavvur kullanmışlar ve özgün söyleyişler meydana getirmişlerdir. Bu motifleri kullanmalarının amacı kabına sığmayan, coşkun sevgilerini bir parça somutlaştırmak, lisana alamadıkları onlarca hissi kalıplara dökerek duygu ve hayal gücünün derinlikleriyle ifade ettikleri kelimeleri, sevgilinin kapısını çalacak bir anlam hâline getirmektir. Zaman zaman, beddualarla, zaman zaman dualarla ve yalvarışlarıyla ortaya konulan bu sevginin en önemli ve güzel yanı herbiri birer Türkmen olan bu halk ozanlarının kalplerinin de dilleri gibi duru, içten ve çıkarsız olmasıdır.

“19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili(Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)” adlı çalışmada konuyu sınırlandırdık ve dönem üzerinde en etkili olan üç aşığı ele aldık. Bu âşıklar Seyranî, Dadaloğlu ve Ruhsatî'dir. Âşıkların eserlerini incelerken titiz davranmaya gayret ettik. Çalışmamızda ilk önce Ruhsatî, Seyranî ve Dadaloğlu'nun hayatı, edebi şahsiyeti verilmiştir. Daha sonra çalışmamızın ana konusu olan “19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili”ye geçilmiştir. Bu konuyu ‘Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları’ ve ‘Diğer Güzellik Unsurları’ olmak üzere iki ana kısımda inceledik. Ana konudaki çalışmamızda ilk olarak sevgili, genel olarak ele alınmıştır. Sevgiliyle ilgili teşbih ve hitaplar sunulmuş, sevgiliye ait isimler ayrıntılı olarak belirtilmiş, sevgilinin fiziki güzellik unsurları ve fiziki özelliklerinden ayrıntılı olarak bahsedilmiş ve her güzellik unsurunun geçtiği mısralar gösterilmiştir. ‘Sevgilinin Diğer Güzellik Unsurları’ olarak ele aldığımız ikinci bölümde ise, fiziki özelliklerinden ziyade, hâl, hareket, tavır ve karakter özellikleri ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Yapılan benzetmeler ve tasavvurlar açıklamalı bir şekilde tasnif edilmiş, eserlerde karşılaşılan mısralar tespit edilerek tespit edilen bu metinler çalışmaya aktarılmıştır. Sonuç bölümünde aynı yüzyılda yaşamış üç halk ozanının benzer ve farklı yönleriyle ait oldukları yüzyıldaki sevgili motifi tüm hatlarıyla ele alınarak bir sonuca gidilmiştir. Çalışmamız, yararlandığımız kaynakları belirtmek amacıyla kaynakçayla sona ermektedir.

Gerek konu tespitinde gerekse de çalışmanın hazırlanmasında bana her konuda yardımcı olan, engin bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren; anlayışıyla, sabrıyla, desteğiyle, gerçek bir rehber olan, öğrencisi olmakla her zaman gurur duyduğum değerli hocam, Doç. Dr. Hatice İÇEL'e gönülden teşekkürü bir borç bilirim. Kıymetli aileme, destekleri, anlayış ve sabırları için ayrıca teşekkür ederim.

Niğde 2014

Âdem KORKMAZ

KISATMALAR

Bkz.:Bakınız

C.:Cilt

Dr.:Doktor

Hiz.:Hazreti

Hizl.:Hazırlayan

MEB.:Milli Eğitim Bakanlığı

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

Prof.:Profesör

s.:Sayfa

S.:Sayı

vb.:Ve benzeri

GİRİŞ

1. 19. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİ

Mehmet Fuat Köprülü'ye göre (Köprülü 1962: 524)16. yüzyıldan beri gelişimini sürdüren âşık edebiyatı 19. yüzyılda daha büyük önem kazanmıştır. Divan edebiyatında Mahallîleşme akımının etkileri artarken, diğer yandan âşık şiiri, divan edebiyatı etkisine daha fazla girerek halktan ve halk zevkinden uzaklaşma eğilimi göstermeye başlamıştır. Âşıklar, Âşık Ömer ve Gevherî'nin etkisinde kalarak aruz ölçüsünü ve divan şiirinin nazım şekillerini daha çok kullanmaya başlamışlardır. Hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlerde de daha çok Arapça ve Farsça kelime terkip ve tamlamalar kullanmaya başlamışlardır." "Âşık edebiyatı ve divan edebiyatı 19. yüzyılın ikinci yarısında, toplumdaki değişim ve gelişime paralel olarak gerileyip gelenekten uzaklaşmaya başlamıştır.

Erman Artun (Artun 2011: 4) 19. yüzyılda İstanbulun, âşık edebiyatını gelişmesi bakımından çok uygun bir çevre olduğunu dile getirmiş. Bunda II. Mahmut'un âşıkları korumasının payı büyük olduğunu belirtmiştir. Artun'a göre bu yüzyılda âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı yeniden canlanmıştır.19 yüzyılın sonlarında büyük yerleşim merkezlerindeki ve özellikle İstanbul'daki kuvvetli âşıklık geleneği yerini başka bir geleneğe" semaî kahvelerine" bırakmıştır. Bu kahvelerde söz sahibi olan âşıklar artık gezginci âşık değildir. "Meydan Şairleri" de denen bu tarzın temsilcileri semaî kahvelerinde mani destan, koşma, divanî, semaî, kalenderî gibi şiirler söylerlerdi. Ramazan, bayram ve Cuma geceleri semaî kahvelerinde büyük toplantılar olurdu. Önce klarnet, darbuka ve zilli maşa gibi çalgılarla mızika faslı yapılırdı. Alafranga marşlardan sonra türkülere geçilirdi. En sonunda âşık şiirleri okunurdu. İstanbul'da semaî ocakları, genellikle tulumbacı ocaklarına bağlı İstanbullu âşıklardı. Tekkelerin kurulduğu ve geliştiği şehir ortamında âşıkların, tekke ve medrese kültürüyle yoğrularak 19. yüzyıl sonlarına kadar geleneksel tavırlarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu yüzyılda âşıkların çoğu okur-yazardır. Bazı âşıkların şiirlerini klasik kalıplara uymasa da divan şeklinde basılmıştır. Okur-yazar âşıkların yanı sıra eski geleneğe bağlı âşıklar dar, çevrelerde şiir söyleyerek âşıklık geleneğini sürdürmeye devam etmişlerdir

"Bu yüzyıl da 17. yüzyıl gibi Türk saz şiirinin zirve heyecanını yaşadığı dönemlerden biridir. Kaynakların artması, bazı âşıkların şiirinin basılma şansını yakalaması elbette yüzyılın gelişmesinde etkili olmuştur." (Alptekin- Sakaoğlu 2008: 96).

19. yüzyılda yazılan şiirlerden hareketle bilhassa âşıkların toplumun içinden çıkmalarından dolayı, toplumun gelenek görenek, aşk, kahramanlık ve ölüm gibi pek çok konuda hakkında net fikre sahip olunabilir.

AMAÇ

Çalışmamızın amacı; 19. yüzyıl âşık şiirinde geçen sevgili motifini bütün yönleriyle ele almak ve hangi unsura niçin ve nasıl benzetildiğini örnekleriyle ortaya koymaktır. Âşık şiirinin 19. yüzyılda sevgiliye bakışından hareketle bütün bir halk edebiyatı hakkında çıkarım yapabilmek de mümkün olacaktır. Netice itibariyle âşık edebiyatının dolayısıyla Türk halk şiirinin inceliğinin ve ahenginin anlaşılması, hiçbir teşbih ve tasavvurun sıradan ve rastgele olmadığı her birinin bir mana inceliği taşıdığını belirlemek ve ortaya koymak temel amacımızdır.

YÖNTEM

Metinlerin tespitinde fişleme yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra tespit edilen bu metinler kendi içinde tasnif edilmiş ve ana tasnif içindeki metin başlığına yerleştirilerek sınıflandırılmıştır.

VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışmamıza ilk olarak inceleyeceğimiz yüzyılı araştırmakla başladık. 19. yüzyıl âşık edebiyatında, yaşadıkları dönemi yansıtan üç sanatçıya ait güvenilir kaynaklara ulaşmak için kaynak taraması yaptık. Bu doğrultuda Eflâton Cem Güney-Çetin Eflâton Güney'in "*Ruhsatî*", Hüseyin Avni Yüksel'in "*Âşık Seyranî*" ve İsmail Görkem'in "*Yeni Bilgiler Işığında Dadaoğlu*" adlı eserlerine ulaştık ve bu eserleri çalışmamızda esas aldık. Eserlerin her birini inceleyerek konumuzda kullanılacak unsurları tek tek tespit ettik. Bu tespitlerimizi önce ana başlıklar altında, daha sonra alt başlıklar altında tasnif ettik. Bütün örnekleri hazırladıktan ve başlıkları belirledikten sonra farklı kaynaklara başvurarak, örneklerin önceki yüzyıllarda nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı hakkında bilgiler edindik. Kendi çalışmamıza bu kaynaklardaki bilgileri de aktararak, bir sentez oluşturmaya çalıştık.

Tespit ettiğimiz mısraların yazımından sonra bu mısranın hangi şaire ait olduğu, sayfa numarası, mısranın alındığı şiir numarası, bent veya dörtlük numaralarını bu şiirlerin sağ alt köşesinde belirttik. Bunun bir örneği şu şekildedir:

Çatma kaşlarını gel eyle rahat
Zülfünü gerdâna düzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

Sevgilinin karakter özelliklerinde ise zaman zaman farklı bir yol takip ederek, genel başlık içinde bir nevi şerh yaparak örnekler üzerinde açıklama yoluna gittik. Bir örnekte

yalnızca bir mısra verirken, bir başka örnekte ise bütünlüğün bozulmaması için bir kıtanın tamamına ver verilmiştir. Bunu anlam bütünlüğünü bozmamak adına yaptık.

SINIRLILIKLAR

“19. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili(Seyranî, Ruhsatî ve Dadaloğlu)” adlı çalışmamızı hazırlarken, konunun genişliği, söz konusu yüzyılda yaşamış şairlerin çokluğu, yazılmış ve söylenmiş şiirlerin fazla olmasından dolayı konuyu sınırlandırdık. Dönemi en iyi yansıtan ve dönemin en karakteristik özelliklerini şiirlerinde bulabileceğimiz üç şair olan Seyranî, Dadaloğlu ve Ruhsatî’yi ele aldık. Bu üç âşığın şiirlerinden hareketler sevgili ve ona ait özellikleri inceledik.

2. ÂŞIKLARIN HAYATLARI

2. 1. Ruhsatî

Ruhsatî 19. yüzyılda yaşamış büyük bir halk ozanıdır. Âşıklığını ve hayatını araştıran araştırmacıların en önemli kaynağı, şairin elimizde olan şiirleridir. Bu şiirlerden hareketle, Ruhsatî'nin hayatı hakkında bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Eflatun Cem Güney'e göre Âşık Ruhsatî Sivas Kangal kazasına bağlı Deliktaş bucağındandır. Bu iddiasını "*Dedem vilayeti gitsem Tunus'a*" mısraıyla desteklemiş ve soyunun baharda yayladan yaylaya göçen, kış gelince Tunus'ta kışlayan Avşar soyu olduğunu belirtmiştir.(Güney 1975:7)

Ahmet Özdemir bu iddiayı destekleyerek: "*Ruhsatî eski adı Tonus olan günümüzde Şarkışla ve Altınyayla ilçelerini içine alan yöreden göçerek Kangal'ın Deliktaş köyüne yerleşen Yeni İl Türkmenleri, bir şiirine göre de Yeni İl Afşarları kökenli bir ailenin oğluydu*" tespitinde bulunmuştur (Özdemir 2008: 13).

Her iki araştırmacı da Ruhsatî'nin;

“Elli birde zuhur edip

Doğup meydana geldim ben”

şiirini (Güney 1975: 7) referans alarak doğumunun 1251 olduğu ve bu tarihin milâdî karşılığının ise 1835 olduğu hususunda birleşmişlerdir.

Ahmet Özdemir Mehmet Fuat Köprülü'nün , Ruhsatî'nin doğum yılını 1856 olarak verdiğini (Köprülü 1962: 539), Vehbi Cem Aşkun'un, *Büyük Halk ve Saz Şairi Ruhsatî* kitabında ise doğum tarihinin 1832 olarak gösterildiğini (Aşkun: 1944 :7) belirtmiştir. (Özdemir 2008: 13).

Özdemir, Ruhsatî'nin bir başka dörtlüğündeki;

“Aşk ile sürdüm safa

İsmim sorarsan Mustafa”

dizelerinden hareketle (Özdemir 2008: 14) Eflatun Cem Güney ise "*Mustafa'dır öz adım Mahlâsım Ruhsat koydum*" mısralarından hareketle (Güney 1975: 7) asıl adının Mustafa olduğunu belirtmişlerdir.

Âşık, Ruhsatî mahlasının dışında "İcâdî" mahlasını taşımış; hatta lebdeğmez söylediğinde "Cehdî"yi kullanmıştır.

"Bir zaman İcâdî bir zaman Cehdî/Şimdi de Ruhsatî baba dediler." (Güney 1975: 8).

Ruhsatî üzerinde çalışma yapan Doğan Kaya, böyle bir mahlasa rastlamadığını belirtmektedir (Alptekin-Sakaoğlu 2008: 147).

Ruhsatî küçük yaşta anne ve babasını yitirmiştir. Bunu:

“On iki yaşında sebâvetimde
Yitirdim pederi anamı vah vah”

mırsallarıyla (Güney 1975: 8) dile getirmiş ve kimsesiz kalarak değişik işlerde çalışmıştır.

Söylendiğine göre eline kalemi veren Hoca Feryâdî saz veren de Âşık Kusurî olmuştur. Âşıklık yoluna girdikten sonra geleneğe uyarak bir tarikata girmeyi düşünmüştür. Şiirleri incelendiğinde Bektâşî ve Nakşî geleneğine bağlılık bildiren şiirler yazmıştır.

Eflatun Cem Güney, Ruhsatî'nin:

"Târikatım Nakşî amma/Bize Veysî kul derler" ve *"Tadan bilir tarikimiz /Bal gibi Bektâşiyiz"* şiirlerinden hareketle Nakşî mi Bektâşî mi olduğu kestirilemiyor (Güney 1975: 9) dese de Doğan Kaya "Âşık Ruhsatî'nin Tarikatı Üzerine Düşünceler" adlı makalesinin sonuç kısmında(Güney 1975 :9) *"Ruhsatî Nakşî mi, Bektaşî mi yoksa Rüfaî mi? Şiirlerinden hareketle şunu söyleyebiliriz ki O Bektaşilik ve Rüfaîlikle ilgili şiirlerini bir durum veya bir sebep yüzünden söylemiştir. Her ikisine de sempati duyması o inancın bir ferdi olmasını gerektirmez. İnancının ne olduğunu anlamak için doğrudan doğruya kendini anlattığı ifadeler üzerinde durmamız gerekir ki biz de yukarıda detaylı olarak aktarmaya çalıştık. Bu bilgilerden ve yukarıdan beri sıraladığımız örneklerden görüleceği üzere Ruhsatî, Nakşibendî tarikatine mensup bir âşık olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şurasını da söyleyelim ki saygı, sevgi ve ilgi duyduğu diğer tarikatlere de hep sıcak yaklaşmıştır."* diyerek(Güney 1975 :9) Nakşibendi tarikatına mensup olduğunu belirtir.

"Âşık Ruhsatî badeli âşıklardandır. Ancak Rüyada kendisine gösterilip âşık olduğu bir sevgilisi yoktur. Ona âşıklık "bismillah" ile verilmiştir. Saz çalamayan âşıklardan olan Ruhsatî şiirlerini irticalen söyler. Sağlığında şöhrete kavuşmuştur. Fuat Köprülü ölümünü 1899; Kadri Özyalçın, Kemal Gürpınar ise 1901 olarak göstermişlerdir. Ruhsatî, Eflatun Cem Güney ve Doğan Kaya'nın tespitlerine göre 1911 yılında ölmüştür" (Artun: 2009: 339).

“ *"Ruhsatî'nin dili Karacaoğlu, Dadaloğlu, Gevherî gibi âşıklarla kıyaslandığında daha ağırdır. Onun dili daha çok Erzurumlu Emrah'ı hatırlatmaktadır. Bu benzerlik her iki*

şairin de dini tasavvufî terimleri fazlaca kullanmalarından kaynaklanmaktadır.” (Albayrak 1999: 26).

“Şiirlerinde kelime tekrarına düşmemeye özen gösteren Âşık Ruhsatî, ancak bir şeyi vurgulamak istediği zaman tekrarı bilinçli olarak yapar. Şiirlerinde tasvire fazlaca yer verildiği görülür. Öyle ki bu tasvirler her âşıkta rastlayamayacağımız güzelliكتedir. Kelime kadrosunda pek çok yerel kelime kullanmıştır.” (Artun 2009: 340).

Âşık Ruhsatî'nin şiirlerinde göçebe hayatın ve köy hayatının etkileri doğrudan görülür. Benzetmelerinde samimidir, Tasvirleri oldukça canlıdır. Bu canlılık Anadolu ağızlarını kullanmasında "diyorum " yerine "diyom" gibi halk ağzını bütün samimiyetiyle şiirlerine aktarmasıyla görölmektedir.

Dinî tasavvufî şiirleri vardır ve zaman zaman sevgililerinin ibadetlerini yerine getirmelerini öğütler. Aynı zamanda sevgililerine yazdığı şiirlerinde dili bütün canlılığıyla ve yoğun bir tutkuyla karşımıza çıkar. Pek çok acılar çekmiş ve görmüş olan Ruhsatî bu acıları ve hazin hayatını aktardığı şiirlerinde de çok başarılı bir dil kullanmış ve bütün ıstırabını mısralarına hiçbir yapmacıklığa düşmeden aktarmayı başarabilmiştir.

Âşık Ruhsatî kendinden önce halk şairlerinin yozlaştığı ve azaldığı bir dönemde gelerek âdeta yeni bir solukla Halk şiirinin bütün imkânlarını kullanarak ölmez eserler vermiştir.

2. 2. Seyranî

Hasan Avni Yüksel'in verdiği bilgilere göre(Yüksel 1987: 2-12) 19. yüzyılın tanınmış halk şairlerinden biri olan Seyranî'nin asıl adı Mehmet'tir. Kayseri'nin Develi (Everek) ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi 1800'dür. Ancak, doğum tarihi hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedirler. Bir kısım yazarlar Seyranî hakkında ilk matbu eseri veren Hâzım Ulusoy'a dayanarak, doğum tarihini 1807 olarak gösterirler. Bazıları da daha geriye giderek 1788'i kabul etmektedirler. Son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde Seyranî'nin doğum tarihinin 1800 olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Babası Oruza Camii imamı Cafer Efendi, annesi Emine Hatun'dur. Dört kardeş olan Seyranî ailenin en büyük evladıdır. İlk eğitimini babasının yanında tamamlayan Seyranî daha sonra Halâsiye Medresesi'ne devam etmiş ancak tahsilini tamamlamadan medreseden ayrılmıştır. Seyranî'nin gençlik yıllarını bir kısmı Develi'de geçmiştir. 182'lerde askere alındığı ve askerliğinin sekiz yıl kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.

Genç yaşta üne kavuşan ve askerlik sebebiyle de uzak diyarları görme imkânı bulan Seyranî artık kabına sığmaz olmuştur. O devirde halk şairlerinin saray tarafından gördüğü ilgiden de cesaret alarak memleketini, evini bırakıp İstanbul yollarına düşmüştür. Seyranî, İstanbul'da kaldığı zaman içerisinde şairlerin toplandığı meydan kahvelerine devam etmiş, saray tarafından düzenlenen çeşitli yarışmalara katılmış, devrin önde gelen şairleriyle atışarak çoğuna pes dedirtmiştir. Sert, haksızlığa boyun eğmeyen bir yaratılışa sahip olan Seyranî'nin olaylara bakışı, saraydan oldukça farklıdır.

Seyranî'nin umutlarla başlayan İstanbul günleri, haksızlıklarla mücadele ve acılarla, karamsarlıklarla doludur.

'Sendeyken her türlü mürüvvet-kanı

Bulmadın derdime çare İstanbul ' (Yüksel 1987: 5)

İstanbul'da başı tehlikeye girip de sığınacak bir yeri kalmayınca çareyi İstanbul'dan uzaklaşmada bulur. Nüfuzlu hemşehrilerinden biri (Maviş Ağa, Ali Celalettin Efendi veya Develizade Kasım Paşa) vasıtasıyla bir kervana katılarak İstanbul'dan Halep'e kaçarılır.

Seyranî'nin memleketten uzakta geçen bu gurbet hayatı yaklaşık üç yıl sürmüştür. Oralarda ne yapmış, kimlere kapılanmış tam olarak bilemiyoruz. Onun belli bir dalda karar kılamayan gönül kuşunun Halep'te Kadirî tarikatına bağlandığı zikredilir.

“Halep dönüşü bir süre Develi'de bağıyla, tarlasıyla uğraşır. Gerek Develi'de gerek Kayseri'de şiirleriyle, sohbetleriyle dost halkasını genişletir. Fakat geniş bir âlemi görüp tanımış, kabına sığmayan bir yaratılışa sahip olan şair için Develi'nin sürekli mekân olamayacağı açıktır. Nihayet öyle de olur. Bir süre sonra elinde sazı Develi'den ayrılarak memleketin çeşitli yerlerini dolaşmaya başlar. Yaşı ilerleyip de artık dizlerinde dolaşacak dermanı kalmadığını görünce memleketine döner ve ömrünün kalan kısmını Develi'de tamamlayarak 1866'da Hakk'ın rahmetine kavuşur. Çoğu halk şairinin insan ömrünü safha safha anlatan yaş destanı vardır.

Edebiyatımızda Seyranî mahlasını kullanan iki şair daha vardır ki, her ikisi de Evrekli Seyranî ile çağdaştır. Bunlardan birincisi olan Rumelili Seyranî'nin Edirneli olduğu sanılmaktadır. 19. yüzyılda İstanbul'da İmam Seyranî diye de anılan ve âşık kahvelerinde, padişah huzurunda atışmalarda bulunduğu bilinen şairin hayatı ve eserleri hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Aynı mahlası kullanan ikinci kişi ise Ispartalı Seyranî'dir. Asıl adı Ahmet olan âşık, aslen Ispartalı olmamakla birlikte yıllarca diyar diyar dolaştıktan sonra kalan ömrünü Isparta'da tamamlamıştır. İkinci Mahmut devrinde İstanbul'da bulunmuş, padişahın emriyle başka şairlerle müşaarelerde bulunmuştur. Gezip dolaştığı yerleri "Seyahat Destanı"nda anlatan şairin aruz ve hece ile güzel şiirleri bulunmasına rağmen eserleri üzerinde yapılmış derli toplu bir çalışma yoktur. 1844-1849 yılları arasında öldüğü sanılan Ispartalı Seyranî, yukarda sözünü ettiğimiz Rumelili Seyranî ile atışmış ve bu atışma neticesinde onu yenerek mahlasını değiştirmiştir.

Seyranî, şiirlerinin büyük bir kısmını hece ile söylemiştir. Bu şiirlerin bütünü dikkate alındığında şairin kuvvetli bir nazım tekniğine sahip olduğu görülmektedir. Çoğu koşma tarzında ve kusursuz olan bu şiirlerin yanında acemice söylenmiş, vezin ve kafiyeye yönünden oldukça bozuk şiirlerin de bulunuşu ilk bakışta şairin ünü ile bağdaşmamaktadır. Fakat bu tür şiirlerde görülen hataların şaire ait olduğunu sanmak da çok güç. Şekil ve muhteva yönünden zayıf olan şiirlerin başka şairlere ait olabileceği ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Yine şiirlerin alındığı cönklerin kıymeti, cönk sahiplerinin sosyal yapıları da burada önemli bir husustur. İstanbul'da bulunmuş, medrese tahsili görmüş, Arapça ve Farsçaya yeterince vakıf olduğu anlaşılan gezgin bir şairin bütün şiirlerinde aynı dil özelliklerini görmek mümkün değildir. Bununla beraber hece ile olan şiirleri bize şairin yaşadığı bölge olan Develi ağzı hakkında da bilgi vermekten geri kalmamaktadır.

“Seyranî'nin dili çağdaşlarına göre oldukça yalındır. Ancak çağının gerektirdiği sanatlı dili, divan tarzı şiirlerinde kullanmıştır. Bunun yanında yöresel dili de göz ardı etmemiştir.

Çağdaşları arasında yerel ögeleri en iyi kullanan âşıktır. Şiirleri kafiye yönünden başarılıdır. Özgün yeni kafiyeler kullanır. Cinaslı kafiyede çok başarılıdır.” (Artun 1999: 318).

Seyranî, 19. yüzyıla damgasını vurmuş gerek söyleyiş güzelliği ve kudretiyle gerekse işlediği konularla Türk halk şiirinin en başarılı şairlerinden biri olmuş ve ölümsüzleşmiştir.

2. 3. Dadaloğlu

Erman Artun'un aktardığına göre (Artun 2009:306) Dadaloğlu Çukurova'da konargöçer Türkmen toplulukları arasında yetişmiş, çağına damgasını vurmuş bir âşıktır. Göçebe hayatı, güneyde yaşayan âşıklarda kuvvetli izle bırakmıştır. Dadaloğlu için de yaşadığı toplumun sözcüsü olmuş, göçebe yaşamın doğal söyleyiş biçimiyle lirizmi yakalamış, kendinden sonra gelen âşıkları etkileyerek Çukurova âşık şiirinde gelenek oluşturmuştur

Alptekin ve Sakaoğlu Dadaloğlu'nun için Oğuzların 24 boyundan birisi olan Avşar boyuna mensup oldupunu, doğum tarihi bilinmemekle beraber araştırmacıların büyük kısmının inanışına göre 1785'te doğduğunu belirtmişlerdir. Dadaloğlu'nun öğrenimi hakkında da bilgimiz yoktur. Ancak babasının şair olması onun okuma ihtimalini kuvvetlendirdiğini (Alptekin-Sakaoğlu 2008: 118).

‘Avşar elinden sökün eyledim
Şam'da Kul Yusuf'u görmeğe geldim
Ziyâret ettim Şam-ı Şerif'i
Ustam divanına durmaya geldim’

mısralarındaki usta kelimesinden hareketle fikir yürütülmektedirler.

Artun Dadaloğlu hakkında (Artun 2009: 307).19. yüzyılda Çukurova'da Fıkra-i İslahiye birliğinin göçebe zümreleri yerleşik hayata mecbur etmesiyle beraber konargöçerlerle yer yer çatışmalar olduğunu, yeni yasama biçimine girmek istemeyen aşiretlerin direnmeleri âşıkların şiirlerine konu oldupunu dile getirmiş ve onun göçebe bir âşık oldupunu belirtmiştir. Artun'a göre Onun şiirleri, tarihsel ve toplumsal olaylardan kaynaklanır. Osmanlı yönetimi 1865 yılında Derviş Paşa komutasındaki Fıkra-i İslahiye adlı orduyu göçebe ayaklanmalarını bastırarak, onları yerleşik değişik bölgelere sevk etmekle görevlendirildiğini ve Dadaloğlu'nun aşiretinin de bu planda Sivas dolayına yerleştirildiğini söyler. (Alptekin-Sakaoğlu 2008: 118). *“Dadaloğlu'nun şiirlerinin tamamı hece vezniyle olup bunlarda pek bir saat endişesi görülmez. Şiirlerinde işlenen konu ise büyük ölçüde Avşar aşiretinin hayatıdır. Bu hayat içerisinde sevda, yurt güzellemeleri, göçer hayatı vb. olabilir.”*

Dadaloğlu Türk halkının özünü temsil eder. Bütün içtenliğiyle halkın hislerine tercüman olmuş. İçinde bulunduğu toplumu her manada yansıtmiştır.

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK SEVGİLİ

“*Aşk, âşık şiirinde en çok işlenen konudur. Âşıklar bahtsızdır, ömürleri sevgililerin peşinde koşmakla geçer. Onların sevgilileri ilahî ve ideal değildir. Âşık; güzellerle buluşur, sözleşir, hatta onları elde edebilir. Âşıklar, her zaman sevgililerinin özlemine çekmiş vuslatı istemişlerdir. Güzellik anlayışı ve güzelde aranılan güzellik öğeleri âşıklara göre değişir. Bu bazen boy bos, kaş, göz, bel, salına salına yürüyüş; bazen naz, gönül çelen bir bakış, vefa, iyi bir huy olabilir. Âşıklardaki aşk, sıradan bir ilişki değil bireysel bir arayış sembolüdür.*” (Artun 2009: 155-156).

“*Divan edebiyatında daha ayrıntılı ve incelikli bir şekilde derinleştirilen sevgili, halk edebiyatında daha hayati ve gerçekçi bir hâldedir.*” (Alparslan 2002: 799).

Sanatın doğuşunda sevgilinin olduğu muhakkaktır. 19. yüzyıl edebiyatında da sevgili her vasfıyla karşımıza çıkmaktadır. O güzelliğiyle akılları baştan alan, bakışıyla meftun eden, türlü cefalarla âşığa eziyet eden, murat ettiği kadar âşığını güldürendir. Âşık, sevgiliye vazgeçilmez bir tutkuyla bağlanmıştır. Bir nazına, bir güzelliğine dünya misli değerler biçilmiştir. Aranılan, özlenen ve söylenen odur. Gündüz hayal edilen ve gece düşlenen ondan başkası değildir. Sevgili, bütün unsurlarıyla âşığı çepeçevre kuşatmıştır. Bazen yayla başında görülür, bazen bir su yolunda giderken elinde su testisi vardır. Bazen deve katarları çekerek göç eder, kimi zaman mahalle gezer, halay çeker. Bazen bağını bahçesini sevdiğine açar ve en görkemli saraylarda oturur. Bir fermanla bütün âşıklarını katledebilecek kadar kudretli, işveli, nazlıdır; fakat bu naz bile bin ömre bedeldir.

Ele alınan eserlerde sevgili somut anlamlarda kullanılmıştır. Bu kadar hakiki bir hayat içindeyken bile “sevgili” sıfatının verdiği ulaşılmazlıkla uzaktır. Bazen bir ceylan, bazen bir kuş, bazen bir servi dalı yahut gül goncası, bazen bir sel ya da rüzgâr gibidir. Bir görünür bir kaybolur. Türlü türlü huylarıyla, akılları baştan alan güzelliğiyle, bütün dertlerin hem kaynağı hem de dermanıdır.

1. SEVGİLİYLE İLGİLİ TEŞBİH VE HİTAPLAR

1. 1. Afet

“*Âfet: Hurâfattan başı kız, gövdesi arslan şeklinde iki kanatlı bir mahlûk. Mısırlıların İsfenks- Eb'l Hevli Nihayet mertebede hüsne mâlik olduğundan gûyâ yüzünü görenler vehle-i nazarda kendilerine malik olmayacak raddelerde belâyı aşka giriftar oldukları için âfet tesmiye olunmuştur (Lugat-ı Ebuzziyâ) . Bugün bile birinin fevkalâde güzelliğinden bahsolunurken âfet*

gibi demek âdettir. Şiirlerimizde âfet, âfet-i devrân gibi tabirler çok geçer. Bununla beraber âfet sözünü bazen belâ, musîbet gibi mânalarda da kullanmışlardır. Esâsen lûgat mânâsı da belâ, dâhiye ve güzel mahbûbedir. Âfet-i devrân: Zamanın meşhur ve işvebâz güzeli demektir.” (Onay 2009: 34-35).

“Bela, musibet anlamına gelen âfet kelimesinin güzeller hakkında kullanılması, onların, aşklarına tutulanları, ölüme kadar sürükleyecek bir güzellik cazibesine sahip olmalarından dolaydır.” (Onan 1998: 391).

Sevgili, yaşadığı çağdaki en büyük kudret ve güzelliştir. Bu olağanüstü kudret ve güzellik, belâya sebep olmaktadır. Felaket başa geldiğinde insan hayatı, her zamanki gibi değil; olağanüstü olur. Bir manada “Yaratıcı”nın kuvveti ve kudreti de tecelli etmiştir. Sevgilinin sıradan bir insan gibi tasavvur edilmemesi, âşık olduğunda türlü belalara gark etmesiyle bu yönü ele alınmıştır.

Afet başa geldiğinde âşığı perişan eder, onu dünyanın diğer bütün zevklerinden mahrum edecek kadar bizar edecektir. Böyle bir afetin zararlarından kurtulmak, afetle bir olmakla mümkün olacaktır. Eskilerin dediği gibi “Tufanda balık, selde kuş olan kurtulur”. Afet, vuslatla neticelendiğinde âşığı öldürme ihtimali yüksektir; fakat bu ihtimal sevgili olmadan yaşama ihtimalinden kat be kat üstün olduğundan dolayı âşık için tercih sebebidir. Bu sebeplerden hareketle sevgili bir “afet” gibi tasavvur edilir.

İncelediğimiz eserlerde afet teşbihinin ikisi Seyranî’de, biri Dadaloğlu’nda olmak üzere üç yerde geçtiği tespit edilmiştir.

Hiçbir hâlden bilir âfet mi kaldı

(Seyranî s. 62 /32-3).

Öldürürse vuslatın Seyranî’yi tek razıyım

Ey cemal-i âfet-i devrânım Allah aşkına

(Seyranî s. 152/115-4).

Senin gibi âfet-i devrân bulunmaz

(Dadaloğlu s. 399/158-1).

1. 2. Ağa Yollu

“Sultan IV. Murad devri saz şairlerinin eserlerinde tesadüf olunan bir tabirdir. O zamanın ma'ruf bir yosmasına verilmiş, sonra emsâli hakkında söylenmesi âdet olmuş bir lakaptır. Bazı dilber hakkında söylenen yosma, vardakosta, hanım iğnesi nev'inden bir argodur.” (Onay 2009: 38).

Sevgiliye cilvesi, nazı, hafifmeşrep hareketleri ve rakiplere yüz vermesinden de hareketle sevgililer için de kullanılan bu tabir, Ruhsatî'nin aşağıdaki tek dörtlüğünde geçmektedir:

Kaşları benzer kaleme
Şavkı düşmüştür âleme
Çiçekler durdu selâma
Geldi ağa yollum geldi

(Ruhsatî s. 79/68-3).

1. 3. Ak

Sevgilinin "ak"(ağ) olması, hem huy ve karakterinin temiz olması hem de teninin beyaz olmasıyla alakalıdır. Zira “Alın ak olmak” tabiri Anadolu'da sık kullanılan bir deyimdir. Bu sebeple kalbinin temizliği ve saflığı, içinde kötülük olmamasının yanında beyaz tenli olması sevgili için tercih sebebidir.

İncelediğimiz eserlerde Dadaloğlu'nun şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır ve şu mısralarda tespit edilmiştir:

Ağ yârinen bizi ettiler gümân

(Dadaloğlu s. 105/28-4).

Hûri mi melek mi ağ yârin soyu

(Dadaloğlu s. 105/28-5).

Salın ağ yar görünür mü?

(Dadaloğlu s. 149/49-3).

Ağ yâri görünce yüreğim sızlar

(Dadaloğlu s. 247/99-2-1).

Ağ yâr size görünür mü?

(Dadaloğlu s. 384/151-2).

Oturmuş ağ gelin taşın üstüne

(Dadaloğlu s. 86/15-1).

1. 4. Bağ, Bostan, Koru

“Bağ” ya da “bostan” çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştirildiği yeşil alanlar için kullanılır. Sevgilinin uzuvları da şekil, tat ve renk itibarıyla bahçede yetişen meyvelerle tabir olunur. Yanaklarının elmaya, dudaklarının kiraza, göğüslerinin ise turunca benzetilmesi çok meşhurdur. Sevgili, edebiyatımızda her hâliyle türlü tatta ve rengârenk yemiş dolu; taze, güzel bir bahçedir. Âşık, kimi zaman bu bağdaki güllerin dalına konmak için bülbül olur, çevrilir

etrafında; kimi zaman “bağbân” olarak sevgilinin bağına bahçesine girer. Güllerini derer, yemişlerini tadar ve ağyara karşı onun bağını muhafaza eder.

Yenice bir bağa bağbân oldum

(Ruhsatî s. 169/179-1).

Bostan-ı vaslından senin ey melek

Yemedi Seyranî bir dilim kelek

(Seyranî s. 74/43-4).

Bağı bahçeli de gülü goncalı

(Dadaloğlu s. 279/109-6).

Engininde mor sümbüllü korusun

(Dadaloğlu s. 67/4-3).

1. 5. Bal, Şeker, Yağ

Bal, tabiatta en saf hâlde bulunan ve bayatlamayan tek besindir. Türlü çiçeklerden derlendiği için aynı zamanda şifa kaynağıdır ve her derde devadır. Tadı ise benzersizliği ve lezzetliğiyle teşbihlere her zaman mazhar olmuştur.

Sevgili ile bal arasında bu özelliklerden dolayı büyük bir yakınlık vardır. Sevgili âşık için tüm dertlere dermandır. Sevgilinin güzelliği asla eskimeyecek, tadı zaman geçse de azalmayacaktır. Bu hâliyle dünyanın en katıksız, en saf, en temiz ve tadıyla da eşsiz bir lezzete sahip balı gibidir. Âşık, tıpkı balın etrafında dönen bir oğul gibi sevgilinin etrafında çevrilir. Yalnızca âşık değil bütün rakipler de o balı tatmak için etrafında dönerler.

Dadaloğlu, gelin ve kızı kıyasladığı mısrasında, aynı karede olan bu iki güzellik için “taze yağ ve bal” teşbihini kullanmıştır.

Ruhsatî oğuldur bala çevrilir

(Ruhsatî s. 201/222-4).

Yeryüzünde arıların balısın

(Dadaloğlu s. 67/4-3).

Şekerden tatlı bal mısın nesin

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Her daim severler gelini kızı

Taze yağı bala katmış gib'olur

(Dadaloğlu s. 295/118-4).

1. 6. Bîvefa

Vefasızlık sevgilinin en önemli sıfatlarından biridir. Âşığa yüz vermez, çabuk unuttur ve kadir kıymet bilmez. Ruhsatî, bu vefasızlığı adlaştırmak sevgiliye bu sıfatıyla hitap etmiştir:

Beni sen ne sanırsın behey bîvefâ
Şu âlemde sensiz olamaz mıyım?

(Ruhsatî s. 178/191-1).

1. 7. Bülbül

“Bülbül, sesinin güzelliği ile tanınan ötücü kuş. Çeşitli Türk şivelerinde böberdek, bübürdek, keleşek, kujulak, ötlügen, sandugaç gibi adlarla da anılır. Divanü Lügat-it Türk'te ise sanduvaç olarak geçmektedir. Bülbülün ötüşü gür, melodik ve değişkendir.” (Albayrak 2010: 95).

Bülbül ötüşünün güzelliğiyle dillere destan bir kuştur. Edebiyatımızda genellikle âşıkla bütünleşmiş ve âşık bülbüle, gül ise sevgiliye teşbih edilmiştir. Bunun yanında aşağıdaki tespit edilen mısralarda Ruhsatî, sevgilisini bülbüle benzetmiştir. Bu benzetmede sevgilinin yaşadığı yerlerin bağlık bahçelik olması, sesinin güzel olması, ötüşündeki mahzunluk ve şevk etkili olmuştur. Bülbül olarak sevgilinin teşbih edildiği şiirlerde dikkat çeken husus, sevgilinin âşığa meylinin olması ve aşkının karşılık bulmasıyla alakalıdır.

Nedir senin derdin benim bülbülüm

(Ruhsatî s. 121/119-2).

Ben olaydım sana sâkî bülbülüm

(Ruhsatî s. 132/135-2).

1. 8. Can, Canan

“Can maddedir, görünmez fakat asariyle belli olur. Yani hareketle varlığı anlaşılır. Kendisi görünmez. Can bu itibarla bir cevherdir. Yani arazla varlığı bilinen bir şeydir. Arazi de her türlü hayat hareketleridir.” (Tarlan 1998: 61).

Sevgili dünyada insandan ayrı düşmeyen, yanındayken yahut uzaktayken bile hep âşığın sinesinde var olandır. Âşık gönülde her zaman beraber olunan ve artık onsuz yaşanılmayan sevgiliye kendinden ayrı olmadığını söylemek için, en öz tabirlerden biri olan “can” hitap etmektedir.

Can elbette insanın kendini, yüreğini ve baştan başa özünü temsil eder. İnsan canından vazgeçerse hayatından da vazgeçmiş olur. Bütün dünya aslında insanın “can”ıyla anlamlıdır. Can gönüldür, varlıktır, kaderdir, özdür.

“Can” sevgiliden ayrı düşünülemez. Bu bağlamda “canan” tâbiri manidardır; çünkü hem kavram itibariyle hem de kelime olarak “canan” kelimesinin içinde bir de “can” kelimesi vardır. Vazgeçilmez olan canı anlamlı kılan, dünyayı âdeta baştan başa varlığıyla donatan sevgili için “can” ve “canan” tabirleri de şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır.

Dem-be-dem gözlerin kızıl kanda mı?

Bu aşkın ateşi özge cânda mı

(Ruhsatî s. 108/103-4).

Âşıkları meftûn eden ol cânlar öğünsün

(Seyranî s. 176/139-4).

Beni mesteyledi bir cân

Âşıka cevreder her an

(Seyranî s. 145/108-4).

Büllûrdan latîftir ol senin gerdanın ey cân

(Seyranî s. 173/136-3).

Cân içinde cânım idin bir zaman

(Ruhsatî s. 137/140-1).

Severim Suna'mı cândan cân gibi

(Ruhsatî s. 139/143-2).

Âşıkları meftûn eden ol cânlar öğünsün

(Seyranî s. 177/137-1).

Sîneni arz et bana cânânım Allah aşkına

(Seyranî s. 152/115-2).

Derdimi anlamaz bir cânânım var

(Ruhsatî s. 36/20-3).

Ben de Ruhsatî'yim cânda cânanım

(Ruhsatî s. 115/111-4).

Bir dahi göreydim telli cânânı

(Ruhsatî s. 121/119-1).

Bugün cânânımı öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-1).

Bir tâze cânâna bağlandı gönül

(Ruhsatî s. 177/190-1).

Bilmem ki cânânım ne zaman gelir

(Ruhsatî s. 201/221-1).

Başı gene telli cânânım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-2).

Bir dahi göreydim telli cânânı

(Ruhsatî s. 121/119-1).

1. 9. Cellat

Sevgili her zaman âşğın canını ister ve canına kast eder. Yüz vermemesi yahut amansız bir bakışla bakması zaten âşğın canını alması için yeterlidir. İncelediğimiz eserlerde sevgili, yalnızca Seyranî'ye ait bir dörtlükte elinde kılıçla âşğın başını vuran bir cellat olarak tasavvur edilmiştir.

Cellâd oldun kılıç urdun serime

Baht-ı siyâhıma küstürdün beni

(Seyranî s. 73/42-4).

1. 10. Ceren, Ceylan, Geyik

“Ceylan, genel olarak şiirimizde çok rastlanan bir benzetme unsurudur. Türkülerimizde ceren olarak geçen ceylan, sevgiliyi temsil eder. Sevgili yerine ceren sıklıkla kullanılır. Ceylanın görünüşü ile ilgili unsurlar bu benzerlikte etkilidir.” (Köksel 2009: 470).

“Geyik, ceylan veya karaca denilen vahşi hayvanlardır. Vahşetlerinden, güç avlanmalarından kinaye olarak haşin dilberlere, gözlerinin letafetinden dolayı güzel gözlülere, misk âhûsu münasebetiyle güzel kokululara âhû denilir.” (Onay 2009: 46).

Ceylan yahut ceren sevgilinin boy bos ve nazik güzelliği, bakışındaki letafeti, yürüyüşünün yanı sıra; çabuk ürkmesi ve kendini sakınıp hızla uzaklaşması, yanına yaklaşılmasının zor olması, etrafında avcılarının (rakip) çok olması, uzaklarda yaşaması, görülmesinin zor olması ve toplum içine karışmaması gibi hususlar dolayısıyla sevgiliye teşbih edilmiştir.

Tespit ettiğimiz bütün metinlerde ceren ve ceylan tabirleri geçerken, Dadaloğlu'nun bir dörtlüğünde “yaralı geyik” tabiri kullanılmıştır. Sevgilinin duruşu, bakışı ve ürkekliği bu tabirin kullanılmasında etkili olmuştur. Tespit edilen metinler şunlardır:

Ne hoş olur şu dağların cereni

(Dadaloğlu s. 136/45-2).

Sakın akça ceren çölden kaçınca

(Dadaloğlu s. 307/125-1).

Ceylan gibi yâd avcıdan tezersin

(Ruhsatî s. 207/229-2).

Aman Allah benim cerenim n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-1).

Yaralı geyik mi de giden kara

(Dadaloğlu s. 278/109-3).

1. 11. Çiçek

“Çiçekler, bütün medeniyetlerde olduğu gibi, İslâm medeniyetinde ve bu medeniyetin önemli bir parçası olan Osmanlı-Türk kültüründe de, hem somut hem de soyut özellikleriyle dikkat çeken doğal unsurlar arasında yer alırlar.” (Bayram 2007: 211).

Sevgili, elbiseler giyinen hâliyle saçlarına, kollarına, boynuna taktığı süslerle, bilhassa endamı ve güzel kokusuyla baştan başa çiçek gibidir. Çiçekler ise gerek kokularıyla, gerek duruş ve güzellikleriyle, gerekse de narin yapıları ve latif yapraklarıyla tabiatın en güzel varlıklardandır.

Tabiatta çiçeklerin görülmesibaharın gelmesi ve her şeyin canlanması demektir. Bu yönüyle sevgili görüldüğünde bahar gelmiş gibi olacaktır. Seyranî'nin şiirlerinde âşık çiçek etrafında gezen ve ona meftun arı, sevgili ise misk gibi kokusuyla onu cezbeden çiçek olarak tasavvur edilmiştir. Dadaloğlu'nun mısralarındaysa sevgili, cennet kokan ve akli baştan alan bir çiçektir.

Şol geçen ellerde bir çiçek kokar

(Dadaloğlu s. 67/4-1).

Cennet' âlâ kokusu var alana

(Dadaloğlu s. 67/4-1).

Lalesi sümbülü kendi yanında

Görünce aklımı saldı talana

(Dadaloğlu s. 67/4-1).

Arı geçmez çiçeğinden

(Seyranî s. 142/105-3).

Seyranî arının beği

Çiçeği miskin göbeği

(Seyranî s. 139/102-4).

1. 12. Dal

Uzun boylu sevgili gayet ince ve endamlıdır. Bu minvalde sevgilinin salınışı ve duruşu zarif bir dala benzetilmiştir. Âşık, bülbül misali elbette bu dala konmak isteyecektir. Aşağıda Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen bu tasavvur tespit edilmiştir:

Yaşça küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Bülbül gibi konaydım dala ben
(Dadaloğlu s. 199/77-3).

1. 13. Derman

Âşık olan kişide sararma, uykusuzluk, hâlsizlik, umarsız ve çaresiz bir görünüm ve zaman zaman delilik gibi hastalık belirtileri gözlenir. Bütün bunların sebebi, sevgilinin yokluğu ve ona duyulan hasrettir. Bütün bu hastalıkların tek çaresi ise sevgili olduğundan, sevgili için zaman zaman “derman” tabiri kullanılmıştır. Bu tabiri Ruhsatî'nin aşağıdaki tek dörtlüğünde tespit ettik:

Kamerden almış yüzünü
Ceylandan almış gözünü
Gayrı şaşırمام izini
Derde dermâna bağlandım
(Ruhsatî s. 115/112-2).

1. 14. Diken

“Gül; sevenin ateşli yalvarmalarına ve çektiği ıstıraba kayıtsız ve neşeli duran sevgilinin; bülbül ise, aşkın bütün sırlarını ve hararetini dile getiren vefakâr âşığın sembolüdür. Sevilenin güzelliği ve sevenin hayranlığı, gerçekte aynı şeyin, aşkın iki türlü görünüşüdür. Gülle bülbül ve sevilenle seven aşkın meydana çıkmasına sadece birer vesiledirler.” (Onan 1998: 316).

Sevgili edebiyatımızda çoğu zaman "gül" le tabir olunur. Gül solduğunda veya mevsimi geçtiğinde dikenleri kalacaktır. Diken tabiri iki yerde karşımıza çıkmaktadır ve ikisi de Seyranî'ye aittir. İlk dörtlükte eskiden gül gibi olan sevgili, âşık olmadan susuz, bakımsız, ilgisiz kalmış; kıymeti bilinmemiştir. Solduğu için diken gibidir artık. Solmasının bir sebebi de gıdasız kalması ve âşığın sevgisini kendine gıda olarak kabul etmemesidir.

Diğer dörtlükte ise gülün etrafında yine dikenler vardır. Dikenler rakiplerdir, bu yüzden gülün etrafında sıklıkla görülmektedirler. Sevgilinin âşığa çektirdikleri yetmezmiş gibi bir de onlar cevretmektedirler. Bir başka manada vaktiyle gül gibi nazik olan sevgili, artık eskisi gibi değildir. Gülün silahları dikenleridir. Bu dikenler, Seyranî'nin eline batmış ve canını acıtmıştır. Bu durum, artık sevgilinin âşığı bir düşman olarak gördüğünün belirtisidir. Sevgiliyle âşık arasında geçen güzel günler ve iltifatlar bitmiştir. Gül gibi güzel olan sevgilinin sözleri ve fiilleri diken misali âşığın canını acıtmaktadır.

Şu kimsesiz sahralarda
Diken oldu gülüm benim
Uğrun uğrun tenhalarda
Ağlamaktır hâlim benim

(Seyranî s. 142/105-1).

Gülü dikene katalı
Diken elime batalı
Yâr beni yardan atalı
Felek büktü belim benim

(Seyranî s. 142/105-1).

1. 15. Dilber

“ *“Dil-ber”, Lügat-ı Cûdî’de “gönül götürücü, güzel”; Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğünde “alımlı, güzel (kadın)” olarak geçmektedir. Kökeni Farsça olan bu sözcük - bilindiği gibi- edebiyatımızda güzel kadın ve sevgili anlamında pek çok şiirde yer almıştır. Daha eski sözlüklerde “gönül götürücü” olarak anlamlandırılan Farsça birleşik sözcüğün zamanla edebiyatımızda “güzel kadın” anlamında kullanılmaya başlandığını görmekteyiz.”* (Daşdemir 2010: 978).

“Dilberlik, güzellik demektir.” (Onan 1998: 254).

“Halk edebiyatında özellikle saz şairleri sevgililerinden söz ederken zaman zaman onlar için “dilber” sıfatını kullanarak onların güzelliklerini dile getirmişlerdir. Sevgili yerinde dilber kelimesi halk türkülerinde sıkça geçmektedir.” (Albayrak 2010: 145).

Dilber gönül alıcılığı, arzulanması, karakteri ve fizikî özellikleri ile karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Âşıklar dilbere hitabında bazen sevgilinin kendini sakınmaması ve cilve yapması sebebiyle, kimi zaman da doğrudan doğruya sitem etmek için bu hitabı kullanmışlardır.

Seyranî görse sen dilberi cân ile olur müşteri

(Seyranî s. 176/139-4).

Mevlam vere o dilbere umûru

(Seyranî s. 37/7-3).

Seyranî ele girmeli bir dilber

(Seyranî s. 41/11-4).

Dilberin yurdunda kaldım yenile

(Seyranî s. 47/17-4).

Çoktan beri arzularım dilberi

(Seyranî s. 49/19-3).

İnkisâr ederim ey dilber sana

(Seyranî s. 62 /32-4).

Dilberin meyl ettiğine baktım da

(Seyranî s. 69/38-3).

Behey gözlerini sevdiğim dilber

(Seyranî s. 78/47-1).

Nazlı dilber bize selam göndermiş

(Seyranî s. 84/54-1).

Cezbe dilden midir dilberden midir?

Dil bilmez dilberden soramıyorum

(Seyranî s. 99/69-2).

İnkisar eylerim ey dilber sana

(Seyranî s. 105/75-1).

Bu dilin sevdiği dilber yâr ister

(Seyranî s. 116/82-4).

Güzel olan her bir dilber

Cevr u cefâ etmemeli

(Seyranî s. 137/100-1).

Dilberlere sarılmalı

(Seyranî s. 137/100-2).

Salınarak karşımızdan

Gelen dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 143/106-1).

Mah rûyundan nikâbını

Alan dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 137/100-1).

Ağladıkça bu dîdemi

Silen dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 143/106-2).

Nâz ederek karşımızda

Gülen dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 137/100-13).

Bu Seyranî'nin hâlinden

Bilen dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 137/100-4).

Karşıma geçüp de dilber

Ne hoş böyle yelişirsin

(Seyranî s. 145/108-1).

Bir dilbere selam verdim

Almazlanur hoşnazlanur

(Seyranî s. 150/113-1).

Seyranî görse sen dilberi cân ile olur müşteri

(Seyranî s. 176/139-4).

Ah ala gözlerini sevdiğim dilber

(Dadaloğlu s. 188/70-3).

Yeni bir dilbere meyil aldırırım

(Dadaloğlu s. 279/109-1).

Kurudur ha nazlı dilber kurudur

(Dadaloğlu s. 281/110-1).

Senin sevdan yüreğimde yağ komaz

Eridir ha nazlı dilber eridir

(Dadaloğlu s. 281/110-1).

Bir gün kara toprak örter üstümüz

Çürütür ha nazlı dilber çürütür

(Dadaloğlu s. 281/110-3).

Korkarım bir kötüye değer eteği

Geri dur ha nazlı dilber geri dur

(Dadaloğlu s. 281/110-2).

Eğil de bir al yanaktan öpeyim

Beri dur ha nazlı dilber beri dur

(Dadaloğlu s. 281/110-4).

Dilber sana meyledenler sürüne

(Ruhsatî s. 34/16-2).

Yüzünü gösterdi bir iki dilber

Vurgundur gönlümüz görmeye değer

(Ruhsatî s. 36/20-2).

Dal dilber ver bana dîl kerem eyle

(Ruhsatî s. 54/40-2).

Dilbere bir öğüt veren bulunmaz

(Ruhsatî s. 59/47-2).
Dedim dilber seni sevmek niyetim
(Ruhsatî s. 67/56-1).
Yamacımdan giden dilber
(Ruhsatî s. 91/86-1).
Dedim dilber gel bir pazar edelim
Dedi ben alış veriş bilmem
(Ruhsatî s. 114/110-1).
Benli dilber evsâfını yazarım
(Ruhsatî s. 116/114-1).
Gerekmez dilberin mûyu telleri
(Ruhsatî s. 127/129-3).
Vefasız dilbere müptelâ olmam
(Ruhsatî s. 128/129-4).
Sevdiğim o dilber bensiz belleme
(Ruhsatî s. 141/145-3).
Nasıl methetmeyim böyle dilberi
(Ruhsatî s. 154/161-1).
Kerem eyle dilber göster bir ışık
(Ruhsatî s. 176/188-4).
Bakıyor gözlerin şâhâne dilber
(Ruhsatî s. 181/195-1).
Bulunmaz hüsnü bahâne dilber
(Ruhsatî s. 181/195-1).
Bir de sen gelmişsin cihâne dilber
(Ruhsatî s. 181/195-2).
İnci dişler uymuş dehâne dilber
(Ruhsatî s. 181/195-3).
Cân verir uğruna daha ne dilber
(Ruhsatî s. 181/195-4).
Dedim dilber ne güzelsin
(Ruhsatî s. 192/210-1).
Mehpâre hüsüne perde çok dilber
(Ruhsatî s. 202/223-1).
Benli dilber vasfın nasıl yazayım

(Ruhsatî s. 231/258-1).

1. 16. Dildâr

“Gerek cânâne, gerek dildâr sevgili demektir. Dil-dâr; gönli tutan, gönle sahip olan anlamında Farsça bir birleşik sıfat tamlaması olup sevgili yerine kullanılır.” (Onan 1998: 127).

Âşığın gönlünü almış sevgiliye dildâr denir. Sevgili gönül alandır ve âşığın gönlünü çalar. Seyranî, sevgilisine bu isimle aşağıdaki tek örnekte hitap etmiştir:

Seveli seni dildârım harc eyledim elde vârim

(Seyranî s. 176/139-3).

1. 17. Din, İman

Sevgili âşığın gönlündedir. Gönül, Allah'ın varlığını ve birliğini, sevgilinin güzelliğinden ve ona olan aşkından bilir. Âşık, sevgiliyi fizikî olarak her zaman yüceltir. Sevgilinin eşsizliğinden ve kainatta tek olduğundan sıklıkla bahsetmesi meşhurdur.

İnsanın madde dışında en kutsal akidesi din ve imandır. Aşağıda tespit edilen metinde Ruhsatî, en kutsal varlığı sevgiliye teşbih etmiş ve kıymetinin sadece fizikî değil, iman yönüyle de zirvede olduğunu beyan etmiştir. Bunu “Ey sevgili, artık daha ne diyebilirim sana inanman için” sitemiyle söylemiş; ama yine de sevdiğinden iltifat görmemiş, onu inandıramamış ve boynu bükük kalmıştır.

Hem dinimsin hem îmânım

Dedim yine inanmadın

(Ruhsatî s. 143/148-2).

1. 18. Dost, Yaren

“Sevilen, güvenilen yakın arkadaş; gönüldeş, iyi görüşülen kimse; birbirini seven kişilerden her biri. Âşık edebiyatında türkü ve manilerde sevgilinin ismi dost olarak geçer.” (Albayrak 2010: 149).

Dost insan hayatında en değer verilen varlıklardan biridir. Sevgilinin dostluğu ve sırdaşlığı güven verir; ama bu güvenin içinde her zaman düşman olma riski de vardır. Zira bu dostluğun en büyük düşmanı ağıyar olacaktır. Sevgiliye yalan yanlış bilgiler verip, onu âşığa düşman etme ihtimalleri büyüktür. Böyle olunca da sevgili âşığa naz edecektir.

Dost özlenir, sevilir ve ona hasret duyulur. İncelediğimiz şiirlerde de dosttan ayrılmanın verdiği acılar, bu ayrılıktan yakınmalar, hasret, sevgiliden kötülük gelmemesi ve sevgilinin sırdaşlığı üzerinde durulmuştur. Ağyarın çektirdikleri ve arabozuculukları da işlenmiştir.

Dostun yollarına her dem bakıp da
Sîneni aşkın hicrine yakıp da
Çokdan berü hasretini çekip de
Sevdiğinden cüdâ düşmedi de güç
(Seyranî s. 41/2).

Bir dahi görüşeydim nazlı dost ile
Ağyârlar yüzünden varamam dosta
(Seyranî s. 65/35-2).

Sözünden özün tanırdım
Fehmederdim dostum seni
(Seyranî s. 140/103-1).

Dosta işaret eyledim
Gülmezlenür hoşnazlanur
(Seyranî s. 150/113-2).

Dadaloğlu'm dost eline varında
(Dadaloğlu s. 93/19-5).

Gönül arz'eyliyor dostu yareni
(Dadaloğlu s. 136/45-2).

Dosta doğru dönse şu benim atım
(Dadaloğlu s. 136/45-3).

Bir kemlik görmedim sen gibi dosttan
(Ruhsatî s. 157/165-4).

Dostluğun destinde yelpâzelenmiş
(Ruhsatî s. 214/239-3).

Hâlime münâsip yârân bulunmaz
(Ruhsatî s. 59/47-2).

Ey sabâ gidersen dostun yurduna
(Ruhsatî s. 53/38-3).

Dostun bahçesine yâd el girmesin
(Dadaloğlu s. 281/110-1).

1. 19. Duman

“Başı duman almak” eftarlanmak manasındadır. Âşık sevgilisine duyduğu özlemden dolayı bu tabiri kullanmış, sevgilinin hiç aklından gitmediğini; bu sebeple efkârlı olduğunu belirtmiştir. Bu dumanın bahar ve yaz aylarında görülmesinin sebebi ise, sevgilinin yaylalara bahar ve yaz aylarında çıkmasından dolayıdır. Tek dörtlükte tespit ettiğimiz örnek şudur:

Ezel bahar yaz ayları gelende
Her serimde bir bölücük dumansın

(Ruhsatî s. 201/222-4).

1. 20. Gelin

“Gelin: Evlenmek için hazırlanmış süslenmiş kız veya yeni evli kadın. Güzellik, tazelik, naz, incelik gibi özelliklerinden dolayı, halk edebiyatı ürünlerinde geniş olarak yer almaktadır. Saz şairlerinin şiirlerinde doğrudan hitap ettikleri bir sevgili, bazen de kız ile karşılaştırdıkları bir güzellik sembolüdür. Saz şairlerinin gelin - kız karşılaştırmalarında genellikle bir tercih yapmadan her ikisini de övdükleri görülür.” (Albayrak 2010: 200).

“Gelin” yahut “gelin kız” tabiri genelde yeni evlenen kadınlar için kullanılır. Gelin teşbihi, kadının yaş olarak genç olması, taze, güzel ve becerikli olması sebebiyle tercih edilmektedir. Hakikatte âşık, bir başkasının gelini olmuş birinden ziyade, sevgilinin kendine "gelin gelme"sini dilediği için bu tabiri tercih etmiştir. Bazı mısralarda ise gerçek anlamda kocasının gelini dövdüğü belirtilmiş ve acınarak bu hitap kullanılmıştır.

Kral kızı kurban gelin

(Dadaloğlu s. 222/86-1-2-7).

Düzgün yürü yolun gelin

(Dadaloğlu s. 222/86-1-2-8).

Benim gelin ile çoktur amanım

(Ruhsatî s. 115/111-1).

Ruhsat metheder öyle gelini

(Ruhsatî s. 131/133-4).

Ver bana nispetle gez suna gelin

(Ruhsatî 152/159-1).

Göğsün düğmelerin çöz suna gelin

(Ruhsatî s. 152/159-1).

Sol yanında öter kaz suna gelin

(Ruhsatî s. 152/159-2).

- Kınayı ellere yaz suna gelin
(Ruhsatî s. 153/159-3).
- Sözün kes umudum öz suna gelin
(Ruhsatî s. 153/1594).
- Başı elvân elvân biricik gelin
(Ruhsatî s. 152/159-1).
- Dudağın şeker kaymak
Dillerin ballı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-1).
- Küsme gel telli gelin
(Ruhsatî s. 153/160-2).
- Acemden şallı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-3).
- Dövdü mü kişin seni
Vah vah zavallı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-4).
- Gerdanı ballı gelin
(Ruhsatî s. 154/160-5).
- Dayanamam ağlama
Gözleri hallı gelin
(Ruhsatî s. 154/160-6).
- Darılma allı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-1).
- Gel beni ortak eyle
Diyorlar mallı gelin
(Ruhsatî s. 154/160-7).
- Güzeller içinde gördüm bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-1).
- Başı elvân elvân telli bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-1).
- Göğsü deste deste güllü bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-2).
- İzanlı erkânlı yollu bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-3).
- Göğsü elvân elvân benli bir gelin

(Ruhsatî s. 154/161-4).

1. 21. Gül

“Gül; güzel kokusu, rengi, şekli ve narinliği ile asırlardan beri insanları derinden etkilemiş, bütün kültürlerde seçkin bir yere sahip olmuştur. Gül, sevgili tipinin bütün özelliklerini taşıdığı için Klasik Türk edebiyatında da çiçekler sultanı olarak kabul edilmiştir. Gül işve ve naz eden bir sevgilidir; sevgili gül olunca onun âşığı da sevgilinin bütün vasıflarını metheden bülbül olur. Gül, çiçeklerin sultanıdır; ancak sevgili bahçenin bütün çiçeklerinden ve gülden üstündür. Sevgilinin yanağı ve dudağı gülden daha kırmızıdır, gül ne kadar narin ve zarif olsa da sevgili kadar güzel değildir.” (Özerol 2012: 156).

“Klasik Türk şiirinde en çok sözü edilen çiçek güldür. Sevgilinin sembolü olarak kullanılan gül, sevgilinin bütün özelliklerini taşır. Renk, tazelik, incelik, narinlik, naziklik ve nazlılık hem gülün hem de sevgilinin özelliklerindedir.” (Onay 1996: 220).

“Gülün Klasik Türk şiirinde sık kullanılan bir gösterge olmasında, kültürel bakış açısı ve asırlardır üzerine yüklenen anlamlandırmalar, efsaneler ve inançlardan kaynaklanan çağrışım zenginliği de etkili olmuştur.” (Ayvazoğlu 1999: 89-111).

“Gülün bir gösterge olarak şiirlerde yer alışı, dış dünya ile sınırlı değildir. Şiirde kullanılan göstergelerin bir de duygu değeri vardır.” (Aksan 1999: 77).

Sevgilinin gül olarak tasavvur edilmesi, edebiyatımızda sık rastlanan bir husustur. Gül ve bülbül mazmunu; gülün sevgili, bülbülün ise âşığa teşbihi âdeta bütün edebiyatımızı baştan başa sarmıştır. Gül çiçeklerin içinde en makbulü, en güzel kokanı ve en temizidir. Sevgilinin gerek görünüşü, gerekse de teninin letafeti bu teşbihin oluşmasında etkilidir. Bu husus, sevgili güldüğünde dudağının açılması, gül kokan teni, yüzünün gül olması, bedeninin gül misali kusursuz olması gibi pek çok tabirle dile getirilir. Gülün tek kusuru dikenleridir. Gülün etrafını dikenler sarmıştır. Genellikle "diken" (har) tabiri rakipler için kullanılır. Bu manada gül rakiplerle ülfet hâlinindedir ve onlarla ünsiyeti fazlaca olacaktır. Bu dikenler de âşığın sevgiliyle ulaşmasını güçleştirecek, zaman zaman onun canını acıtacaktır. Gonca tabiri ise taze, açılmamış gül olarak, genç ve güzel sevgililer için kullanılır. İncelediğimiz şiirlerde bütün belirtilen hususların örnekleri vardır.

Gülün ünsiyeti nâçardır harla

Bülbül mâşûkunu bekler zâr ile

(Ruhsatî s. 232/259-3).

Bana meyl eyleyüp gül yüzlü yârim

(Seyranî s. 65/35-3).

Bir haber isterim gül yüzlü yârdan

(Ruhsatî s. 233/261-1).

Üftadeyim bülbül gibi güle ben

(Seyranî s. 50/20-2).

Etme ben bülbülü sen gülden cüdâ

(Seyranî s. 59/29-3).

Bana rahmeylemez ol gül handânım

(Seyranî s. 64 /34-3).

Seyranî bülbülden gülün kaçması

Yok amma var kendin döküb saçması

(Seyranî s. 85/55-3).

Gül ağzın bülbülden uğrun açması

Diken gibi göze batar mı bilmem

(Seyranî s. 84/55-3).

Bülbüle gül gerek deveye diken

Çiledir âşıkın boynunu büken

(Seyranî s. 87/57-2).

Ahdettim gonceyi yolmamasına

Çâre bulamadım solmamasına

(Seyranî s. 89/59-2).

Âşık gerek ma'suk gülün dermeğe

(Seyranî s. 101/71-2).

Bülbülüm hevesim gonce güldedir

(Seyranî s. 118/84-1).

O sebepten gülle ediyor çekiş

(Seyranî s. 125/90-2).

Senin gibi gonce gülü

Ört nikâbın gül üşürsün

(Seyranî s. 145/108-1).

Senin gibi gonca gülü

Dermedim ömrüm içinde

(Seyranî s. 133/96-3).

Şu kimsesiz sahrâlarda

Diken oldu gülüm benim

(Seyranî s. 142/105-1).

Gülü dikene katalı

Diken elime batalı

Yâr beni yardan atalı

Felek büktü belim benim

(Seyranî s. 142/105-1).

Bülbül-i Seyranî'ye aşkın sebep ey gül-beden

(Seyranî s. 165/128-6).

Kırmızı gül yeşil olur all'olur

Ağzı şeker dudakları ball'olur

(Dadaloğlu s. 68/5-2).

Yayla gülü sahillerde solar mı?

(Dadaloğlu s. 104/27-1-2-3-4).

Koklarıdım yeni açmış gül gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-2).

Yüce Hak'tan bir dileğim var benim

Kem rakîbin bağında gül bitmesin

(Dadaloğlu s. 233/91-1).

Çiğdemden güzelsin gül müsün nesin

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Açılmadı kopup düştü goncası

Firdevs-i âlâ'da gonca gül gibi

Burcu burcu kokar gider eğlenmez

(Dadaloğlu s. 407/160-6).

Yeni açmış has bahçede gül gibi

(Ruhsatî s. 75/64-1).

Bülbül vaz mı gelir gonca gülünden

(Ruhsatî s. 115/111-3).

Gülüm güneşlere daldı

(Ruhsatî s. 133/136-1).

Ne yaman sarardın hey konca gülüm

(Ruhsatî s. 121/119-2).

Gül ü reyhânımı öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-2).

Gonca güle yâd bülbülü kondurma

(Ruhsatî s. 137/140-4).

Yeni açmış gülüm idin bir zaman

(Ruhsatî s. 137/140-1).

Gülü reyhana geldim ben

(Ruhsatî s. 124/146-2).

Bülbül feryat eder güle çevrilir

(Ruhsatî s. 201/222-1).

Gülün ünsiyeti nâçardır harla

Bülbül mâşûkunu bekler zâr ile

(Ruhsatî s. 232/259-3).

Bülbül olur has bahçede öterim

Nasıl konmam yen'açılmış güle ben

(Dadaloğlu s. 200/78-3).

Yeni açmış has bahçede gül gibi

(Ruhsatî s. 75/64-1).

Biri kirpiğini süzüp geliyor

Biri yüreğimi ezip geliyor

Birisi zülfünü düzüp geliyor

Ak gül kırmızı gül ille sarı gül

(Ruhsatî s. 109/104-1-2-3-4-5).

Arzum alamadım gonca gülünden

(Ruhsatî s. 53/38-4).

1. 22. Güzel, Hûb

Güzellik, sevgilinin en bariz fizikî özelliğidir. Bu tabirle sevgiliye hitap edildiğinde baştan başa sevgilinin kendi kastedilmiştir. Sevgilinin her anı, her yanı güzeldir; huyu ve hareketleri de o güzellikten nasibini almıştır. Sevgili, diğer güzeller içinde de baş tacıdır ve güzeller güzelidir.

O güzel şanına düşer mi yâr yâr

(Ruhsatî s. 176/188-1).

Üç beş güzel bir araya derilir

(Dadaloğlu s. 103/26-1).

Gel ha güzel gel ha methin edeyim

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Güzeli sarmaya çok sîm-zer ister

(Seyranî s. 41/11-4).

Acep güzel sana neyledim bilmem

(Seyranî s. 72/41-1).

Güzelim bağına kara taşları

Basar gider misin kıyamete dek

(Seyranî s. 78/47-1).

Bir güzel destine almış kalemin

(Seyranî s. 78/47-2).

Her güzelin kahrı çekilmez imiş

(Seyranî s. 125/90-1).

İbrişimden nazik sandığım güzel

(Seyranî s. 125/90-3).

Güzelin yıktığın yapan bulunur

Âşığın yıktığın yalan bulunmaz

(Seyranî s. 128/92-3).

Ey güzeller serfirâzı

(Seyranî s. 133/96-1).

Güzel senin hüsnün sebep

Olur gören eyler taleb

(Seyranî s. 148/111-1).

Güzellerin çok gencisin

(Seyranî s. 148/111-4).

Güzel gel meclise bir an sürelim zevk ile devrân

(Seyranî s. 176/139-1).

Şöyle bir güzelin salımışımı

Selviye benzettim dallar içinde

(Dadaloğlu s. 72/8-1).

Yürü güzel yürü yolun basmazlar

(Dadaloğlu s. 72/8-2).

Severim kır atı bir de güzeli

(Dadaloğlu s. 143/48. 1-2-3-4-5-6-7).

At dördüne güzel on beşine yettiği zaman

(Dadaloğlu s. 143/48-1-3).

Güzelin ak gerdanlısı cevîzi mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 145/48-2-2).

Güzelin tablanmayıp yettiği zaman
(Dadaloğlu s. 145/48-2-3).

Güzel devr hitâbında
(Dadaloğlu s. 145/48-2-4).

Bir atı severim bir de güzeli
(Dadaloğlu s. 147/48. 3-1-2-3-4-5-6).

Güzelin ala gözlüsü de cevîzi mor saçlısı
(Dadaloğlu s. 147/48-3-1).

Güzelin ak gerdanlısı da eğri feslisi
(Dadaloğlu s. 147/48-3-5).

Güzelin orta boylusu da sığın etlisi
(Dadaloğlu s. 147/48-3-4).

Şöylesi güzele nasıl kıyarlar
Güzeli gül ile beslemek gerek
(Dadaloğlu s. 168/61-2).

Bir güzelde ahdım kaldı nazarım
(Dadaloğlu s. 197/76-3).

Bir güzel sevdim de pek firkatınan
(Dadaloğlu s. 199/77-4).

Dadalı'm da söyler sözü özünden
Çok güzel sevdi de kendi zatından
(Dadaloğlu s. 200/78-6).

Bir güzel sevdim de Kala Boynu'nda
(Dadaloğlu s. 275/107-1).

Her güzele benim deyi yanılmaz
(Dadaloğlu s. 176/64-1).

Güzelin göğsünde çifte ben olur
(Dadaloğlu s. 176/64-1).

Güzel ırğalanır omzunu silker
(Dadaloğlu s. 176/64-2).

Güzele gerdan da ata döş gerek
(Dadaloğlu s. 176/64-2).

Güzelin tembeli yerinden kalkmaz
(Dadaloğlu s. 176/64-4).

Güzele tatlı dil de ata baş gerek

- (Dadaloğlu s. 176/64-4).
Süzülerek gelir güzel üzgündür
(Dadaloğlu s. 294/117-2).
Benim gönlüm bir güzele vurgundur
(Dadaloğlu s. 294/117-4).
Bir güzel beni dilinen kandırdı
(Dadaloğlu s. 392/153-1).
Nâz ile salınır güzeller başı
(Ruhsatî s. 36/19-2).
Güzelim ey yeke tellim
(Ruhsatî s. 38/22-1).
Gel güzel sana yazıktır
(Ruhsatî s. 42/26-5).
Kâf kerem et güzel âşıkın tanı
(Ruhsatî s. 55/40-6).
On birinde bir güzele hizmetim
(Ruhsatî s. 75/64-1).
Sefâ geldin bizim ele güzelim
(Ruhsatî s. 132/135-2).
Nedir bu sizdeki edâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-1).
Asûmana çıktı sadâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-1).
Sevdâlı güzeller geldi yanıma
(Ruhsatî s. 183/197-2).
Bin yaşatsın sizi Hudâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-2).
Atar gamzeleri cidâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-3).
Ederler cânımı fedâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-4).
Olmuş babanız da gedâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-5).
Gam yükümüz kiralıca güzeller
(Ruhsatî s. 185/200-1).

Zâtı yürek yaralıca güzeller
(Ruhsatî s. 185/200-1).

Daha gönlüm çıralıca güzeller
(Ruhsatî s. 185/200-2).

Öpülmeniz sıralıca güzeller
(Ruhsatî s. 185/200-3).

Ararsınız paralıca güzeller
(Ruhsatî s. 185/200-4).

Arayıp bir güzel bulamıyorum
(Ruhsatî s. 207/230-5).

Nice güzellerin methini yazdım
(Ruhsatî s. 209/232-3).

Bir şirin güzele ben oldum meftûn
(Ruhsatî s. 214/239-1).

Çillenlerde bir güzele uğradım
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

Güzel eğlencesi Mercin'in kıyı
(Dadaloğlu s. 159/56. 1-3).

Güzelin eğlencesi Ceyhan'ın kıyı
(Dadaloğlu s. 161/56. 2-3).

Gel güzel sana yazıktır
(Ruhsatî s. 42/26-5).

Beniyle bir güzel sevdim cihanda
(Ruhsatî s. 180/193-1).

Hûbların şahını buldum yenile
(Seyranî s. 49/19-4).

Maşâallah seni ey hûb-ı mümtâz
Ne güzeller yaratmış yaradan Allah
(Seyranî s. 59/29-1).

Gelse o hûblardan vefa
(Seyranî s. 133/96-2).

Maraş'ın bahçesi bağı
Hûbların oynağı şimdi
(Dadaloğlu s. 141/47-2).

Dadaloğlu der de hûb tatlı dilli

(Dadaloğlu s. 150/50-5).

Hûbların durağı Cihan'ın suyu

(Dadaloğlu s. 159/56. 1-3).

Zemâne hûbları ahdine durmaz.

(Ruhsatî s. 128/130-4).

Benden selâm eyle hûbun hûbuna

(Ruhsatî s. 22/3-1).

Görünce vechini hüsn-i zamânın

Bu garip ser kaldı hârın içinde

(Seyranî s. 47/17-2).

Mâşallah seni ey hûb-ı mümtâz

Ne güzel yaratmış yaradan Allah

Güzeller içinde edüp serfirâz

Melahet Mısrına kılmış pâdişâh

(Seyranî s. 59/29-1).

1. 23. Hanım

Edep ve erkânla hareket etmesini bilen kadınlar için kullanılan “hanım” kelimesi, Ruhsatî'nin şiirinde dikkatimizi çeker. Şiirlerde geçen “hanım” tabirinin önünde “nazlı”, “pembe” ve “telli” gibi ayırt edici sıfatlar kullanılmıştır.

Uyan nazlı hanım uyan

(Ruhsatî s. 139/144-1).

Uyan pembe hanım uyan

(Ruhsatî s. 139/144-2).

Ruhsat'ım der telli hanım

Yetmişine vardı sinim

(Ruhsatî s. 147/153-5).

1. 24. Hercai

“Sevgili, hercâî-meşreptir, kendisine, samimi ve saf duygularla bağlı olan “âşık” tan ziyade ağyara yönelir.” (Türkdoğan 2011: 113).

Hercai, vefasız sevgililer için kullanılan bir tabirdir. Sevgili âşığa yüz vermez, vefasızdır. Bu vefasızlık, haddizatında onu sevgili yapan ve ulaşılmaz kılan hususlardandır. Metinlerimizde bu hususu, sadece Seyranî'nin bir dörtlüğünde tespit ettik:

Her gece düşümde bir hercâinin

Âteş -i aşkından duramıyorum

(Seyranî s. 99/69-1).

1. 25. Huri

“Hûr: Fi'l -asl âhû gözlü demek olan ahver ile onun müennesi olan havrâ'nın cem'idir ki âhû gözlüler demektir. Istılahta cennet kızı manasındadır. Hûri, yine bu manada müfret olarak kullanılır (Kamus ı Osmanî). Hûri: şol avrettir ki, gözünün akı ziyade ak ve karası ziyade kara olur (Van Kulu).” “Huriler “anber saçlı hilal kaşlı kara gözlü güneş yüzlü şirin sözlü şiveli nazlı inci dişli mercan dudaklı gül yanaklı servi boylu güzel huylu gülten taze ve tari bakire kızlardır”(İbrahim Hakkı Ma'rifetname) “Dilberlerin vafında şairlerimizin istinat ettikleri teşbih noktaları bunlardır ve sevgilerini hep huri ile tavsif etmişlerdir.” (Onay 2009: 238).

“Hûrî, cennet kızı. gözlerinin akı karasından çok olan, ceylan gözlü kız. Hurilerin safran, misk anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivayetler vardır. Onların anber ve misk dolu saçlara, hilal kaşlara, güneş gibi aydınlık yüzlere, tatlı sözlere sahip oluşlarını ifade için bu rivayetler ortaya atılmış olabilir. Hurilerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha taze temiz kızlar oluşu, divan şiirindeki sevgililerin hûriye benzetilmesine neden olmuştur. Âşığın aklını başından alan sevgilisi Hulleler içinde bir huridir. Bu durumda sevgilinin mahallesi de cennet olur.” (Pala 1999: 191).

“Hûriler gül yanaklı inci dişli, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha temiz kızlardır. Hûri âşıkların şiirlerinde türkülerde olmak üzere, hemen bütün ürünlerinde sevgili, güzelliği yönünden hûriye benzetilir.” (Artun 2011: 93).

Huri gerek eşsizliği, gerek soyunun ve sıfatlarının temizliği gerekse masumluğuyla sevgiliye teşbih edilmiştir. Dadaloğlu ve Seyranî bu tabiri daha çok melekle beraber kullanmayı uygun görmüşlerdir. Melekler de günahsız varlıklardır. Tabiatları hakkında malumat edinmek zordur; eşsiz esrarengiz ve kusursuzdurlar. Bu yönüyle sevgiliye benzetilmişlerdir.

Hûri melek bildim sunam zâtını

(Seyranî s. 84/54-2).

Gökyüzünde hûrîlerin pîrisin

(Dadaloğlu s. 67/4-3).

Hûri mi melek mi yoksa bir peri

(Dadaloğlu s. 133/41-2).

Hûri midir melek midir bilinmez

(Dadaloğlu s. 197/76-2).

Hûri mi melek mi bunun anası

(Dadaloğlu s. 398/157-2).

Bilmem ki melek mi hûri mi ola

(Ruhsatî s. 36/19-1).

Sanki hûriden seçilmiş

(Ruhsatî s. 36/18-3).

Pazarı aşk içre hûri güzeller

(Ruhsatî s. 36/20-1).

Hûri olsan yemem seni

(Ruhsatî s. 86/85-4).

Pazarı aşk içre hûri güzeller

(Ruhsatî s. 36/20-1).

1. 26. İma (Dağ Keçisi)

İma, dağ keçisi demektir. Dağ keçileri uzaklarda dağ başında yaşarlar. Ele geçirilmesi zordur. Daima tetiktedir ve en ufak bir kıpırtı duyduğunda oradan hızla uzaklaşır. Bu açıdan Dadaloğlu sevgilisini "ima"ya benzetmiştir. Sadece Dadaloğlu'nda tespit ettiğimiz bu teşbihin az rastlanır olması manidardır. Bu durumda kanaatimizce Dadaloğlu'nun konar-göçer bir âşık olması etkindir.

İmalar gibi de bir güzel gördüm

(Dadaloğlu s. 271/104-4).

1. 27. İnci, Sedef, Dür

İnci, istiridye gibi bazı kabuklu deniz hayvanlarının içerisinde oluşan ve daha çok süs eşyası olarak kullanılan küçük, yuvarlak, sert ve sedefli maddedir. Nehirlerdeki tatlı su yumuşakçalarının dokularında da iyi olmayan incilere rastlanabilir. Değerli inciler, genellikle deniz sularında, birçok türü bulunan istiridyelerin bünyesinde teşekkül eder. İncinin ortasında daima bir parazit, kum tanesi türünde bir çekirdek bulunur. Bu çekirdek, tedricen "kalsiyum karbonat" tabakalarıyla kaplanır. Tabiî incinin biçimi, kendisini sedef salgısı ile kaplayarak oluşturan istiridyenin içine kaçan kum tanesinin taklididir. İstiridyenin bu yabancı maddeden kendini korumak ve onu zararsız hâle getirmek için salgıladığı sıvı, katmanlaşır ve tabiî incinin teşekkülünü sağlar. Bir incinin oluşum süresi, 5-10 yıl civarındadır. İncinin kıymeti, ağırlığı (kırat veya daha çok çekirdek cinsinden) düzgünlüğü, rengi (beyaz, pembe, gri, siyah), şekli (yuvarlak veya armudî), parlaklığı ve parıltısıyla doğru orantılıdır (Meydan Larousse "İnci" maddesi).

“Klasik Türk edebiyatının beslendiği kaynaklardan biri efsanevi olaylardır İncinin oluşumunda bir efsaneye atıfta bulunulur. Burada realiteden ayrılan öge, kum tanesinin yerini, Nisan yağmuru damlasının almasıdır. “İnci, sade f denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sade f, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada Nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana bir ıstırap verince sade f, bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış. Bir müddet sonra bu sıvının hükmü geçince sade f, tekrar sıvı salgılamış. Bu sıvılar katılaşıarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluşturmuş.” (Pala 1999: 116-117).

Sevgili kıymeti, parlaklığı ve göz alıcılığıyla değerli bir mücevher olan inciye benzetilmiştir. İncinin denizin derinliklerinde kendi hâlinde var olduğu ve güç elde edilen bir cevher olduğu malumdur. Sevgili inci gibi beyaz tenlidir. Ay gibi güzel olan sevgili, inci gibi parlak ve dikkat çekicidir.

İnci mi ola sade f mi ola dür mü ola

(Ruhsatî s. 36/19-3).

Dür ü mâh gibi de geçti sabahtan

(Dadaloğlu s. 197/76-2).

1. 28. İt

İt, halk arasında köpeğe verilen isimdir. Köpek sadık bir hayvandır ve evcildir. Sahibinin dediğini yapar, onun sözünden çıkmaz ve evini bekler. İdeal bir sevgiliden de beklenen sadakat ve güvendir. Onun sözünden çıkmaması, her şartta şekilde âşığın evini beklemesi ve kendini tam manasıyla ona ait hissetmesidir. “İt” teşbihi, sevgilideki bu hasletler için kullanılmıştır. Az rastlanan bir teşbih olması ve Ruhsatî'nin tek dörtlüğünde tespit edilmiş olmasından dolayı dikkat çekicidir.

Git hey âşık Ruhsatî'nin

İti diyen kimdir sana

(Ruhsatî s. 38/22-5).

1. 29. Kale, Hisar

Sevgiliyi ele geçirmek neredeyse imkânsızdır. O; duruşu, bakışı, huyu ve tavırlarıyla âdeta sarp bir kale gibidir. Gönlünü fethetmek de bir sarp kaleyi fethetmek kadar zor olacaktır. Bu savaş, kıyamete kadar sürecek bile olsa kale fethedilemeyecek, dolayısıyla sevgili ele geçirilemeyecektir. Bu tasavvuru Seyranî'nin tek dörtlüğünde tespit ettik:

Sen bir sarp kalesin alınman

Hisar gider misin kıyamete dek

(Seyranî s. 78/47-4).

1. 30. Kalpazan

Sevgili olduğundan çok farklı görünerek âşığı dener. Kendine ne derece âşık olduğunu bilmek için naz üstüne naz yapar, hiç olmayan huyları varmış gibi görünür. Bu durumda âşık, kendini ve sevgisini ispat etmek için zorlu bir yola girmiş olur. Bu değişik huyları usta bir sanatkâr edasıyla yaptığı için sevgili, Seyranî tarafından “kalpazan” olarak vasıflandırılmıştır.

Değil midir senin kalpazanlığın

Böyle mihenklere çaldıran beni

(Seyranî s. 72/41-3).

1. 31. Kaz, Kuğu

Sevgili boyu, duruşu ve diğer kızlardan farklı görünümüyle kaz ve kuğuya benzetilmiştir. Bilhassa kuğunun gösterişli yapısı, endamının güzelliği ve gözlerindeki siyahlık sürmeyle benzeştiği için bembeyaz görünümüyle birleşince sevgiliye benzer. Sevgilinin ördeğe yahut sunaya benzetilmesi sıkça kullanılan bir teşbihtir ve her üç şairde de tespit edilmiştir. Kaz ve kuğu tasavvurunu ise yalnızca Dadaloğlu'nun aşağıdaki metinlerinde tespit ettik.

Salınıp gelişin balkan kaz gibi

Irmak kenarında derya yüzünde

(Dadaloğlu s. 279/109-4).

Kuğuya benzettim göller içinde

(Dadaloğlu s. 72/8-1).

1. 32. Keklik

“Halk türkülerinde en fazla geçen av hayvanlarından biri olup, âdeta türkülerle özdeşleşmiş bir sembol olmuştur. Sevgilinin çeşitli unsurları ya da tavırlarıyla ilgili benzetme amaçlı olarak kimi av hayvanlarına başvurulduğu görülmektedir. Bunlar çoğunlukla sevgiliyi temsil ederler. Bu hayvanların başında keklik gelmektedir. Kekliğin doğasında bulunan bazı özellikler ile sevgiliyle benzerliği kurulur. Sevgili ile benzerliği kurulması açısından keklik sembolü sadece halk türkülerine ve âşık şiirlerine özgüdür. Divan şiirinde böyle bir benzetmeye rastlamazsınız. Keklik yürüyüşü, sekişi ile sevgiliyle benzerlik taşır. Bilhassa “kınalı kekliğim” ifadesi bir çok türkünün bağlantı kısmında dikkatimizi çeker. Sevgilinin ellerinin kınalı olması ile kekliğin ayakları benzetilir. Halk türkülerinde en fazla kullanılan sembol olan keklik bazı

yerde av hayvanı, bazı yerde doğa varlığı olarak karşımıza çıksa da çoğu yerde sevgilinin ya da genç bir kızın sembolü olarak karşımıza çıkar.” (Köksel 2009: 468-469).

“Mecaz olarak Türk halk edebiyatında alımlı güzel kadın veya kız anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Halk edebiyatında sevgili güzelliğinden dolayı keklige benzetilir. Bundan dolayı bülbül ve turnadan sonra adından en sık söz edilen kuş kekliktir. Türkiye'nin hemen her köşesinde yaşayan kınalı keklik, gagasıyla gözlerinin çevresindeki ve ayaklarındaki kırmızılıktan, vücudundaki kahverengi bantlardan dolayı güzel bir görünüme sahiptir. Bunun için kınalı keklik olarak adlandırılmıştır. Özellikle âşık edebiyatında ve türkülerde daha çok kınalı keklik söz konusu edilir.” (Albayrak 2010: 322).

Keklik güzel renklere sahip her manada düşmanı çok olan bir kuş çeşididir. Tespit ettiğimiz metinlerde sevgili, keklığın tüylerinin kınalı gibi olması, yürüyüşünün ahenkli ve seke seke olması, her an avlanabilecek ve elden kaçırılmasının muhtemel olması sebebiyle teşbih edilmiştir. Ağyarın eline düşmemesi için de ayrıca uyarılmıştır.

Keklik gibi taştan taşa sekerek

Gerdan açıp gelişini sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-1).

Kendini sarpa çek kınalı keklik

(Dadaloğlu s. 286/113. 1-3).

1. 33. Kız

“Türk halk edebiyatının başta sevgili ve güzellik anlamında olmak üzere, hemen bütün ürünlerinde yaygın olarak yer almaktadır. Kızın insanı deli edecek kadar güzel olduğu ve güzelliklerin sembolü sayıldığı hususunda herkes hemfikirdir. Kızı pek çok şair güle veya gonca güle benzetmiştir.” (Albayrak 2010: 339).

Halk edebiyatı samimi hitaplara sahiptir. Bu hitaplardan biri de “kız” tabiridir ve bu tabir şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. Bu hitap bazen doğrudan doğruya “kız” kelimesi bazen de belirgin bir vasıf eklenerek bir sıfatla birlikte kullanılmıştır.

Kız ben senin cemâline kapıldım

(Dadaloğlu s. 200/78-2).

Çeşme başı bekleyen kız

Koyma beni yollarımdan

(Dadaloğlu s. 222/86-1-2-7).

Bir kız göçün çekmiş gider eğlenmez

(Dadaloğlu s. 407/160-4).

Gönül allı pullu kızı gözlerdi

(Ruhsatî s. 81/71-2).

Satı Bacı var Şu kıza

Söyle beni koğlamasın

(Ruhsatî s. 147/154-1).

Sevdiğim kızı gördüm

(Ruhsatî s. 190/207-1).

Ağyârın ettiği işi duydun mu

Düşman etti bize kızı kaç gündür

(Ruhsatî s. 209/232-1).

1. 34. Köşek

Devenin yavrusuna köşek denmektedir. Deve yavrusunu gördüğünde bütün gücüyle koşar ve kimseyi dinlemez. Bu teşbihte sevgili deve yavrusuna, âşık ise deveye teşbih edilmiştir. Bu teşbihi sadece Seyranî'nin aşağıdaki dörtlüğünde teşbih ettik:

Birbirine âşık koyun kuzular

Köşegin özleyen deve bozular

Yaralarım göz göz olmuş sızılar

Fitiller içinde yaram beldedir

(Seyranî s. 118/84-3).

1. 35. Kuş

Gerek duruşu, gerek masumluğu ve sesindeki ahenkle ve gerekse de diyardan diyara gitmesi ve zor tutulmasıyla sevgiliye teşbih edilir. Bazı kuşlar alıcı, bazıları ise şikardır. Sevgili rakiplerin kapanlarıyla her an tehlikededir. Her an birileri avlamak için onları gözetir. Bazen bu nazlı kuş eşini kaybeder ve garip garip öter. Bazen de kuşun elden kaçması ve uzak diyarlara göç etmesi âşığa hasret çektirir. Bütün bu sebeplerden ötürü sevgili kuşa benzetilmiştir. Kuş teşbihini yalnızca Dadaloğlu'nun aşağıdaki şiirlerinde tespit ettik.

Bizim yaylanın kuşuna

Can dayanmaz ötüşüne

(Dadaloğlu s. 141/47-2).

Kuşumu koyurdum gitti zamana

Bilmem küçük amma bilmem divâne

(Dadaloğlu s. 80/12-1).

Der Dadaloğlu'mda bu sözüm haktır
Alıcı kuşların avcısı çoktur
Durmasın turnalar katar devşire
Öter garip garip vardım tutulmaz
(Dadaloğlu s. 398/157-3).

Bir çift kuş geldi konu köyün başına
Tutam alam dedim gider mi boşuna
Yayılırken ayrı düşmüş eşine
Öter garip garip vardım tutulmaz
(Dadaloğlu s. 398/157-1).

1. 36. Kuzu

Sevgili tazeliği, sevimliliği ve yumuşak huyluluğundan dolayı kuşa benzetilmiştir. Emlek kuzu ise taze ve tatlı bir kuzu tasviridir. Bu kuzu, sadece sütle beslendiği için henüz hiç ot da yememiştir tertemizdir. “Süt kuzusu” diye nitelendiğinde manası daha aşikâr olacaktır. Metinleri incelerken ayrıca âşğın koyun, sevgilinin de kuzu olduğu mısralar tespit ettik. Koyunların yayılmadan sonra, kuzularının yanına döndüklerinde kuzuları koklaması ve onları yanından ayırmaması halk kültürüyle yoğrulan âşıkların şiirlerinde samimiyle ifade edilmiştir.

Senin gibi emlek kuzu
Görmedim ömrüm içinde
(Seyranî s. 133/96-1).

Arzularım ben bulamam kuzumu
Dertli dertli koyun gibi melerim
(Seyranî s. 94/64-4).

Birbirine âşık koyun kuzular
Köşeğın özleyen deve bozular
(Seyranî s. 118/84-3).

1. 37. Lokman

“Lokman Hekim, dağlardan topladığı otları kaynatıp ilaçlar yaparak herkesin derdine deva bulan efsanevî bir kahramandır. Bir gün ölüme de çare bulur, ancak ilaç reçetelerinin yazılı olduğu defterini Ceyhan ırmağına düşürür.” (İçel 2009: 28).

“Hikmetle meşhur bir zât olup Kurânı Kerim'de mezkûr olmakla nübüvvetine kâil olanlar varsa da hakîm-i rabbânî ve muvahhid bir zât olması ihtimali daha kavîdir. Hz. Davut'la muasır olduğu mervî olup, Arap olması ihtimâli vardır. Hicretten bin yıl önce Arabistan yarım

adasının *Ummân cihetinde bu isimle bir hakîm gelip ahlaka müteallik hikmet-âmîz birtakım hayvanat hikayelerini dahi yazmış olduğu malumdur. Kur'an'da bildirilen Lokman'ın bu olması ihtimalden uzak değildir (Kâmûsü'l-A'lâm) Rivayete göre Lokmân, her derdin devasını bilen bir doktordu; bütün otlar hangi derdin dermânı olduklarını kendisine söylerdi.*” (Onay 2009: 311).

Sevgili tek başına her derdin devası olduğundan onun için Lokman tabiri kullanmıştır. Âşığın sevgiliden başka dermanı da zaten yoktur. Derde düşüren de zehirli bade sunan da onu iyi etmek için şerbet getiren de sevgilidir.

Birinin elinde zehirli tastır

Biri Lokman olmuş şerbet getirir

(Ruhsatî s. 202/223-2).

1. 38. Lale

“*Selçuklu ve Osmanlı kültüründe halılara, kilimlere, kumaşlara, çinilere işlenen lâleyi şâirlerimiz de şiirlerinde âdeta nakış gibi işlemişlerdir. Lâle kimi zaman kadeh kimi zaman da sevgilinin yanağı yahut bağrındaki yara olmuştur. Lâlenin özelliklerinden biri de dikensiz ve tek saplı oluşudur.*” (Kartal 1998: 30-31).

Klasik edebiyatımızda lale dışarıdan neşeli görünen ama içten içe gam çeken biri olarak tasvir edilir. Bunda lalenin yapraklarının iç alt kısmındaki siyahlığı da etkilidir. Bunun yanında dik duruşu ve rengindeki canlılık ve asaletle, farklı görünüşüyle de sevgiliye açık istiare yoluyla benzetilmiştir.

Birisi açılmış kırmızı lâle

(Ruhsatî s. 109/104-3).

Ak gül kırmızı gül ille sarı gül

Lâle-i reyhânım ne zaman gelir

(Ruhsatî s. 201/221-1).

1. 39. Mâh, Ay, Işık

“*Ay demek olan Farsça mâh ve onun hafifletilmiş şekli olan meh kelimesi, şâirler tarafından istiare olarak yüzü aya benzeyen güzel ve sevgili anlamında kullanılır.*” (Onan 1998: 309).

Ay, daha çok sevgilinin yüzüne benzetilir. Parlaklığı, ışık saçması ve ulaşılmaz oluşuyla sevgiliye benzetilmiş ve edebiyatımızda sıklıkla kullanmıştır. Sevgili gibi ay da karanlık geceleri aydınlatır, bir görünüp bir kaybolur. Onu tutmak mümkün değildir bütün cihan onun güzelliğini ve nurunu fark eder. Dikkat çekici ve parlaktır. Ortaya çıkışı, ayın doğmasına

benzer. Sevgilinin yüzüne perde vurması, bulut ardında gizlenen ama parlaklığı her an hissedilen ay parçası gibi tasavvur edilir. Sevgili olmadığında âşık için karanlık bir dünyanın varlığı söz konusudur. Her şey ıssız ve karanlıktır. Ay olmayan bir gökyüzü gibidir. Bütün bu benzetmeler neticesinde âşıklar sevgililerine açık istiare yoluyla “ay” diye hitap etmeyi uygun görmüşlerdir.

Hatırım incitir ol mâh-ı enver

(Seyranî s. 52/22-2).

Aşkımın burcunda rûz ile şebde

Hayâlidir doğan Nûr-ı mihrimâh

(Seyranî s. 59/29-3).

Doğan aylar gibi doğdu sabahtan

(Dadaloğlu s. 197/76-1).

Mehpâre hüsnüne perde çok dilber

(Ruhsatî s. 202/223-1).

Karanlık gecede sen bir ışıksın

(Ruhsatî s. 161/170-2).

Yeryüzünün mâhitâbını gördüm.

(Ruhsatî s. 130/133-3).

1. 40. Ma'kes-i Hüsn-i Ezel

Seyranî sevgilisinin sonsuz ve hep var olan bir güzelliğin aksi olduğunu dile getirmiş ve onu bu şekilde nitelemeyi uygun görmüştür. Sevgili, Yaraticı'nın en güzel sanatıdır. Bu sanatla Yaradan, kendi sonsuz güzelliğinin aksini âdeta sevgiliye yansıtmıştır.

Ma'kes-i hüsn-i ezelsin şüphesiz sen ey nigâr

(Seyranî s. 152/115-2).

1. 41. Maya

Maya, dişi deve demektir. Yürüyüşündeki ahenkten dolayı sevgiliye teşbih edilmiştir. "Maya" tasavvuru Ruhsatî'nin şiirlerinde tespit edilmiştir.

Önde giden boz mayaya kurbânım

(Ruhsatî s. 115/111-1).

Şu sallanan kız mayaya kurbânım

(Ruhsatî s. 115/111-1).

Zülüflerin saz mayaya kurbânım

(Ruhsatî s. 115/111-2).

Alâ gözler süz mayaya kurbânım
(Ruhsatî s. 115/111-3).

Düğmelerin çöz mayaya kurbânım
(Ruhsatî s. 115/111-4).

1. 42. Melek

“Melekler; yemek içmek erkeklik, dışilikte münezzeh oldukları için onlara âşık olmak elbette günah olmaz.” (Tarlan 1998: 48).

Melekler; günahsız olmaları, mertebelerinin yüce olması ve sevgilinin letafeti, ahengi, yürüyüşündeki hafifliği tahayyül ettirmesi bakımından açık istiare yoluyla sevgiliye teşbih edilmiştir. Meleklerin cisimleri ve mekânları hakkında da tam bir malumat yoktur; fakat gökyüzünde oldukları rivayet edilmiştir. Bu yönüyle de tıpkı sevgili gibi yüksekte ve ulaşılmazdırlar.

Bostân-ı vaslından senin ey melek
(Seyranî s. 74/43-4).

Hûri melek bildim sunam zâtını
(Seyranî s. 84/54-2).

Hûri mi melek mi yoksa bir peri
(Dadaloğlu s. 133/41-2).

Hûri midir melek midir bilinmez
(Dadaloğlu s. 197/76-2).

Hûri mi melek mi bunun anası
(Dadaloğlu s. 398/157-2).

Bilmem ki melek mi hûri mi ola
(Ruhsatî s. 36/19-1).

Göründü gözüme bir melek simâ
(Ruhsatî s. 162/172-1).

Ok tutayım şu sen melek simâye
(Ruhsatî s. 207/229-4).

Cennetten mi çıktı hûri mi neslin
(Ruhsatî s. 193/211-1).

1. 43. Merdâne

“Merd-âne, ere, erkeğe yakışacak yolda, mertçe, erkekçe” (Devellioğlu 1993: 619) demektir. Sevgilinin karakteri ve sözünde duruşu yiğitçe olduğu için, Ruhsatî ona bu şekilde

hitap etmeyi uygun bulmuştur. Mert karakteriyle sıfatlandırılan sevgili dünyada da benzersizdir. Bu teşbihi yalnızca Rûhsâtî'ye ait bir metinde tespit ettik:

Sevmedim böyle merdâne
Eşi gelmemiş bir dâne
(Ruhsatî s. 35/18-2).

1. 44. Mimar

Mimar, eser yapan kişi demektir. Gönül, insanın her manada en ulvi hislerinin mevcut olduğu yerdir. “Gönül yıkmak”, “gönül yapmak” deyimleri Türk kültüründe sıklıkla geçmektedir. Yıkılan bir gönlün yapılması çok zordur. Onu eski hâline getirmek ve hiç incinmemiş, yıkılmamış gibi onarmak ise ancak usta bir mimarın eliyle mümkün olacaktır. Gönlü en çok yerle bir eden ve nasıl yıkacağını bilen sevgilidir. Bu itibarla yeniden yapacak ve eski ihtişamını yansıtacak kişi de elbette sevgili olacaktır. Seyranî, aşağıdaki satırlarda bunu dile getirmiş ve sevgilisi için “mimar” tabirini kullanmayı uygun görmüştür.

Mâmûr olmak için gönül harâbı
Bir mi'mar elinden geçer mi bilmem
(Seyranî s. 87/57-1).

1. 45. Nakkaş

“Nakkaş: 1. Yağlı boya ile duvar nakışlarını yapan usta, süsleme sanatkârı. 2. Nakış işleyen, nakış yapan kimse.” (Develioğlu 1993: 802).

“‘Nakş’, tavla zarı üzerindeki sayılar, hile ve oyun anlamlarına gelir.” (Eyduvan 2010: 200).

Sevgili aşkı ve âşığı bir sanatkâr edasıyla dokur. Âşığın kalbine âdeta nakış nakış dokunur. Dörtlükte de görüleceği gibi, Seyranî sevgilisi için “aşkın ilmeğini” dokuduğunu, kendine bu şekilde ustaca âşık ettiğini belirterek nakkaş tasavvurunu kullanmıştır. Korkusu ise bu usta nakışçının aynı ustalıklarla nakşını çözmesi ve bir sanatkâr edasıyla var ettiği aşkıdan vazgeçmesidir. Sevgili aşkıdan vazgeçtiğinde âşık, kendinin sevgili gibi usta bir nakkaş olmadığını ve yeniden bu aşkı mamur edemeyeceğini dile getirmiştir. Bir diğer açıdan bakılırsa sevgili, bu aşk oyununda ustadır. Bu ustalıklarla hile de vardır. Sonuç olarak âşığı, türlü hilelerle ve oyunlarla çepeçevre kuşatmış ve kendine âşık etmiştir.

Bağ-ı muhabbetde meyve bulmıya
Kâhı boşalmıya kâhı dolmıya
Seyranî sen gibi nakkaş olmıya

Aşkın iligini çözmeye sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-4).

1. 46. Nazlı, Şîvekâr

Sevgili nazlıdır; bu nazlı oluşu onu biraz daha ulaşılmaz ve cilveli yapar. Seyranî, “nazlı” sıfatını adlaştıran sevgiliye şöyle hitap etmiştir:

O nazlının misk ü anber hâkine

(Seyranî s. 69/38-2).

Solgun yüzlerimi süresim geldi

Nâz u istignâlı o şîve-kârım

(Seyranî s. 65/35-3).

1. 47. Nergis

“Nergis: Zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil küçük bir çiçek. Adı Türkçede Nergis, Nerkiz, Farsçada Nergis, Arapçada Nercistir. Eski şâirler dilberlerin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır. Bu teşbihe dair birçok şeyler söylenmiştir. Hatta Yunan esâtiri ile karıştırılmıştır. “Güya Nergis Narsis adlı bir ırmakla bir perinin oğlu olup, son derece olan güzelliğine mağrur bir genç imiş. Orman perisi Ecko (Eko) bile Narsis'e âşık olmuş ve nihâyet onun aşkı yüzünden ölmüş. Bir gün Narsis bir su kenarında oturup suya bakarken orada aksini görmüş, kendine âşık olmuştur. Hemen sudaki aksini kucaklamak için suya atlamış. Fakat boğulmuş. Rûhu bir çiçek olarak meydana gelmiş ve kendi adını alarak Narsis olmuştur.” “Fakat buna dâir şark eser ve alimleri bir mütalaada bulunmadıkları için bu münasebetle verilen esâtîre ait mâlumâtı bir faide-i zâide telakki etmek icap eder. Ortasındaki yeşil kısmı uzaktan siyaha mail görünür. İşte şâirlerimiz bu yuvarlaklıktan siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yapraklarını da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir.” (Onay 2009: 353).

Yukarıda zikredildiği gibi sevgilinin gözlerinin mest etmesi, âşğın aklını başından alacak kadar meftun eden bakışlarla âşğâ bakması bu tasavvurda etkili olmuştur. Sevgilinin gözlerinin ela olması da Seyranî'nin nergis teşbihini kullanmasını anlamlı kılar.

Dağlarda nergis sanırdım

Ela gözlü mestim seni

(Seyranî s. 140/103-1).

1. 48. Nevreşte, Nevcivân, Taze, Tıfl

“Şiirlerdeki tıfl yani sevgili, anne sütü içmek yerine âşığın kanını içer, daha küçükken kucaklanmaya heves edip sarılma âdetini kundakta öğrenir, annesi tarafından süt yerine şekerle beslendiğinden şirindir.” (Yağcıoğlu 2010: 584).

Nevcivan ya da nevreşte yeni yetme gençler için kullanılan bir tabirdir. Bu tabirle hitap edilen sevgili, çocukluktan yeni çıkmıştır. Ergenliğe yeni giren bu sevgililer, çabuk küserler ve tutarsız davranırlar. Nevreşte olan sevgililerin bir diğer ortak özelliği ise merhametsiz olmaları, hâlden anlamamaları ve âşığa cevır etmeleridir.

Nevreste tıfl iken mümtâzelenmiş

(Ruhsatî s. 214/239-1).

Tâze nevestedir gülleri solmaz

(Ruhsatî s. 177/190-3).

Bir nevcivâna bağlandım

(Ruhsatî s. 115/112-1).

Seyranîder lebi mercân

Nev-reştesin gelişirsin

(Seyranî s. 145/108-4).

Darılmıştır bana ol nev-civânım

(Seyranî s. 64 /34-3).

Gönül düştü bir gözleri mestâne

Taze civâne

(Seyranî s. 52/22-1).

Ey elif kâmetli nazenîn etfal

(Seyranî s. 62 /32-1).

Ufacık güzeller hep yeni yeter

Güzelin kaşı da kemân görünür

(Dadaloğlu s. 303/123-3).

1. 49. Nigâr

“Nigâr: Resim, sûret, sanem, mecazen tasvîr gibi güzel mahbube (Kâmus-i Osmânî) Nigâr, bizim şiirimizde tasvîr ve heykel gibi güzel manasında kullanılmıştır.” (Onay 2009: 356).

Sevgilinin güzelliği tıpkı bir put (heykel) gibidir ve âdeta sonsuza kadar aynı güzellikte kalacaktır âdeta. Bu yönüyle Seyranî, yalnızca bir mısradaki sevgilisine “nigâr” diye hitap etmeyi uygun görmüştür.

Ma'kes-i hüsn-i ezelsin şüphesiz sen ey nigâr
(Seyranî s. 152/115-2).

1. 50. Ördek, Suna

“Asıl adı erkek ördek olan suna, Türk halk edebiyatında sevgilinin güzelliği dile getirilirken kullanılan benzetme öğelerinden biridir. Başı yeşil, vücudunun geri kalan bölümü genel olarak beyazdır. Göğsünde kırmızı bir kuşak, karnında bu kuşaktan başlayıp kuyruk sokumuna kadar uzanan siyah bir bant vardır. Türk halk edebiyatında sevgilinin sunaya benzetilmesi, onun bu süslü ve güze görünüşünden dolayıdır.” (Albayrak 2010: 497).

“Sevgiliyle ilgili benzetme unsuru av hayvanlarından birisi olan ördeğin, halk türkülerindeki yeşilbaş ördek ve suna türleri geçmektedir. Halk türkülerinde ve âşık şiirlerinde geçen kaza benzeyen büyük bir ördek olan suna, doğrudan doğruya sevgilinin simgesidir. Sevgilinin salınışı ve boyu sunaya benzetilir. Suna, sevgili için türkülerde çok geçen bir ortak benzetme unsurudur. Suna gelin, halk türkülerinin kalıplaşmış ifadelerinden birisidir. Kimi zaman şair hangi ördek türünden bahsettiğini belirtirken, kimi zaman da yeşilbaşlı gövel ördek, yeşilbaş ördek diyerek hangi ördek türünü kastettiğini açıklar. Av hayvanlarının sembolik ya da benzetme amaçlı da olsa halk türkülerinde kullanıldığı türlerde coğrafi faktör de etkilidir. Şair, kimi zaman etrafındaki coğrafyada gördüklerine bir anlam vermiş, tasvir etmiş veya benzerlik bulmuş; kimi zaman da halk şiirinin kalıplaşmış benzetmelerinden faydalanmıştır.” (Köksel 2009: 469).

“Tabiatın en sevimli yaratıklarından olan kuşlar, şairin dikkatini çeker. Bunların bir kısmı, özellikle yabani ördekler su kenarlarında, yeşillikler arasında yaşamayı tercih ederler. O dönemlerde tabiat güzellikleri bakımından zengin olan köy ve kasabalarımızda yaşayan kızlarımız ve kadınlarımız da çevrenin renk cümbüşünü elbiselerine aksettirmişlerdi. Tabiatın bu çeşitli renklerini, en uyumlu bir şekilde ehil ve yabani ördeklerde de görmek mümkündür (Karacabey 1998: 241). *Hatta bugün Doğu Anadolu'da “ördek” kelimesinin özel kadın adı olarak kullanılması, sanıyorum gittikçe ortadan kalkmaktadır. Bir ördek cinsi olan Suna kelimesi ise kullanımını az da olsa sürdürmektedir.”* (Karacabey 1998: 244).

Ördek ya da suna, duruşundaki nezaketle ve yürüyüşüyle, salınışıyla sevgiliye benzetilir. “Yeşil başlı gövel ördek” tabiri başına yeşil bir örtü takan bir kızla teşbih olunmuştur.

Dadaloğlu'nun Şiirlerinde daha ziyade gl kenarında uzun boylarıyla, gözleriyle ve ablaklığıyla dikkat çeker. Seyranı, yalnızca iki yerde “suna” tabirini kullanmış ve sevgilisine doğrudan doğruya böyle hitap etmiş herhangi bir nitelik dile getirmemiŐtir. Ruhsatı'nın Şiirlerinde mevsimlerden, yürüyüŐünden, eşini gzlemesinden ve kıyafetinden hareketle bu istiâre kullanılmıştır.

Bir yiğit sevdiğin sesini duysa
Glde gvel ördek örmüş gib'olur
(Dadaloğlu s. 295/118-2).

Gvel rdek kim uçurdu glnden
(Dadaloğlu s. 120/35-1).

Gvel rdek gibi indi gllere
(Dadaloğlu s. 197/76-1).

Seni bana gvel ördek dediler
(Dadaloğlu s. 199/77-2).

Seni avlatırım keskin bzıma
Onun için fırlanırım gle ben
(Dadaloğlu s. 200/78-2).

Elleri kınalı yalbırdak fesli
Boyu uzun tor sunalar nic'olur
(Dadaloğlu s. 331/132. 2-4).

Hûri melek bildim sunam zâtını
(Seyranı s. 84/54-2).

Bsettiğime r etme
Korkma sunam alışırsın
(Seyranı s. 145/108-3).

Gözü büyük ablak sunam
(Dadaloğlu s. 66/3. 2-1).

Suna Kirez bellerinden aştı mı
(Dadaloğlu s. 97/22-1).

Boyu usul beli ince sunalar
(Dadaloğlu s. 136/45-1).

Benim gönlüm ablak sunaya vurgundur
(Dadaloğlu s. 294/117-3).

Nasıl ayrılalım Şöyle sunadan
(Dadaloğlu s. 294/117-4).

Bir belgüzâr aldım yavru sunadan
(Ruhsatî s. 36/19-3).

Gider de gelirim sunam gözleme
(Ruhsatî s. 55/44-1).

İşte görüyorsun sunam yaz geldi
(Ruhsatî s. 81/72-1).

Nasıl yanmayalım böyle sunaya
(Ruhsatî s. 92/87-3).

Ver bana nispetle gez suna gelin
(Ruhsatî 152/159-1).

Göğsün düğmelerin çöz suna gelin
(Ruhsatî s. 152/159-1).

Sol yanında öter kaz suna gelin
(Ruhsatî s. 152/159-2).

Kınayı ellere yaz suna gelin
(Ruhsatî s. 153/159-3).

Sözün kes umudum öz suna gelin
(Ruhsatî s. 153/1594).

Bir dem vuslat bulamadım sunama
(Ruhsatî s. 170/180-3).

Kemhalar yakışır suna boyuna
(Ruhsatî s. 204/226-3).

Eğri gitme sunam yola düz yürü
(Ruhsatî s. 228/255-1).

Gider de gelirim sunam gözleme
(Ruhsatî s. 55/44-1).

1. 51. Peri

“Cin tâifesinin gayetle güzel olan kısmı, mecâzen insan güzeli (Onay 2009: 374).

“Halk arasında yaygın olan inanişâ göre peri ancak sihir ve büyü ile elde edilebilir. Pınar kıyıları, çeşme başları, hamam gibi hanımların ve genç kızların bulunduğu yerlerde kendisini görmenin mümkün olacağına inanılır. İnsanlara alışkın olmaması, onlardan kaçması, göze görünmemesi, güzelliği ve çekiciliği ile insanı anında etkilemesi, insanı kendine âşık edip bağlaması, çeşitli kılıklara girmesi periler hakkında en yaygın inanişâlardır.” (Albayrak 2010: 459).

Periler akıl almayan güzellikleriyle edebiyatımızda teşbih ve açık istiare yoluyla sık kullanılan mazmunlardandır. Perilerin bir diğer özellikleri ise insanlara görünmemeleridir. Şayet periler görünürse insanın aklını başından alır, insanı deli divane eder. İnsan; bütün servetini, hayatını, bu sihirli güzellik için feda edebilir. İnsanoğlunun yaşadığı yerlerden uzaklarda ormanlarda veya su kenarlarında yaşadıkları rivayet edilmiştir. Pek çok değişik hünerleri vardır ve eşsizdirler. Bu doğrultuda edebiyatımızda sevgili; bilinemeyen cismi, sihirli bir sıfatla bir görünüp bir kaybolması, uzaklarda gezinmesi, eşsiz olması ve güzelliğiyle periye benzetilmiştir.

O benim sevdiğim bir melek peri
Âşık ma'sukunu sever ekseri
(Seyranî s. 107/77-3).

Nikâbın yüzüne çeksen ey perü
(Seyranî s. 36/6-1).

Cihana gelmemiş böyle bir peri
(Seyranî s. 49/19-3).

Rûyun ahmerdir ey perî
(Seyranî s. 145/108-2).

Bir perînin sevdâsıyla sinem dağlı yaralı
(Seyranî s. 154/117-2).

Hûri mi melek mi yoksa bir peri
(Dadaloğlu s. 133/41-2).

Bu güzellik sende vardır ey peri
Câna kıyar peri peyker gelişi
(Ruhsatî s. 91/87-1).

1. 52. Pulat

Sevgili görünüş olarak çok nazenin ve latiftir ama hakikatte o demir gibi merhametsiz ve serttir. Pulat tabirini yalnızca Seyranî'de tespit ettik:

İbrişimden nâzik sandığım güzel
Meğer pulat gibi bükülmez imiş
(Seyranî s. 125/90-3).

1. 53. Sakî

"Sakî, Arapçada su veren, su dağıtan; kadeh, içki sunan demektir. Edebî anlamda sakî, asıl görevi içki dağıtmak olup bezme neşe ve canlılık veren kişidir. Ya bizzat sevgilinin kendisi

veya onun yerine konulmuştur. Dolayısıyla saki ile sevgili çoğu zaman birbirlerinin yerine konulmuştur. Bu da sakinin güzel olması gerektiğini göstermektedir. Âşık sadece içkiyle sarhoş olmaz, sakinin hâl ve tavırlarından da mest olur. Sevgiliden istenenler sakiden de istenir.” (Baka-Kesik 2013: 959).

“Divan edebiyatı kadar olmamakla birlikte sakîden zaman zaman halk edebiyatında da söz edilir. Sakinin asıl görevi içki dağıtarak meclistikileri mest etmektir. Saki ve sevgili çoğu kez birbirinin yerini tutar. Dolayısıyla sakinin güzel olması gerekir. Âşık içki yanında sakinin güzelliğinden de sarhoş olur.” (Albayrak 2010: 476).

Sevgilinin dudağının şarap rengi olması ve âşığı öptüğünde sarhoş etmesi sevgilinin “saki” olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur. Seyranî'nin aşağıdaki mısrasında da bu husus dile getirilmiştir. Sevgili sakîdir ve lal renkli dudağından en saf, en sade şarabı sunacaktır. İçen âşıklar bu şarabın hoşluğundan sarhoş olur. Bu teşbihte Seyranî'nin divan şiirinden etkilendiği aşikârdır.

Kendisi sâkî lebi hâlis şarâb-ı lâl-i gûn
(Seyranî s. 156/119-1).

1. 54. Satıcı

Sevgilinin bütün vücudu tatlıdır. Konuştuğunda ağızından bal damlar. Dili tatlıdır. Bu hâliyle kaymak şeker satan bir satıcı gibi tasavvur edilmiştir. Bir de gönül alıp gönül satar. Sevgili, güzellik padişahı olduğu için dilediği âşığın gönlüne girer, onu kendine kul eder. Dilediği âşığın gönlünden çıkar, onu deli divane eder. Ruhsatî'ye ait iki metinde bu tasavvur dile getirilmiştir.

Biri kaymak satar birisi şeker
(Ruhsatî s. 36/20-2).

Sevdâ çarşısında bir kapanı var
Gönül alıp satar kapan kapana
(Ruhsatî s. 36/20-3).

1. 55. Sel

Sevgili kararsızdır, bazen hırçın bazen dalgalı bazen de sakin bir su gibi akar. Ne zaman coşup çağlayacağı kestirilemez. Gençliğin verdiği hevesle ve güzelliğin verdiği kendine güvenle çağlar. Bu husus âşıklar, tarafından sele benzetilmiştir. Âşığın bu sele kapılmaması imkânsız gibidir.

Akar gider boz bulanık sel gibi

(Ruhsatî s. 75/64-1).

İlkbahar ayında coşkun sel gibi

Akan aksın çağlayanlar çağlasın

(Seyranî s. 107/77-2).

1. 56. Serv-i Revân

“Servi, daha çok Akdeniz Bölgesi'nde yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen ince uzun bir ağaç. Selvi ince, düz ve uzun olmasından dolayı doğruluğun simgesi kabul edilmekte bundan dolayı daha çok mezarlıkları süslemektedir. Halk edebiyatı ürünlerinde adından en çok söz edilen ağaçtır. Özellikle sevgili övülürken boyu serviye benzetilir.” (Albayrak 2010: 485).

“Servinin yürümesi tabiriyle sevgilinin nazlı nazlı sallanması ve goncanın söylenmesi tabiriyle de açılması kastedilmiştir. Servi eski şiirimizde çok defa güzel ve uzun boy, yahut uzun boylu güzelin kendisine -benzetilen'i olur.” (Onan 1998: 62).

“Servi nasıl eski şairler tarafından güzel boyun simgesi diye anılmışsa “hırâmân” kelimesi de, rüzgârda tatlı tatlı sallandığı için, hemen daima serviye sıfat olarak verilmiştir. Bu itibarla “serv-i hıraman” tamlaması bize, naz ve eda ile, salına salına giden sevgilinin güzel boyunu düşündürmektedir.” (Onan 1998: 92).

Sevgili endamlı, uzun boylu ve güzel vücutludur. Yürürken salınarak yürür. Kıyafetleri içinde tıpkı bir serviye benzer. Bütün bu sebeplerden dolayı sevgili serviye benzetilmiştir. Bu hususta aşağıdaki metinleri tespit ettik.

Kucaydım servi dalından

Dereydim dünya malından

(Seyranî s. 143/106-4).

Ayrılık bâdesin selvi revânım

(Ruhsatî s. 55/41-1).

Seyranî seni çokdan diler et cism-i servi

(Seyranî s. 173/136-4).

Selvi kavak gibi ırgalanıyor

(Ruhsatî s. 204/226-1).

Ayrılık bâdesin selvi revânım

Şöyle bir güzelin salınışını

Selviye benzettim dallar içinde

(Dadalıoğlu s. 72/8-1).

1. 57. Sevdığım, Habip, Maşuk, Mahbup

Âşıklar sevdiklerine bazen hiç teşbih ve istiare kullanmadan “sevdiğim” diye hitap eder. Bu hitapta o kadar yalansız ve samimilerdir ki ondan merhamet dilenmekte, ona sitem etmekte ve karşılığını bulamadığı aşkı için dil dökmektedirler. İncelediğimiz şiirlerde “sevdiğim” hitaplarında daha ziyade, bir yalvarma ve nasihat hâkimdir. Rakiplere yüz veren ama âşıktan yüz çevirdikleri durumlarda daha sık kullanılmış ve âşığın bu hareketlerden hoşnut olmadığı dile getirilmiştir.

Sevdiğim nikâbın bu arza sermiş
(Seyranî s. 65/35-5).

Çatma kaşlarını gel eyle rahat
Zülfünü gerdâna düzme sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-1).

Mestane mahbûbum çeşmini süzer
(Seyranî s. 91/61-2).

Bahr-ı muhabbetde yüzme sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-2).

Gözlerini gayet süzme sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-3).

Aşkın iliğini çözme sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-4).

Asıl sermayemiz bir avuç toprak
Âşinasın bu esrâra sevdiğim
(Seyranî s. 92/62-1).

Pervâne şem'inin nûruna müştâk
Bile bile nâre yanar sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-1).

Hak bilir bulunmaz çâre sevdiğim
(Seyranî s. 91/61-3).

O benim sevdiğim bir melek peri
(Seyranî s. 107/77-3).

Sevdiğim değildin sen böyle ezel
(Seyranî s. 125/90-2).

Ey sevdiğim artık yeter
(Seyranî s. 148/111-1).

Müşterek bir cilve var mâbeynimizde sevdiğim
(Seyranî s. 165/128-5).

Uyma sevdiceğim elin sözüne
(Dadaloğlu s. 105/28-3).

Sılada sevdiğim gözümde tüter
(Dadaloğlu s. 184/68-2).

Sevdiğim aklıma düştü
(Dadaloğlu s. 384/151-1).

Yedi ülker üç terezi
Deşir hey sevdiğim sîmlerin kuşan
(Dadaloğlu s. 392/153-2).

Del'olur sevdiğim sevdâna düşen
(Dadaloğlu s. 392/153-2).

Yaz gelir sevdiğim savrulur harman
(Dadaloğlu s. 393/154-3).

Lâm lütfet sevdiğim unutmama beni
(Ruhsatî s. 55/40-6).

Sırrını kimseye demez sevdiğim
(Ruhsatî s. 55/40-8).

He hele sevdiğim gezek böylece
(Ruhsatî s. 55/40-7).

Kerem et sevdiğim bozma peymânı
(Ruhsatî s.57 /44-1).

Sevdiğimden bir kem haber işittim
(Ruhsatî s. 66/55-1).

Gel gidelim uzaklara sevdiğim
(Ruhsatî s. 73/63-1).

Kerem eyle beni tanı sevdiğim
(Ruhsatî s. 74/63-2).

Uğruna koymuşum cânı sevdiğim
(Ruhsatî s. 74/63-2).

Bana verirler mi seni sevdiğim
(Ruhsatî s. 74/63-2).

Sevdiğim arayı uzak eyledi
(Ruhsatî s. 79/69-1).

Lütfeyle sevdiğim cevri etme bana
(Ruhsatî s. 87/81-1).

Kerem et sevdiğim sürelim sefâ
(Ruhsatî s. 89/83-3).

Baktım ki sevdiğim bir belli şansın
(Ruhsatî s. 201/222-4).

Bir nazar mushası yazdım sevdiğim
(Ruhsatî s. 53/38-1).

Allah'ın sevdiği kulun
Sevdiceği yanınd'olur
(Dadaloğlu s. 296/119-4).

Şu fâni de benim sevdiğim gibi
(Ruhsatî s. 36/19-1).

Azaldı cihânda bize habîbler
(Seyranî s. 62 /32-3).

Ye yâr Ruhsat seni yemez sevdiğim
(Ruhsatî s. 55/40-8).

Sırrını kimseye demez sevdiğim
(Ruhsatî s. 55/40-8).

Ak göğsün üstünde namaz sevdiğim
Sen de benim gibi kıl kerem eyle
(Ruhsatî s. 55/40-8).

Mestâne mahbûbum çeşmini süzer
(Seyranî s. 91/61-2).

Senin gibi mahbûp var mı dünyâda
(Ruhsatî s. 162/172-3).

Âşık gerek ma'şuk gülün dermeğe
(Seyranî s. 101/71-2).

O benim sevdiğim bir melek peri
Âşık ma'şukunu sever ekseri
(Seyranî s. 107/77-3).

1. 58. Sitemkâr

Sevgili sitemkârdır ve âşığa sitemli sözler söylemekten çekinmez. Seyranî, sevgilisine bu sıfatı adlaştırarak hitap etmiştir.

Artırmışım feryâdımı sitemkâra varalı

(Seyranî s. 154/117-1).

1. 59. Sultan, Padişah, Şah, Sultan, Hünkâr, Han

“Sultân kelimesi, anlam gelişinden anlaşılacağı gibi, sevgili için kullanılmıştır. Şairler kul köle yerine konularak gönüllere hükmedene çok defa sultanım diye hitap ederler.” (Onan 1998: 99).

“Şâh ile gedâ cem'iyet meratib-i silsilesinde en yüksek ve en alçak mertebede olanlardır. Mecazî veya hakikî sevgiliye şâh denir. Çünkü şâh büyük demektir.” (Tarlan 1998: 77).

“Âşık için sevgili güzellerin şahıdır, gönlünün sultanıdır. Âşık ise sevgilinin kulu kölesidir. Gerek âşıkların gerekse divan şairlerinin dilinde güzeller vefâsızdır.” (Yardımcı 1998: 208).

Sevgili güzeller güzelidir ve güzelliği onu her zaman seçkin kılar. O, bu güzelliğiyle sanki bir padişaktır. Bununla beraber bütün âşıkları onun etrafında kul, köledir ve hizmetine amadedir. Bu yönüyle de bir han ve sultan isminin sahibidir, dilediğince canlarını alır dilediğinde mutlu eder ve azat eder. Ama âşiğa yaklaşmaz, kendi sarayında hep uzaktadır ve kalp ülkesini yönetir. Kendi ziynetleri (ben, yanak, gamze vb.) onu dünyanın en zengin hükümdarı yapar ve âdeta bütün bunlara da hükmeder. Onun güzelliği, bakışları, gamzeleri, kirpikleri ve saçlarından oluşan koca bir ordusu vardır. Bu ordusuyla meydana çıkar, dilediği âşığın canını alır, onu saçlarında sallandırır, gözleriyle kan akıtır ve teslim alır.

Güzeller içinde kılıp serfirâz

Melâhet Mısrına kılmış pâdişâh

(Seyranî s. 59/29-1).

Mürüvvet kılmadın şu ben gedâya

(Ruhsatî s. /47-).

Bu sefil Ruhsatî sana kul oldu

(Ruhsatî s. 60/48-5).

Nice Ruhsat gibi kulların vardır

(Ruhsatî s. 193/211-3).

Dedim bu fermân ne dedi mühürlü

(Ruhsatî s. 101/96-2).

Hep bana kıldığın cevri ile cefâ

Kul olunca sultân bulamaz mıyım?

(Ruhsatî 178/191-1).

Selâmina durun hünkâr gelişi
(Ruhsatî s. 91/87-1).

Merhamet kıl sen benim sultânım Allah aşkına
(Seyranî s. 152/115-3).

Nâzenin olan sultâna mihmânlar öğünsün
(Seyranî s. 174/137-5).

Güzeller içinde sultân-ı şâhım
(Dadaloğlu s. 67/4-4).

Seni de defterden sildi mi şâhın
Bu yüzden mi oldu ateş külâhın
(Ruhsatî s. 214/239-4).

Dediler vallahi bu da sultândır
(Ruhsatî s. 55/41-2).

Hükmeder keysûlar hâller üstüne
(Ruhsatî s. 55/41-2).

Ol seni şâh bilmiş beni bir gedâ
(Seyranî s. 59/29-2).

Hûbların şâhını buldum yenile
(Seyranî s. 49/19-4).

Bir gedâsız olmaz elbette bir şâh
(Seyranî s. 59/29-3).

Hey zulümkâr sen bu ednâ kuluna
(Seyranî s. 78/47-1).

Görünce aklımı eyledi berbât
Aman Allah deyü ben kıldım feryâd
Kaşları Zülfikar, gözleri cellât
Kan dökücü şâh-ı serdâr gelişi
(Ruhsatî s. 92/87-2).

Güzeller şahına bir musha yazdım
(Ruhsatî s. 59/47-1).

Biz âşika sultânlığın hanlığın
Ne dostluğun belli ne düşmanlığın
(Seyranî s. 72/41-3).

1. 60. Şahin, Baz, Toygun

“Şahbaz, iri akdoğandır; çalır gibi, fakat ondan büyük, kıvrık gagalı, kuvvetli bir yırtıcı kuştur. Avcılar bu kuşu eğitip diğerlerini yakalamak için kullanırlar; elde taşıyıp av çıkınca salıverirler.” (Onan 1998: 406).

“Şahinler, diğer yırtıcı kuşlardan geniş kanatları ve yanlara doğru açılan yuvarlak kuyruklarıyla ayırt edilir. Ağır kanat darbeleriyle uçar ve havada asılı duruyormuşçasına kanatlarını çırpmadan uzun süre döner. Çoğu şahin türünün gövdesinde üst bölümler koyu kahverengi, alt bölümler beyaz ya da kahverengi benekli, kanatlar çizgilidir. Daha çok saz şairlerinin şiirlerinde “şahan” olarak geçen şahin avcı kuş olmasından dolayı sevgiliye benzetilir. Sevgili de tıpkı şahin gibi âşığını avlamada ustadır. Saz şairleri bazen de sevgilinin güzelliğini vurgulamak, çekiciliğini dile getirmek için ona “yavru şahin” olarak seslenirler.” (Albayrak 2010: 503).

“Halk türkülerinde en fazla geçen av hayvanlarından olan şahin, benzetme amaçlı kullanıldığında sevgili ya da genç kızı temsil eder. Benzetme amaçlı semboller arasında fazla kullanılmamıştır. Şahinin bakışı ile sevgilinin bakışı arasında benzerlik kurulduğuna rastlanmaktadır. Kaynaklardaki ongun kuşlar içerisinde halk türkülerinde en fazla geçen kuş şahindir. Türkülerde kimi zaman sevgilinin bakışının benzetildiği, kimi zaman da doğa tasvirleri içerisinde şairin bahsetmeden geçemediği şahin kuşu, Reşideddin’in kaydettiği Oğuz’un ongun kuşlarından. Ögel, Mütercim Asım’dan naklettiği bilgilerde şahinin bir av kuşu olduğunu ve onunla ekseriya turna avlandığını söylüyor. Bu bilgi Anadolu’da bugün avlanmasının uğursuzluk sayıldığı turnanın bir zamanlar bu kutsiyeti taşımadığını ve avlanabildiğini göstermektedir.” (Köksel 2009: 473).

Sevgili iyi bir avcıdır, dilediği gönü fetheder ve o gönle girer. O yüksekte ve ulaşılmazdır.

Fadime'yi dersen güzeller bâzı

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Yükseğinde şahin gibi süzülür

(Dadaloğlu s. 199/77-1).

Sen bir şâhin olsan ben bir balaban

(Dadaloğlu s. 200/78-1).

Şâh turna ötüşlüm, şahin bakışım

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Şahan gibi güne çıkmış sallanır

(Dadaloğlu s. 275/107-4).

Garip garip öter yavru bâz gibi

(Dadaloğlu s. 279/109-4).

Bir yavru şâhindir gör bazı bazı

(Ruhsatî s. 180/193-3).

Bak göründü karşıımızdan

Şâhin gibi yükseklerden uçup da

(Ruhsatî s. 196/216-2).

Cihâna gelmemiş böyle bir toygun

(Ruhsatî s. 154/161-4).

1. 61. Şem

“Pervâne: Gece kelebeği de denilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem' ile uğraşır durur. Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca, gördüğü ziyâya doğru koşar, gözleri kamaştığı için ayırlamaz ve kendini fener lamba şişesi, mum ve ampul gibi şeylere çarpar. Bittabi niyayet kanatları, vücudu yanar. Şem, bal mumu demektir. Uyarmak sözüyle kullanılmazsa yanan mum manasına gelir. Eskiler ateşde âlüde câzibe olduğuna, gece dolaşan hayvanların ziyâ câzibesine tutulduklarına zâhib idiler. Bu cihetle şâirlerimiz âşıkların güzellikleriyle cezb ve fakat vefasızlık eden sevgililerini - pervaneleri cezb edip yakan - şem'a, kendilerini de pervâneye benzetmişlerdir. Bu itibarlar şem zâlim sevgili timsali olarak kabul edilmiştir. Şem ve pervâne şark edebiyatının başlıca mevzû ve teşbihlerindendir.” (Onay 2009: 375).

“Divan edebiyatında olduğu gibi, halk edebiyatında da aşk ateşinin acısına dayanamayıp bağıırıp çağırın, feryâd eden âşıkların sembolü, ötüşünden dolayı bülbül; gerçek âşıkların sembolü ise pervanedir.” (Albayrak 2010: 460).

Âşık sevdiğinin güzelliği ve cazibesinden vazgeçemez ve tıpkı bir pervane gibi onun ışığının aşkıyla etrafında döner durur. Nihayet sevgilinin ateşiyile bile isteye yanar, yok olur; ama bundan en ufak bir pişmanlık duymamakta, bilakis zevk almaktadır. Bu hususu Seyranî'nin bir beytinde tespit ettik

Pervâne şem'inin nûruna müştâk

Bile bile nâre yanar sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

1. 62. Şikâr

Sevgili şikâr, yani avdır. Bütün âşıklar, o avın peşindedir ve onu avlamaya çalışırlar. Türlü tuzaklar kurarlar. Böyle çekici ve alımlı bir avın rakipler tarafından avlanması da muhtemeldir. Şikâr tasavvurunu sadece Ruhsatî’de tespit ettik.

Sabah güneş doğar m-ola
Acep işim duyar m-ola
Ruhsatî’yi anar m-ola
Güzelce şikârım gitti

(Ruhsatî s. 92/88-3).

Sayyâdım düştüm izine
Mâilim şirin sözüne
Ruhsatî kurban gözüne
Hele dön beri dön beri.

(Ruhsatî s. 91/86-3).

1. 63. Şuh

“Şûh kelimesi, davranışlarında serbest, şen, oynak anlamlarında bir sıfat ise de, bu nitelikleri taşıyan güzellere alem olarak, bir isim gibi de kullanılır.” (Onan 1998: 307).

Şuh, hareketli neşeli kıvrak sevgilidir. Âşığın acı çekmesi onun bu neşesini bozmaz. Şühluğunun sebebi ise güzelliğinin farkında olmasıdır. Seyranî de bu hususta sevgilinin haklılığını aşağıdaki metinde dile getirmiştir.

Yalnız İstanbul'u zannetme ey şûh kıymetin
Hâzîne-i Mısırî değer Şam Haleb kaşın gözün

(Seyranî s. 167/130-2).

1. 64. Tabip

Âşığın en büyük derdi sevgilidir. Bu gece gündüz bitmeyen eksilmeyen bir derttir ve bu derdin tek dermanı da sevgilidir. İncelediğimiz metinlerde bu hususu görüyoruz. Tabip olan sevgilinin ilacı ise tenidir.

Zad zapta saram düşünüy bugün
Tı tabîp derdimi al kerem eyle

(Ruhsatî s. 54/40-4).

Senden gayrı tabîb bilmem gideyim
Eden sensin derde giriftâr beni

(Seyranî s. 74/43-3).

1. 65. Tavus Kuşu

“*Tavus, şekli itibariyle kibirli gibi gözüken pek renkli ve süslü bir kuştur.*” (Tarlan 1998: 400).

İncelediğimiz şiirlerde yalnızca Ruhsatî’de rastladığımız tavus kuşu, kusursuz güzelliğinden hareketle sevgiliye benzetilmiştir. Tavus kuşunun duruşunda da kendine güven ve gurur alameti vardır. Cennet kuşu iken bu gururundan dolayı cennetten çıkarıldığı ve ayaklarının ibret olsun diye çirkin yaratıldığı rivayet edilir. Sevgilinin de mekânı cennete yakıştır. O kusursuz güzelliği ve bakışıyla, güzelliğinin farkında oluşunun verdiği gururla tavus kuşuna benzetilmiştir.

Tavus kuşu gibi boynun uzadıp

(Ruhsatî s. 221/247-4).

Tavus kuşu gibi her yeri uygun

(Ruhsatî s. 154/161-4).

Tavus kuşu gibi her yerin uygun

(Ruhsatî s. 161/170-1).

1. 66. Turna

Behiye Köksel, turna hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Siyah göğüs tüyleri aşağı doğru sarkar. Bazı cinslerinin baş ve boyun bölgesinde kırmızı tüyler de bulunur. Bu renklerle oldukça güzel görünüşleri vardır. Bundan dolayı da “allı turna” olarak adlandırılır. Bazı cinslerin kanatlarında göz alıcı mavi, kırmızı ve yeşil tüyler bulunur. Turnanın bu güzel görünüşü halk türkülerine de konu olmuştur. Turnalar sevgide bağlılık, dostlukta sebat ve sadakat olarak adlandırılabilir “vefa” duygusuna uygun olarak yaşarlar. Halk arasındaki inanışa göre eşi ölen turna yedi yıl eşini bekler ve kolay kolay çiftleşmez. Turna Anadolu’da “kız” ve “güzellik” sembolüdür. Turna ile ilgili olarak halk kültürümüzde turnanın uğurlu olduğu, turnanın avlanmasının günah sayıldığı gibi inançlardır.* (Köksel 2009: 472).

Dadaloğlu ve Ruhsatî’nin şiirlerinde sevgili turnaya benzetilmiştir. Dadaloğlu’nun turna teşbihinde, daha ziyade sevgilinin konuşması ve uzaktan görünüp kaybolmasından hareketle ulaşılmazlığı, süzülüşü vardır. Göçmen bir kuş olan turnanın hasretle beklenmesi ve geldiğinde göllerin, kırların, yaylaların şenlenmesi de bu tasavvurda etkili olmuştur. Ruhsatî’nin şiirinde ise turnaların eşine karşı sahiplenici yönü ele alınmış ve bu yönüyle sevgiliye benzetilmiştir.

Engininde turna gibi süzülür

(Dadaloğlu s. 199/77-1).

Şah turna ötüşlüm, şâhin bakışım

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Öter garip garip vardım tutulmaz

(Dadaloğlu s. 398/157-2).

Der Dadaloğlu'mda bu sözüm haktır

Alicı kuşların avcısı çoktur

Durmasın turnalar katar devşire

Öter garip garip vardım tutulmaz

(Dadaloğlu s. 398/157-3).

Telli turna gibi eşin gözedip

Süzülüp karşımda duranım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-4).

1. 67. Tûtî

“Tûtî: Papağan, dudu kuşu. Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanırlarmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi, kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğretirmiş. Yine tûtî şeker ile beslenirmiş. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanır.” (Pala 1999: 401).

“Eski şairler, kendilerine veya tatlı dilli sevgilerine müşebbühünbih olarak aldıkları tûtî için şeker-ha (şeker çiğneyen), şeker güftâr (şeker sözlü), şirin -zeban(tatlı dilli) gibi sıfatlar kullanırlardı.” (Onan 1998: 62).

Sevgilinin konuşması âşık için dünyadaki her kelâmdan daha azizdir. Tatlı dilli olan sevgili, âşığını teselli eder, ona iltifat eder ve böylelikle bütün hüznlerini geride bırakır. Bu husustan hareketle incelediğimiz şiirlerde âşıklar sevdiklerine “tûtî” teşbihini yapmışlar ve bu kelimeyi açık istiareyle doğrudan doğruya sevgili yerine kullanmışlardır.

Dudu Sultânımı göresim geldi

(Seyranî s. 69/38-4).

Bin yaşasın senin gibi tûtîler

(Ruhsatî s. 116/114-2).

Bülbüller âcizdir tutu dilinden

Hı hayrat gördün mü benim yüzümden

(Ruhsatî s. 54/40-2).

1. 68. Yâr

Yâr kelimesi, şairlerin doğrudan doğruya hitaplarından biridir. En saf hitap şekli olan yâr, dolaysız olması bakımından da manidardır. Pek çok şiirde bu hitap geçmektedir.

Dinledim yârimin ben de kelâmın
Bir güzel destine almış kalemin
(Seyranî s. 78/47-2).

Bağzı gelür geçer kaçar bağzı yâr
Bağzı gül göğsünü açar bağzı yâr
Tehlikedir başa uçar bağzı yâr
(Seyranî s. 38/8-2).

Seyranî der yârim yâda vermezem
(Seyranî s. 47/17-4).

Ahvâli âlemden yâr sorsa bana
(Seyranî s. 50/20-1).

Yârin ismin aldım dilden dile ben
(Seyranî s. 50/20-2).

Sürmedim yâr ile bu sene bir dem
(Seyranî s. 62 /32-2).

Severken hâlimce ben de bir yâri
(Seyranî s. 63 /33-3).

Adûlar yanında görünce yârı
(Seyranî s. 64 /34-2).

Bâd-ı seher bizden selam et yâre
(Seyranî s. 65/35-1).

Bana meyl eyleyüp gül yüzlü yârim
(Seyranî s. 65/35-3).

Yâr zülfünden bana gelen kokunun
(Seyranî s. 72/41-2).

Dinledim yârimin ben de kelâmın
(Seyranî s. 78/47-2).

Usanılmaz yârin şirin dilinden
(Seyranî s. 78/47-1-5).

O yâr kucağıma yatar mı bilmem
(Seyranî s. 85/55-3).

Muhabbet küpünün olsam Őar b 
Y r beni doldurup içer mi bilmem
(Seyranî s. 87/57-1).

Y r ile s rd g m gizli dem benim
(Seyranî s. 93/63-3).

Gönül serden geçer yârdan geçemez
(Seyranî s. 102/72-1).

Bilmem ben y re neyledim
(Seyranî s. 150/113-2).

Yüz çevirdi benden ol y r
(Seyranî s. 150/113-3).

D Őm Ő m ben aşkına aklım değil başımda y r
(Seyranî s. 152/115-2).

Y r elinden gelmedir bu yareyi merhemleme
(Seyranî s. 161/124-1).

Bir muhabbet görmedim z tınla y r incinmeden
(Seyranî s. 165/128-4).

Bunu Seyranî bilmem ki ne yolda y r eder tevs m
(Seyranî s. 170/133-3).

Seyranî der biz eylemedik y r ile  lfet
(Seyranî s. 174/137-5).

Y r sılada kulak seste
(Dadaloğlu s. 66/3. 2-4).

Takin altın hamaylılar unutamam böyle yârim
(Seyranî s. 176/139-3).

Dadaloğlu der y r sende  hım
(Dadaloğlu s. 67/4-4).

AŞk ile o yârin bağına girdim
(Dadaloğlu s. 68/5-1).

Benim yârim gelişinden bellidir
(Dadaloğlu s. 72/8-3).

Y rinden ayrılan neden bellidir
(Dadaloğlu s. 72/8-3).

Acep yârim gibi güzel varm'ola
(Dadaloğlu s. 72/8-1).

Vardı m'ola nazlı yârin yurduna
(Dadaloğlu s. 86/15-2).

Malım mülküm nazlı yârim kalınca
(Dadaloğlu s. 101/24-3).

Yel eser de gelir yârin kokusu
(Dadaloğlu s. 104/27-1).

Zalim olan yâr azdırmış elinden
(Dadaloğlu s. 120/35-1).

İnce belli nazlı yârin elinden
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Yâr koynuna giren terler
(Dadaloğlu s. 122/36-3).

Yâr koynuna giren ölmez
(Dadaloğlu s. 122/36-4).

El ayırsa ayrılmazdım yârimden
(Dadaloğlu s. 134/42-1).

Yâr ile etsek savaşı
Sevişmenin çağı şimdi
(Dadaloğlu s. 141/47-4).

Benim yârim allar geyik
(Dadaloğlu s. 149/49-2).

Câhil yâr sevenin uykusu gelmez
Kim ağlatmış benim nazlı yârimi
(Dadaloğlu s. 188/70-4).

Nazlı yârim of çekiyor zârından
(Dadaloğlu s. 189/71-2).

Gene selam geldi nazlı yârimden
(Dadaloğlu s. 189/71-4).

Ah yârin karşısında durulmaz
(Dadaloğlu s. 197/76-2).

Saç başı da topuğuna değen yâr
(Dadaloğlu s. 200/78-1).

Sevdim ise ben yârimi kime ne
(Dadaloğlu s. 200/78-5).

Nazlı yâri alıp geldim

- (Dadaloğlu s. 262/88-1).
Yaşadıkça yârdan cüdâ etmesin
(Dadaloğlu s. 233/91-1).
Yârin yüzüne baktım doymadım
(Dadaloğlu s. 235/92-3).
Adam vaz mı geçer nazlı yârinden
(Dadaloğlu s. 243/98-1).
Özge yârin nice çekem nazını
(Dadaloğlu s. 273/105-5).
Yâr yakında geçer olsun her günüm
(Dadaloğlu s. 233/91-1).
Yârimin elinden ciğerim dağlı
(Dadaloğlu s. 286/113-1-4).
Yataydım nazlı yârin dizine
(Dadaloğlu s. 294/117-3).
Acep yâr indim'ola Tuzla'ya
(Dadaloğlu s. 407/160-4).
Gönlüm yâri sarmak ister
(Ruhsatî s. 36/18-4).
Beni ayırdılar nazlı yârimden
(Ruhsatî s. 36/19-4).
Yârin hasta deyü bir haber eyle
(Ruhsatî s. 53/38-3).
Yâr elinden yaralıyım yaralı
(Ruhsatî s. 60/48-3).
Dünyâ benim olur yâri gördükçe
(Ruhsatî s. 74/63-4).
Uzun boylu yârim gitti
(Ruhsatî s. 92/88-1).
Şu fâninin yârsız ne tadı olur
(Ruhsatî s. 109/103-5).
Yârin bahçesinde üç gül açılmış
(Ruhsatî s. 109/104-1).
Vardım nazlı yârin ziyâretine
(Ruhsatî s. 112/107-1).

- Nazlı yârin kâkülünü yel almış
(Ruhsatî s. 116/113-2).
- Yâr aşkından büryân oldum kavruldum
(Ruhsatî s. 125/126-1).
- Tuzak kurdum yâr düşmedin toruma
(Ruhsatî s. 125/126-3).
- Söz verip durmayan yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/127-1).
- Bir bûse vermeyen yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/-127-1).
- Sarılıp sarmayan yâri neyleyim.
(Ruhsatî s. 126/127-2).
- Zülfünü bozmayan yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/127-3).
- Söylemeden soyunup da koynuma
Sessizce girmeyen yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/127-4).
- Hayli demdir görmemişim o yâri
(Ruhsatî s. 136/140-2).
- Yolla yâri cânım alsın her zaman
(Ruhsatî s. 137/140-4).
- Al kınalı yârim idin bir zaman
(Ruhsatî s. 137/140-2).
- Yâr seninle ne tatlıydı vâdimiz
(Ruhsatî s. 137/140-3).
- Ahtı bütün yârim idin bir zaman
(Ruhsatî s. 137/-140-3).
- Sarhoşum o yârin mestisiyim ben
(Ruhsatî s. 141/145-1).
- Kimseler ayırmaz beni yârımdan
(Ruhsatî s. 143/147-2).
- Zemzemesi battı yâr zülüflerin
(Ruhsatî s. 155/162-1).
- Dolaştım o yâri bulana kadar
(Ruhsatî s. 168/177-2).

Ölmem yâr yanîma gelene kadar
(Ruhsatî s. 168/177-4).

Yâre selâm eyle var seher yeli
(Ruhsatî 178/191-2).

Sevdiğim yârimden neler bilirsin
(Ruhsatî 178/191-3).

Yolunuz uğrarsa o yâre doğru
(Ruhsatî 178/191-4).

Ruhsat'ım yâr eski sözde durursa
(Ruhsatî 178/191-5).

Yâri güzelin uyku girmez gözüne
(Ruhsatî s. 191/208-1).

Her nereden baksam tanırım yâri
(Ruhsatî s. 191/209-1).

Hayâlimde kaldı yârin illeri
(Ruhsatî s. 191/209-3).

Gitti yâr-ı cânım ne zaman gelir
(Ruhsatî s. 201/221-3).

Nazlı yârim çıktı gitti yaylaya
(Ruhsatî s. 201/221-1).

Yâr beni düşürdün dilden dillere
(Ruhsatî s. 211/235-1).

Yâr ile sürdüğüm sefâ
(Ruhsatî s. 222/249-2).

Gönül özler sarılmayı yâr ile
(Ruhsatî s. 232/259-3).

Yâri ağyâra şikâyet etmez
(Ruhsatî s. 232/259-4).

Yâr köyüne uğradı mı yolunuz
(Ruhsatî s. 233/261-1).

Bir haber isterim gül yüzlü yârdan
(Ruhsatî s. 233/261-1).

Bilmem ben yâre neyledim
(Seyranî s. 150/113-2).

Yüz çevirdi benden ol yâr

(Seyranî s. 150/113-3).

Ben yârimden ayrı düştüm

(Ruhsatî s. 35/17-5).

Dünyâ benim olur yâri gördükçe

(Ruhsatî s. 74/63-4).

Yârdan ayrılması zehirden acı

Anınçün gitmiyor dumanın dağlar

(Ruhsatî s. 170/180-2).

Takın altın hamaylılar unutamam böyle yârim

(Seyranî s. 176/139-3).

1. 69. Yavru

Sevgili âşık için oldukça sevimli ve körpedir. Sevgili yalnızca fizik olarak değil nazı, işvesi ve acemi bakışlarıyla da yavru sıfatını hak eder. Yalnızca Ruhsatî'nin şiirlerinde tespit ettiğimiz mısralar şunlardır:

Yavrum nâz götürmez nâzım üstüne

(Ruhsatî s. 201/222-2).

Yavruyu sorarsan hilâl kaşlıdır

(Ruhsatî s. 29/11-4).

Baktım ki yavruya bilecek kıymet

Diz dize oturup eyledim sohbet

(Ruhsatî s. 139/143-4).

1. 70. Yayla

Dadaloğlu bir Avşar Türkü olarak yaylaların ve dağların âşığıdır. Sevgilileri de umumiyetle bu mekânlarda bulunur. Her zaman yaylaya ve dağlara karşı bir hayranlığı ve özlemi olan bu Türk ozanı, sevgilisine “gönlüm yaylası” demeyi uygun bulmuştur.

Aklım eğlencesi gönlüm yaylası

(Dadaloğlu s. 84/14-6).

1. 71. Yayla Kızı

Dadaloğlu'nun bir mısrasında tespit ettiğimiz “yayla kızı” tabiri, bu âşığın konar-göçer hayat içinde yaylalarda gördüğü bir kız için kullandığı hitaptır.

Beri gel de yayla kızı beri gel

(Dadaloğlu s. 162/56-3-4).

1. 72. Yel

Sevgili sözlerinde ve fiilerinde kararsızdır. Durgunken bir anda fırtına gibi esebilir. Güzelliği nasıl olağanüstüyse, görünüşü, gelişi, salınışı da olağanüstüdür. Bu minvalde âşık sevgiliyi "yel"e benzeterek delice estiğini, bu esişle acı bir poyraz gibi kavurduğunu, hayatı durdurduğunu belirtmiştir. Haddizatında bu fırtına ve boran âşığın kalbinde olmaktadır. Sevgilinin bakışı, baştan başa yel gibidir ve âşığın yüreğinde fırtınalar koparır.

Öğlenin üstüne ne deli estin

Değişî seherin yeline benzer

(Dadaloğlu s. 275/107-4).

Yükseklerde taşkın esme yel gibi

(Seyranî s. 101/71-4).

Acı poyraz gibi yanık esip de

(Ruhsatî s. 152/158-3).

Böyle nâhak yere bana küsüp de

Rakîbin yanında beni kesip de

Bu kuyu kazmayı kimden öğrendin.

(Ruhsatî s. 153/160-1).

Göz ucuyle bakar gider yel gibi

(Ruhsatî s. 75/64-3).

1. 73. Yol

“Âşık edebiyatında yüzyıllar boyu yaşatılan geleneklerin en önemlilerinden biri de ustacı olarak geleneğidir. Âşıklıkta yol vardır, erkân vardır. Âşıklar, genellikle bir usta âşığın önüne diz çöküp onun çırağı olarak yetenekleri ölçüsünde olgunluğa erişmenin güç yollarından geçerler. Gelenek gereği icracılık ve âşığın şairlikteki ustalığı için üstat da denilen usta bir âşığın yanında uzun süre ders alması benimsenmiştir. Genç âşığın usta âşık yanında tam bir teslimiyetle sabır ve metanet göstermesi gerekir. Bu büyük sabrın neticesinde âşık ustasının duasını alarak halk önünde yalnız başına çıkma iznine kavuşur. Genç âşık ustasının sazını taşır, çubuğuna ateş kor, sigarasını yakar, koşmalarını semai ve muammalarını ezberlemeye çalışır. Ustası da onu eğitmek, ufkunu açmak için köy odalarına, âşık kahvelerine götürüp sohbeta katar. Saz ve söz öğretir. Piştiğine, olgunlaştığına kanaat getirince sırtını okşar, sazını eline verir, “Git artık nasibini ara.” der. Her âşık ustası ile iftihar eder.” (Yardımcı 1998: 154).

Dadaloğlu, âşık geleneğini bildiği için, yol ve erkân öğrenmiştir. Âşıklıktaki ustalığını sevgiliye bağlayarak, sevgili için en güzel teşbihlerden birini yapmakta beis görmemiştir.

Âşıklara erkân yol musun nesin

(Dadaloğlu s. 235/92-3).

1. 74. Yosma

“*Yosma; Şen, güzel fettan (genç kadın)*” (Türkçe Sözlük 1988: 1642) demektir. Sevgili, Şuh edalarla zaman zaman âşığı baştan çıkarır. Sevgilinin edalı ve rahat tavırları bu teşbihin yapılmasında etkili olmuştur.

Benim gönlüm bir yosmaya vurgundur

(Dadaloğlu s. 294/117-1).

Dayanamam Şu yosmanın derdine

(Ruhsatı s. 53/38-3).

Çirkinin yosmanın sırası değil

(Ruhsatı s. 107/101-4).

Yosmam uzak durma yakın gel yakın

(Ruhsatı s. 155/162-3).

1. 75. Yusuf

“*Divan Şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri de Hz. Yusuf’tur. Güzelliği ile genellikle sevgili ona benzetilir. Hatta sevgili Yusuf-ı sâni olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığında satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakup’tan ayrı oluğu, köle iken Mısır’a sultan oluğu vs. kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluğturur.*” (Pala 1999: 418).

Tespit ettiğimiz metinlerde sevgilinin özlenmesi ve güzelliği, Yakup-Yusuf ayrılığından sonra duyulan özlem, Yusuf’un Mısır’a padişah olması gibi hususlara telmihle sevgiliye teşbih olunmuştur.

Yusuf dünyalar güzelidir, sevgili de çağının Yusufudur. Yusuf’un fizikî güzelliği nispetinde kalbi güzelliği de vardır ve ismet sahibidir. Bu yönüyle de sevgiliye teşbih olunmuştur.

Âşık Seyranî’yim dinle sözlerim

Yâkub’um elbette Yusuf özlerim

(Seyranî s. 60 /30-4).

Melâhet Mısrına kılmış pâdişâh
(Seyranî s. 59/29-1).

Hazret-i Yusuf gibi seyr-i cemâl-i gayretin
Yok mudur bir kuşa çalı kadar dost gayretin
(Seyranî s. 152/115-3).

Güzellikte Yûsuf pâyesi hândır
(Ruhsatî s. 55/41-2).

Amanın Yûsuf Ken'an kesilmiş
(Ruhsatî s. 91/87-1).

1. 76. Zalim

“Sevgili tipinin fizikî unsurları gibi karakter özellikleri de daima aynıdır. Sevgili, hercâî-meşreptir, kendisine, samimi ve saf duygularla bağlı olan “âşık” dan ziyade ağyâra yönelir. “Cevredici”, “sitemkâr”, “zâlim”, “kâfir”, “kan dökücü”, “bî-rahm” olmak onun vasıflarıdır. Vefasızdır, sevgisine güvenilmez. Rakiple buluşur, âşıktan sevgisini saklar. Âşığa özel muamelesi zulüm üzerinedir. Davranış tarzıyla âşığı imtihan eder. Sevgilinin kıyıcı, zulmedici vasfı âşıkların can u gönülden razı olduğu bir şeydir.” (Türkdoğan 2011: 113).

Sevgilinin en bariz sıfatı zalim olması ve âşığa cevretmesidir. Âşıklar bu meşhur sıfatı isim olarak kullanmış ve sevgiliye o sıfatla hitap etmişlerdir.

Gezdir zâlim yeşil ilen alınan
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-5).

Gitti zâlim yetemedim göçüne
(Ruhsatî s. 125/126-4).

Ben sana ne'ttim hey kanlı zâlim
(Dadaloğlu s. 133/41-1).

Hey zulümkâr sen bu ednâ kuluna
(Seyranî s. 78/47-1).

1. 77. Ziyaret

“Halk arasında mübarek ve kutsal olduğuna inanılan, ermişlere ait kabir ve türbelerde dua ve ibadet etmeye ve kurban kesmeye ziyaret denir.” (Albayrak 2010: 574).

Halk arasında bu mekânlarda kurban kesildiğinde dileğin daha çabuk kabul olacağı ve kesilen kurbanların belayı def ettiği inancı vardır. Bir kısım kabirlerin de zaman zaman kurban istediğine de inanılır. Sevgili burada tıpkı bir evliya kabri gibi dua edilen, yalvarılan bir mekândır. Bu tasavvurda sevgilinin elbisesinin yeşil olması da muhtemeldir; çünkü bu

kabirlerin taşları mübarek sayılan yeşil renkle boyanmıştır. Âşık, kendi canının kurban olarak istendiğinin farkındadır. Ayrıca İbrahim Peygamberin oğlu İsmail Peygamberi kurban edişi ve onun teslimiyetine de telmih vardır.

Dadaloğlu'nun tek dörtlüğünde tespit ettiğimiz metin şudur:

Ziyaret olmuşsun kurban istersin

(Dadaloğlu s. 163/57-2).

2. SEVGİLİYE AİT İSİMLER

2. 1. Genel Olarak Sevgiliye Ait İsimler

Halk şiirinde sevgililer toplum içinde yaşayan tiplerdir. Hayali değil gerçektir. Onu bir yolda, bir pınar başında yahut yaylada görmek mümkündür. Böylesine halkın içinde olan sevgililer içinde ismi sorulanlar ve söylenenler de vardır. Halk şiirinin somutluğunun bu yönü 19. yüzyıl âşık şiirinde de karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz şiirlerde zaman zaman sitem edilen, ziyaret edilmek istenen, özlenen ve hâl hareketleri tasvir edilen bu isimler şunlardır:

Seyranî'nin şiirlerinde yalnızca iki isim geçmiştir bu isimler, özlenen ve kavuşmak istenen Elmas ile âşığın zaman zaman evine uğradığı ve bir zaman sonra yine uğramak istediği Dudu Sultan'dır.

Arzum kaldı **Elmas** kızda

Şâd olayım bendin çöz de

(Seyranî s. 143/106-3).

Çoktan beri hânesine varmazım

Dudu Sultân'ımı göresim geldi

(Seyranî s. 69/38-4).

Ruhsatî'nin şiirlerinde Fatma, Suna, Cennet, Döne, Dudu ve Mihri isimleri geçmektedir. Ruhsatî bilhassa Fatma ismini sıklıkla kullanmıştır. Fatma Ruhsatî'nin sıkça karşılaştığı bir sevgilidir. Her hâlini tasvir eder ve giyiminden kuşamından bahseder. Onun kendisine yüz vermemesine içerler. Fatma'nın da derdinin olduğundan dem vurur ve "Bu yara Fatma'yı alacak." diyerek etrafındakileri uyarsa da söz dinlemez. Fatma'nın dışında zikredilen bir başka önemli isim ise Suna'dır. Üç yerde geçen Suna adlı sevgiliyi özlediğini belirtmiş ve rakiplerin sözünü dinlediği için ona sitem etmiştir. Ayrıca düğüne bir gün kala ölen Pembe Hanım da anılmıştır.

Sabahtan uğruma çıkı

Gider iken suya **Fatma**

Akılın idrâk eylemedi

Bu sendeki huya **Fatma**

(Ruhsatî s. 38/23-1).

Başında puldan ferayı

Yükledim gamı kirayı

Yakışır kutnu savayı

Giyin usul boya **Fatma**

(Ruhsatî s. 39/23-2).

Saçına yakışır elmas

Başına yakışır atlas

Al hançeri başımı kes

Korkarım ki kıya **Fatma**

(Ruhsatî s. 39/23-3).

Sürmeler çekmiş gözüne

Kirpiğin dökmüş yüzüne

Korkarım rakip sözüne

İnana da uya **Fatma**

(Ruhsatî s. 39/23-4).

Kapısında olsam sâyi

Destinden nûş etsem meyi

Ruhsat görünmüyor deyi

Acep nerde diye **Fatma**

(Ruhsatî s. 39/23-5).

Ölürsem **Fatma**'nın yoluna gömün

Yad etsin Ruhsat'ın mezarı diye

(Ruhsatî s. 60. /47-4).

El vurman **Fatma**'ya Lokman karışmaz

Bu yara **Fatma**'yı alacak dedim

(Ruhsatî s. 121/119-1).

Müptelâyım bahçenizde ötmeye

Bülbül oldum güllerine **Fatma**'nın

(Ruhsatî s. 143/149-1).

Bir eşref saatte halk etmiş Mevlâ

Şeker katmış dillerine **Fatma**'nın

(Ruhsatî s. 143/149-3).

Ben de yalvarırım terzi babaya

Olanca emeğim gitti hebâya
Zalım düşman metin girmiş araya
Toplar kurmuş yollarına **Fatma**'nın
(Ruhsatî s. 143/149-3).

Kerem oldum dağı taşı dolandım
Sâil oldum kapı kapı dilendim
Bahar seli gibi coştum bulandım
Karıştıkça sellerine **Fatma**'nın
(Ruhsatî s. 143/149-3).

Ruhsatî'yim bir acâyip hâl oldum
Yana yana ocağında kül oldum
Altın idim gümüş idim pul oldum
Yana yana hâllerine **Fatma**'nın
(Ruhsatî s. 143/149-4).

Severim **Suna**'mı cândan cân gibi
Gözlerimden akan yaşlar kan gibi
Sevdiğimi gördüm bir ceylan gibi
Düzülmüş gerdana teller sabahtan
(Ruhsatî s. 139/143-3).

Korkarım ki hasret kaldım **Suna**'ma
Doğduğuma pişman oldum ağlarım
(Ruhsatî s. 116/113-1).

İlâhî rakîbin gözü kör olsun
Acep kim öğretti **Suna**'mı vah vah
(Ruhsatî s. 66/55-1).

Birinizin adı **Cennet**
Kul olmakta cânâ minnet
Güzele bakması sünnet
Gözüm kör ağzım mı eğri
(Ruhsatî s. 90/85-3).

Ruhsatî rakipler bu sene zâlim
Sana senden oldu bu kadar zulüm
İsmi demeye varmıyor dilim
Vermedi düşmanlar **Döne**'mi vah vah
(Ruhsatî s. 66/56-5).

Dedim ismin ne dedi **Dudu**

Dedim kardaşın kaç, dedi yedi

(Ruhsatî s. 101/96-4).

Eşim gitti yetemedim ardından

Geçemedim kızıl kanat yurdundan

Ruhsatî de **Mihri**'sinin derdinden

Bulanmış da coşmuş deyü kınaman

(Ruhsatî s. 134/137-5).

Düğüncüler seçilecek

Dâvette çay içilecek

Yarın bayrak dikilecek

Uyan **Pembe** Hanım uyan

(Ruhsatî s. 139/144-2).

Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen isimler ise şunlardır: Fadime, Eşe, Sultan, Suna, Kirez, Eşe Fatma, Anşa, Hûri, Senem. En çok zikredilen isim Mursaloğlu'nun kızı Fadime'dir. Zaman zaman ağlasa da nazlı ve şımarık bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Fadime süslüdür, gülmeyi ve eğlenmeyi sever.

Fadime'den sonra en sık zikredilen sevgili ismi ise Eşe'dir. Eşe, Fadime'ye nazaran daha hüznülüdür. Metinler incelendiğinde, saçları karışmış ve ağlar şekilde karşımıza çıkar. Zaman zaman düğünlerde halay çekse de karakteristik özelliği ağlamasıdır.

Diğer isimlerin belirgin özelliği yoktur.

Ötesin fikrettim âhir zamâna

Eller güler oynar ağlar **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-1).

Yürü bre **Fadime** sana ne dedik

Ağ topuk üstünü dögüyor edik

Mevla'm seni özeninen yaratık

Ala gözü sürmelemiş **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-2).

Sallansın **Fadime** keyfine değme

Kara kaş üstüne kirpikler eğme

Ağ topuk üstüne kırmızı düğme

Boğum boğum kınalamış **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-4).

Fadime'yi dersen güzeller bâzı

Değme yiğitler de çekemez nâzı

(Dadaloğlu s. 80/12-5).

Mursaloğlu'nun da sürmeli kızı

Dağı taşı yakar gider **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-5).

Soyundum bir gece koynuna girdim

Yoksa geri get mi dersin **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-6).

Söyletmeden al yanaktan öpesin

Ağzı şeker dili şirin **Fadime**

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Var git **Eşe**'m sen ağlayı ağlayı

(Dadaloğlu s. 120/35-1, 2, 3, 4, 5, 6).

Eşe'yi saranlar neylesin malı

(Dadaloğlu s. 120/35-2).

Eşe'm zülüfü telden seçilmez

(Dadaloğlu s. 120/35-3).

Eşe' m seni kara deyi yermezler

Korkarım ki seni bana vermezler

Küçükçınar, Kürecik'ten salmazlar

(Dadaloğlu s. 121/35-4).

Eşe'm çıkmış kapılarda salınır

(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Şol Küçükçınar da dedenin yurdu

Var git **Eşe**'m sen ağlayı ağlayı

Giyinmiş kuşanmış durmuş halaya

Karışmış kızlara **Eşe** de uygun

(Dadaloğlu s. 235/93-4).

Eşe Fatma'm döner oynar nâzınan

(Dadaloğlu s. 205/81-7).

Yeğın ekinin firezi

Takım koymuşlar **Kirez**'i

(Dadaloğlu s. 149/49-3).

Suna Kirez bellerinden aştı mı?

(Dadaloğlu s. 97/22-1).

Sümbülleri, nazlı **Anşa**'m

Zülüfüne taktı m'ola

(Dadaloğlu s. 66/3-2-6).

Adını sorarsan **Hûri**'dir **Hûri**

Tig-ı müstakimden uygun her yeri

(Dadaloğlu s. 407/160-5).

Benli **Sultan** mayaların katarlar

(Dadaloğlu s. 97/22-4).

İrast geldim servi boylu **Senem**'e

Çift çift olmuş ebrûları bölünür

Kömür gözlüm kaşındaki kara ne

(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Benli **Suna**'m mayaların çeşti mi?

(Dadaloğlu s. 97/22-3).

Yeğın ekinin firezi

Takım koymuşlar **Kirez**'i

(Dadaloğlu s. 384/151-2).

2. 2. Leyla

Leyla ile Mecnûn'un dillere destan aşkları gerek Divan edebiyatında mesnevi, gerekse de halk edebiyatında halk hikâyesi olarak yer almıştır. Sevgilinin vazgeçilmezliği, güzelliği, deli edecek kadar sevilmesi onu "Leyla" ismiyle adlandırmasına sebep olmuştur. Âşık ise bu hikâyenin erkek kahramanı "Mecnun"dur. Sevgilisinin peşindedir ve kendini dillere destan bir sevginin bu sıfatı gerçekten hak eden kahramanı olarak görür. Bu durumu incelediğimiz şiirlerde, Ruhsatî dile getirmiştir. Mecnun'u çöllere düştüğü için kınayanların haksızlığından dem vürmüş ve kendinin de Leyla'sının Mecnun'u olduğunu dile getirmiştir.

Leylâ deyü olmuş Mecnûn

Her belâya olmuş memnûn

Yanar ağlar mahzûn mahzûn

Daha firkat istemez ha

(Ruhsatî s. 35/17-3).

Gönül bir **Leylâ**'nın gezer peşinde

Gâh hayâlde görür gâhî düşünde

Mecnun Leylâ için dağlar başında

Öz cânından geçmiş deyü kınamam

(Ruhsatî s. 134/137-2).

II. BÖLÜM

SEVGİLİNİN FİZİKÎ ÖZELLİKLERİ

1. BAŞ

1. 1. Genel Olarak Baş

Sevgilinin başı şiirlerde onun en değerli varlıklarını da taşır. Göz, saç, yanak, yüz, kulak gibi unsurlar bütünüyle başın üzerindedir. “Dost başa, düşman ayağa bakar.” cihetiyle de sevgili başına dikkat eder ve başını süsler. Zaman zaman başına renk renk yemeniler, allı pullu ferayılar, bürümcekler ve pek çok çiçekler takarak süslenir, böylelikle güzelliğine güzellik katar. Sevgilinin başı hep yücedir. Saçlarının ve başına taktığı çiçeklerin kokusuyla burcu burcu kokular dağıtır etrafa. Mecaz-ı mürsel sanatıyla baştan hareketle saç kastedilerek, sevgilinin başını kınaladığı da görülür. “Elvan elvan her çiçeği başında, reyhanı sümbülü, gül karmakarış” denilerek yanakları, saçı, güzelliği ve kokusuyla tüm güzelliğinin başta toplandığı da belirtilmiştir.

Çevşiri bağlamış yüce başını

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-4).

Çekmesin başına yorgan

(Ruhsatî s. 147/154-2).

Pullu yemeni başına

(Ruhsatî s. 147/153-4).

Mâvi yemeni başına

(Ruhsatî s. 146 /152-4).

Başına yakışır atlas

(Ruhsatî s. 39/23-3).

Başında puldan ferâyı

(Ruhsatî s. 39/23-2).

Birisi başına atmış elvela

(Ruhsatî s. 109/104-4).

Başına takınmış pullu ferâyı

Üstüne bağlanmış ipek karayı

(Ruhsatî s. 177/190-2).

Başına bağlamış allı bürümcek

(Ruhsatî s. 204/226-2).

Başına bağlamış pullu yemeni

(Ruhsatî s. 228/255-3).

Başı burada da boynu şurada

(Dadaloğlu s. 224/87-3).

Elvan elvan her çiçeği başında

Sümbülü reyhanı gül karmakarış

(Dadaloğlu s. 307/125-4).

Başı elvân elvân biricik gelin

(Ruhsatî s. 152/159-1).

Kınalamış ayağını başını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Başı gene telli canânım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-2).

1. 2. Baş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. 2. 1. Güneş

Sevgili görüldüğünde letafeti ve göz alıcılığıyla her yeri aydınlatır. Kaybolduğunda ise âşık, sanki karanlıklarda kalmış gibi feryat eder ve güneşin yeniden doğmasını diler; çünkü bütün güzellikler, renkler ve ayrıntılar gün ışığının neticesinde ortaya çıkmaktadır. Güneş hayat, ısı ve ışık kaynağıdır. Âşığın bütün yaşama sevinci ve varlık sebebi de sevgilidir.

Sevgilinin başının güneşe teşbihi, Ruhsatî'nin tek dörtlüğünde geçmektedir.

Elinden dâd ile feryât

Aman güneş başlım aman

(Ruhsatî s. 135/138-1).

1. 2. 2. Eğri Baş

Başın eğri olması hafif öne ya da yana doğru eğilmesi bir güzellik unsuru olarak Dadaloğlu'nun şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. “Dik başlı” tabirinin zıttı olarak uysallık bildirir. Kıvrım kıvrım olan saçın yanında başını hafif yana çevirerek bakan bir sevgili, Dadaloğlu'nu cezbetmiş ve âşık bu hususu sevgilinin gereklerinden saymıştır.

Kâkül kıvrım kıvrım eğri baş gerek

(Dadaloğlu s. 176/64-1).

Eğri başlı güzellerin gelir de Has'tan

(Dadaloğlu s. 57/2. 3-1).

2. SAÇ

2. 1. Genel Olarak Saç

“Saç, insanı meftun eden aynı zamanda âşıkların gönlünü alıp onları avare eden bir güzellik unsurudur.” (Tarlan 1998: 392).

“Saç, divan ve halk şiirinde ayrı bir yere sahiptir. Âşığın gönlü, bedeninin her bir parçası sevgilinin zülfüne takılıdır. Saç, vücudun muhtelif yerleriyle temasta bulunarak, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı bir rol oynar.” (Kaya 2000: 244).

“Klasik Türk şiirinde sevgili için olmazsa olmaz unsurların başında saç gelmektedir. Sevgilinin güzelliğini büyük ölçüde sağlayan saçtır. Saç olmazsa güzellik olmaz. Saç insan vücudunun en üst noktasında bulunur ve ilk göze çarpan unsurdur. Bu bakımdan pek çok yönleriyle şiirlerde ele alınmıştır. Saçı anlatmak için kullanılan sıfatlar çok çeşitli ve boldur.” (Şahin 2001: 1853).

“Zülf; şakaklardan iki yana sarkan saç demektir. Bazen genelde saç yerine de kullanılır.” (Onan 1998: 42).

“Zülf, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarının belki de başında gelir. Kıvrım kıvrım, siyah ve uzun oluşu; güzel kokusu, dağınıklığı, çokluğu yönleriyle ele alınır. O âşığı esir eder yoldan çıkarır, âşığın gönlünü aklını alır; yağmacıdır, zalimdir, belalıdır, fettandır baştan çıkarır. Her telinde bin gönül asılıdır.” (Erdoğan 2013: 119).

“Saçlar âşıklar üzerindeki etkisinden dolayı perişan, bela, fitne çıkarıcı, hileci, büyücü, tuzak, gönül avlayan, kargaşa yaratan gibi unsurlarla sıklıkla anılır. Bu tür benzetmelerde renk ve şekil hususiyetleri de göz önünde bulundurulmuştur. Saçların dağınıklığı ile âşıkların gönüllerinin perişanlığı arasında hep bir ilgi kurulmuştur. Saç şekli, kokusu ve rengiyle âşığı daima kendine bağlamıştır. Sevgilinin vasıflarının en önde gelenlerinden biri olan saç, büyük ölçüde güzelliği sağlayan bir unsur olarak yer almıştır. Onun bu önemi, yüzün güzelliğini daha da artırmasından kaynaklanmaktadır. Yine kaş, kirpik, hat, yanak ve dudak bu güzelliği tamamlayıcı unsurlardandır. Tek başına yüz, güzellik için yeterli değildir. Bütün bu unsurların terkibi onu güzel kılmaktadır.” (Şahin 2011: 1865).

İncelediğimiz 19. yüzyıl şiirlerinde saçlar her manada karşımıza çıkar. Saç sevda sebebidir, âşığı belalara gark eden odur. Âşığı mecnun eden saç, “Leyla” sıfatını tek başına taşır. Renk olarak siyah ve -altın, sırma renkli- sarı olarak karşımıza çıkar. Dadaloğlu'nun şiirlerinde rengin mor olarak gösterilmesi dikkat çekicidir. Biçim olarak sevgililer saçlarını zaman zaman bölmüşler, zaman zaman toplamışlar, taramışlar; bazen de dağınık ve perişan

bırakmışlardır. Saçlar tel teldir, her teli kıymetlidir ve rüzgârdan bile bu teller kıskanılır. Saç; yılandır, ateştir, dumandır. Sevgilinin yüzü, gerdanı, beli, kuluncu ve topuklarına kadar pek çok uzvuna dokunur. Sevgiliyi bazen daha da güzelleştirir, bazen de aydınlığına gölge olur.

2. 2. Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

2. 2. 1. Şekil ve Renk Bakımından Saç

2. 2. 1. 1. Bele Taranan Saç

Sevgili saçlarını pek çok şekilde tarar. Sevgilinin beline kadar uzanan saçı uzundur ve sevgiliye ayrı bir güzellik katar. Saçların belin üzerinde olması iki metinde tespit edilmiştir. Dadaloğlu'nda düzenli ve bel üstüne taranmış saçlar; Ruhsatî'de ise rüzgâr estiğinde hafifçe dalgalanan, sarı saçlar söz konusudur.

Taramış saçları belin üstüne

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

Sırma saçlar ırgalanır belinde

(Ruhsatî s. 201/221-2).

2. 2. 1. 2. Belik Belik, Kelep Kelep

“Saç örgülerinin her birine “belik” veya “örük” denir.” (Albayrak 2010: 474).

“Saç uzundur ve iki yandan aşağı doğru dökülür. Bölük bölük ya da belik belik tabirleri bu durumu anlatmak içindir.” (Balkaya 2008: 95).

Saçlarını iki yana tarayıp bölen ve çeşitli şekiller veren sevgililer, her zaman halk ozanlarının dilinde olmuştur. Ruhsatî'nin şiirinde saçlarını on dokuza bölen sevgili dikkat çekicidir. Sevgili saçının gür görünmesini istediği için saçını belik belik böler. Bu şekildeki saçlar düzenlidir.

Mor belikli âşıkların nic'olur

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

Saçlar belik dal kulunca düzüldü

(Dadaloğlu s. 83/14-4).

Gönül eğlenir mi gurbet illerde

On dokuz bölüklü kız olmayınca

(Ruhsatî s. 23/4-1).

Kelep kelep olmuş dostun zilifi

(Dadaloğlu s. 407/160-1).

Siyâh zülfün ak gerdâne

Bölük bölük düzer m-ola

(Ruhsatî s. 35/18-1).

Mail oldum mor beliğe cıgala

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

Yarısın sağa bl yarısın sola

Göreni öldürsün mr zlflerin

(Ruhsatî s. 155/162-3).

Sağa sola taksim etmiş rgsn

Onar onar blşn sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-1).

Kâkülleri sağa sola dökerek

Zülfünü bozmayan yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/127-3).

Zülfünü sağa sola

Blş bir hoşçadır

(Ruhsatî s. 190/207-3).

Zülüfleri sola sağa dzelip

Telli turna gibi eşin gözedip

Süzülüp karşımda duranım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-4).

2. 2. 1. 3. Bela

Âşığın başına gelenlerin ve çektiği ıstırapların sebebi sevgilinin saçıdır. Saç şığa daima belalar getirir. Çünkü şık eden saçtır. Âşık ettikten sonra yılan, ateş bent vb. olan ve âşığı sevgiliye yaklaştırmayan, öldüren de yine saçtır. Bu durumu Ruhsatî, bir şiirinde işleyerek sevgiliden bela olan saçlarını gözünden uzak tutmasını dilemiştir.

Gönlüme gösterme gözümden sakın

Belâdır başıma nr zlflerin

(Ruhsatî s. 155/162-1).

2. 2. 1. 4. Bent Olmuş Saç

“Zülf, uzunluğundan dolayı bent yani bağ olarak ele alınır. Sevgilinin zülfünün bendiyle bağlı olmak şık için bir ayrıcalıktır.” (Erdoğan 2013: 128).

Bent olan saç, âşığa geçit vermez. Saç bendini açmak ve sevgiliye ulaşmak kabil değildir. Teşbih ve tasavvurlarda sevgilinin “kale” ve “hisar” tasavvurundan bahsetmiştik. Kale gibi olan sevgilinin bentleri de saçlarıdır. Çünkü en yüksekte bulunur ve rldğnde

hisarın burçları ortaya çıkar. Kaleyi fethetmek oldukça meşakkatlidir. Bu zorluğun başında da zaman zaman ejderha ya da yılan olarak karşımıza çıkan, yol vermeyen, âşığı öldürmeye kast eden saç gelir. Bent çözüldüğünde sevgiliyle kavuşulacaktır. İncelediğimiz şiirlerde tenhada açılan saçlar, bu bendin çözülmesinden hareketle artık sevgiliye sahip olunabildiğini de gösterir.

Bütün âlem çözemeler bendini

Yeryüzünün mâhitâbını gördüm.

(Ruhsatî s. 130/133-3).

Bend olmuş kararı yoktur rûye gitsin bu dil

(Seyranî s. 154/117-2).

2. 2. 1. 5. Bulut

Beyaz yüz üzerindeki saçlar, buluta teşbih edilmiştir. Bulut siyah olarak tasavvur edilmiştir. Güneş, yüz yahut ay gibi düşünüldüğünde bu ışığın gelmesini engelleyen ve güzelliği gizleyen siyah saçlardır. Saçlar yüzün görünmesini engellemiş, cihanın güneşi bu bulutların ardında kalmıştır. Bu yüzden Ruhsatî de aman dilemektedir.

Kara bulut gibi çökmüş

Yaman siyah saçlım aman

(Ruhsatî s. 135/138-1).

2. 2. 1. 6. Dağınık, Perişan Saç

“Saçın dağınıklığı ile gönlün ve hâlin perişanlığı eski şiirimizde hemen daima gözetilip karşılaştırılan ilişkilere dendir.” (Onan 1998: 42).

“En hafif rüzgârla saçlar karışıp dağıldığı için, şairin, sevgilisinin perçemine bağlı olan gönlü de onlarla beraber perişan olmaktadır.” (Onan 1998: 355).

“Saçın bu unsurlarla anılması, çoğunlukla âşığın gönlünün dağınıklığı ile alakalıdır. Âşığın parça parça olmuş gönlü, sevgilinin saçlarına takılı olarak nitelendirilir. Sevgilinin saçlarını toplaması ve düzeltmesi âşıkların parçalanmış gönüllerini bir araya getirecektir. Hem sevgilinin saçları hem de âşıkların gönülleri dağınık ve perişandır. Saçlar dağınıklığı ve karmakarışık şekli dolayısıyla pejmürde olarak nitelendirilir. Âşıkların gönlü her zaman dağınık ve perişandır. Bu dağınıklık âşıkların uykusuna bile yansır. Onlar sevgilinin hasretinden uyuyamazlar. Onların uykularını kaçırın diğer bir sebep de kıskançlıktır.” (Şahin 2011: 1856-1857).

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin saçı da âşığın gönlü gibi perişandır. Bu perişan, tel tel ve taranmamış saçlar âşığın yüreğine dokunur. Taranmayan saçların mutlaka bir sebebi vardır ve âşıklar bu sebebi merak ederler.

Aşk u sevdâ yeli bana dokunmuş
Etmiş zülfün gibi târumâr beni
(Seyranî s. 74/43-2).

Zülfü perişâna bağlandım
(Ruhsatî s. 115/112-1).

Zülüflerin ne dolâşık
(Ruhsatî s. 164/174-2).

Zülüfler perişan kâküller deste
(Ruhsatî s. 169/178-4).

Gönüller perişan telleri eğri
(Ruhsatî 178/191-4).

Zülüfleri perişan mı yoksa süste mi?
(Ruhsatî s. 180/194-2).

Ebr ü zülûf mâh yüzünde dolâşık
Kerem eyle dilber göster bir ıfık
(Ruhsatî s. 176/188-4).

Bir ceren bakışlı zülfü dolâşık
(Dadaloğlu s. 94/20-2).

Bâdı seher bizden selam et yâre
Niçün gelmez zülfün taramamış mı?
(Seyranî s. 65/35-1).

Eşe'm zülûfü telden seçilmez
(Dadaloğlu s. 120/35-3).

2. 2. 1. 7. Ekin

Tercan ekin, yeni yetmiş olan ve rüzgâr estikçe dalgalanan ekindir. Aynı zamanda Anadolu ağızlarında, kırmızı buğdaya da “tercân” denilir. Düz olması ve ahenkle dalgalanması sebebiyle sevgilinin saçına benzetilmiştir.

Siyâh zülfün mâh yüzüne bölüncek
Tercân ekin gibi dalgalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-2).

2. 2. 1. 8. Elmas Takılı Saç

“Elmas, aslı maden kömürü olan, çok kıymetli bir cevherdir. Madenler içinde en sert yapıda olanıdır. Eski tıpta elmas kırıntıları zehir olarak bilindiğinden ölmeyi isteyenler bunu içerlermiş.” (Pala 1999: 125-126).

Âşık için sevgilinin saçının bir teli bile dünyalara bedeldir. Bir teli bile bunca kıymetli olan saça elbette dünyanın en kıymetli mücevheri yakışacaktır. Sevgilinin saçı âşığı ölüme sürükler. Ayrıca elmasın da zehirleyici etkisi vardır. Bu manada da kıymetli bir maden olan elmasın, parlaklığı ve göz kamaştırıcılığının yanında âşığı öldürme ihtimali, sevgilinin saçına elmas yakıştırılmasında etkili olmuştur.

Saçına yakışır elmas

(Ruhsatî s. 39/23-3).

2. 2. 1. 9. Gerdana Dökülen Saç

“Saz şairleri bazen zülfün gerdana dökük hâlini tasvir ederek siyah saç veya siyah benle beyaz gerdan arasındaki renk zıtlığının güzelliğini vurgularlar.” (Albayrak 2010: 203).

Sevgilinin gerdanı gümüş olarak tasavvur edilir dolayısıyla beyazdır. Gerdan kadınlar için ziynet eşyalarını taktıkları en önemli bölgedir. Seyranî saçın gerdana değmesini gerdan için bir övünç kaynağı saymış ve saçı gerdanın önüne çıkarmıştır. Bu manada saç kıymetli bir mücevher gibidir ve gerdanı süslemektedir. Başka metinlerde ise saç ve gerdanın aynı karede yer almasını hoş karşılamamış ve sevgilisine bundan vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü saçlar yılan, hançer ve can alıcı sıfatlarıyla hazine olan sevgiliyi her zaman koruduğu için, en güzel hazinelerden biri olan gerdana da dökülerek onu sakınmış ve âşığın her zaman görmeyi dilediği gerdanını perdelemiştir.

Zülfünü gerdâna düzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

Zülf dokunan ol sîm-gerdânlar öğünsün

(Seyranî s. 174/137-1).

Siyâh zülfün ak gerdâne

Bölük bölük düzer m-ola

(Ruhsatî s. 35/18-1).

Sevdiğimi gördüm bir ceylan gibi

Düzülmüş gerdana teller sabahtan

(Ruhsatî s. 139/143-3).

2. 2. 1. 10. Irgalanan Saç

Irgalanmak, Anadolu'da sık kullanılan bir tabirdir. Rüzgâr deĝmişçesine hafif şekilde saĝa sola sallanmanın öz ifadesidir. İncelediğimiz şiirlerde şairler, saçların ırgalanışına deĝinmişlerdir.

Irgalanır zülfün teli

(Seyranî s. 137/104-2).

Garbî vurmuş zülüfleri ıĝranır

(Dadaloĝlu s. 275/107-4).

İĝrar m'ola kara saçın telini

(Dadaloĝlu s. 290/114-3).

Sırma saçlar ırgalanır belinde

(Ruhsatî s. 201/221-2).

2. 2. 1. 11. Kaş Üstüne Taranan Saç

Bu husus Dadaloĝlu'na ait bir metinde geçmiştir. Sevgili kaşın üzerine saç taramıştır. Böylelikle can alıcı iki unsur üst üste gelmiştir. Bu durum, âşık için zor bir savaş manasına gelmektedir.

Taramış zülfünü kaşın üstüne

(Dadaloĝlu s. 86/15-1).

2. 2. 1. 12. Urgan, Baĝlayan

“Saçlar; yakalama, tutma, baĝlama, avlama ve hapsedme anlamlarına gelen unsurlarla sıkça anılır. Bu tür benzetmelerde şekle ait hususiyetlerin de ön planda olduğu görülür. Saçla ilgili ip, dâm, kement, dâr, urgan, aĝ, olta, bend, halka, asa, beste, çember, çengel, halhal, kullâb, lenger, nısf daire, pençe, ukde vb. kelimelere ait sayısız tasavvur, teşbih ve mecaz pek çok beyitte karşımıza çıkar. Saçların uçlarının kıvrımlı ve halka hâlinde olması veya dolaşık olduĝundaki düğümleri bu benzetmelerin kaynağını oluşturur. Bu kıvrımlardan hareketle âşığın durumuna göndermeler yapılır. Bu özelliklerinden dolayı âşıklar hep sevgilinin saçlarına takılıp kalır. Saç âşığı yaşlandırır, yüzünü kırıştırır.” (Şahin 2011: 1861).

“Sevgilinin saçlarının dâr, kemend gibi unsurlarla anılmasında en önemli husus, asılma, can vermedir. Sevgilinin bu unsurlara benzetilen saçında can veren, âşığın gönlü ve canıdır. Gönüllerin âşığın saçına asılmış olarak kullanılması sıkça yapılan tasavvurlardandır.” (Sefercioĝlu 2001: 152).

Seyranî ve Ruhsatî'de rastladığımız bu meşhur benzetme, sevgilinin âşığı gönlüne bağlayan en önemli unsurunun saç olduğunu bir kez daha gösterir. Âşığı organ bile zapt edemezken ince bir saç teli, bütün nazikliğiyle onu kendine bağlamış ve gönlünü çalmıştır.

Bağladın zülfün bağına

(Seyranî s. 148/111-2).

Beni zaptedemez urgan

Zülfü ile bağlamasın

(Ruhsatî s. 147/154-2).

2. 2. 1. 13. Kulunca Dökülen Saç

İki omuz arasında kalan sırt bölgesine “dal” yahut “kulunç” denir. Sevgilinin saçını, Dadaloğlu'nun bir mısrasında dağınık bir şekilde kulunca dökülmüştür.

İbrişimler dal kulunca dağıla

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

2. 2. 1. 14. Leyla

“Leylâ, sonradan Mecnûn adını alan Kays ile aşklarını ünlü bir efsaneye konu olan Arap kıızı. Leylâ'nın Arapçadaki anlamı pek karanlık gecedir.” (Onan 1998: 487).

Sevgilinin saçını siyahtır. Leyla tasavvuru Ruhsatî'nin tek mısrasında bu hakikati dile getirmek için kullanılmıştır. Karanlık bir gecede kaybolmamaya imkân yoktur. Bu zifiri karanlık ve kayboluş, bütün dünyayı kaybetmek, sır olmak ve yok olmaktır. Var olan sadece zifiri bir karanlıktır. Bu husus deli eden bir karanlık olarak tasavvur edilmiştir. Ne zaman ki sevgilinin yüzü görünür o zaman karanlık aydınlanır ve âşık yeniden hayat bulur.

Biz de Mecnûn olduk saçını Leylâ'ya

(Ruhsatî s. 71/59-3).

2. 2. 1. 15. Âşığı Mansur Gibi Asan Saç

Hallac-ı Mansur edebiyatımızda sık anılan bir mutasavvıftır. “Ene'l-Hak” demiş ve zahiri manası anlaşıldığı için asılarak öldürülmüştür. Öldürüleceğini bildiği hâlde yolundan dönmemesi ve bu uğurda canını vermesi şairler için “Mansur” benzetmesini kullanmalarında etkili olmuştur. Âşık, sevgiliye ulaşmak için türlü cefalara katlanır. Sevgilinin saçını, bu yolda en büyük tehlikelerden biridir. Sevgili söz konusu olduğunda bütün her şey ondan ibarettir. Cefalara sebep sevgilidir, yaşatan, yargılayıp suçlu bulan, idam kararı veren, kararı uygulayan da aynı zamanda cellat olan sevgilidir. Başlangıçtan sona kadar devam eden bu süreçte idam mekânı ve idam için gerekli olan bütün araç gereçler de bizzat sevgiliden başkası değildir. Bu

doğrultuda âşık, canını verecek kadar doğru yoldadır, inatla bu yolu takip eder. Haddini aşığında ise verdiği hükmün neticesinde, sevgilinin kendisi darağacı olur ve saçlarını da urgan olarak kullanır. Âşığı hakkında verdiği hükmü yerine getirerek onu infaz eder.

Mansur asıldıktan sonra yakılarak külleri Dicle'ye savrulmuştur. Dicle de bu manada aslında uzun ve kabarık bir ırmak gibi olan saçtır. Kısacası âşığın külleri bu ırmağın içinde saklanacaktır.

Âşığınsa istediği zaten sevgiliyle bir olmaktır. “Ben Hakk’ım (sevgilinin kendisiyim)” sözü bütün bu sebeplerden hareketle, sevgilinin saçında asılı kalıp ona kavuşurken gerçekleşmiş olmaktadır.

Seyranî'nin tek dörtlüğünde bu husus tespit edilmiştir.

Garip Mansûr gibi zülfün telinden

Asar gider misin kıyamete dek

(Seyranî s. 78/47-5).

2. 2. 1. 16. Mâr

“Zülf, şeklen yılan ve ejderhaya benzer.” (Tarlan 1998: 638).

“Yılan zehirli bir hayvandır ve bu yüzden onu yakalamak isteyen kişi kendini efsunlatır. Zehirli hayvanlara karşı efsunlanmak onları etkisiz hâle getirir.” (Deniz 2000: 279).

“Sevgilinin saçlarınının yılan olarak tasavvuru daha çok şekil benzerliğine dayanır. Öldürme ve yakalama özellikleri ile âşığın içinde bulunduğu duruma gönderme yapmak için kullanılmıştır. Renk bakımından da bazı yılan cinsleriyle de ilgi kurulabilir. Hazinelerin harabelerde saklanması ve yılanların da buraları mesken tutması sebebiyle, saçlar sevgilinin hazinesini bekleyen yılanlara benzetilir. Ayrıca yılanların kuş yuvalarına düşkün olması ve saçların âşıkların kuşa benzetilen gönüllerininin yuvası olmasından hareketle benzetmelere konu olur.” (Sefercioğlu 2001: 148).

Ruhsatî'nin şiirinde tespit ettiğimiz bu hususta sevgiliyi baştan başa kuşatan saç, sağ ve sol tarafa yayılarak ve yılan şekline dönüşerek sevgiliyi korumaktadır. Sevgilinin başının güneş, en kıymetli hazine olan yüzün hemen üstünde ise saç olduğu düşünüldüğünde teşbihin uygunluğu açıklığa kavuşacaktır. Göreni öldüren bu saçlar sevgilinin hazinesini korumakla görevlidirler. Saç, şekil itibarıyla da kıvrımlı olması hasebiyle saç maddi olarak yılanı andırır.

Yarısın sağa böl yarısın sola

Göreni öldürsün mâr zülüflerin

(Ruhsatî s. 155/162-3).

2. 2. 1. 17. Mor

“Dumanla sümbül arasındaki ilişki, dumanın da kıvrım kıvrım yükselmesinde ve renginin mor sümbüle benzemesindedir.” (Onan 1998: 347).

“Zülf renginden dolayı dumana benzetilir. Boyun mum olarak tasavvur edildiğinde yüz, mumun ışığı; zülf ise bu mumun dumanı olarak kabul edilir. Zülüf ya sevgilinin güzellik meşalesinin dumanı ya da yanak, ben ve ayva tüylerinden oluşan tütsü kabının halka halka dumanıdır.” (Erdoğan 2013: 132).

İncelediğimiz metinlerde saç için “mor” renk ve “cevizî mor” tabirleri kullanılmıştır. Bu tabirle cevizin koyu rengine benzeyen bir mor kastedilmiştir. Tasavvur yalnızca Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçer.

Mor belikli âşıkların nic'olur

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

Engininde mor sümbüllü korusun

(Dadaloğlu s. 67/4-3).

Güzelin elâ gözlüsü de cevizî mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 76/10-3).

Mail oldum mor belige cıgala

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

Güzelin ördek boyunlu cevizî mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 143/48. 1-4).

Güzelin ak gerdanlısı cevîzi mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 145/48. 2-2).

Güzelin ala gözlüsü de cevîzi mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 147/48. 3-1).

2. 2. 1. 18. Nâr

Sevgili âşığın gönlünü her dem yakar. Bu yakış içinde bazen bakış, bazen duruş, bazen de vücudun herhangi bir uzvu ön plana çıkar. Değişmeyen bir şey vardır ki âşığı ateşe atmaları ve onun gönlünü yakmalarıdır. Buradaki sevgilinin saçlarının kızıl olması muhtemeldir. Çünkü kızıl saç ateş rengindedir ve bu doğrultuda rengiyle doğrudan bir teşbih unsuru oluşturur. Ruhsatî'ye ait bir metinde saçın bela olması, bu belalardan hareketle âşığı ateşlerde yakması tasavvur edilmiştir.

Gönlüme gösterme gözümünden sakın

Belâdır başıma nâr zülüflerin

(Ruhsatî s. 155/162-1).

2. 2. 1. 19. Omuza Dökülen Saç

Sevgili saçlarını yanağına, beline taradığı gibi zaman zaman da serbest bırakır ve doğal olarak bu saç omuzlarına dökülür.

Saçların omuza dökülsün tel tel

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

2. 2. 1. 20. Öldüren Saç

Saçların âşığı öldürmesi meşhurdur. Devamlı cana kasteden ve âşığa yılan olan bent olan saçlar için Ruhsatî bu gerçeği dile getirmiştir. Zülûf, tel, sümbül, bahar, yaz, gül kelimeleriyle tenasüp sanatı yaparak, bunların her birinin kendini öldürdüğünü ifade etmiştir.

Senin zülüflerin senin bu telin

Senin yaz baharın senin sümbülün

Senin bu güllerin öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-4).

Senin bu saçların senin bu bûyın

Senin bu kaşların senin bu yayın

(Ruhsatî s. 87/80-2).

Senin bu saçların senin bu boyun

Senin bu benlerin öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-1).

2. 2. 1. 21. Örgülü

Saçın bir güzellik unsuru olarak sümbüle yukarıda bahsedilmişti. Saçın sümbüle benzemesi bir manada örgülü olması dolayısıyladır. Bu husus Dadaloğlu'nun şiirinde geçer. Ruhsatî'nin sevgilisi on sekiz örgülü bir saça sahiptir. Saçların çok örgülü olması, sevgililerin saçlarının olduğundan daha sık görünmesini istemeleriyle alakalıdır.

Sırma ile örmüş sümbül saçını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

On sekiz örgülü kaşları yaylı

(Ruhsatî s. 207/230-4).

Sağa sola taksim etmiş örgüsün

Onar onar bölüşünü sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-1).

2. 2. 1. 22. Reyhanlı

“Fesleğen denilen güzel kokulu, çiçekli ve yapraklı dalları baharat olarak kullanılan otsu bir bitki. Anayurdu Hindistan ve İran olan fesleğen, Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye’de Güney Anadolu’da yetiştirilir. Çiçekleri beyaz ve pembedir. Türk halk edebiyatında tabiatın ve sevgilinin güzelliğini oluşturan öğeler sıralanırken reyhandan da söz edilir.” (Albayrak 2010: 469).

“Klasik Türk şiirinde çokça kullanılan çiçeklerden biridir. Daha çok kuvvetli ve güzel kokulu olması açısından değerlendirilmiştir. Bu özelliği, reyhânın sevgilinin başta saçı ve zülfü olmak üzere hattı, kâkülü ve perçemiyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.” (Bayram 2007: 215).

Şekil ve koku itibarıyla sevgilinin saçı reyhana benzetilmiştir.

Zülüfü gerdanı pek reyhanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

2. 2. 1. 23. Saz

Âşık edebiyatında şairler sazlarıyla hemhâldirler. Bütün dertlerini sıkıntılarını sazlarıyla anlatırlar. Sevgilinin saçının telleri de saz telleri gibi kendi lisanınca saz çalmaktadır bu durum başka dördlüklerde zaman zaman “zemzeme” olarak da ifade edilmiştir.

Şu hâlde sevgilinin saçları rüzgârla dalgalandığında saz misalidir. Halk ozanları, sazlarıyla da bu gerçeği dile getirmişler ve sevgilinin saçlarının ilhamıyla sazlarının anlam bulduğunu da belirtmek istemişlerdir. Bu tasavvur, Ruhsatî’nin tek dördlüğünde vardır.

Seher vakti her makamda çalarak

Zülüflerin saz mayaya kurbânım

(Ruhsatî s. 115/111-2).

2. 2. 1. 24. Sırma-İbrişim-Altın Saç

“Sırma, altın yaldızlı veya yaldızsız gümüş tel ve bu telden yapılmış olan şeydir. Sırma saç altın renginde olan sarı saçı ifâde eder.” (Erdoğan 2013: 98).

Saçın parlaklığı ve her telinin değerli oluşu da sırma teşbihinin yapılmasında etkili olmuştur. Dökülen tek tel bile ipektir. Rüzgâr estiğinde “efileyen” bu sarı saçlar genel olarak metinlerde geçen “ela” gözlerle de bir ortak nokta oluşturur. Sırma saçlar bir mısradaki örneği, bir başkasında ise topuğa kadar uzanır. Fakat daha ziyade dağınık, tel tel ve

karışık olarak nitelenmiştir. Saçın sırma yahut altına benzetilmesi sarı olduğunun göstergesidir.

Saçlarından sırma sırma tel döker

(Dadaloğlu s. 224/87-4).

Sırma ile örmüş sümbül saçını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Sırma saçların topuğu döver

(Ruhsatî s. 231/258-3).

İpeğini karıştırdı tellere

Kırmızı gül yatağından bellolur

Onun için bülbül konar dallara

(Dadaloğlu s. 68/5-1).

Efiler saçığı sırması tel de

(Dadaloğlu s. 132/41-3).

İbrişimler dal kulunca dağıla

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

Altın saç bağı da topuğun döğer

(Dadaloğlu s. 106/29-2).

Saçı altın bağı fesler sırmalı

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

Sırma ile örmüş sümbül saçını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

2. 2. 1. 25. Sultan Kavisi

Ruhsatî'ye ait tek şiirde geçen bu tasavvurda saç ve kaş sultan kavisine benzetilmiştir. Bu tasavvurda daha ziyade kaşlar etkili olmalıdır; zira kavisli olan saç, hançere benzeyen kaş olmuştur. Bir yandan da Arap ve Fars'a benzemeleri vardır ki bu durum kaşın ve saçın siyah olmasıyla alakalıdır. Ruhsat kelimesi metinde tevriyeli kullanılmıştır. Sultan kavisi olduğu için can almaya ruhsat veren odur ve şiiri yazan Âşık Ruhsat'tan başkası değildir.

Ebri zülûf olmuş sultan kavisi

Birisi Araptır biri Fârisî

Biri Ruhsat ala câna gözlerin

(Ruhsatî s. 157/165-5).

2. 2. 1. 26. Sümbül

“Baharda soğandan yetişen güzel kokulu ve pek çok nev'ili bir çiçek. Teşbîh ve istiâre sûretiyle büklüm büklüm saç.” (Onay 2009: 399).

“Koyu renkli olanları hem renginden hem güzel kokusundan hem de uzun ve kıvrım kıvrım olmasından dolayı zülf için benzetilen olarak kullanılır. Ayrıca perişanlık her ikisinin de ortak özelliğidir.” (Erdoğan 2013: 155).

Dadaloğlu'nun şiirlerinde sıklıkla geçen “cevizî mor saçlı” tabiri bize sevgilinin koyu bir saç renginin olduğunu gösterir. Bu tabirle siyaha çalan bir mor rengi ifade edilmiştir. Ayrıca sümbül, bahar ayının müjdecî çiçeklerindedir. Sevgilinin saçının sümbüle benzetilmesi, âşîğın gönlüne baharlar getirmesiyle alakalıdır. Bir başka teşbihte ise sevgili kuru olmuş ve engininde mor sümbüller olduğu belirtilmiştir. Sevgili, baştan başa bir cennet bağı olduğu için yükseğinde de güzel kokusuyla ve çekiciliğiyle saçlarının olması gayet tabidir.

Lalesi sümbülü kendi yanında

Görünce aklımı saldı talana

(Dadaloğlu s. 67/4-1).

Engininde mor sümbüllü korusun

(Dadaloğlu s. 67/4-3).

Sırma ile örmüş sümbül saçını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Saçı sümbül telli sunam ağlasın

(Dadaloğlu s. 215/83-3).

Senin zülüflerin senin bu telin

Senin yaz baharın senin sümbülün

Senin bu güllerin öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-4).

2. 2. 1. 27. Sümbül Takılan Saç

Sümbülün saça benzemesi meşhurdur. Sevgilinin büklüm büklüm olan saçı sümbüle benzer. Bunun dışında sevgili, güzelliğine güzellik katmak için saçına sümbül takar.

Sümbülleri nazlı Anşa'm

Zülüfüne taktı m'ola

(Dadaloğlu s. 66/3. 2-6).

2. 2. 1. 28. Taranan, Düzülen Saç

Sevgililerin saçlarının taralı olması kendilerini güzelleştirmesi içindir. Zaman zaman yanaklara, kaşlara ve bellere düzülen bu saçlar, sevgiliye ayrı bir güzellik katar. Bu güzelliği sevgili isteyerek vermektedir. Zira âşıklar, zaman zaman sevgiliye saçlarını kimin için düzenlediğini, topladığını sorar ve mutlaka bunun bir sebebi olması gerektiğini belirtirler.

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne

(Ruhsatî s. 130/133-2).

Taramış zülfünü kaşın üstüne

(Dadaloğlu s. 86/15-1).

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne

(Ruhsatî s. 130/133-2).

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

Bitirir aklımı sar zülüflerin

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Taramış zülfü de dökmüş yüzüne

(Dadaloğlu s. 294/117-3).

Taramış saçları belin üstüne

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

Birisi zülfünü düzüp geliyor

Ak gül kırmızı gül ille sarı gül

(Ruhsatî s. 109/104-2).

Bu zülfü teli kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-1).

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

Bitirir aklımı sar zülüflerin

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Saçlar belik dal kulunca düzüldü

(Dadaloğlu s. 83/14-4).

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

Bitirir aklımı sar zülüflerin

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Zülfünü gerdâna düzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

Siyâh zülfün ak gerdâne

Bölük bölük düzer m-ola

(Ruhsatî s. 35/18-1).

Sevdiğimi gördüm bir ceylan gibi

Düzülmüş gerdâna teller sabahtan

(Ruhsatî s. 139/143-3).

2. 2. 1. 29. Tel Tel

“Sümbül uzun ve düzdür, tel teldir. Sevgilinin saçı da öyle olmalıdır. Ancak her zaman düz olması da şart değildir. Bu uzun teller rüzgârın etkisi ile ya da kuruma yoluyla birbirine geçebilirler.” (Balkaya 2008: 95).

Saçın en temel unsuru teldir. Sevgilinin saçları tel tel olduğunda ayrı ayrı durur ve bu ona farklı bir güzellik katar. Âşık telden bahsederken zaman zaman bu hâlini zaman zamansa telden hareketle saçın bütününe kastetmiştir. Âşık sevgilinin saçının bir telini bile kıskanır ve seher yelinin dahi bunu çalabileceğini söyleyerek hakikatte rakiplerden sakınmasını tavsiye eder. Çünkü âşık için sevgilinin her uzvu kıymetlidir. Sevgilinin saçının bir teli dünyaya bedeldir. Bazı metinlerde “Telli Cânân”, “Telli Hanım” denilmek suretiyle ilk sıfat olarak sevgilinin saç telinin kastedilmiş olması manidardır.

Kerem et sevdiğim çıkma dışarı

Seher yeli zülûfünden tel çalar

(Ruhsatî s. 170/179-3).

Efiler saçağı sırması tel de

(Dadaloğlu s. 132/41-3).

Sakınsın rakipten ebru telini

(Ruhsatî s. 22/3-3).

Başı gene telli cânânım n'oldu

(Ruhsatî s. 221/247-2).

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

Bitirir aklımı sar zülûflerin

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Başı elvân elvân telli bir gelin

(Ruhsatî s. 154/161-1).

Küsme gel telli gelin

(Ruhsatî s. 153/160-2).

Ruhsat'ım der telli hanım

(Ruhsatî s. 147/153-5).

Seyranî der zülfi telin kırmazım
(Seyranî s. 69/38-4).

Bendeyle bağrımı zülfün teline
(Seyranî s. 78/47-3).

Siyah zülfü gül yüzüne telleme
(Ruhsatî s. 29/11-2).

Güzelim ey yeke tellim
(Ruhsatî s. 38/22-1).

Geldi yeke tellim geldi
(Ruhsatî s. 79/68-1).

Senin zülüflerin senin bu telin
Senin yaz baharın senin sümbülün
Senin bu güllerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-4).

Bir dahi göreydim telli cânânı
(Ruhsatî s. 121/119-1).

Top top olmuş zülüflerden tel açıp
Tenhâlarda kavuştukça kol açıp
Sarılıp sarmayan yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/127-2).

Ruhsat'ım der telli hanım
(Ruhsatî s. 147/153-5).

Bir dahi göreydim telli cânânı
(Ruhsatî s. 121/119-1).

Zülûf teli yanağına bağlıdır
(Ruhsatî s. 191/209-1).

Al yanaklar sıra tele çevrilir
(Ruhsatî s. 201/222-2).

Al yanağa elvan teller sokunma
Aşk elinden zirâ cânım bezgindir
(Ruhsatî s. 207/229-1).

İpeğini karıştırdı tellere
Kırmızı gül yatağından bell' olur
Onun için bülbül konar dallara
(Dadaloğlu s. 68/5-1).

Eşe'm zülüfü telden seçilmez
(Dadaloğlu s. 120/35-3).

Saçlarından sırma sırma tel döker
(Dadaloğlu s. 224/87-4).

Gerekmez dilberin mûyu telleri
(Ruhsatî s. 127/129-3).

Değmez bir telini Tarsus Adana
Yavru Gürcistân'a değışmem seni
(Ruhsatî s. 88/81-3).

Misk kokuyor saçlarının telinden
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Güzellerin var da cığallı telli
(Dadaloğlu s. 150/50-5).

2. 2. 1. 30. Toplanmış Saç

Sevgililer zaman zaman saçlarını toplar. Toplanmış saçları onlara ayrı bir letafet ve güzellik verir. İncelediğimiz şiirlerde top şeklinde olan saçların normal şartlardan öte, özel bir gün için yapıldığını ve güzel görünmek isteyen sevgililerin özelliğı olduğunu gördük. Top top eğricesini yolarak ağlayan bir sevgili tasvirinde; sevgilinin saçının düzenli ve bakımlıyken dağımıklaştırılması vurgulanmıştır.

On üçünde ebrû zülfü top durur
(Ruhsatî s. 75/64-2).

Top top olmuş zülüflerden tel açıp
Tenhâlarda kavuştukça kol açıp
Sarılıp sarmayan yâri neyleyim.
(Ruhsatî s. 126/127-2).

Top top eğricesin yolan ağlasın
(Dadaloğlu s. 215/83-4).

Top top zülüflü de İstanbul fesli
Usul boylu hatunların nic'olur
(Dadaloğlu s. 336/134. 1-7).

2. 2. 1. 31. Topuğa Değen Saç

Topuğa değen saç uzunluğu ifade eder. Edebiyatımızda sevgilinin saçları oldukça uzundur. Bazen bir gece gibi her şeyi de kuşatır. Bazen gönlü asılı âşıkları daha çok sallandırır. Topuğa değen saç tasvirinde, sevgilinin yürürken başının dik olması ve kendinden

emin adımlarla yere basması söz konusudur. Bu gerçek bir tasvir olarak nitelendirilebilir. Güzelliğin ve şuhluğun verdiği güvenle ayaklarını vura vura yürüyen bir sevgilinin saçlarının topuklarına değmesinden ziyade, dövmesi yani sert biçimde dokunması muhtemeldir. Zaman zaman yılana zaman zaman buluta zaman zaman bende benzeyen saçların amacının sevgilinin güzelliğini muhafaza etmek olduğunu söylemiştik. İnsanın en yükseğinde var olan baş ve yere en yakın uzvu olan topuk arasındaki saç tahayyülü de bu hayalin neticesidir. Baştan ayağa kadar sevgiliyi koruyan saçlar, topuğa kadar uzanacak ve tılsımlı duruşuyla sevgiliyi tamamiyle ihata edecektir.

Sırma sâçların topuğu döver

(Ruhsatî s. 231/258-3).

Altın saç bağı da topuğun döğer

(Dadaloğlu s. 106/29-2).

Saç başı da topuğuna degen yâr

(Dadaloğlu s. 200/78-1).

2. 2. 1. 32. Tûba

“Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yudumunda bir başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan yaprakları zümrüt yeşil ve meyveleri şeker olan bu ağaçta her insanın bir yaprağı varmış.” (Pala 1999 400).

Sevgili, zaman zaman “melek” yahut “hûri” teşbihiyle ön plana çıkar. Bu bağlamda yaşadığı yer ise cennet bahçesidir. Yüzü de cennete benzer. Tûba ağacı bütün bir cenneti - sevgilinin yüzünü- baştan başa sarar ve gölgesi bu cennet yüzün üzerine düşer. Bu teşbih, Seyranî'nin bir mısrasında geçmektedir.

Zülfünün telleri tûbâ

(Seyranî s. 141/104-3).

2. 2. 1. 33. Suna, Turna Teli

Turnadaki “tel” süs ve uğur işaretidir. *“Oğuz Türklerinden beri görülen “gelinin başına turna teli takma” geleneği, uğur getireceği inancından kaynaklanmakta; bu uğurun da bereketin ve refahın sembolü olduğu kabul edilmektedir. Turnanın konduğu tarlanın bol ürün vereceği hâlen halk arasında yaşayan bir inançtır.”* (Albayrak 2010: 533).

Halk kültüründe sıklıkla geçen turna ve suna unsurları sevgiliyi açık istiare yoluyla belirtir. Telleri de bu istiareye göre değişir. Dadaloğlu'na ait aşağıdaki metinde “telli suna” tabiri geçmiştir; bir başka metinde ise “turna teli” tabir olunmuştur ki bu bir uğur ve güzellik alametidir.

Saçı sümbül telli sunam ağlasın

(Dadaloğlu s. 215/83-3).

Zülüfü turnanın teline benzer

(Dadaloğlu s. 275/107-3).

2. 2. 1. 34. Yanağa, Yüze Değen Saç

“Yanağın güneş olarak ele alınması ve güneşe yaklaşmanın, onu tutmanın imkânsız olmasına rağmen saçın yanak üzerine inmesi, ona değmesi saçın, sâhir olarak vasıflandırılmasına da sebep olur.” (Çavuşoğlu 1971: 115).

“Saçlar sevgilinin yanağını kapatır ve bu durum âşık için dayanılmaz bir acı kaynağıdır. Âşık saçlardan dolayı güzelin cemalini göremez. Hem sevgilinin yüzünü görmek hem de sevgilinin saçlarına bağlanmak âşıklar tarafından arzu edilen bir durumdur.” (Şahin 2011: 1858).

“Yanak üzerine düşmüş saçlar, yanak için bir devlet eli, iyilik ve ihsan olarak değerlendirilir. Sevgilinin saçlarına ulaşmak büyük bir talihtir.” (Şahin 2011: 1864).

Saç, yüzün en bilinen ve tamamlayıcı güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin yüzü çoğu kez ay, güneş ve güle teşbih olunur. Şairler, zaman zaman ay gibi yüzü kapatmasını istemedikleri saçlar için “Siyah zülfü gül yüzüne telleme” gibi tabirler kullanılarak bu gül yüzün siyah saçla kapatılmasını hoş karşılamamıştır. Bu durum ışığın kaybolması manasına gelir. Aynı zamanda yanaklara tel tel dökülen, bağlı ve taranmış olan ve yüze dökülen zülüflerden bahsedilmiştir. Bu durumda iki güzellik aynı karede yer alır ve aslında şairin bundan şikâyeti yoktur.

Zülfün mâh yüzüne döksün yazaca

(Ruhsatî s. 22/3-2).

Siyah zülfü gül yüzüne telleme

(Ruhsatî s. 29/11-2).

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne

(Ruhsatî s. 130/133-2).

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

Bitirir aklımı sar zülüflerin
(Ruhsatî s. 155/162-2).

Zülûf teli yanağına bağlıdır
(Ruhsatî s. 191/209-1).

Al yanaklar sıra tele çevrilir
Ruhsatî s. 201/222-2).

Al yanağa elvan teller sokunma
Aşk elinden zirâ cânım bezgindir
(Ruhsatî s. 207/229-1).

Kâkülleri mâh yüzüne saçıp da
(Ruhsatî s. 196/216-2).

Siyâh zülfün mâh yüzüne bölüncek
Tercân ekin gibi dalgalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-2).

Kara zülûf mâh yüzüne bölünür
(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Siyah zülfün mâh yüzüne moy dedi
(Dadaloğlu s. 132/41-1).

Zülûflerin dökem yüzüne tel tel
(Dadaloğlu s. 226/88-3).

Ebr ü zülûf mâh yüzünde dolâşık
Kerem eyle dilber göster bir ışık
(Ruhsatî s. 176/188-4).

Taramış zülfü de dökmüş yüzüne
(Dadaloğlu s. 294/117-3).

Taramış zülfünü dökmüş yüzüne
(Ruhsatî s. 130/133-2).

Zülûf teli yanağına bağlıdır
(Ruhsatî s. 191/209-1).

2. 2. 1. 35. Yeke Telli

“Yeke diğerlerine benzemeyen, farklı, seçkin” (Özdemir 2008: 147) demektir. Sevgilinin saçı hem cisim hem de görünüş olarak seçkindir, başka hiç kimsede böyle bir saç bulunmaz.

Güzelim ey yeke tellim

(Ruhsatî s. 38/22-1).

Geldi yeke tellim geldi

(Ruhsatî s. 79/68-1).

2. 2. 1. 36. Zemzemeli (Hoş Nağmeli)

Sevgilinin saçlarının her telinin âşîğın saz telleri gibi olduğunu, hem ilham kaynağı, hem de bu ilhamı ortaya koyan eser olduğunu belirtmiştik. Sevgili sabah vaktinde ortaya çıkar. Saçının her teli rüzgâra değer ve bu teller âdeta farklı farklı nağmelerle âşîğın gönlünü fetheder.

Seher vakti her makamda çalarak

Zemzemesi battı yâr zülûflerin

(Ruhsatî s. 155/162-1).

2. 2. 2. Koku Bakımından Saç

2. 2. 2. 1. Misk

“Müşğ ve nâfe kadınların özellikle saçlarına sürdükleri bir koku olarak kullanılmıştır.” (Çetinkaya 2011: 117).

“Şârih Sûdî'nin anlattığına göre âhû-yı müşğîn, Hitâ ve Hoten ile Çin ve Hindistan'da bulunur. O memleketlerin avcuları bunları sürü sürü muhafaza ederek hem etinden hem miskinden faydalanırlarmış. Anadolu'nun âhûları yılda bir kere boynuzlarını düşürdüğü gibi o âhûlar da yılda bir defa nâfelerini düşürürlermiş. Bu zaman gelince avcılar zarflar (kese) peydâ edip hayvanın karnı altına bağlarmış. Böylelikle nâfe misk dolar; vakti gelince düşürmüş. Bazılarına göre misk Lâle ve sümbül otlamaktan hasıl olurmuş (Hafız Şerhi, I, 25). Müşğ, âhu göbeğinden çıkarılan kokudur ki lisanımızda misk diye kullanılır. Misk kokan bir dilberin saç ne kadar güzeldir.” (Onay 2009: 48-49).

Sevgilinin saçları dünyanın en aziz ve güzel kokularını içinde taşır, rüzgâr estiğinde bu koku o rüzgârla beraber âşîğa ulaşır. Hem göze, hem gönle, hem de “zemzeme” olarak kulağa hitap eden saç, nihayet kokusuyla da âşîğın gönlünü çeler.

Misk kokuyor saçlarının telinden

(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Yâr zülfünden bana gelen kokunun

Sebep ne ki hatırıma dokunun

(Seyranî s. 72/41-2).

3. KÂKÛL, PERÇEM

3. 1. Genel Olarak Kâkül, Perçem

“Kâkül ve perçem, tepedeki saç; tepeden öne doğru dökülen saç” (Onan 1998: 42) manasına gelir.

Haluk İpekten kâkülün alna dökülen, alında halkalanan saç; gîsû omuza dökülen saç, uzun saç, kadınların arkalarında saldıkları örgülü, örgüsüz uzun saç; mû(y)yun, kıl, saçın teli, saç; perçemin alna dökülen halkalanan saç, tepede bırakılan saç, püskül; turranın alna dökülen saç, lülelenmiş saç; külâle kıvrıkcık saç, kâkül, çiçek destesi anlamlarına geldiğini belirtmiştir (İpekten 2000: 175).

3.2. Kâkül, Perçem ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

3. 2. 1. Gamlı

Kâkülün kırmızı yanakta gamlı olması, mecâz-ı mürsel sanatıyla saçın sahibinin başına gelen hâldir. Saç, ipek kâkül olarak nitelenmiştir; ama sevgilinin bunu kabul etmediği aşikârdır.

Deste kâkül al yanakta gamlıdır

İpek kâkül değil tel dedi bana

(Ruhsatî s. 37/21-2).

3. 2. 2. Gerdana Dolanan

Sevgilinin saçı zaman zaman perçem şeklinde uzar ve gerdana değer. Gerdan beyazdır. Bu durum yani saçın gerdana dolanması ve iç içe geçmesi âdeta bir yasemini andırmıştır. Yasemin duvar dibinde yetişir ve çok güzel kokar. İki güzellik unsurunu aynı karede görmek bir başka teşbih unsuruna yol açmıştır.

Taramış perçemi pek şîrin olmuş

Dolaşmış gerdana yâsemin olmuş

(Ruhsatî s. 214/239-3).

3. 2. 3. İpek Tel

Saç rengi, yumuşaklığı ve kıymeti hasebiyle ipeğe benzetilir. Kâkül de bu yönüyle ipeğe benzetilmiş ve âdeta sevgilinin kâkülünün her teli ipek ipek dokunmuştur. İpek kâkül tabiri kâkülün renk olarak sarı olmasıyla da alakalıdır.

Deste kâkül al yanakta gamlıdır

İpek kâkül değil tel dedi bana

(Ruhsatî s. 37/21-2).

3. 2. 4. Kaşa Uygun Perçem

Sevgilinin yüzü en kıymetli yerdir. Bu kıymeti bazen mihraba yahut yaya benzetilen kaşlar süsler. Kaşların bu denli etkili ve güzel olduğu bir yüzde elbette zülüfler ve perçemler de bu kaşlar kadar can alıcı ve sevgilinin paha biçilmez güzelliğiyle tezyin olacaktır. Dadaloğlu bu hakikati tek mısrasında dile getirmiştir.

Zilifler perçemler kaşa da uygun

(Dadaloğlu s. 235/93-3).

3. 2. 5. Kesik Kâkül

Sevgililerin saçı ve kâkülü çoğunlukla uzundur. Bu uzunluk âşığın sevgilinin yüzünü görmesini engeller. Aşağıdaki metinde Ruhsatî'nin sevgilisi kâkülünü kesmiştir. Bu husus onun yüzünü sakınmadığını ve açtığını gösterir, üstüne üstlük şal giyinmiş ve zülüflerini de burarak karşısına çıkmıştır. Bu durum sevgilinin olağanüstü bir hâlde olduğunu gösterir. Ruhsatî de bu durumdan hareketle ve merakla niçin böyle giyinip kuşandığını ve kesik kâkülünün sebebini, kim için kestiğini sevgilisine sormuştur.

Böyle kâkül kesip zülûf burmayı

İnce bele şalı kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-4).

3. 2. 6. Kıvrım Kıvrım

Sevgili zaman zaman saçlarını kıvrım kıvrım yapar. Bu, aslında o saçın doğasında da vardır. Dadaloğlu, bu durumu sevgilide aranan güzel bir özellik ve bir tercih sebebi saymıştır.

Kâkül kıvrım kıvrım eğri baş gerek

(Dadaloğlu s. 176/64-1).

3. 2. 7. Perişan

Kâkülün perişan olması, hakikatte sevgilinin hâlet-i rûhiyesinin tezahürüdür. Perişan olan saç, sevgilinin kalbinin de perişan olması manasına gelir ki, bu perişanlık âşığı da perişan eder. Seyranî'de tespit ettiğimiz bu hususta sevgili perişan olan kâkülünü yüzüne dağıtmıştır ve bu durum onu her gören âşığı daha da perişan etmektedir.

Perişan kâkülü ruhsâra atar

(Seyranî s. 91/61-3).

3. 2. 8. Rüzgâr Alan Kâkül

Ruhsatî'nin şiirinde geçen bu tasavvurda sevgili artık bir başkasının yâri olmuştur. Bu durumda onun saçının bir telini bile görmek artık kabil değildir. Rüzgâr estikçe sevgilinin saçının kokusu gelir ve âşık artık buna katlanmak zorundadır.

Nazlı yârin kâkülünü yel almış
Dediler ki sevdiğini el almış
Dertlilere baş ben oldum ağlarım

(Ruhsatî s. 116/113-2).

3. 2. 9. Taranmış

Perçemin taranmış ve bakımlı şeklini anlatır. Bu husus sevgilinin saçına şirinlik katmıştır.

Taramış perçemi pek şîrin olmuş
Dolaşmış gerdana yâsemin olmuş

(Ruhsatî s. 214/239-3).

3. 2. 10. Yaşmaktan Çıkan Kâkül

Sevgili güzelliğini değişik örtülerle saklar. Bu örtülerden biri de yaşmaktır. Zaman zaman da bu yaşmaktan görünen saç âşıkları meftun eder.

N-olur kâkülleri yaşmaktan çıkar

(Ruhsatî s. 231/258-2).

3. 2. 11. Yasemin

“Yasemin, klasik Türk şiirinde yumuşak dokulu, beyaz ve sarı çiçekli, güzel kokulu ve tırmanıcı özellikleriyle dikkat çekmiştir. Bu bitkisel özellikleriyle bağlantılı olarak yaseminin klasik Türk şiirindeki temel işlevi, aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, sevgili ve sevgilinin saçı, zülfü, yüzü, yanağı, sînesi, teni gibi uzuvlarıyla benzerlik ilişkisine dayanır.” (Bayram 2007: 214).

“Güzel kokusundan dolayı zülf yasemine benzetilir.” (Erdoğan 2013: 163).

Gerek güzel kokusundan, gerekse renginden ve letafetinden dolayı perçem yasemine benzetilmiştir. Yaseminin renginin sarı ve beyaz olduğu düşünüldüğünde bu benzetmenin daha ziyade gerdanla alakalı olduğu görülecektir. Bir diğer husus ise sevgilinin perçeminin sarı olması ihtimalidir. Ak gerdan üzerine âdeta tırmanıyor gibi dolanan ve mis kokusuyla âşığı cezbeden yasemin tasavvuru, Ruhsatî'nin şiirinde geçmektedir.

Taramış perçemi pek şîrin olmuş
Dolaşmış gerdana yâsemin olmuş

(Ruhsatî s. 214/239-3).

3. 2. 12. Yüze Değen Kâkül

Sevgilinin en değerli hazinesi yüzüdür. Kâkülleri zaman zaman alna, gerdana ve kaşa değdiği gibi yüze de değer. Yüze değen kâkül hazineyi korunan bir yılan gibidir ve sevgilinin güzelliğini gölgelemektedir. Aşağıda bu husus dile getirilmiştir. Kâkülün perişan olması yüze değmesiyle açıklanabilir. Kâkül tabii şartlarda yüzü görmez, uzaktan ve kısmen görür, yüze değen kâkül ise yüzü bizzat ve yakından görmüş onun ışığı ve güzelliğiyle perişan olmuştur.

Perişan kâkülü ruhsâra atar

(Seyranî s. 91/61-3).

4. ALIN

4. 1. Genel Olarak Alın

“Sevgilinin alnının en belirgin vasfı, parlak ve beyaz olmasıdır. Yapılan benzetmelerde parlak gök cisimlerinden ve parlak maddelerden faydalanılarak alnın bu vasfı vurgulanmak istenir. Şairlerin farklı farklı benzetmelerde bulunması alnın düz ve geniş olması, yanaklarla birlikte yüzün büyük bir bölümünü kaplaması da etkili olmuştur.” (Erdoğan 2013: 3).

İncelediğimiz şiirlerde alınla ilgili tasavvurlar çok az kullanılmıştır.

4. 2. Alın ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

4. 2. 1. Hulle Biçilen Alın

“Hulle, belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki parçadan oluşan astarlı elbiseye denir. Ancak daha çok cennet elbisesi olarak bilinir. Cennetteki hurilerin her birinin yetmiş kat hullesi olacak ve her biri yetmiş renkte görünecektir.” (Pala 1999: 190).

Hullenin bir elbise çeşidi olması ve alna biçilmesi dikkat çekicidir. Sevgilinin alnının geniş olması, bu tasavvurda etkili olmuştur. Renk renk ve çok katlı olması, hakikatinin bilinmemesi de hulle tabirinin kullanımının bir başka sebebidir. Sevgilinin alnında alın yazıları bulunur. Bu yazılar küçük çizgilerden meydana gelir ve katmerli bir elbise gibi tasavvur edilir.

Alna hulle biçilmesinin bir başka sebebi alnın ak ve açık olması ve bütün itikadî konuların alınla alakalı olduğu düşüncesidir. Eski Türklerde “belce” tabiriyle iki kaş arasında bütün duygu, düşünce, iyilik ve kötülüklerin mahfuz olduğu inancı vardır.

Sevgili her manada huriye benzetildiği için Ruhsatî bu hususu ayrıca dile getirmiştir. Huri gibi olan bir sevgili için cennet elbisesi olan “hulle”yi kullanmıştır.

Sanki hûriden seçilmiş
Alnına hulle biçilmiş
(Ruhsatî s. 36/18-3).

5. KAŞ

5. 1. Genel Olarak Kaş

Kaş sevgilinin en öne çıkan güzellik unsurlarındandır. Zaman zaman mübarek bir mabet edasıyla ele alınarak âşığa yüz sürdürür. Zaman zaman cenk ederek çatılır, Zülfikâr olur ve amansız bir düşman gibi sevgilinin hazinesini muhafaza eder. Çatıldığında kalem olan bu kaşlar âşığın ölüm fermanını yazar. Kavisli olması âşıklar için cezbedici ve fakat bir o kadar da ürkütücü olmuştur. Kirpiklerle bir araya geldiğinde yay olan bu kaşlar tek başlarına düşünüldüğünde hilal olur ve cihanı süsler. Âdeta sevgilinin ziyasını alarak hem onu gölgeler hem de bir hikmet bildirerek “hilal” ebcediyle Allah'ın varlığına şahadet eder. Bu manada da bir ikrar ve iman sebebidir. İncelediğimiz şiirlerde zaman zaman top top, zaman zaman sıralı durur. “Ayn” “rı” ve “elif” harflerine benzer. Yüzü tamamlayan saçlarla beraber ve kirpikleri de içine alarak bir bütün oluşturan bu güzellik unsuruna ait teşbih ve tasavvurları aşağıdaki şekilde tespit ettik.

5. 2. Kaş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

5. 2. 1. Ay (Hilal)

Hilalin uçlarının ince olması ve görünüşündeki ahenk bu teşbihte etkili olmuştur. Edebiyatımızda kaşların hilale benzetilmesi oldukça meşhurdur. Hilalin görünmesi her zaman mümkün değildir. Bir manada uzun zamandır görünmeyen ve özlenen sevgilinin ilk habercisi, sevgili yaklaştıkça da dolunaya dönüşü söz konusudur. Ruhsatî bu hususu netleştirmiş ve “üç günlük ay gibi” diyerek gününü de belirtmiştir. Bu benzetmede üç günlük ayın incelik ve zerafeti etkili olmuştur. Ay, ışığını güneşten aldığı için sevgilinin başı da bir manada güneştir ve hilâle ziyasını vermektedir.

Kaşların benziyor mâh-ı hilâla
(Ruhsatî s. 211/235-3).

Birinin kaşları benzer hilâle
(Ruhsatî s. 109/104-3).

Yıkılmış hilal kaşın gider eğlenmez
(Dadaloğlu s. 407/160-2).

Kaşlar hilallanmış gözler el eder
(Dadaloğlu s. 407/160-3).

Hilâl kaş sürmeli gözü seviyor
(Ruhsatî s. 81/71-5).

Mâilim hilâl kaşına
(Ruhsatî s. 147/153-4).

Kaşların üç günlük ay gibi durmuş
(Ruhsatî s. 156/164-1).

Bu hilâl kaşları kara gözleri
(Ruhsatî s. 161/170-3).

Öpemedim hilâl kaşın yayından
(Ruhsatî s. 125/126-2).

Bana çevreleme yeter
Aman hilâl kaşım aman
(Ruhsatî s. 135/138-2).

Bu hilâl kaşları kara gözleri
(Ruhsatî s. 161/170-3).

Yavruyu sorarsan hilâl kaşlıdır
(Ruhsatî s. 29/11-4).

Kurumun benzettim semâda mâha
Bu dili düşürdüm ay kaşlarına
(Seyranî s. 37/7-1).

5. 2. 2. Ayın

Ayın(ع), Arap alfabesindeki sekizinci harftir. Şekil itibariyle ucunun sivri olması ve ortadan bölündüğünde iki hilal çıkması sebebiyle bu teşbih yapılmış olmalıdır. Haddizatında edebiyatımızda kaş daha ziyade “dal”, “ra” ve “nun” harfleriyle teşbih edilirken Ruhsatî'nin “ayın” harfine benzetmesi manidardır.

“Ayın” harfinin ortada “ا” ve sonda “ع” yazılışı düşünüldüğünde teşbihin sebebi daha belirginleşmektedir. Ruhsatî bir başka mısrasında sevgilinin kaşlarının “Ebru zülûf top durur” diyerek toplanmış olduğunu belirtmiştir. Şu hâlde sevgilinin kaşlarının göze yakın kısmı toplu ve belirgin, uca doğru ise kavisli bir hâldedir. Kaşların şekil itibariyle hançer ve bıçağa benzemesi de bu teşbihte etkili olmuştur.

Ayındır kaşların yayı güzelim
(Ruhsatî s. 123/122-3).

5. 2. 3. Bölünür

Sevgilinin kaşları gür, bakımlı ve parlaktır. Bakımlı, uzun ve parlak olan bu kaşlar zaman zaman bölünür ve çift çift olur. Bu hususu Dadaloğlu aşağıdaki şiirinde dile getirmiştir.

Çift çift olmuş ebrûları bölünür
Kömür gözlüm kaşındaki kara ne
(Dadaloğlu s. 83/14-2).

5. 2. 4. Can Alan, Akıl Alan

Kaş, yay kurar ve gamze oklarını âşîğın sinesine atar. Bu durum âşîğın canını almak için yeterlidir. Kaş tıpkı sevgilinin diğer güzellik unsurları gibi âşîğın canını alma talebinde bulunur. Bunu, çevresindeki kirpik ve gözlerinin yardımıyla, bütün silahlarını kullanarak talep eder. Sevgilinin kaşı, bütün güzellik unsurlarıyla beraberdir. Aşağıda tespit edilen şiirlerde can alan, kurban eden ve hayatta bırakırsa bile akıl alıp aşkıyla hayaliyle mecnun eden bir kaş tasavvuru yapılmıştır.

Datlı canım elmaya eyler talep kaşın gözün
(Seyranî s. 167/130-3).

Kurban olam elâ gözün kaşına
(Dadaloğlu s. 133/42-2).

Aklımı ziyan etti kaşı kemânın
(Seyranî s. 47/17-2).

5. 2. 5. Çatık, Yıkılmış, Eğik Kaş

Sevgilinin kaşlarının çatık olması iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi tevriye sanatıyla kullanılmıştır. Sevgilinin kaşlarının arası fazla açık değildir ve çatıktır, aynı zamanda âşîğı gördüğünde kaşlarını çatar. Bu çatış, Ruhsatî'nin şiirinde "Zülfikâr"a benzetilmiştir; çünkü Zülfikâr gibi uçları sivri, çatal ve can alıcıdır. Dadaloğlu için çatık kaş bir güzellik unsuru ve tercih sebebi sayılmıştır. Göz üzerine yıkılan kaş ise zaman zaman rakiplere karşı da öyle olmasından dolayı hoş karşılanmıştır. Çünkü sevgili bazen âşîğın yanında kaşlarını çatmaz ve tenhalarda o çatık kaş gider yerini içten bir tebessüm alır. Bu hususa Dadaloğlu da değinmiş ve hiç çatılmayan sevgilinin kaşı için "Kalem aldım kaşlarını çatmaya" diyerek kaşlarını çatmasını dilemiştir. Bütün bu hususların yanında yine de cevredici vasfıyla sevgilinin kaşı çoğu zaman çatıktır.

Çatma kaşlarını gel eyle rahat

(Seyranî s. 91/61-1).

Süzüp gözlerini kaşların çatar

(Seyranî s. 91/61-3).

Alma yüzlü âhu gözlü çatık kaşlısı

(Dadaloğlu s. 144/48. 1-5).

Kalem aldım kaşlarını çatmaya

(Dadaloğlu s. 125/38-2).

Çatık kaşlı benlerini saydığım

(Dadaloğlu s. 202/79-1).

Yıkılmış hilâl kaşın gider eğlenmez

(Dadaloğlu s. 407/160-2).

Kaşı çatma çatışlıdan bir haber

(Ruhsatî s. 180/194-2).

Kaşların Zülfikâr gibi çatılmış

(Ruhsatî s. 157/165-1).

Yıkılmış kaşlarını gözün üstüne

(Ruhsatî s. 201/222-2).

El yanında yıkar gider kaşını

Tehnelerde gülüşünü sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-2).

Kaşın eğip kirpiklerin süz yürü

(Ruhsatî s. 228/255-1).

Bana karşı kaşın gözün eğersin

(Dadaloğlu s. 399/158-1).

5. 2. 6. Elif

Ahmet Talât Onay; Neşâtî'nin, “Bînî-i pâkine elif-i ân desem nola” diye başlayan beytini “ân” kelimesinin “elif”ini şâir Neşâtî buruna; meddi de kaşa benzetmiştir.” diyerek “Onun temiz burnuna ân sözünün elifi desem ne var, ne olur? Çünkü gönül çekici olan kaşı o ân sözünün elif harfi üzerindeki med (~) işareti gibi çekmiştir” şeklinde günümüz Türkçesine çevirmiştir. Sonrasında ise “Ahmet Paşa da sevgilisinin kaşlarını gümüştan elif üzerindeki med (~) işaretine ve burnu elif harfine benzetmiştir. Bu gibi kaşların baş tarafı kavisli, kuyruğu yukarı kalkık olmak lazımdır (Onay 2009: 166) yorumunu yapmıştır. Ayrıca Yedi Kuleli Azîzî'nin;

“Dil tıflı için çekti kaşın gül varakına

Bir sîm elif üstüne anberden iki med”

beytini şerh ederken, yüz aya ve bu ay gibi yanak üzerindeki hilal gibi kaşlar “ateş” kelimesinin elif harfi üzerindeki med (~) işaretine benzediğini (Onay 2009: 166), belirtmiştir.

Bu hususlardan dolayı Dadaloğlu da sevgilisinin kaşını elife benzetmiş ve bunun bir sultan fermanı olduğunu belirtmiştir. Elbette sultanın fermanına karşı el bağlayıp divan durulacaktır.

Kaşların elifine çekmiş de sultan fermânı

El bağlayıp divânında durmalı

(Dadaloğlu s. 83/14-3).

5. 2. 7. Ira (Râ)

Elif olan kirpikle beraber anıldığı için “ıra” kelimesinin Türkçe ses özelliğine uygun olmasından dolayı “ra” veya “rı” (,)harfinin ağızlarda söylenen şekli olduğunu düşünmekteyiz. Ramazan isminin Anadolu ağızlarında “Iramazan”, Rıza'nın “Irza” olarak telaffuz edildiği malumdur. Bu durumda “elif” gibi olan kirpiklerin “ra” harfi gibi kaşları vardır. Arap alfabesinin onuncu harfi olan “ra” harfi, şekil olarak kaşa benzemektedir. Dadaloğlu'na ait iki mısradaki bu husus tespit edilmiştir.

Eliftir kipriğin kaşların ıra

(Dadaloğlu s. 278/109-3).

Eliftir kirpiğin ıradır kaşı

(Dadaloğlu s. 83/14-2).

5. 2. 8. Kalem

“Kalem, yazı yazmak için kullandığımız aletten başka, kuyumcuların madenler üzerine şekil ve yazı kazımak, elmas yontmak için kullandıkları çelik alet anlamına da gelir.” (Onan 1998: 212).

Kalem kaş tabiri, edebiyatımızda sık kullanılır. Eski kalemlerin eğik olması ve bir ucunun sivri olması bu teşbihin yapılmasında etkili olmuştur. Alna en yakın yer kaştır. Alındaki çizgiler de “alın yazısı” olarak nitelendirilen çizgilerdir. Alın yazısını kalem yazdığı için sevgilinin kalemi de âdeta kaşlarıdır ve hayatındaki her şeyin kaşlarından dolayı başına geldiği söylenebilir.

Kaşları benzer kaleme

(Ruhsatî s. 79/68-3).

5. 2. 9. Katar Katar, Toplanmış

Sevgilinin kaşlarının düzenli ve sık olması, ay gibi bir yüzde dikkat çeker. Bazen katar gibi duran kaşlar, zaman zaman saç gibi tasavvur edilerek toplu şekilde ve düzenli olarak vasıflandırılmıştır. Bu, kaşların gür olması, bakımlı ve düzgün olması hasebiyledir.

Ebrûlar mâh yüzde katar diyorlar

(Ruhsatî s. 55/44-2).

On üçünde ebrû zülfü top durur

(Ruhsatî s. 75/64-2).

5. 2. 10. Kerde (Rastık) Çekilen Kaş

“Kerdenin bir diğer adı rastıktır. Rastık, kaşa renk vermek için kullanılan bir makyaj malzemesidir. Kaşla beraber ele alınarak bazı benzetmelere konu edilir. Sevgilinin rastığı gökkuşağı gibidir.” (Erdoğan 2013: 506).

Ruhsatî'nin tek mısrasında geçer. Sevgililerin kaşları siyah değilse bile kerde ile siyahlaştırılır ve güzelliğine güzellik katılır.

Ruhsatî bu durumdan hoşnut değildir. Sevgilinin kerde çekmesi olağanüstü bir durumu bildirir ve rakiplerle işinin olduğunu gösterir. Bu durumda da Ruhsatî sevgiliye beddua etmiş, işinin hayır çıkmamasını ve pişman olmasını dilemiştir.

Bak şunun cumbuşuna

Kerde çekmiş kaşına

Pişmân olup işine

Saçını yolasıca

(Ruhsatî s. 21/1-1).

5. 2. 11. Kusursuz, Güzel

Sevgilinin her vasfında olduğu gibi kaşlarında da hiçbir kusur alameti bulunmaz. Tıpkı bir kalemle çizilmiş gibi ahenkli ve emsalsizdir. Dadaloğlu “Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında” derken bu unsurları, devamlı cenk hâlinde ve aman vermeyen bir düşmanla karşılaşmış gibi tasavvur etmiştir. Kaşlar asla gaflette bulunmaz, her an sevgiliyi muhafaza eder ve kendi gaflete düşmediği gibi âşığı da gafil avlar. Bu sebeple âşık hep tetikte olmalıdır.

Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında

(Dadaloğlu s. 307/125-4).

Dîdenin üstünde kaşındır güzel

(Seyranî s. 37/7-2).

5. 2. 12. Kıskanılan

Âşıkların en büyük düşmanları rakiplerdir. Sevgili âşığa yüz vermez; fakat zaman zaman rakiplere yüz verir. Bu durum âşık için cinnet sebebidir. Ruhsatî de sevgilisinden, kaşının bir telini bile rakipten sakınmasını ister ve bir kaş telini bile kıskanır.

Sakınsın rakipten ebru telini

(Ruhsatî s. 22/3-3).

5. 2. 13. Mihrap

“Kaş, eski şairlerce şekil itibariyle bazen “yay”a bazen “mihrab”a benzetilmiştir. Şekil ilişkisinden başka, kaşın yaya benzetilişinin nedeni, onların altında ok gibi etkili bakışların fırlamasıdır. Kaşın mihraba benzetilişi âşıklar tarafından, karşısında ibadet edilecek derecede, mübarek sayılması yüzündendir.” (Onan 1998: 42).

“Eski şairlerce kaşın benzetildiği bir şey de mihraptı. Bilindiği üzere, mihrap da kavisli, oyuk bir yer olup cami içinde, kible tarafına düşer ve namaz, oraya dönülerek kılınır. Şairler hem şekil bakımından benzerlikleri dolayısıyla hem de âdeta taptıkları için sevdiklerinin kaşını mihraba benzetirler.” (Onan 1998: 102).

Mihrap secde yeridir ve camideki en aziz mekânlardandır. Mihrap hangi kısımdaysa kible oradadır. Secde mihraba karşı yapılır, eller o yöne yönelerek dua edilir. Ruhsatî sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarını gördüğünde keman ve yay teşbihlerini küçümsemiş ve canını vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Kaşların kara olması da bu teşbihte etkili olmuştur; zira mihrabın üstündeki hatların rengi de siyahtır.

Kaşların mihrâbın gören

Kemanı yayı neylesin

(Ruhsatî s. 164/174-1).

5. 2. 14. Oynayan Gezen, Ar Edep Koymayan, Âlemi Berbat Eden Kaş

Sevgilinin kaşları bakışlarıyla birleştiğinde öyle fettandır ki, ehl-i aşkta bile ne edep ne ar kalır. Sevgilinin bakışıyla, mecnun olmuş âşıklarda edep ve ar kalmaması gayet tabiidir. Sevgilinin kaşını gözünü yalnızca âşık değil, bütün dünya dilemektedir ve herkesin peşinden koştuğu güzellik budur.

Ehl-i aşkda koymadı arı edep kaşın gözün

(Seyranî s. 167/130-1).

Âlemin berbadına oldu sebep kaşın gözün

(Seyranî s. 167/130-1).

Ala göz üstünde kaş oynar gezer

(Dadaloğlu s. 126/39-4).

5. 2. 15. Öpülen, Öpülmek İstenen Kaş

Âşık sevgilinin kaşına hayrandır ve onu öpmeyi talep eder. Bu husus, Ruhsatî'nin şiirlerinde geçmektedir.

Bir şiirinde hilal kaşından öpmek istemiş; ama öpemediği için hayıflanmıştır. Bir başka şiirinde ise sevgilisine kaşından ve gözünden öpmek istediğini söylemiş, olumlu yanıt almış; ancak sevgilisi yerinin doğru olmadığını belirtmiş ve naz etmiştir. Diğer tespitite ise gözüyle ve gerdanıyla beraber bu murada erdiğinden bahseder.

Öpemedim hilâl kaşın yayından

(Ruhsatî s. 125/126-2).

Bir gözünden bir kaşından

Bir de gerdanından öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-3).

Dedim sübhânallah kaşları kara

Dedi ki öpersin emme yeri var

(Ruhsatî s. 177/190-4).

Dedim murâdım yüzünden

Bir kaşından bir gözünden

Dedi güzel buyurdun sen

Etrafımız hep düşmandır

(Ruhsatî s. 192/210-2).

5. 2. 16. Perişan

Sevgilinin kaşlarının perişan olması, kalbinin perişan olmasıyla alakalıdır. Kaşları perişan olan sevgili bütün zırhını kaybetmiş gibidir. Bu durum âşığı da perişan eder. Ruhsatî, sevgilinin kaşlarının perişan olmasını içinde buldukları zamana bağlamıştır. Dönemin şartları incelendiğinde düzenin bozulduğu görülmektedir. Bununla beraber zamanın perişan olması da sevgilinin kaşının perişanlığıyla alakalıdır diyerek, hüsn-i talîl sanatı yapmıştır.

Kaşların nevrestir benzer kemana

O da perîşandır devr-i zamana

(Ruhsatî s. 207/229-3).

5. 2. 17. Samur

“Farsçada “semmur” ve Türkçede “samur” denilen küçük hayvan soğuk iklimlerde yaşar ve kürkü çok makbuldür. Şiirde bu kelime bu hayvanın kendisinden ziyade kürkü için kullanılır.” (Onan 1998: 370).

“Gür ve düzgün olmasından dolayı kaş, samura benzetilir.” (Kaya 2000: 252).

Sevgilinin kaşı kalınlığı, parlaklığı ve değeri sebebiyle samura benzetilir. Seyranî bu gerçeği aşağıdaki metinde dile getirmiştir.

Görmedim ömrümde böyle samuru

Beni kul etseler hay kaşlarına

(Seyranî s. 37/7-3).

5. 2. 18. Sırma

Sevgilinin kaşları sırma gibi nazik güzel ve parlaktır. Bu hususlardan hareketle Dadaloğlu sevgilinin kaşlarını sırmalı olarak tasavvur etmiştir. Sırma olarak nitelendirilmesinin sebebi, kaşların siyah değil sarı yahut kızıl renkli olması hasebiyledir.

Ebrûları sırmayınan teline

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-5).

5. 2. 19. Siyah

Sevgilinin saçları sarı yahut siyahtır. Gözleri de ela veya kara olarak ele alınmış ve tek renk belirtilmemiştir. Oysa kaş her zaman siyahtır. Siyah kaş hep makbul kabul edilmiştir. Eskiler: “Kadının güzelliğine delil olarak otuz iki resim bil. Dört yeri siyah lazım: Saç, kaş, kirpik ve göz” (İbrahim Hakkı 1984: 480) demiştir. Bu siyahlık Ruhsatî’de şaşkınlık yaratmış ve ona “SübhaneAllah” dedirtmiştir. Kaşı kara sevgili bulunduğu, bu durumu sevgiliye her gün sarılma sebebi saymıştır. Dadaloğlu, bunu Allah'ın kudretine bağlamış, Seyranî ise sadece kaşın siyah olduğunu söylemekle yetinmiştir.

Kömür gözlüm kaşındaki kara ne

(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Kara kaş üstüne kirpikler eğme

(Dadaloğlu s. 80/12-4).

Kara kaşlar elâ gözler süzüldü

(Dadaloğlu s. 83/14-4).

Kudretten karadır yârimin kaşı

(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Karadır kaşları gözleri mesten
(Dadaloğlu s. 275/107-2).

Giyinmiş kâkülün kaşın gözün kirpiklerin kâre
(Seyranî s. 170/133-1).

Ol dîdesi elâ amma ebrûları karalı
(Seyranî s. 154/117-2).

Dedim sübhânallah kaşları kara
(Ruhsatî s. 177/190-4).

Neyleyim ol kaşı karaya bilmem
Nispetle çekiyor dem bize bize
(Ruhsatî s60. /48-4).

Bir kaşı karanın hastasıyım ben
(Ruhsatî s. 141/145-1).

Bir güzel bul kaşı kara
Günde bir yol sarılasın
(Ruhsatî s. 145/151-2).

5. 2. 20. Süzgün, Eğik

Sevgili, âşığı küçümser ve süzgün bakışıyla onu meftun eder. Bu bakışta kaşlar da gözler kadar etkilidir. Kaşın ve gözün süzülmesi sevgilinin gamze oklarını göndermesi manasına gelir ki, can alıcı ve en etkili ok budur. Eğilen kaş ise sevgilinin kibrini göstermekle birlikte âşığı hiçe saydığının apaçık belirtisidir.

Karşılaşsam su yolunda
Kaşın gözün süzer m-ola
(Ruhsatî s. 35/18-1).

Bana karşı kaşın gözün eğersin
(Dadaloğlu s. 399/158-1).

5. 2. 21. Taranan Kaş

Kaşların taranması ve düzenlenmesi Seyranî'nin şiirinde işlenmiştir. Sevgili, güzelliğine güzellik katmak için saçlarını taradığı gibi kaşlarını da taramaktadır. Seyranî, ismini de tevriye yoluyla zikrederek bu ender rastlanan duruma şahit olmuştur.

Seyran ettim ebruların tararken
(Seyranî s. 49/19-4).

5. 2. 22. Teber

“Divan şiirinde savaş aletleri içinde anılır. Ay şeklindeki baltadır.” (Pala 1999: 396).

“Bir tarafı ay şeklinde, öbür tarafı sivri yahut iki tarafı da ay şeklinde olan teberler, demir veya ağaç sap üzerine genişliğine takılırdı. Bir kısım teberlerde ayların uçları kesik olmak üzere, çeşitli biçimlerde yapılır ve silah olarak kullanılırdı. Bazı teberlerin üzerinde: “Destimden aldım teberi / Kimseden etmem hazeri” mısraları yer alırdı.” (Albayrak: 2010: 517).

Sevgilinin kaşı da ay şeklindedir, can alıcı ve kan dökücüdür. Sevgili, bütün bu unsurlarıyla savaşa hazır bir hâdedir ve bu savaşın galibi o olacaktır. Kaşın kavisli oluşu ve düşmanı öldürmek için kullanılması “teber” tasavvurunda etkili olmuştur. Ruhsatî'nin tek mısrasında bu teşbih yapılmıştır ve sevgili teber gibi olan kaşlarıyla âşığın sinesine vurmaktadır.

Kaşların uruyor sineme teber

(Ruhsatî s. 161/171-2).

5. 2. 23. Yay, Keman Kaş

“Kaş eski şairlerce şekil itibariyle bazen “yay”a bazen “mihrab”a benzetilmiştir. Şekil ilişkisinden başka, kaşın yaya benzetilişinin nedeni, onların altında ok gibi etkili bakışların fırlamasıdır.” (Onan 1998: 42).

“Sevgili âşığa kaşları ile yay kurar, kirpiğiyle de ok atar ve daima âşığın gönlünü hedef alır.” (Kaya 2000: 255).

“Sevgilinin yay/keman ebru olarak nitelendirilen kaşları kurulmuş yay gibidir ve âşığın kalbine daima cefa okları atar.” (Kaya 2000: 255).

Kaş şekil itibariyle yaya benzer. Kaş yay, kirpikler ise oktur. Sevgilinin bakışı bu iki cenk unsuru arasındadır. Bu sebeple âşık için çatılan kaş tehlikelidir. Kaşlar çatıldığında yay gerilmiştir ve her an oklarla âşığı hedef alabilir. İncelediğimiz şiirlerde âşıklar bu durumdan şikâyetçi değildir. Sevgilinin kaşının yayı hep hayallerindedir ve güzelliklerine daha bir asalet kattığı aşikârdır. Gerginleşen yaydan gamze okları atıldığında ise iki ihtimal ortaya çıkmaktadır: Âşık sevgilinin yolunda can verecektir ya da aklı başından gidecek ve kıyamete değin o oklarla mecnun olarak yaşayacaktır.

Âh u zârım kaldı kaşı yayında

(Ruhsatî s. 23/4-3).

- Senin bu kaşların senin bu yayın
(Ruhsatî s. 87/80-2).
- Kurulmuş kaşların yayı
(Ruhsatî s. 91/86-2).
- Öpemedim hilâl kaşın yayından
(Ruhsatî s. 125/126-2).
- Bahâsı yok kaşlarının her yayı
(Dadaloğlu s. 197/76-4).
- Kirpikler ok olmuş kaşları yayı
(Dadaloğlu s. 197/76-4).
- Kaşların mihrâbın gören
Kemânı yayı neylesin
(Ruhsatî s. 164/174-1).
- Ayındır kaşların yayı güzelim
(Ruhsatî s. 123/122-3).
- Senin bu kaşların senin bu yayın
(Ruhsatî s. 87/80-2).
- Kurulmuş kaşların yayı
(Ruhsatî s. 91/86-2).
- Âh u zârım kaldı kaşı yayında
(Ruhsatî s. 23/4-3).
- Gayet hayrân oldum yay kaşlarına
(Seyranî s. 37/7-1).
- Aldı aklım kaşın yayı
(Seyranî s. 141/104-3).
- Kirpikler ok olmuş kaşları yayı
(Dadaloğlu s. 197/76-4).
- Bahâsı yok kaşlarının her yayı
(Dadaloğlu s. 197/76-4).
- On sekiz örgülü kaşları yaylı
(Ruhsatî s. 207/230-4).
- Kurbân olam kaşlarının yayına
(Ruhsatî s. 204/226-3).
- Kaşın gibi ebrû kemân bulunmaz
(Dadaloğlu s. 399/158-1).

Güzelin kaşı da kemân görünür
(Dadaloğlu s. 303/123-3).

Kaşı kemân bu sulara kalır mı
(Dadaloğlu s. 150/50-4).

Benden selam söylen kaşı kemâna
(Dadaloğlu s. 200/78-2).

Hassa'sında gördüm kaşı kemânı
(Dadaloğlu s. 105/28-5).

Kaşların nevrestir benzer kemâna
O da perîşandır devr-i zamana
(Ruhsatî s. 207/229-3).

Kaşların kemândır kirpikler oktur
(Ruhsatî s. 181/195-3).

Unutma Ruhsatî kaşı kemânım
Olmuş babanız da gedâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-5).

Rast geldim bir kaşları kemâna
(Ruhsatî s. 101/96-1).

Aklımı ziyan etti kaşı kemânın
(Seyranî s. 47/17-2).

5. 2. 24. Zülfikâr

“Zülfikâr: Kureyşlilerden Münebbih bin Âf'ın Bedir Muharebesinde iğtinam olunup... tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen kılıçtır. Güyâ bir gün Hz. Muhammed Ali'ye “Ben öldükten sonra Zülfikâr'ı kimseye çekme “diye vasiyyet etmiş. O da Zülfikâr'ı Necef deryâsına atmış. Sonra eline bir ağaç parçası almış ve harplerde bu ağacı kullanmış. İşte bu sopaya ser-deste veya dest-i çûp derler. Bu sopa buyruk sahibi Safiyüddin Erdebilî'ye kalmış ve adı Zülfikâr imiş.” (Onay 2009: 25).

Kaşların iki yana uzanması ve uçlarının sivri olması sebebiyle Ruhsatî Zülfikâr tabirini kullanmayı uygun görmüştür. Saçlar, kaşlar, kirpikler ve gözler her an sevgiliyi muhafaza eder ve âşığı öldürmek ister. Bu hususta kaşlar da meydan okuyan ve görüldüğünde can alıcı sıfatını kendinde taşıyan bir kılıçtır.

Kaşların Zülfikâr gibi çatılmış
(Ruhsatî s. 157/165-1).

Kaşları Zülfikâr gözleri cellât

(Ruhsatî s. 92/87-2).

6. GÖZ

6. 1. Genel Olarak Göz

“Göz sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lakaytlık, gülmek nazlanmak, alay etmek, vs. ona zıt davranma biçimleridir. Şehlalık, mahmurluk, öfke vs. de onun sıfatlarındandır. Renk olarak da ya siyah yahud ala (ela)’dır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla âdeta âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatı bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir. Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü, daima görmezden gelir. O gözün bakışı, görüş şekli ve tarzı daima değişik anlamlar ifade eder.” (Pala 1999: 95).

Göz, sevgilinin en can alıcı güzellik unsurudur. Kaşlar ve kirpiklerle beraber âşığa aman vermez. Bütün duyguların ve ilhamların göz aracılığıyla aktarıldığı düşünülürken; gözler hem zalimliği hem de bu zalimliğin ardında saklı merhamet sırrını bünyesinde taşır. Büyüleyicidir, cezbedicidir ve başa beladır. Sevgili, konuşmayı tercih etmez ve bütün hükümlerini genellikle gözleriyle verir. Bütün dünyaya gözleriyle hükmeder, hapseder, öldürür, aman diletir, yahut azat eder. Yanak, yüz, baş, kaş, kirpik, saçlar, dudaklar ve benler ne kadar etkiliyse bu kalenin gerçek hükümdarı gözdür. İncelediğimiz şiirlerde bütün bu hususlar yer almaktadır.

6. 2. Göz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

6. 2. 1. Arap Farisî

Edebiyatımızda Arap tasavvuru, siyahî kişiler için kullanılagelen bir tabirdir. Sevgilinin gözleri siyahtır ve iki düşman gibi görülmüştür. Mecaz-ı mürsel sanatından hareketle sevgilinin gözleri bütün Acem ve Arap diyarına bedeldir. Arap ve Fars âşığın canını almak istemektedir; ancak bu teşbihte tek hükümdar vardır ve o da Arapların ve Farsların da hükümdarı olan sevgilidir. Bu iki unsur, sevgiliden âşığın canını almak için “Ruhsat” istemektedir. Sevgili, canına Ruhsat'ını alacaktır ya da canını alması için Ruhsat verecektir.

Cânıma kasteder illâ birisi
Birisi Araptır biri Fârisî
Biri Ruhsat ala câna gözlerin

(Ruhsatî s. 157/165-5).

6. 2. 2. Bela

Sevgilinin gözleri âşğın başına gelen en büyük beladır. Âdeta canını, varlığının kaynağını ve yürekliliğini âşıklardan alıyor gibidir. Âşğın başına türlü mihnetler getiren ana unsur gözdür. Bir kez görüldüğünde bir ömür meftun eden gözler, âşğın canını almak için ona kasteder. Her an akılda kalan bu gözlerin gerek kendisi, gerekse hayali başa beladır.

O kaşların geda değil bay tutar

Başıma belâdır canlı gözlerin

(Ruhsatî s. 155/163-2).

6. 2. 3. Benli Göz

“Ben, tende bulunan küçük ve koyu kahve renkli leke ya da lekelerdir. Divan şiirinde önemli bir unsurdur Öyle ki sevgilinin güzelliğinin merkez noktası burasıdır. Küçük, siyah ve güzel kokulu oluşuyla ele alınan ben, bu bağlamda çeşitli benzetmelere konu edilir.” (Erdoğan 2013: 271).

Benli göz tasavvuru Dadaloğlu'nun aşağıdaki mısrasında geçmektedir ve tek olması manidardır. Gözdeki “ben”, halk edebiyatında da divan edebiyatında da meşhur bir teşbih değildir. Genel manada ben düşünüldüğünde tuzak tasavvuru akla gelir. Bu küçük ve sihirli noktalar âşğı âdeta kendine çeker ve kapana yaklaştırır. Dadaloğlu'nun şiirlerinde gözdeki bu benler âşğı kendine çekerek, en can alıcı gamze oklarının gönderilmesiyle tamamen kendine meftun etmeye başlar. Dadaloğlu, az rastlanan bu hususun sevgililerde de görülme ihtimalinin az olduğunu dile getirmiştir.

Güzelin gözü benlisi

O da binde birind'olur

(Dadaloğlu s. 296/119-2).

6. 2. 4. Büyük

Gözlerin büyük olması bir güzellik unsuru olarak Dadaloğlu'na ait tek metinde karşımıza çıkmaktadır. Büyük gözleri olan sevgili dikkat çekicidir ve yüzü de oldukça geniştir. Suratındaki bu ablaklık, büyük gözle uyumludur. Sunaların gözleri küçük olarak tasavvur edilirken hem sunaya benzetilen, hem ablak suratlı ve büyük gözlü olan sevgili de az rastlanan bir güzelliğe sahiptir.

Gözü büyük ablak sunam

(Dadaloğlu s. 66/3. 2-1).

6. 2. 5. Can Alıcı-Cellat

Sevgili kan dökücüdür. Gözleri bu hususun en can alıcı unsurunu teşkil eder. Kirpik ve kaşlarıyla âşığa bütün sihirli ve can alıcı oklarını gönderen bu gözler, cellat sıfatını hak etmişlerdir. Kaşları Zülfikâr olan sevgilinin gözlerinin cellat olması gayet tabiidir. Her fırsatta âşğını öldürmek isteyen bu gözler, nihayet âşığı kurban eder. Âşık ise bundan şikâyetçi değildir. Zira sevgilinin yolunda ölmek âşık için paha biçilmez bir hayatın en güzel ölüm şeklidir.

Gözlerin cellattır kana yol vermez

(Ruhsatî s. 231/258-1).

Kaşları Zülfikâr, gözleri cellât

Nice âşık kurban eder gözlerin

(Ruhsatî s. 156/164-2).

Datlı cânım elmaya eyler talep kaşın gözün

(Seyranî s. 167/130-3).

En sonu mevtime sebep olursun

Gösterme gönlüme kanlı gözlerin

(Ruhsatî s. 155/163-1).

Cânıma kasteder illâ birisi

(Ruhsatî s. 157/165-5).

Birisi Araptır biri Fârisî

Biri Ruhsat ala cânâ gözlerin

(Ruhsatî s. 157/165-5).

6. 2. 6. Ceylan

“Geyik, ceylan veya karaca denilen vahşi hayvanlardır. Vahşetlerinden, güç avlanmalarından kinâye olarak haşin dilberlere, gözlerinin letâfetinden dolayı güzel gözlülere, misk âhûsu münasebetiyle güzel kokululara âhû denilir.” (Onay 2009: 46).

“Sevgilinin gözlerinin hayalinin ceylanlara benzetilmesi bu hayvanın gözlerinin çok güzel olmasından dolayıdır. Mecnûn da Leylâ'nın aşkıyla çöllere düştüğü zaman, bir ceylanın gözlerini görerek Leylâ'yı hatırlayıp, yüzü ağarmış, yüzünü gözünü hayvanın yüzüne sürmüştür.” (Onan 1998: 292). *“Bu hayvanın gözleri gayet güzel olduğu için, şairler sevgililerinin gözlerini daima ahununkilere benzetmişlerdir ve çoğu kez ahu kelimesini güzel gözlü sevgili, güzel yerine kullanmışlardır.”* (Onan 1998: 466).

İncelediğimiz şiirlerde yukarıda belirtilen hususların hemen hepsi göze çarpmaktadır. Sevgili bir ceylan gibi gözden uzakta yaşar ve erişilmezdir. Yalnızca uzaktan uzağa göz göze gelinir ve göz göze gelindiğinde ürkererek oradan uzaklaşır. Bir daha görmek çoğu zaman kabil değildir.

Ceylanın gözleri iri ve siyahtır. Bu yönü âşıkları cezbeder ve sevgilinin gözüne teşbih olunmasının asıl sebebi budur.

Ceylandan almış gözünü

(Ruhsatî s. 115/112-2).

Nâil olsa ey efendim çeşm-i âhuya bu dil

(Seyranî s. 154/117-1).

Bir âhu gözlüye meyil vereli

Yıktım kül eyledim sinemi vah vah

(Ruhsatî s. 66/56-3).

Alma yüzlü âhu gözlü çatık kaşlısı

(Dadaloğlu s. 144/48. 1-5).

Bir ceren bakışlı zülfü dolâşık

(Dadaloğlu s. 94/20-2).

6. 2. 7. Cihanı Yakan, Şanlı

Sevgilinin gözleri dillere destandır ve bu göz bir bakışıyla bütün dünyayı yakabilecek kudrete sahiptir. Dünyaya hükmeden odur. Bu yönüyle de şanlıdır.

Yandırısın cihânı şanlı gözlerin

(Ruhsatî s. 155/163-3).

6. 2. 8. El Eden Göz

Gözlerin el etmesi, âşık için bir lütuf olmakla beraber büyük bir tehlikenin de habercisidir. Çünkü kaşlar hilallanmıştır ve âşığı canından edebilir. Fakat bu emir karşısında âşık kayıtsız kalamaz ve sonunu bile bile emre uyacaktır. Ayrıca gözdeki kirpikler ele benzetilmiş ve onlara her kapanışında sanki “gel” der gibi bir ifade yüklenmiştir.

Kaşlar hilallanmış gözler el eder

(Dadaloğlu s. 407/160-3).

6. 2. 9. Ela

“Ela: Gözde sarıya çalan kestane rengi. Halk şiirinde “ala” şeklinde de kullanılmaktadır. Saz şairlerinin sevgililerinin güzelliğinden söz ederken özellikle gözü için en çok “ela göz” motifine yer vermişlerdir.” (Albayrak 2010: 170).

Halk edebiyatında sevgilinin gözleri ya siyah ya da ela olarak karşımıza çıkmaktadır. Gözlerin nergise benzetilmesinin bir sebebi de bu ela renk itibariyledir. Âşığı kendine meftun eden ela gözlere zaman zaman sürmelerle siyah bir motif verilir. İncelediğimiz şiirlerde pek çok ela gözün sürmelendiği görülmüştür. Süzgün ve humarlı bakan, mest eden, can almaya talep eden ve âşıkların seve seve kurban olacaklarını dile getirdikleri göz rengi “ela”dır.

Sürmeler çekmiş de ela gözüne

(Dadaloğlu s. 200/78-3).

Ala gözü sürmeleşmiş Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-2).

Sürmeler çekeydim elâ gözüne

(Dadaloğlu s. 94/20-1).

Siyâh sürme çeksin elâ gözüne

(Ruhsatî s. 148/155-1).

Elâ gözler sürmelenmiş süzülmüş

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Temâs etsem elâ gözün

(Seyranî s. 137/100-4).

Kaykıldır kirpikler gözler göğ ala

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

Ah ala gözlerini sevdiğim dilber

(Dadaloğlu s. 188/70-3).

Ala gözlerine kurbân olduğum

(Ruhsatî s. 33/15-1).

Ala göz üstünde kaş oynar gezer

(Dadaloğlu s. 126/39-4).

Dağlarda nergis sanırdım

Ela gözlü mestim seni

(Seyranî s. 140/103-1).

Ol dîdesi elâ ammâ ebrûları karalı

(Seyranî s. 154/117-2).

Bir haber almadım gözü elâdan
(Ruhsatî s. 136/140-2).

Humurlanmış elâ gözler süzgündür
(Ruhsatî s. 207/229-3).

Güzelin elâ gözlüsü de cevizî mor saçlısı
(Dadaloğlu s. 76/10-3).

Kara kaşlar ela gözler süzüldü
(Dadaloğlu s. 83/14-4).

Kurban olam elâ gözün kaşına
(Dadaloğlu s. 133/42-2).

Ala gözler süz mayaya kurbânım
(Ruhsatî s. 115/111-3).

Ah ettikçe ala gözler yaşarır
(Ruhsatî s. 170/179-3).

6. 2. 10. Hükmeden, Zapteden, Hapseden Göz

Gözler bütün yüz ve yanak unsurları içinde en can alıcı uzuvdur. Bu manada bütün âşıkları tek başına hapseder ve kaş, kirpik, saç gibi can alıcı diğer yardımcı unsurlarla beraber bakışlarıyla âşıklara hükmeder. Ruhsatî bu hususu yedi krala hükmetmesine benzetmiş ve dünyanın tek hâkiminin sevgilinin gözü olduğunu belirtmiştir. Bir diğer şiirinde ise âşıkların hepsini hapsedmesi ve bütün dünyayı nasıl zaptetmesini işlemiştir.

Gözlerin hükmeder yedi krala
(Ruhsatî s. 211/235-3).

Gören âşıkları bütün hapsedmiş
Tekrar gene doğacağa ahdetmiş
Biri Belh'i Buhârâ'yı zaptetmiş
Biri gitmiş Rumistan'a gözlerin
(Ruhsatî s. 157/165-3).

6. 2. 11. Kara, Seyfi, Kömür

Edebiyatımızda gözlerin kara olması her zaman makbul sayılır. Sevgilinin gözlerinin siyah olması bir güzellik unsuru olarak görülmüş ve bu gözler zaman zaman bir çift siyah inciye teşbih olunmuştur. İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin göz rengi, çoğu zaman ela olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber kara gözlü sevgililer de vardır. Şiirlerimizde bu gözler doğrudan doğruya “kara” tabirinin yanında “seyfi” ve “kömür göz” tabirleriyle de ifade edilmiştir. Kömür olarak tavsif edilmesinde kömürün renginin dışında içten içe yanma

özelliğinin olması ve kor kor olarak düşünülmesi etkili olmuştur. İçten içe yanan ve bakını da yakabilen bir gözdür bu.

Kara gözler oymak oymak

Olmaz cemâline doymak

Dudakların balla kaymak

(Ruhsatî s. 135/138-3).

Sol yanımda kara gözlüm gücenmiş

(Dadaloğlu s. 104/27-4).

Kara gözlüm senden yükün tutuyor

(Dadaloğlu s. 61/2. 4-4).

Bu hilâl kaşları kara gözleri

(Ruhsatî s. 161/170-3).

İster isen benden bal kara gözlüm

(Seyranî s. 101/71-1).

İstemezsen gamda kal kara gözlüm

(Seyranî s. 101/71-2).

Bir güzel sev gözü kara

Günde bir yol sarılasın

(Ruhsatî s. 144/150-2).

Var yönünü cennete dön kara gözlüm

(Ruhsatî s. 131/134-2).

Var git cehennemde yan kara gözlüm

(Ruhsatî s. 131/134-1).

Beş vakit farzını kıl kara gözlüm

(Ruhsatî s. 131/134-1).

Bütün tamam olur din kara gözlüm.

(Ruhsatî s. 131/134-3).

Dünya güzelisin sen kara gözlüm

(Ruhsatî s. 132/134-5).

Sana kurban olsun cân kara gözlüm

(Ruhsatî s. 132/134-6).

Sen Hak'tan nasibin al kara gözlüm

(Seyranî s. 101/71-3).

Çek beni bağrına çal kara gözlüm

(Seyranî s. 101/71-4).

Giyinmiş kâkülün kaşın gözün kirpiklerin kâre
(Seyranî s. 170/133-1).

Siyâh gözlerini süzegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-1).

Seyfi gözlüm senden yükün tuttu mu
(Dadaloğlu s. 159/56-1-2).

Malım mülküm seyfi gözlüm kalınca
(Dadaloğlu s. 99/23-2-3).

Görün şu feleğin kahpe işini
Benim kömür gözlüm kaldı gidiyom
(Ruhsatî s. 126/128-1).

Gözüm yaşı sel olmuş da çağlıyor
Kömür gözlüm karaları bağlıyor
(Ruhsatî s. 169/178-3).

Kömür gözlüm yoktur emsâlin mislin
Şirin dudakların dillerin vardır
(Ruhsatî s. 193/211-1).

Ne ağlarsın kömür gözlüm
Söyle derdin sana n-oldu
(Ruhsatî s. 222/249-1).

Kömür gözlüm kaşındaki kara ne
(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Ölürüz de kömür gözlüm ölürüz
Dost ağlasın zalım felek utansın
(Dadaloğlu s. 219/84-1).

6. 2. 12. Kinli

Sevgilinin gözleri âşığa çeşitli şekillerde bakar. Bu şekiller genel manada düşünüldüğünde âşık için olumsuz bakışlardır. Can alıcı, hasta yahut meftun eden bakışların yanında “kinli” bakan sevgili tasavvuru ortaya çıkmıştır. Bu durum Ruhsatî'ye ait bir metinde tespit edilmiştir:

Âkıbet yer beni kinli gözlerin
(Ruhsatî s. 155/163-4).

6. 2. 13. Mestân, Mest, Humurlanmış

“Mest, sarhoş, kendinden geçmiş, esrik. Halk edebiyatında daha çok sevgilinin aşkıyla kendinden geçmiş, akli başında olmamak anlamında kullanılır. Sevgilinin bir bakışı bir gülüşü nazı işvesi âşığın mest olması için yeterli sebeptir.” (Albayrak 2010: 401).

“Nergis gözdür. Gözün en güzeli de sarhoş ve mahmur gözdür.” (Tarlan 1998: 67).

“Gözün mest oluşu ekseriyetle arz etmiş olduğu görünüş dolayısıyladır. Onun kavgacı ve öfkeli hâli, kötü veya çok içmiş ne yaptığını bilmez, sorumsuz bir sarhoşa benzetilir. “Çeşm-i humâr” tabiriyle geçen “humâr” kelimesi, gözün bakana sarhoşça hâl ve keyfiyet aşıl原因an mahrum ve baygın hâlini ifade etmektedir. Gözler, baygın ve mahmur görünüş bakımından hasta unsuruyla temasa gelmektedir.” (Çıkman 2006: 279, 280).

Bütün bu hususlar incelediğimiz şiiirlerde de geçmektedir. Gözler, âşığın gönlünü bağlar ve pervasız bir şekilde hareket ederek âşığı da kendi gibi mahmur ederek aklını başından alır. Sevgilinin gözleri âdeta iksir gibidir ve bakışıyla âşığı kendi gibi mest eder.

Dağlarda nergis sanırdım

Ela gözlü mestim seni

(Seyranî s. 140/103-1).

Gönül düştü bir gözleri mestâne

(Seyranî s. 52/22-1).

Canlar kân eyledi ol çeşm-i mestim

(Seyranî s. 52/22-5).

Gözleri mestânım Tanrı selâmın

Keser gider misin kıyâmete dek

(Seyranî s. 78/47-2).

Mestane mahbûbum çeşmini süzer

(Seyranî s. 91/61-2).

Rabbim kavuştura çeşm-i mestime

(Seyranî s. 93/63-4).

Ey gözleri mestân seni âlâya değışmem

(Seyranî s. 173/136-1).

Karadır kaşları gözleri mesten

(Dadaloğlu s. 275/107-2).

Humurlanmış elâ gözler süzgündür

(Ruhsatî s. 207/229-3).

Çeşm-i hûrimânım ne zaman gelir

(Ruhsatî s. 201/221-2).

6. 2. 14. Nergis

“*Nerkis, asıl renkli yaprakların sarı ve göbeği yeşil olan ve bizim nergis dediğimiz çiçektir. Eski şiirimizde güzel ve baygın gözlerden söz edilirken bu çiçeğin adına daima rastlanır. Çiçeğin manzarası uykulu ve mahmûr göze benzer.*” (Onan 1998: 46).

“*Divan şairlerinin en çok ilgilendikleri çiçeklerden biri de nergistir. Çok az olmakla birlikte ‘abher ve zerrin-kadeh kelimelerinin de nergis anlamında kullanıldığı olmuştur. Daha çok beyaz ve sarı renkli taçyaprakları, çiçek kısmının yuvarlak olması, suya ihtiyaç duyması, taç yapraklarının yere yakınve eğik olması, kokusuz ve meyvesiz olması, ince ve zarif görüntüsü açısından kullanılmıştır. Bu bakımdan nergisin klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgilinin gözü ile benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine dayanır.*” (Bayram 2007: 214).

Ela olması, süzgünlüğü, ıssız yerlerde rastlanması ve şekli gibi hususlardan dolayı nergis Seyranî'nin bir şiirinde göze benzetilmiştir.

Dağlarda nergis sanırdım

Ela gözlü mestim seni

(Seyranî s. 140/103-1).

6. 2. 15. Oymak Oymak

“*Büyük ve belirgin özellikteki göz*” oymak oymak olarak nitelenir(Kaya 2001: 286).

Ruhsatî'ye ait bir metinde tespit ettiğimiz bu tasavvurda sevgilinin gözleri oymak oymaktır ve bu husus onu daha da cazibeli yapmaktadır. Oymak oymak gözlerle süslenen sevgiliye doymak zordur.

Kara gözler oymak oymak

Olmaz cemâline doymak

Dudakların balla kaymak

(Ruhsatî s. 135/138-3).

6. 2. 16. Pehlivan

Pehlivan güreş tutan kişiye denir. Güreş Türklerin ata sporudur. Cengâver ve yiğit bir millet olan Türklerin düğünlerinde bayramlarında, eğlencelerinde her daim güreş tuttıkları bilinir. Sevgilinin gözlerinin meydan okuması ve kendine güveniyle sanki bir er meydanına davet eden ve yeneceği muhakkak olan pehlivan gibi tahayyül edilmiştir.

Ele benzer pehlivâna gözlerin

(Ruhsatî s. 157/165-1).

6. 2. 17. Pınar

Sevgilinin gözleri parlaklığı, içten içe kaynaması, duru ve berrak olması gibi hususlardan dolayı pınara benzetilmiştir. Bu durumda ağlaması da etkili olmaktadır; çünkü bir başka şiirinde Dadaloğlu “Pınar sandım kız gözünün yaşını”(Dadaloğlu s. 195/74. 2-4) diyerek gözden ziyade gözyaşını pınara benzetmiştir.

Coşkun pınar gibi kaynar gözlerin

(Ruhsatî s. 156/164-1).

6. 2. 18. Sürmelenmiş

Sevgililer güzelliklerine güzellik katmak için zaman zaman değişik makyaj malzemeleri kullanırlar. Bunların en meşhuru sürmedir. Sürme kimi sevgililere kudretten çekilmiştir.

Sürmeler çekmiş gözüne

(Ruhsatî s. 39/23-4).

Hilâl kaş sürmeli gözü seviyor

(Ruhsatî s. 81/71-5).

Kudret sürmesini çekmiş gözüne

(Ruhsatî s. 130/133-2).

Siyâh sürme çeksin elâ gözüne

(Ruhsatî s. 148/155-1).

Elâ gözler sürmelenmiş süzülmüş

(Ruhsatî s. 155/162-2).

Kömür gözlüm karaları bağlıyor

(Ruhsatî s. 169/178-3).

Gözleri sürmeli yanağı kiraz

(Ruhsatî s. 171/181-2).

Ala gözü sürmelemiş Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-2).

Sürmeler çekeydim elâ gözüne

(Dadaloğlu s. 94/20-1).

Sürmeler çekilmiş elâ gözüne

(Dadaloğlu s. 105/28-3, s. 200/78-3).

Çeker gider bir gözleri sürmeli

(Dadaloğlu s. 188/70-2).

Gözleri kudretten siyah sürmeli

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

Mursaloğlu'nun da sürmeli kızı

(Dadaloğlu s. 80/12-5).

6. 2. 19. Süzgün

Süzgün göz, sevgilinin naz bakışının temel noktasıdır. Sevgilinin gözleri süzmesi, bakışının âşığı mest edeceği manasına gelir. Humarlanmış ve mestane gözlerle beraber sıklıkla kullanılan bu göz, âşıkları kurban edecek kadar etkilidir.

Humurlanmış elâ gözler süzgündür

(Ruhsatî s. 207/229-3).

Kara kaşlar ela gözler süzüldü

(Dadaloğlu s. 83/14-4).

Mestâne mahbûbum çeşmini süzer

(Seyranî s. 91/61-2).

Alâ gözler süz mayaya kurbânım

(Ruhsatî s. 115/111-3).

Gözlerin süzmeyi kimden öğrendin

(Ruhsatî s. 151/158-1).

Siyâh gözlerini süzegen olur

(Ruhsatî s. 207/230-1).

Kaşın gözün sürer m-ola

(Ruhsatî s. 35/18-1).

Süzüp gözlerini kaşların çatar

(Seyranî s. 91/61-3).

Gözlerini gayet süzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-3).

Yarım gözle bakarken gözlerinde bir süzölmek var

(Seyranî s. 170/133-2).

7. GAMZE (BAKIŞ)

7. 1. Genel Olarak Gamze

“Çoğu zaman konuşmayan, duygularını ve cilvesini cefasını, yosma bakışlarla ortaya koyan sevgili, âşığını baştan çıkarmak için gözlerini anlamlı anlamlı süzerek bakar. Gamzesinin bıçağını çekmiş âdeta kana susamıştır. Gamzenin okları telafisi imkânsız yaralar

açar. *İnsafsız kan dökücü zalim ve lakayt olan göz, güzellik unsuru olarak kirpik kaş gamze ile birlikte ele alınır. Âşık için muteber olan göz süzgündür.*” (Kaya 2000: 251).

“*Yan bakış olarak tanımlanan gamze, sevgilinin kaş gözünü ve kirpiklerinin yardımıyla ortaya koyduğu bir bakış ya da göz süzmedir. Gamze, katil cellat ve öldürücüdür.*” (Tarlan 1998: 70).

“*Sevgilinin âşığa attığı oklar, ilham ettiği aşk için çok yararlıdır. Çünkü her ok ayrı bir manevi ilham ile yükselir. Bunlar değerli şeylerdir: Sevgilinin okunun yeri beden değildir. En nazik ve kıymetli uzuv olan gözdür.*” (Tarlan 1998: 402).

“*Halk edebiyatında âşıklar sevgililerinden söz ederken zaman zaman gamzelerine de yer verirler. Gamze oktur, kılıçtır; âşığı yaralar. Sevgilinin âşığa karşı kullandığı sihirli bir silahtır.*” (Albayrak 2010: 197).

İncelediğimiz şiirlerde de yukarıda belirtilen hususların hemen hepsine rastlanmaktadır. Sevgili gamzesiyle âşığı perişan ve mest eder. Sevgilinin en etkili silahlarından biridir.

7. 2. Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

7. 2. 1. Candan Bîzâr Eden Bakış

Sevgilinin bakışları etkileyicidir ve âşığı canından usandırır. Bu hususu Ruhsatî dile getirerek, art arda gönderilen bu bakış karşısında şaşırıldığını da saklamamıştır.

Bakışı cânımdan bîzâr eyledi
Acep bu ne hâldir hâller üstüne

(Ruhsatî s. 55/41-3).

7. 2. 2. Göz Ucuyla Bakış

Sevgili, âşığa yüz vermez ve ona doğrudan doğruya bakmaz. “Gamze” yan bakış manasına gelir ve sevgilinin asıl bakışı bu bakış tarzıdır. Sevgili, cazibeli bir şekilde göz ucuyla bakarak, hem âşığa yüz vermekte hem de naz etmektedir.

Göz ucuyla bakar gider yel gibi

(Ruhsatî s. 75/64-3).

7. 2. 3. Hoşça Bakış

Sevgilinin hoşça bakışı âşıklar için paha biçilmez bir durumdur. Çünkü sevgilinin hoşça bakması rastlanması zor bir durumdur. O, can alıcı bakışlarının ardında gizlenen sevgiyi nihayet göstermiştir. Bununla beraber “hoşça” tabiri içinde şaşkınlığı da barındırmaktadır.

Adama bakışta bir hoşça bakar

(Dadaloğlu s. 199/77-3).

7. 2. 4. Kaçak Bakış

Bir görünüp bir kaybolan sevgilinin bakışları da öyledir. Doğrudan doğruya bakmaz. Gizli, uğrun ve kaçak bir bakışla bakar ki bu âşığı cezbeder. Dadaloğlu, bunu güzelliğin şartlarından biri olarak görmüş ve sevgilinin güzel olmasını bakışlarının kaçak olmasıyla ilintilendirmiştir.

Güzellerin bakışını severim

Bakışları kaçak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-5).

7. 2. 5. Kalbe Doğru Bakış

İnsanın bütün fikri ve kalbi duygularının en somut göstergesi bakışlardır. Sevgili her bakışında âşığı kalbinden vurur ve bakışıyla âdeta kalbini kuşatır. Bilinen kelimelerden öte, hâl ve bakışlarla âşığın kalbinin en derin köşelerini görürcesine bakacaktır. Sevgilinin bütün zalimliğinin yanında, merhameti ve lütfü de göz kapaklarının ardındadır. Ruhsatî bu durumu şöyle dile getirmiştir.

Tâ kalbime doğru bakıp gülünce

Dudakları dişi ile berâber

(Ruhsatî s. 180/193-2).

7. 2. 6. Ok, Mızrak

Sevgilinin bütün unsurlarıyla beraber en etkili ve öldürücü bakışı edebiyatımızda en meşhur teşbih olarak “ok” ile ifade edilmiştir. Sevgili âşığa gamze oklarını fırlatır ve âşığı tutsak eder. Bu tutsak ediş bin gaziye bedeldir. Âşık âdeta savaş meydanında bin kez cenk etmiş ve bin savaştan yara almış kadar etkili bir savaştan çıkmıştır.

Cidâ, mızrak (Özdemir 2008: 311) demektir. Sevgili baktığında bakışları mızrak gibi âşığın gönlünü vurur.

Gamzen oku kalbe gider

(Ruhsatî s. 135/138-2).

Gözüm seçmez oldu görmüyor kandan

Atar gamzeleri cidâ güzeller

(Ruhsatî s. 183/197-3).

Cidâsı değdikçe cana dokunur

Tamam üç harfî ile ismi okunur

İnce bele sîm kemerler takılır

Ederler cânımı fedâ güzeller

(Ruhsatî s. 183/197-4).

Onun her bakışı bin gazi değer

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

7. 2. 7. Süzgün Bakış

Bakışların süzgün olması, kirpiklerin ve kaşların da yardımıyla âşığı mest eden hususlardandır. Sevgili âşığa doğrudan doğruya bakmaz; ona ya yan bakışlarıyla gamze okunu fırlatacağı veya süzgün bakarak aklını başından alacak, onu mest edecektir. Süzgün bakışlarda sevgilinin içinden geçenlerin muamması gizlidir, ne istediği, niçin göz süzdüğü âşık için istifhamlarla örülü bir dünyadır. Bu husus, Ruhsatî'ye ait aşağıdaki metinlerde tespit edilmiştir:

Senin kirpiklerin senin süzüşün

Senin bu esrârın senin sezişin

Senin bu yolların öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-3).

Süzgün süzgün bakışlıdan bir haber

(Ruhsatî s. 180/194-4).

Merhamet eyleyip bir kez bakmadın

Kirpikler süzmede merâmın nedir

(Ruhsatî s. 196/216-4).

7. 2. 8. Şahin, İspir Bakışlı

“Halk türkülerinde en fazla geçen av hayvanlarından olan şahin benzetme amaçlı kullanıldığında sevgili ya da genç kıızı temsil eder. Benzetme amaçlı semboller arasında fazla kullanılmamıştır. Şahinin bakışı ile sevgilinin bakışı arasında benzerlik kurulduğuna rastlanmaktadır. Avcı kuş olan şahinin diğer bir simgesel karakteri avcı olmasıdır. Şahinin avcı kuş olarak geçtiği dizelerde avcının acımasızlığı, şahinin özellikleri arasında yer alır.” (Köksel 2009: 470).

“Şahinin dikkatli bakışlarıyla avını bulması sevgilinin bakışlarına benzetilerek söz konusu edilir.” (Albayrak 2010: 503).

İspir de şahin cinsinden bir nevi yırtıcı kuştur. Alıcı olması sebebiyle sevgiliye benzetilir. Avını elinden kaçırmaz. Yükseklerde uçması ve süzülmesi de bu teşbihte etkili olmuştur. Şahin gibi uzaktan uzağa bakan sevgili her an tetiktedir. Âşığın her hâl ve

hareketine hâkimdir, onu âdeta yukarından izler. Bu durumda âşığın yapabileceği bir şey kalmaz ve sevgiliye her zamanki gibi teslim olarak kurban olduğunu bildirir.

Şah turna ötüşlüm, şahin bakışım

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Bir ispir bakışlı Şehrivanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-4).

7. 2. 9. Şahane Bakış

Sevgilinin bakışı eşsizdir. Onu diğer bütün varlıklardan ayıran en önemli husus bu şahane bakışıdır. Bu bakışıyla dilediğini tutsak eder ve canını alır dilediğini ise azat eder. Vücudun kalbe ve beyne açılan penceresinin göz ve bakış olduğu düşünüldüğünde; bu şahaneliğin sebebi ortaya çıkacaktır. O bakışlarla sevgilinin yaşadığı bütün duygular ifade edilir. Bu minvalde bakışlar sihir gibidir, hiçbir fiil ve söz olmadan âşığı kuşatır.

Bakıyor gözlerin şâhâne dilber

(Ruhsatî s. 181/195-1).

Dünya dolusu mal eder peykârın bakışı

(Seyranî s. 174/137-2).

7. 2. 10. Yürek Ezen Bakış

Dadaloğlu'nda tespit ettiğimiz bu bakışta dikkat çeken husus, bakışın sahibinin “gelin” olmasıdır. Sözlerin lisandan ziyade en etkili unsur olan bakışlarla ifade edilmesi, Dadaloğlu tarafından gelinin mahzunluğuna yorumlanmış ve bu husus aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir:

Yüce dağ başında bir gelin gezer

Gelinin bakışı yüreğim ezer

(Dadaloğlu s. 104/27-1).

7. 2. 11. Yosma

Halk şiirinde şuh sevgililer için kullanılan “yosma” tabiri, sevgilinin bakışı için de kullanılır. Sevgilinin en belirgin özelliği ve bütün duyguları içinde taşıyan unsuru bakıştır. Seyranî, sevgilisinin bu baştan çıkarıcı ve cazibeli bu bakışı karşısında “artık yeter” diyerek feryat etmiştir. Zira sevgilinin bu bakışı, âşık için dayanılmazdır.

Ey sevdiğim artık yeter

Bana yosma bakışın var

(Seyranî s. 148/111-1).

8. GÖZYAŞI

8. 1. Genel Olarak Gözyaşı

“Türk halk şiirinde özellikle âşık edebiyatında gözyaşı derdin çilenin gurbet acısının, ıstırabın, yoksulluğun ve her türlü acının ifadesi olarak yer alır. Âşığın sevgiliye duyduğu aşkı, sevgiliden ayrı kalmanın acısını en iyi gözyaşı ifade eder.” (Albayrak: 2010: 215).

Ağlayan sevgili ayrılık acısını yaşamaktadır. Her unsurun genel manada mübalağayla aktarıldığı şiirlerde sevgilinin ağlaması da mübalağalı olarak işlenmiştir.

8. 2. Gözyaşı ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

8. 2. 1. Pınar

Sevgilinin gözyaşları çokluğu, berraklığı ve âdetâ kaynar gibi dökülmesi sebebiyle pınara benzetilmiştir.

Pınar sandım kız gözünün yaşını

(Dadaloğlu s. 195/74-2-4).

8. 2. 2. Sel, Umman

“Âşık edebiyatında türkü ve manilerde âşıkların çektikleri acıların büyüklüğünü ifade etmek için gözyaşının bir sel gibi aktığı, âdetâ âşığı boğduğu vurgulanır.” (Albayrak 2010: 216).

Mübalağa sanatının bir örneği olarak, gerek Dadaloğlu gerekse Ruhsatî sevgilinin gözyaşını sele ve ummana benzetmişlerdir.

Akıyor çeşminden sel karmakarış

(Dadaloğlu s. 307/125-3).

Gözün yaşı o ummâna getirir

(Ruhsatî s. 168/177-3).

8. 2. 3. Katar Katar

Art arda dizilir gibi akan gözyaşları katar katar olmuştur ve sevgilinin yanağından peş peşe süzülüp akmaktadır.

Katar katar olmuş gözünün yaşı

(Dadaloğlu s. 307/125-3).

9. KIRPIK

9. 1. Genel Olarak Kirpik

“Gözkapaklarının kenarından öne doğru uzanmış kıllar ve bu kılların her biri. Türk edebiyatının diğer ürünlerinde olduğu gibi, halk edebiyatı ürünlerinde de sevgilinin güzellik

ögelerinden biri olarak kaş, göz, yanak, dudakla birlikte anılır. Öne doğru uzanmış olmasından uzun ve yukarı doğru hafifçe kıvrık kirpikler sevgiliyi daha güzel gösterdiğinden âşığı daha fazla etkiler. Bu etki sonucu hemen bütün saz şairleri sevgilinin kirpiğini oka benzetmiş, âdeta oklarla vurulduklarını ifade etmişlerdir.” (Albayrak 2010: 342).

9. 2. Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

9. 2. 1. Birbirine Bakışan Kirpikler

Kirpikler, sevgilinin bakışlarının en etkili ögeleridir. Nitekim göz kaş ve kirpikler sevgilinin bakışlarının üç temel ögesini oluşturur. Kişileştirme sanatını kullanan Dadaloğlu âdeta mızraklı ve kaşlar altında sıralanan kirpikleri, birbirleriyle bakışarak cenge hazırlanan askerlere benzetmiştir. Bu durum, kâfiri bile dininden edebilecek kadar etkilidir. Çünkü bu savaşın neticesi başlamadan bellidir ve mutlak bir zaferle sevgili muzaffer olacaktır.

Kirpiklerin birbirine bakışır
Gören kâfir eski dinden çıkışır

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-3).

9. 2. 2. Cana Kast Eden

Kaşların yay olduğundan bahsetmiştik. Yay gibi gerilen kaşlar, kirpik oklarını gönderir ve gamzelerle birleşerek âşığı can evinden vurur. Kirpikler bu savaşın en etkili silahıdır. Kimi zaman can alan kirpikler, zaman zaman da hasta eder. Bu hastalık sarhoşluk hissi yahut mecnunluktur. Bu hakikati Dadaloğlu ve Ruhsatî aşağıdaki metinlerde dile getirmişlerdir:

Kirpiklerin katlime ediyor sefer
(Ruhsatî s. 161/171-2).

Kan döker kirpiğin okumaz bakar
Yekletip derdimi taylar gözlerin
(Ruhsatî s. 156/164-3).

Kirpiklerin can almaya kast eder
Kimini öldürür kimin hast'eder
(Dadaloğlu s. 195/74-2-2).

9. 2. 3. Çift Çift

Sevgilinin kirpikleri öyle uzundur ki, saçı ve kaşı gibi onlar da çift çift olarak ayrılırlar. Bu çift olmaları ve birbirine değmeleri ayrıca keskinliklerini artırır ve ok olarak atıldıklarında yahut kılıç gibi hareket ettiklerinde daha da keskin olmalarını sağlar.

Çift çift olmuş kirpikleri belinir
(Dadaloğlu s. 278/109-1).

9. 2. 4. Elif

Kirpik, şekil itibariyle elif(ل) 'e benzer. Elif harfi Arap alfabesinin ilk harfidir. Âşık, sevgilinin gözünü gördüğünde ilk olarak “elif” harfiyle başlar ve bir manada kâinatı okumayı, sevgilinin gözlerinden başlayarak öğrenir.

Eliftir kirpiğin iradır kaşı

(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Eliftir kipriğin kaşların ıra

(Dadaloğlu s. 278/109-3).

9. 2. 5. Hançer

Kirpikler uçlarının kavisli olması ve can alıcı hususlarıyla hançere benzetilir. Uçları sivridir.

Kirpikler hançeri atar diyorlar

(Ruhsatî s. 55/44-2).

9. 2. 6. Kancalı

Uçlarının kavisli olması ve atıldığında avını yakalaması bakımından kancalı oluşu vurgulanmıştır. Dadaloğlu bu kancanın sinesine değdiğini ve kendini sinesinden yakaladığını aşağıdaki metinde dile getirmiştir:

Sineme urdu bir kirpiği kancalı

(Dadaloğlu s. 279/109-6).

9. 2. 7. Kara

Kaşların yanında kirpiklerin de kara olması edebiyatımızda sık rastlanan bir motiftir. Seyranî de kaşı gözü ve kirpikleri kara olan sevgilisinden bahsederken bu hususu dile getirmiştir.

Giyinmiş kâkülün kaşın gözün kirpiklerin kâre

(Seyranî s. 170/133-1).

9. 2. 8. Kusursuz

Sevgilinin kirpikleri de, diğer güzellik unsurları gibi kusursuzdur. En güzel şekilde yaratılmıştır. Gaflet hâlinde değildir. Her zaman savaşmaya hazırdır. Sevgilinin kirpiğini ve kaşını hazırlıksız yakalamak kabil olmadığı için, Dadaloğlu her iki unsuru da tek mısra ile dile getirmiştir.

Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında

(Dadaloğlu s. 307/125-4).

9. 2. 9. Ok

“Kirpiklerin mızrağa, ya da saf saf dizilmiş mızraklı askerlere benzetilmesinde Divan Edebiyatı'nda çok rastlanır” (Onan 1998: 292).

“Kaş eski şairlerce şekil itibariyle bazen “yay” a bazen “mihrab” a benzetilmiştir. Şekil ilişkisinden başka, kaşın yaya benzetilişinin nedeni, onların altında ok gibi etkili bakışların fırlamasıdır.” (Onan 1998: 42).

Sevgilinin kirpikleri sıra sıradır ve ok gibi dizilmiştir. Bu oklar mutlak surette âşığı yaralayacak ya da öldürecektir. Sevgilinin yay gibi olan kaşları çatıldığında oklar atılmaya hazırdır. Bu oklar âşığın sinesinde yaralar açar ve bundan kaçış yoktur. Bunlar bir manada kaza oklarıdır. Kaş, kalem gibi fermanı yazar ve sıralanan kirpikler oklarıyla bu infazı gerçekleştirir.

Ok gibi kirpiğın cânıma batar

(Seyranî s. 91/61-3).

Hele kirpiklerinde ok gibi bir dizilmek var

(Seyranî s. 170/133-2).

Kirpik ok kalem kaş ketlime fermân

Kınayı ellere yaz suna gelin

(Ruhsatî s. 153/159-3).

Kirpikler ok olmuş kaşları yayı

(Dadaloğlu s. 197/76-4).

Kirpiğın sinemi deldi sabahtan

(Dadaloğlu s. 197/76-4).

9. 2. 10. Süzgün, Eğik, Kaykı

Kirpiğın eğik olması daha ziyade bakışlarla alakalıdır. Süzgün bakış atarken kirpikler de süzülecek ve eğilecektir. Bu süzüş âşığı mest eder.

Senin kirpiklerin senin süzüşün

(Ruhsatî s. 87/80-3).

Biri kirpiğini süzüp geliyor

(Ruhsatî s. 109/104-2).

Kirpikler süzmede merâmın nedir

(Ruhsatî s. 196/216-4).

Merhamet eyleyip bir kez bakmadın

Kaşın eğip kirpiklerin süz yürü
(Ruhsatî s. 228/255-1).

Kara kaş üstüne kirpikler eğme
(Dadaloğlu s. 80/12-4).

Kaykıldır kirpikler gözler göğ ala
(Dadaloğlu s. 126/39-2).

9. 2. 11. Yüze Dökülen Kirpik

Kirpiğin uzunluğunu makbuldür. Göz süzmek ve kirpiğini eğmek tasavvuruyla düşünülürdüğünde yüze dökülen kirpik tabiri daha netleşecektir.

Sürmeler çekmiş gözüne
Kirpiğin dökmüş yüzüne
(Ruhsatî s. 39/23-4).

10. YÜZ, YANAK (CEMÂL, RÛY, RUH, SÎMA)

10. 1. Genel Olarak Yüz ve Yanak

Sevgilinin yüzü ve yanağı bütün güzellikleri kendi içinde toplar. Sevgilinin gözleri, kirpikleri kaşları ve saçları bu güzelliğin parçalarıdır. İncelediğimiz metinlerde renk ve şekil itibariyle pek çokteşbih ve tasavvurla ele alınmıştır.

10. 2. Yüz, Yanak ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

10. 2. 1. Ablak

Apalak kelimesinin bir diğer söylenişi olan ablak, sevgilinin yüzünün genişliğini ve yanaklarının dolgunluğunu ifade eder. Bu ifade Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçmektedir.

Gözü büyük ablak sunam
(Dadaloğlu s. 66/3. 2-1).

Benim gönlüm ablak sunaya vurgundur
(Dadaloğlu s. 294/117-3).

10. 2. 2. Ay, Mah, Kamer

Sevgilinin yüzü, parlaklığı ve dikkat çeken güzelliğiyle aya benzetilir. Bu benzetme içinde zaman zaman bulutların (saçların) ardına saklanan, nikabıyla o güzelliği örten yüz, bazen bütün haşmetiyle ve güzelliğiyle dolunay gibi ortaya çıkar ve âşıkları mest eder. Bu yüzü deli bile görse uslanır, akıllanır ve o ay yüzlü sevgiliye bağlanır. Yüz için “ayın tekeri” tabirini Dadaloğlu kullanmıştır ve bununla tam dolunay vaktini kastetmiştir. Şekil olarak yuvarlak ve çok parlak olması hasebiyle bu tabiri seçmiştir. Tespit ettiğimiz metinler şunlardır:

Şol mâh cemâlini bize döndermiş
(Seyranî s. 84/54-1).

Göreydim ben o mâh yüzün
(Seyranî s. 137/100-4).

Mâh rûyından nikâbını
Alan dilber bin yaşasın
(Seyranî s. 143/106-1).

Kamerden almış yüzünü
Gayrı şaşırımam izini
(Ruhsatî s. 115/112-2).

Güller homurdansın bülbüller ötsün
Zülfün mâh yüzüne döksün yazaca
(Ruhsatî s. 22/3-2).

Ebrûlar mâh yüzde katar diyorlar
(Ruhsatî s. 55/44-2).

Dedim mâh yüzünü elbet açarım
Dedi zehir ise ben de içerim
(Ruhsatî s. 68/56-4).

Hasret idim mâh yüzüne
(Ruhsatî s. 79/68-1).

Alamadım mâh yüzünün bacından
(Ruhsatî s. 134/137-4).

Deli görse mâh cemâlin uslanır
(Ruhsatî s. 155/163-3).

Ebr ü zülûf mâh yüzünde dolaşık
Kerem eyle dilber göster bir ışıık
(Ruhsatî s. 176/188-4).

Mâh yüze serpilene bene ne diyon
(Ruhsatî s. 161/171-2).

Ey güzel yüzünü gören
On günlük ayı neylesin
(Ruhsatî s. 164/174-1).

Cemâli mâhını Hak hûb yaratmış
(Ruhsatî s. 181/195-1).

Mâh yüzünde çift hallerin vardır

(Ruhsatî s. 193/211-2).

Kâkülleri mâh yüzüne saçıp da
Bana nispet ak göğsünü açıp da
Düğmeler çözmede merâmın nedir

(Ruhsatî s. 196/216-2).

Serden aklım gitti yüzün görüncek
Siyâh zülfün mâh yüzüne bölüncek
Kızarmış yanaklar elmalanıyor

(Ruhsatî s. 204/226-4).

Siyah zülfe mâh cemale bakındı

(Dadaloğlu s. 93/19-5).

Kara zülûf mâh yüzüne bölünür

(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Siyah zülfün mâh yüzüne moy dedi

(Dadaloğlu s. 132/41-1).

Güzelin yüzü de ayın tekeri

(Dadaloğlu s. 224/87-1).

Doya doya mâh cemâlin görmedim

(Dadaloğlu s. 273/105-2).

Kâf ile lâm ile âlemi gezer

Mim ile nun nuru ayı güzelim

(Ruhsatî s. 123/122-4).

N'olurmuş (da) mâh yüzüne baktıkça

(Dadaloğlu s. 399/158-2).

Dökmüş ay yüzüne gider eğlenmez

(Dadaloğlu s. 407/160-1).

Dedim mâh yüzünü elbet açarım

(Ruhsatî s. 68/56-4).

10. 2. 3. Al Yanak

“Al yanak, bildiğimiz koyu parlak pembe renk anlamına gelen “al” kelimesi, Türkçe olarak kalın “l” ile okunur. Farsçada ince “l” ile kullanılır. Bu kelime Arapçada hile demek olduğu için, eski şiirlerde çok defa iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılır.”
(Onan 1998: 104).

Sevgilinin yanağı kırmızıdır. Bu kırmızılık hem ona bir utanma vasfı yükler, hem de daha albenili görünmesini sağlar. Güle benzetilmesinin sebebi de yanakta var olan bu kırmızı renktir.

Dadaloğlu'm al yanağın gülünden
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Al yanağı gün değmesin yılınan
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-2).

Al yanaklar sıra tele çevrilir
(Ruhsatî s. 201/222-2).

Dedim yanağında bir gül dalı var
Dedi ahmak mısın işte alıvar
(Ruhsatî s. 67/56-2).

Deste kâkül al yanakta gamlıdır
İpek kâkül değil tel dedi bana
(Ruhsatî s. 37/21-2).

Nikabın yüzüne çeksen ey perü
Hû çeker sultanlar al yanağına
(Seyranî s. 36/6-1).

Ol sürh-i rûyuna etmedi merhem
(Seyranî s. 62/32-2).

Ruhları ahmere bilmezem n'itdim
(Seyranî s. 84/54-3).

Rûyun ahmerdir ey perî
(Seyranî s. 145/108-2).

Deste kâkül al yanakta gamlıdır
İpek kâkül değil tel dedi bana
(Ruhsatî s. 37/21-2).

Al yanakta elvan elvan gül açıp
(Ruhsatî s. 126/127-2).

Siyâh zülfün mâh yüzüne bölüncek
Kızarmış yanaklar elmalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-4).

Al yanağa elvan teller sokunma
Aşk elinden zirâ cânım bezgindir
(Ruhsatî s. 207/229-1).

Al yanağın elmas m'ola kar m'ola
(Dadaloğlu s. 84/14-5).

Alarmış yanağı bahar yaz gibi
(Dadaloğlu s. 86/15-3).

Al yanaktan bir çift öpüş vermen mi?
Kömür gözlüm seni deyip gelene
(Dadaloğlu s. 67/4-2).

Söyletmeden al yanaktan öpesin
(Dadaloğlu s. 80/12-3).

10. 2. 4. Bal, Kaymak

Sevgilinin yanağı, “bal” ve “kaymak”la teşbih olunmuştur. Balın şifa veren özelliği, bin bir çiçekten mürekkep tertibi ve zaman geçse de bayatlamayan yapısı, bu teşbihin yapılmasının sebebidir. Kaymağa ise rengi, dile dokunduğundaki letafeti ve tadının güzelliğiyle benzetilir.

Ruhsatî'nin tek mısrasında tespit ettiğimiz benzetme şöyledir:

Yanağın ballı kaymak
(Ruhsatî s. 153/160-2).

10. 2. 5. Çok Renkli, İki Renkli

Sevgilinin yüzü zaman zaman kırmızı, pembe ve ay gibi nurlu ve bembeyazdır. “Rana” diye tabir edilen çift renkli gül teşbihi de sevgilinin yüzü için kullanılır. Bütün bu sıfatların ortak özelliği, sevgilinin yüzünün tek rengin ötesinde değişik renklerle mücehhez olmasıdır. Utandığında pembeden kırmızıya dönen bu renk, gece karanlığında ayın ışığı gibi parlar. Zaman zaman mumun ışığına benzeyerek sararır etrafındaki pervaneleri yakar. Bir anda farklı renklere de sahip olan bu yanak her şartta ve şekilde hem güzel hem cezbedicidir. Diğer güzellik unsurlarının serpilmesiyle beraber düşünüldüğünde, içinde güller, laleler sümbüller, elma, kiraz, şeftali gibi envai çeşit meyvenin yetiştiği rengârenk bir bahçe gibidir. Gözler ve sürmelerle birlikte düşünüldüğünde bir gökkuşağını andırır.

Güzel renkler yüzünden imtizâc etmiş nedir çâre
(Seyranî s. 170/133-1, 2, 3).

Gerekmez rûyunun çifte hâlleri
(Ruhsatî s. 127/129-3).

Mâh yüzünde çifte hallerin vardır
(Ruhsatî s. 193/211-2).

10. 2. 6. Benli

“Ben”, zaman zaman göğüste, gerdanda ve diğer uzuvlarda görülebildiği gibi sevgilinin yanağını da süsler. Diğer adı “hâl”dir. İncelediğimiz metinlerde de yüzle beraber zikredilen “ben” için “hâl” kelimesi seçilmiştir. Bu kelime tevriyeli kullanılarak hem yüzünde ben olduğu ifade edilmiş hem de yüzün değişik hâllerde ve sıfatlarda olduğu söylenerek sanat yapılmıştır. Gerek Seyranî, gerekse Ruhsatî bu hususu şöyle dile getirmişlerdir:

Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem

(Seyranî s. 173/136-4).

Gerekmez rûyunun çifte hâlleri

(Ruhsatî s. 127/129-3).

Mâh yüzünde çifte hallerin vardır

(Ruhsatî s. 193/211-2).

10. 2. 7. Bahar-Yaz

Sevgilinin gülmesiyle yanakları açılır ve gonca olan dudaklarıyla beraber gül-i handâna benzer. Kızaran bu yanaklar baharın gelmesinin habercisidir. Sevgilinin saçından sümbül, gerdanından ise yasemin kokusu yayılır. Servi gibi salındığında bastığı her yer çimene döner ve bahar gelmiş gibi olur. Bu baharın gülleri ise yanaklarıdır. Yanaklar türlü hâlleri içinde saklar, yağmur misali gözyaşları, yüze dökülen zülüfler düşünüldüğünde bu teşbih daha da anlaşılır olacaktır.

Alarmış yanağı bahar yaz gibi

(Dadaloğlu s. 86/15-3).

10. 2. 8. Elma Kiraz

Sevgilinin yanaklarının elma ve kiraza benzetilmesi; yanağın renk olarak kırmızı ve parlak olması, ten olarak da pürüzsüzlüğünü ve tazeliğini ifade etmek için kullanılır

Gözleri sürmeli yanağı kiraz

Yüzünü görmeye kasteder her kez

(Ruhsatî s. 171/181-2).

Siyâh zülfün mâh yüzüne bölüncek

Kızarmış yanaklar elmalanıyor

(Ruhsatî s. 204/226-4).

Alma yüzlü âhû gözlü çatık kaşlısı

(Dadaloğlu s. 144/48. 1-5).

Bir elma yanaklı sîm gerdanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

10. 2. 9. Elmas

Elmas dünyanın en kıymetli madenlerinden biridir. Sevgilinin yanağı da dünyanın en kıymetli hazinesidir ve elmaslardan müteşekkil olarak düşünölmüştür. Bu teşbihte yüzün parlaklığı ve güzelliği de etkili olmuştur.

Al yanağın elmas m'ola kar m'ola

(Dadaloğlu s. 84/14-5).

10. 2. 10. Çukur Çukur (Gamzeli)

Ruhsatî'nin şiirinde geçen çukur çukur yanaklı sevgili, güldüğünde gamzeleri ortaya çıkan sevgilidir. Güzeli olan yanağın içinde ortaya çıkan bu çukurluklar, sevgiliye daha da güzelliğ katacaktır.

Güldükçe yanakları

Oluyor çukur çukur

(Ruhsatî s. 194/213-2).

10. 2. 11. Gül

Sevgilinin yüzü renginden ve yumuşaklığından dolayı daha çok gülle teşbih olunmuştur. Rengin pembe ya da kırmızı olması, bu tasavvurda çok etkilidir. İncelediğimiz şiirlerde gül tomurcuk ve tazedir. Gül bahçesini andıran sevgilinin yüzünü, âşığın gözyaşları sular.

Sararıp gül benzin gazele dönsün

(Seyranî s. 105/75-3).

Sarardı gül benzim soldu diyerek

(Ruhsatî s. 122/121-3).

Bana meyl eyleyüb gül yüzlü yârim

(Seyranî s. 65/35-3).

Gül cemâle arzulayub bakdığım

(Seyranî s. 65/35-5).

Canım gül rûyına verdim

(Seyranî s. 150/113-1).

Şimdi var git gül yüzün çeşmim neminden nemleme

(Seyranî s. 161/124-4).

Yüzünde o latîf renk örnek olsun reng-i gülzâre

(Seyranî s. 170/133-1).

O pembe renkli ruhsârın elimle eylesem teslîm

(Seyranî s. 170/133-3).

Siyah zülfü gül yüzüne telleme

(Ruhsatî s. 29/11-2).

Yanağında gül açılmış

Sam dokunup bozar m-ola

Böyle bir güzellik insan da olmaz

(Ruhsatî s. 36/19-1).

Al yanakta elvan elvan gül açıp

(Ruhsatî s. 126/127-2).

Bugün ben sabahtan gül yüzlü yârin

(Ruhsatî s. 130/133-1).

Siyah zülfü gül yüzüne telleme

(Ruhsatî s. 29/11-2).

Bu cemâl gülünü kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-2).

Yanağında tâze açmış gülleri

Yaz baharın ilk çağına bağlıdır

(Ruhsatî s. 191/209-3).

Bir haber isterim gül yüzlü yârdan

(Ruhsatî s. 233/261-1).

Nasip olup gül yüzlüyü görünce

(Dadaloğlu s. 93/19-5).

Görebilsem gül yüzlümün boyunu

(Dadaloğlu s. 93/19-1).

Dadaloğlu'm al yanağın gülünden

(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Cemâlini denk ederim gülünen

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-1).

Yanakları benzer tomurcuk güle

(Dadaloğlu s. 271/104-3).

10. 2. 12. Gülgülü

Gülgülü, Anadolu ağızlarında kırmızı renkli gelinciğe verilen isimdir. Sevgilinin yüzü kırmızı olmasından dolayı bu sıfatla nitelendirilmiştir.

Gülgülü suratlı bir kuğu gerdanlıdır

(Dadaloğlu s. 279/109-5).

10. 2. 13. Güneş

“Yüz güneştir. Sevgili bütün dünyayı kendine esir eder. Sadece güzel yüzü bunun için kâfidir.” (Tarlan 1998: 609).

Güneşin ısı ve ışık kaynağı olması, kaybolduğunda ıssız ve korkunç bir karanlık ve soğukluk bırakması sevgiliye teşbihinde önemli bir nokta oluşturur. Sevgili bütün ihtişamıyla ortaya çıktığında ve ışığını yaydığına gölgeler kaybolacak, renkler ahenklerini göstermeye başlayacaktır. Ruhsatî'nin şiirinde sevgilinin yüzü güneşin yanında kor bir ateşe teşbih olunmuştur. Bu yönüyle sevgiliden uzakta durmak iyidir. Uzakta kalıp hem ışığı hem ısı ile huzur bulurken; fazla yaklaşması âşığın yanmasına sebep olacaktır.

Yüzü güneşlerden kor ateş olmuş

Dostluğun destinde yelpâzelenmiş

(Ruhsatî s. 214/239-3).

10. 2. 14. Doyumsuz

Sevgilinin yüzü pek çok şekilde resmedilmiş, dillere destan güzelliği âşıklar tarafından her şartta anlatılmıştır. Aşağıdaki mısralarda Ruhsatî, sevgilinin cemâline (yüzüne) doymanın imkânsızlığından, ne kadar bakarsa hasretinin dinmeyeceğinden bahsetmektedir. Haddizatında âşıklar güneş gibi olan sevgilinin ateşinde yanmak ve kavru olarak o ateşin içinde bir kor olmak isteğiyle yanarlar.

Kara gözler oymak oymak

Olmaz cemâline doymak

Dudakların balla kaymak

(Ruhsatî s. 135/138-3).

10. 2. 15. İman Arttıran

Sevgili zaman zaman “afet” olarak menfî yönde nitelendirildiği gibi, bazen de lütuf olarak görülür. Sevgili, âdeta eşsiz bir doğa hadisesi, ihtişamı ve baş döndürücü güzelliğiyle yaratıcının varlığının mutlak delilidir. Bu hususun bakanların imanını artırması pek tabiidir. Ruhsatî, bu durumu aşağıdaki mısradaki dile getirmiştir:

Yüzüne bakanın artar îmânı

(Ruhsatî s. 228/255-3).

10. 2. 16. Kar

Sevgilinin yanağının kara benzetilmesi de renginin beyazlığı ve parlak oluşuyla alakalıdır. Kar yağdığında her yer için ışıltılı ve bembeyaz olur. Kar kendi dışında var olan her nesneyi kuşatır, üzerini beyaz bir tabakayla örter ve renginden başka bir rengin varlığına şans tanımaz.

Al yanağın elmas m'ola kar m'ola

(Dadaloğlu s. 84/14-5).

10. 2. 17. Melek

Melekler esrarengiz varlıklardır. Dişilik ve erkekliklerinin olmaması, çok güzel ve kusursuz olduklarının düşünülmesi bu teşbihte etkili olmuştur. Melek simalı sevgilinin iç güzelliği de yüzüne vurmuştur. Sevgilinin içinde kusursuz bir kalp ve dışında ise o kusursuzluk kadar büyülmüş bir güzellik vardır.

Ruhsatî der kereminden bîmaye

Ok tutayım şu sen melek simâye

(Ruhsatî s. 207/229-4).

Göründü gözüme bir melek simâ

(Ruhsatî s. 162/172-1).

Bir melek sîmâsı var gibi gibi

(Dadaloğlu s. 126/39-3).

10. 2. 18. Öpülen, Öpülmek İstenen Yüz

Âşık sevgiliye kavuşmak için can atar. Sevgilinin en dikkat çeken unsurlarından biri yanak olduğu için, âşık da dayanılmaz güzellikte olan yanaktan buse almak isteyecektir. İncelediğimiz şiirlerde yanaktan talep edilen buseler, Seyranî'ye ait bir metnin dışında kabul görmemiştir. Seyranî'nin sevgilisi yanağından öptürerek bu güzelliği âşığına yaşatmayı bilmiştir.

Rûyundan busesin aldım yenile

(Seyranî s. 49/19-3).

Rûyından bir buse verememiş mi?

(Seyranî s. 65/35-4).

Ne bir bûse verir ne darılırsın

(Ruhsatî s. 162/172-2).

Al yanaktan bir çift öpüş vermen mi,

Kömür gözlüm seni deyip gelene?

(Dadaloğlu s. 67/4-2).

Söyletmeden al yanaktan öpesin

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

On dördünde yanağından öptürür

Dili şeker dudakları bal gibi

(Ruhsatî s. 75/64-2).

10. 2. 19. Saklanmış, Nikaplı, Perdeli

Sevgili güzelliğini ulu orta göstermez. Yanak, sevgilinin en güzide hazinesidir ve herkesin içinde bu hazineyi açması uygun olmayacaktır. Âşıklar bir an görülen bu akıl alıcı yüz karşısında mecnun olurken, zaman zaman sevgiliye yüzüne nikap çekmesini, çünkü rakiplerin sevgilinin yüzünü görmesini istememektedirler. Âşıklar, sevgiliyle her zaman aynı gönül bağı içinde yaşasalar da sevgililer için durum böyle değildir. Eskiden yüz veren, gönül açan hatta zaman zaman buse veren sevgililer, bir zaman sonra değişip, gösterdikleri yüzünü tamamen kapatarak âşığı güneşsiz bırakabilirler. Bu durum âşıklar için oldukça zor bir süreçtir.

Nikâbın yüzüne çeksen ey perü

Hû çeker sultanlar al yanağına

(Seyranî s. 36/6-1).

Nikâbın bürünmüş saklamış rûyu

Kendini hıfz eder çârın içinde

(Seyranî s. 47/17-3).

Güzeller perdesin yüzüne vursa

(Dadaloğlu s. 295/118-2).

Şimdi nikâplamış yüzünü benden

(Dadaloğlu s. 202/79-5).

Dört helâlîm olsa perde yüzünde

Birinin olmasa dünyâ gözünde

(Ruhsatî s. 92/88-3).

10. 2. 20. Şevk Veren

Sevgilinin en dikkat çekici uzvu yanaklardır. Ruhsatî sevgilinin vücudunu yapı olarak tasavvur etmiş ve bu tasavvurda yapıya ilham veren, güzel ve anlamlı kılan birinci unsurun yanak olduğunu vurgulamıştır.

Yanakların şevk verirdi yapına

Al kınalı yârim idin bir zaman

(Ruhsatî s. 137/140-2).

10. 2. 21. Turşu Satan Asık Surat

Sevgililer yüz vermediği zamanlar suratları asılır, kinli gözlerle bakarlar. Bu durum, “yüzü turşu satmak” deyimiyile Ruhsatî'nin şiirinde de dile getirilmiş ve irsâl-i mesel sanatıyla sevgilinin bu hâli aktarılmıştır.

Ne yaman yüzlerin satıyor turşu

(Ruhsatî s. 71/59-2).

10. 2. 22. Öldüren Yüz

Sevgilinin her uzvu, âşîğin canını almaya yeminli gibidir. Yüz de bu unsurların başında gelir. Görenin aklını başından alan yanaklar, dayanılmaz bir aşk acısı çektirerek âşîğı öldürecektir.

Senin bu yanağın senin bu dilin

Senin zülûflerin senin bu telin

Senin yaz baharın senin sümbülün

Senin bu güllerin öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-4).

10. 2. 23. Yusuf

“Hz. Yusuf, güzelliği işe bilinen bir peygamberdir. Bu nedenle yüz için benzetilen olarak kullanılır. Oğlu Hz. Yusuf'a kavuşunca gözleri açılan Hz. Yâkub gibi, sevgilinin yüzünü gören âşîğin da gözleri nurla dolar. Sevgilisine Yusuf-ı sâni diye hitap eden âşîk, ay ve güneşin sevgilisinin yüzüne secde ettiğini söyler. Sevgilinin yüzünü görmeyenler onu Hz. Yusuf'a ya da huriye benzetir. Yüz, sevgilinin güzelliğinin Mısır'ındaki gül gömleklî Yûsuf'tur.” (Erdoğan 2013: 215).

Sevgili âşîk için çağının en güzelidir. Yusuf; dünyalar güzeli olmasının yanında sultan, merhamet sahibi, vefakâr ve ismet sahibidir. Seyranî de bu hususu bildiği için, sevgiliden güzelliğinin yanında bir katre merhametinin olmasını dilemiştir.

Hazret-i Yusuf gibi seyr-i cemâl-i gayretin

Yok mudur bir kuşa çalı kadar dost gayretin

Merhamet kıl sen benim sultânım Allah aşkına

(Seyranî s. 152/115-3).

Görünce vechini hüsn-i zamânın

Bu garip ser kaldı hârın içinde

(Seyranî s. 47/17-2).

10. 2. 24. Yüzün Nuru, Işığı, Ziyası

“Ay demek olan Farsça mah ve onun hafifletilmiş şekli olan meh kelimesi şairler tarafından istiare olarak yüzü aya benzeyen güzel ve sevgili anlamında kullanılır.” (Onan 1998: 309).

Sevgilinin yüzünün ay ve güneşe teşbih olduğundan bahsedilmişti. Bu teşbihin çıkış noktası gündüze nurunu ve ziyasını veren, tezyin eden ve renklendiren kaynağın güneş olması idi. Sevgilinin yüzünden de o gün ışığı yansır; göllere ve ummanlara yayılır. Bütün dünyayı baştan başa kuşatan bu ışık gece olduğunda yerini aya tevdi eder. İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin yüzünü gören âşıkların gönüllerinin yandığı, bu güneşin ve ayın ziyasıyla deli oldukları, zar içinde kaldıkları belirtilmiştir. Nur, bu manada nâra giden yoldur. Nâr da nurun çıkış sebebidir; nitekim inanışa göre ateşe girildikten sonra nura kavuşulacak ve ruhlar temizlenerek insanoğlu cennetteki yerini alacaktır. Ateş ne kadar çoksa o nispette -ateşi yok ederek nura çevirmek için- ışığın olması doğaldır.

Cemâlinin nûru tutmuş cihânı

Selâmına durun hünkâr gelişi

(Ruhsatî s. 91/87-1).

Kâf ile lâm ile âlemi gezer

Mim ile nun nuru ayı güzelim

(Ruhsatî s. 123/122-4).

Cemâlin envârı beni yakıyor

Ne bir bûse verir ne darılırsın

(Ruhsatî s. 162/172-2).

Zı ziyâ vermemiş hüsnün kemâli

Ayın âlem verir mâli melâli

(Ruhsatî s. 54/40-5).

Cemâlin şûlesi beni del'eder

(Dadaloğlu s. 407/160-3).

Ebr ü zülûf mâh yüzünde dolaşık

Kerem eyle dilber göster bir ışık

(Ruhsatî s. 176/188-4).

Yakdı çeşmim şem'i ruhsârına kaldım zâr ile

Rûz ü şeb gamda olan pervânesi bir kimsenin

(Seyranî s. 156/119-1).

11. AĞIZ

11. 1. Genel Olarak Ağız

“Ağız *güzellik ögesidir. Sevgili konuştuğunda dudakları ballandır. Dilinden dökülen şekerdir, baldır.*” (Artun 2011: 80).

İncelediğimiz şiirlerde ağız ve dişler, dil ve konuşma hususiyetleriyle birlikte ele alınmıştır. Sevgilinin ağızındaki bütün güzellik unsurları, ağzın güzelliğini tamamlayıcı niteliktedir.

İnci dişler uymuş dehâne dilber

(Dadaloğlu181/195-3).

Kurban olam ağızındaki dile ben

(Dadaloğlu s. 200/78-2).

İnciye benziyor ağızında dişi

(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Gül ağzın bülbülün uğrun açması

Diken gibi göze batar mı bilmem

(Seyranî s. 84/55-3).

11. 2. Ağız ile Alakalı Teşbih ve Tasavvurlar

11. 2. 1. Gonca

“*Konca eski şiirimizde dudakları kapalı bir ağzın kendisine benzetilen'i olarak geçer. Gülen bir ağız ise yaprakları açılmış bir güle benzetilir.*” (Onan 1998: 42).

“*Hiç açılmamış koncanın kapalı ağıza, açılmış gülün de gülen bir ağıza benzetildiği malumdur.*” (Onan 1998: 348).

Dudakların gonca olarak ele alınması küçüklüğü ve kıpırtılı bir latiflikte oluşu sebebiyledir. Bu noktadan hareketle gerek Ruhsatî, gerekse Seyranî sevgilinin ağızını “gonca”ya benzetmeyi uygun görmüşlerdir.

Dudak murâdını aldı

Gonca dehânımı öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-1).

Ne gelirse söyler gonca dehâne

Şirin zebâne

(Seyranî s. 52/22-3).

Gonca dehânında şekerler saçar

O tatlı dillerin hâne yol vermez

(Ruhsatî s. 231/258-2).

11. 2. 2. Şeker, Bal

Sevgilinin en öpülesi, öpülmek istenen uzuvlarından olan dudaklar ağızı oluşturur. Ağız; şeker kutusu gibidir, güzel sözler söyleyen sevgilinin ağızından bal dökülür.

Ağız şeker dudakları ball'olur

(Dadaloğlu s. 68/5-2).

Ağız şeker dili şirin Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Ağzın şeker dudakların bal gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Eğil bir yol bal dudaktan öpeyim

Ağızından dökülen ballara karşı

(Ruhsatî s. 73/63-1).

12. DUDAK

12. 1. Genel Olarak Dudak

“Âşık edebiyatı ürünlerinde sevgiliden söz ederken üzerinde durulan güzellik öğelerinden birisi de dudaktır. Halk edebiyatında sevgilinin dudağı sembolik ifadeler yerine doğal benzetmelerle ifade edilir. Daha çok kiraz, şeftali, bal, şeker gibi lezzet ve tat veren yiyeceklere benzetilir. Renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluş, konuşma, söz, ağız, ağızı oluşturuşu yönleriyle şairin vazgeçemediği güzellik ögesidir. Şirinlik en belirgin özelliklerindedir. Şeker, bal, kaymak. Âşığın muradı dudağa ermdir. Dudak; goncadır, küçüktür, kırmızıdır, kızıl güldür, kirazdır, kutsal kevserdir, âşığı sarhoş eder.”
(Artun 2011: 86).

12. 2. Dudakla ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

12. 2. 1. Kevser

Kevser, cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, saf şarap manasında kullanılmıştır (Onay 2009: 216).

Âşığın en büyük isteği, dudağıyla dünyanın en güzel şarabını sunan sevgiliden bu şarabı nûş etmektir.

Lebinden nûş eden âşık

Kevser'i meyi neylesin

(Ruhsatî s. 164/174-2).

12. 2. 2. La'l, Ahmer (Kırmızı)

“La'l: Yâkût gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevher. Bunun makbûlü Bedehşân dağlarında bulunduğundan la'li Bedehşân sözü meşhurdur. Şark edebiyatında dilberlerin dudağı daima la'le teşbih edilmiştir. Hatta la'l lafzı renginin leb'e benzemesi alâkasıyla dudak yerine de kullanılmıştır. “La'l mâdeni yerden beyaz çıkarmış. Sonra bunu kanlı ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış (Sûdî, Hâfız Şerhi I, 79).” (Onay 2009: 308).

“La'l yakut, akîk gibi bütün taşlar kırmızılığını güneşten alırlarmış; bir kimse parmağında la'l yüzük veya üstünde la'l taşısa korkulu düş görmezmiş ve şehveti tahrîk edermiş (Gâyet'ül Beyân).” (Onay 2009: 309).

Dudağın lale benzetilmesi renk itibariyledir. Sevgilinin dudağı da bu kıymetli mücevher gibi kırmızıdır ve parlar. Bu kırmızılık bazen de şaraba benzetilerek dudağın âşığı mest etmesi anlatılır.

Ol lâl ü lebinden nûş eden âşık

Cennet şarâbından lezzet getirir

(Ruhsatî s. 202/223-1).

Kendisi sâkî lebi hâlis şarâb-ı lâl-i gûn

(Seyranî s. 156/119-1).

Gördüm ahmer lebin bilmezim n'oldum

(Seyranî s. 69/38-1).

Ol lâl ü lebinden nûş eden âşık

Cennet şarâbından lezzet getirir

(Ruhsatî s. 202/223-1).

12. 2. 3. Kiraz

Dudağın kiraza benzetilmesi, âşık şiirinde sıkça karşımıza çıkan bir teşbih-i belîğdir. Dudak; küçüklük, parlaklık ve bilhassa renk itibariyle kiraza benzetilir.

Kiraz lebini ol gül-i handâna değışmem

(Seyranî s. 173/136-2).

Gerdan beyaz dudak sultânî kiraz

(Dadaloğlu s. 275/107-3).

Yine mi göründün dudağı kiraz

(Ruhsatî s. 143/147-4).

12. 2. 4. Mercan

“Mercan, divân şiirinde daha çok bazı eşyaya süs olması yönünden ele alınır. Sevgilinin dudağı, ağızı, âşığın kanlı gözü ve gözyaşları mercana benzetilir.” (Pala 1999: 270).

Sevgilinin dudağının mercana benzetilmesi renk, parlaklık ve kıymet itibariyledir.

Seyranî der lebi mercân
(Seyranî s. 145/108-4).

12. 2. 5. Öldüren Dudak

Sevgilinin dudağı vuslatın kaynağıdır, aynı dudaklardan çıkan sözler ise âşığı yaralar ve öldürür.

Senin bu leblerin, senin bu sözün
Senin bu dillerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-1).

12. 2. 6. Öpülen, Emilen, Nûş Edilen

Âşık sevgilinin dudağına kanmak ister. Sevgilinin dudağından tadan âşık, cennet şarabının verdiği tattan daha üstün bir mestanelikle mest olur. Sevgilinin emilen dudağı ballardan tatlıdır.

Lebinden nûş eden âşık
Kevser’i meyi neylesin
(Ruhsatî s. 164/174-2).

Lebinden nûş-ettim beni söyletir
Ne çâre sevdiğim kader böyledir
(Ruhsatî s. 231/258-4).

Ol lâl ü lebinden nûş eden âşık
Cennet şarâbından lezzet getirir
(Ruhsatî s. 202/223-1).

Dudağından emsem bir kane kane
Aksa tatlı tatlı bal yavaş yavaş
(Ruhsatî s. 211/235-2).

Emse idim leblerinin balını
(Ruhsatî s. 131/133-4)

Emsin diye dudağına bal çalar

(Ruhsatî s. 169/179-2).

Şekerdir dudakları
Emdiresin bana bâri

(Ruhsatî s. 194/213-2).

Her öptükçe şekerlendi

(Dadaloğlu s. 122/36-1).

Eğil bir yol bal dudaktan öpeyim

(Ruhsatî s. 73/63-1).

Lebinden bir bûse diler Seyranî

Ya verir ya vermez bir yâri sına

(Seyranî s. 38/8-3).

Dudak murâdını aldı

Gonca dehânımı öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-1).

11. 2. 7. Râz

“Râz, sır, gizli tutulan şey. Divan şiirinde sevgilinin dudağı bir sır olarak ele alınır. Çözülemez, anlaşılamaz, kimse bilemez.” (Pala 1999: 328).

Sevgili konuşmaya başladığında inciler saçılacaktır. İnci, sedef içinde yer alır ve dudak kapandığında nasıl goncaya benziyorsa üzerindeki gül çizgileri gibi çizgiler de sedefi andırır. Dudak her manasa sır olarak kalacaktır.

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçan

(Seyranî s. 173/136-2).

12. 2. 8. Saklanan, Bükülen Dudak (Dudak Bükme)

Sevgili, zaman zaman beyaz bir çember gibi nikabını dudağına çeker ve bu şekilde dudaklarının âşık tarafından görünmesine mani olur. Bu durumu Ruhsatî hoş karşılamamış ve çemberini açmasını; hatta sevgilinin kendisiyle âdeta şeker ezer gibi kıpır kıpır konuşmasını dilemiştir.

Beyaz çemberini çekme dudağa

Dillerine kendi şeker ez yürü

(Ruhsatî s. 228/255-2).

Sevgili, bazen âşiğa naz eder ve dudak bükür. Bu durum âşiğı küçümsediğinin apaçık belirtisidir.

Arkan sıra dudak büzen olur

(Ruhsatî s. 207/230-2).

12. 2. 9. Sihir

Söz, sihirdir. En etkili söz ise sevgilinin sözüdür. Bu söz, zaman zaman âşığın başına türlü belalar açar. Sözün kaynağı ise iki dudak arasındadır. Dudak açıldığında söz ortaya çıkar ve sehâr sıfatıyla âşıkları büyüler. Böyle bir sihre ancak sevgilinin dudakları maliktir. Sihir ve efsunun sevgilinin dudaklarına bağlı olduğu gerçeğini Ruhsatî şöyle dile getirmiştir.

Sihri füsün dudağına bağlıdır

(Ruhsatî s. 191/209-1).

12. 2. 10. Şeker, Bal, Kaymak

Tatlılığı sebebiyle dudak en çok bala ve şekere benzetilmiştir. Âşıklar zaman zaman sevgililerini oğul balı olarak görmüşler ve bu teşbihte türlü türlü çiçeklerden derlenen en halis ve şifa veren maddeyi sevgilinin dudağında toplamışlardır. İncelediğimiz şiirlerde öptükçe şekerlenen dudaklar, bal dökülen, bal akan dudaklara zaman zaman sevgili âşık öpsün diye bal çalar. Seyranî'nin bir şiirinde ise sevgilinin dudaklarının suyunun sütü kaymak ettiği tasavvuru vardır. Bu oldukça özgün bir imge olarak dikkat çekicidir.

Ağzı şeker dudakları ball'olur

(Dadaloğlu s. 68/5-2).

Ağzın şeker dudakların bal gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Her öptükçe şekerlendi

(Dadaloğlu s. 122/36-1).

Eğil bir yol bal dudaktan öpeyim

(Ruhsatî s. 73/63-1).

Dudağından şeker şerbet bal döker

(Dadaloğlu s. 224/87-4).

Dudağın şeker kaymak

Dillerin ballı gelin

(Ruhsatî s. 153/160-1).

Dudağından emsem bir kane kane

Aksa tatlı tatlı bal yavaş yavaş

(Ruhsatî s. 211/235-2).

Dili şeker dudakları bal gibi

(Ruhsatî s. 75/64-2).

Geldi lebi ballım geldi

(Ruhsatî s. 79/68-2).

Emse idim leblerinin balını

(Ruhsatî s. 131/133-4).

Dili bağ dudağı şeker gelişi

(Ruhsatî s. 92/87-3).

Beyaz çemberini çekme dudağa

Dillerine kendi şeker ez yürü

(Ruhsatî s. 228/255-2).

Lebi sükker yanakları al çalar

(Ruhsatî s. 169/179-1).

Emsin diye dudağına bal çalar

(Ruhsatî s. 169/179-2).

Şekerdir dudakları

Emdirsın bana bâri

(Ruhsatî s. 194/213-2).

Dudakların balla kaymak

(Ruhsatî s. 135/138-3).

Südü kaymak eder lebin mâyesi

Mayesiz hiç yoğurt tutar mı bilmem

(Seyranî s. 85/55-1).

12. 2. 11. Şarap, Mey

Dudağın şaraba benzetilmesinde sarhoşluk vermesi ve içeni kendinden geçirmesi etkili olmuştur. Bunun yanında şarap renk olarak kırmızı olarak tasavvur edilmiş ve sevgilinin dudağıyla renginin aynı olduğu “la'l-i gûn” (la'l renkli) denerek ifade edilmiştir. Dudağın şarabı, hiçbir şaraba benzemez. Kevser'den ve cennet şarabından daha üstündür.

Ol lâl ü lebinden nûş eden âşık

Cennet şarâbından lezzet getirir

(Ruhsatî s. 202/223-1).

Kendisi sâkî lebi hâlis şarâb-ı lâl-i gûn

(Seyranî s. 156/119-1).

Lebinden nûş eden âşık

Kevser'i meyi neylesin

(Ruhsatî s. 164/174-2).

Dudakları versin meyi

(Ruhsatî s. 145/151-3).

12. 2. 12. Şeftali

“Dudaklar şeker ve şeftâliye benzetilerek bunların hasta olan âşığa iyi geleceği söylenir.” (Erdoğan 2013: 354).

Şekil, tat ve renk itibariyle şeftali dudağa benzetilir.

Dedim dudağından bir şeftali ver

Dedi kaynamadı kan sana vah vah

(Ruhsatî s. 67/56-2).

12. 2. 13. Şirin

Sevgilinin konuşma kaynağı olan dudakları da sözleri gibi şirindir. Bu şirinlik Ruhsatî'de sevgilinin cennetten çıktığı tasavvurunu uyandırmıştır.

Şirin dudakların dillerin vardır

Cennetten mi çıktı hûri mi neslin

(Ruhsatî s. 193/211-1).

12. 2. 14. Zülâl

“Zülâl, temiz, halis ve lezzetli su” (Onan 1998: 176) demektir.

Bu husustan dolayı âşık sevgilinin dudağına yanar ve susuzluğunu dindirmek için onu içmek ister.

Birinin dudağı dönmüş zülâle

(Ruhsatî s. 109/104-3).

Ze zülâlin yakar nice bin cânı

(Ruhsatî s. 54/40-3).

13. DİL

13. 1. Genel Olarak Dil

Dil şekil, renk ve tat bakımından çeşitli tasavvurlarla ifade edilmiştir. Bu kimi zaman şeker ve bal kelimeleriyle genel olarak ifadede yerini bulmuş, kimi zaman nöbet şekeri, oğul balı, Frenk şekeri gibi özelleştirilerek ifade edilmiştir. Her ifade edişte de amaç, dilin güzel bir tadı olduğunu belirtmektir.

13. 2. Dil ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

13. 2. 1. Şeker, Bal

Arıların ilk yıl yapmış oldukları bala oğul balı denmektedir. Bu bal genç arılar tarafından yapıldığı için diğer ballara nazaran daha özeldir. Şair sevgilisinin dilini hem taze, hem de kıymetli oluşu ve az bulunuşuyla bu bala benzetmiştir. Nöbet şekeri ise halk arasında kullanılan bir nevi ilaçtır. Tadı şekerli olduğundan bu adı almıştır. Şairin sevgilinin dilini buna benzetmesinin nedeni ise şairin aşk derdine derman oluşundandır. Şaire yüz vermeyen ve acı çektiren sevgili diliyle ona deva olacaktır.

- Dili oğul balı nöbet şekeri
(Dadaloğlu s. 224/87-1).
- Dili şeker dudakları bal gibi
(Ruhsatî s. 75/64-2).
- Dili bal dudağı şeker gelişi
(Ruhsatî s. 92/87-3).
- Bin yaşasın senin gibi tûtiler
(Ruhsatî s. 116/114-2).
- Şeker katmış dillerine Fatma'nın
(Ruhsatî s. 143/149-1).
- Frenk şekerinden tatlıdır dilin
(Ruhsatî s. 181/195-4).
- Şeker ile bal karışmış dilinde
(Ruhsatî s. 201/221-2).

14. DİŞ

14. 1. Genel Olarak Diş

“Sevgilinin dişleri inci ya da sedefdir. İçinde dişlerin geçtiği şiirlerin tamamına yakınında inci ya da sedef kelimelerini buluyoruz. Elbette incinin o parlaklığı, saflığı, göz alıcılığı sevgilide de bulunmalıdır. Ayrıca inci tabiatı gereği açıkta değildir, saklandığı bir yer vardır. Tıpkı dudaklar gibi bir kabuğun içindedir. Aradan görünür ve insanı kendisine hayran bırakır. Bununla beraber incinin görülebilmesi için üzerinde bulunan kabukların aralanması lazımdır. Hâliyle sevgilinin dişlerinin de görünmesi demek, dudakların aralanması demektir. Bu da sevgilinin gülmesini yahut konuşmasını gerektirir ki âşığın istediği de budur.” (Balkaya 2008: 96).

İncelediğimiz şiirlerde diş inci, dür, mercan gibi unsurlara benzetilmiştir. Bu benzetmelerde daha ziyade parlaklık ve beyazlık etkilidir. İnciye eşlik eden mercan teşbihinde ise sevgilinin dili ve dudağının kırmızı olması etkili olmuştur.

14. 2. Diş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

14. 2. 1. İnci, Dür

“Esasen değerli kırmızı bir taş olan la'l, şiirde mecaz olarak dudak anlamında kullanıldığı gibi, onun yanındaki dür kelimesi de aynı şekilde diş anlamına gelir.” (Onan 1998: 93).

İnci sözü, Türk edebiyatında sevgilinin dişleri yerine kullanılır. İnci sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Dişin inciye benzerliği rengi ve kıymeti itibariyledir.

İnciye benziyor ağzında diş

(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Dudakların balla kaymak

Aman inci dişlim aman

(Ruhsatî s. 135/138-3).

İnci dişler uymuş dehâne dilber

(Ruhsatî s. 181/195-3).

Tâ kalbime doğru bakıp gülünce

Dudakları diş ile berâber

(Ruhsatî s. 180/193-2).

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçan

(Seyranî s. 173/136-2).

14. 2. 2. 2. Mercan

“Mercan mazmunu diş için kullanılan genellikle inci kelimesiyle ifadede yerini bulan bir mecazdır. Mercanın parlak ve sert bir mücevher olmasından ve yine eski zaman Anadolu'sunda çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmasından ötürü Türk halk edebiyatında sıklıkla kullanılmış, sevgilinin ağzında çok daha değerli bir maddeye dönüşmüştür. Sevgilinin dişleri beyaz inci gibi ve bu beyaz dişlerin arasında mercanın kırmızılığıyla bütünleşen dili ve dudağı görürüz.” (Onay 2009: 324).

Sevgili güldüğünde gonca dudakları açılır, inci gibi dişleri görünür. Bu iki güzellik unsuruna eşlik eden dudağı ve diliyle de âdeta mercan saçır gibi bir tasavvur oluşturulmuştur.

Gülüşünden inci mercân gül döker

(Dadaloğlu s. 224/87-4).

15. BOYUN

15. 1. Genel olarak Boyun

Sevgilinin boynu uzun ve görkemlidir. Bu uzunluğundan hareketle suna, kaz, ördek ve tavus kuşu gibi benzetmeler yapılmıştır. Boynun uzunluğu sevgiliye bir gösteriş ve zarafet verir.

15. 2. Boyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

15. 2. 1. Tavus Kuşu

Tavus kuşunun güzelliği ve boynunu uzatırkenki edalı duruşu, bu teşbihte etkili olmuştur. Tavus kuşu gururlu olarak bilinir. Sevgilinin de boynu tavus kuşu gibi görkemli, gösterişli ve uzundur. Âşığa yukarıdan bakar ve onu küçümser.

Tavus kuşu gibi boynun uzadıp
(Ruhsatî s. 221/247-4).

15. 2. 2. Ördek

Uzun boyunlu olan ördeğin ahenkli duruşu, göğsünün dışarı doğru olması, boynununsa geriden gelerek uzaması bu tasavvuru oluşturmuştur.

Güzelin ördek boyunlu cevizî mor saçlısı
(Dadaloğlu s. 143/48. 1-4).

15. 2. 3. Uzun

Edebiyatımızda uzun boyunlu sevgililer her zaman makbuldür. Dadaloğlu da mübalağa sanatını kullanarak bu hususu dile getirmiştir.

Başı burada da boynu şurada
(Dadaloğlu s. 224/87-3).

16. KOL

16. 1. Genel Olarak Kol

Sevgilinin kolu şiirlerde daha ziyade sarmak istendiği zamanlarda ve ziynet eşyalarını taktıklarında görülen beyazlıkla karşımıza çıkmaktadır.

16. 2. Kol ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

16. 2. 1. Boyna Dolanan, Saran Kol

Âşığın en çok istediği şey sevgiliye kavuşmaktır. Sevgiliye kavuşunca kollarının sarılmasının hayali bile âşığı mest eder. İncelediğimiz metinler içinde vuslatın gerçekleşmesini dileyen Ruhsatî'nin şiirlerinde bu hususu görmekteyiz.

N'ola sevdiğim n'ola

Kolun boynuma dola

(Ruhsatî s. 21/1-2).

Tenhâlarda kavuştukça kol açıp

Sarılp sarmayan yâri neyleyim.

(Ruhsatî s. 126/127-2).

Kol açıp da sarılmasın

(Ruhsatî s. 146/152-2, 147/153-2).

Kol kola verip de kucak kucağa

Çaprazlayın sarılmaya aht olsun

(Ruhsatî s. 162/173-1).

Yola sevdiğim yola

Kolun boynuma dola

(Ruhsatî s. 190/207-3).

16. 2. 2. Öldüren Kol

Sevgilinin bütün unsurları gibi kolları da âşğın canına kast eder. Sevgilinin sarılması, âşğın her zamanki hayalinin gerçekleşmesi manasına gelir ki, bu aslında bir ölüm sebebidir.

Senin bu kolların öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-2).

16. 2. 3. İnci, Mercan Takılı Kol

Sevgililer, daha güzel görünmek için değerli takılar takarlar. Bu takıları aşağıdaki mısradaki inci ve mercan oluşturmaktadır.

Biri inci mercân takmış ak kola

(Ruhsatî s. 109/104-4).

16. 2. 4. Yumuşak Kol

Sevgilinin teni yumuşaktır. Kolları da bu vücut içinde yumuşak ve beyaz olmasıyla dikkati çeker.

Göğsü kolu yum'sak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-4).

17. EL

17. 1. Genel Olarak El

Eller, yüzle beraber alındığında sevgilinin dışarıdan görülen en temel öğelerdir. Eller örtülmez. Sevgilinin günlük hayatta yaptığı hemen her işte karşımıza çıkar. Kınalanır, çiçek toplar, toplanan bu çiçekleri taşır, bade sunar, kalem tutar, tasta yıkanır. Âşık, sevgilinin

ellerini alenen gördüğü için onu öpmek ve elleriyle yaptığı ikramların sahibi olmak ister. Sevgilinin ellerinin rengi beyazdır.

17. 2. EL ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

17. 2. 1. Ak (Beyaz). El

Halk edebiyatında sevgilinin elleri daima ak (beyaz) olarak ele alınır. Sevgilinin genel manada vücudunun beyaz olması bir tercih sebebi ve önemli bir güzellik unsurudur. Beyaz eller zaman zaman öpülmek istenir, zaman zaman güllü ya da topaktır. Bütün bunlarda değişmeyen tek husus ak olmasıdır. Ak olan bu eller Dadaloğlu'nun şiirlerinde dikkatimizi çeker. Sevgilinin ak elleri altın bir tasa layıktır.

Koklayıp öpeyim beyaz elleri

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

Ak elleri deste deste güllüdür

(Dadaloğlu s. 72/8-3).

Ağ elleri topak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-2).

Ağ elini altın tasta yudular

(Dadaloğlu s. 199/77-2).

17. 2. 2. Bade Sunan El

Sevgilinin bade sunması iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu bade sevgi belirten bir bade olabileceği gibi, ayrılık şerbeti de olabilir.

Destinden bir kere bâde yutunca

Helâke yakınım cevlân edince

(Seyranî s. 37/7-4).

Ayrılık bâdesin selvi revânım

Doldurup sunardın eller üstüne

(Ruhsatî s. 55/41-1).

Elinden nûş ettim bir kadeh şerbet

Baktım ki yavruya bilecek kıymet

(Ruhsatî s. 139/143-4).

Sandım ma'şukuna sunmaya geldi

Elinde bâdenin kabını gördüm

(Ruhsatî s. 130/133-1).

17. 2. 3. Güllü

Sevgilinin elleri oldukça güzeldir, bu güzel eller zaman zaman değişik unsurlarla birlikte ele alınır. Deste deste güllü olan eller, gül toplamış bir sevgili tasavvurunun yanında elleri kınalı bir sevgiliyi de çağrıştırmaktadır.

Ak elleri deste deste güllüdür

(Dadaloğlu s. 72/8-3).

17. 2. 4. Kalem Tutan El

Sevgili ile âşık zaman zaman konuşur ve bazen de mektuplaşırlar. Belli bir eğitimden geçmiş olan Seyranî'nin şiirlerinde bu hususu görmekteyiz. Seyranî'nin sevgilisi okuma-yazma bilir ve zaman zaman kalemi eline alarak mektup yazar.

Güzel destine almış kalemin

(Seyranî s. 78/47-2).

Özenmiş yazmışsın bunu dest ile

Duydum mefhumunu aleyküm selâm

(Seyranî s. 84/54-5).

17. 2. 5. Kınalı

“Kına üzerinde en çok durulan süs unsurlarından biridir. El, ayak ve parmaklarla birlikte çeşitli benzetmelere konu edilir. Sevgilinin elindeki kına âşığın kanıdır.” (Erdoğan 2013: 507).

Bir süs malzemesi olan kına, incelediğimiz şiirlerde sevinç kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kınalanan ve süslenen kızlar, turnaya benzetilmiştir. Ruhsatî'nin şiirinde ise kirpikler ok olmuş, kaşlar katline ferman vermiştir. Artık âşığın öleceği muhakkaktır ve sevgili buna sevineceği için kına yakacaktır.

Elleri kınalı yalbırdak fesli

Boyu uzun tor sunalar nic'olur

(Dadaloğlu s. 331/132. 2-4).

Kirpik ok kalem kaş katlime fermân

Kınayı ellere yaz suna gelin

(Ruhsatî s. 153/159-3).

Sinesin sîneme sardığım zaman

Kınalasın ellerini aman ha

(Ruhsatî s. 34/16-4).

Elvan elvan döner eller kınadan

(Ruhsatî s. 36/19-3).

17. 2. 6. Öpülmek İstenen El

Âşık her zaman sevgiliye kavuşmak, onu sarmak ve öpmek ister. Dadaloğlu da bu hususu sevgilinin elleri karşısında dile getirmiştir.

Koklayıp öpeyim beyaz elleri

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

17. 2. 7. Topak

Ak ve topak eller, bir güzellik unsuru olarak Dadaloğlu'nun şiirinde karşımıza çıkar.

Ağ elleri topak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-2).

17. 2. 8. Yıkanan El

Sevgilinin elleri, kendi gibi kıymetli olduğu için ancak altın bir tasta yıkanmalıdır.

Ağ elini altın tasta yudular

(Dadaloğlu s. 199/77-2).

18. GERDAN

18. 1. Genel Olarak Gerdan

Sevgilinin gerdanı aktır. Diğer güzellik unsurlarını tamamlar. Kıymetine paha biçilmez. Âdeta dünyanın yarısını değer. Bir güzelde aranan en önemli özelliklerden birisi gerdan olarak düşünülmüş ve bu husus Dadaloğlu'nun şiirlerinde dile getirilmiştir.

Gerdanın dünyânın yarısın değer

Göründükçe tatlı câna yol vermez

(Ruhsatî s. 231/258-3).

Güzele gerdan da ata dös gerek

(Dadaloğlu s. 176/64-2).

Taramış perçemi pek şîrin olmuş

Dolaşmış gerdana yâsemin olmuş

(Ruhsatî s. 214/239-3).

Sevdiğimi gördüm bir ceylan gibi

Düzülmüş gerdana teller sabahtan

(Ruhsatî s. 139/143-3).

Zülfünü gerdana düzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

18. 2. Gerdanla ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

18. 2. 1. Ak

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin gerdanı aktır. Sevgili bu ak gerdana çeşitli ziyet eşyaları takar. Gerdanında sıra sıra benler vardır. Ak gerdanlı sevgili, ayırt edici bir güzelliğe sahiptir. Zaman zaman saçlar ve zülüfler de bu ak gerdanı süsler.

Altın ak gerdanda mum gibi yanar

(Dadaloğlu s. 307/125-2).

Ak gerdanda benler zer-nişanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-1).

Saydım ak gerdana ben sıra sıra

(Dadaloğlu s. 278/109-3).

Güzelin beyaz gerdanlı çifte benlisi

(Dadaloğlu s. 144/48. 1-5).

Yanar ak gerdanda altın köz gibi

(Dadaloğlu s. 278/109-4).

Güzelin ak gerdanlısı da eğri feslisi

(Dadaloğlu s. 147/48. 3-5).

Gerdan beyaz dudak sultânî kiraz

(Dadaloğlu s. 275/107-3).

Şavkı düşmüş ağ gerdanı görünür

(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Güzelin ak gerdanlısı cevîzi mor saçlısı

(Dadaloğlu s. 145/48. 2-2).

Sıra bekler ak gerdana yaslanır

(Ruhsatî s. 155/163-3).

Siyâh zülfün ak gerdâne

Bölük bölük düzer m-ola.

(Ruhsatî s. 35/18-2).

Takıp ak gerdana bergüzâr eyle

(Ruhsatî s. 53/38-1).

Ak döşüne bu ednayı

Takın gerdanın olayım

(Seyranî s. 141/104-3).

Ak gerdana hattı mihrap yazılmış

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

(Ruhsatî s. 155/162-2).

18. 2. 2. Ballı

Gerdan, tadından ve talep edilen en güzel lezzet olmasından ötürü ballı olarak nitelenmiştir. Âşıklar arı gibilerdir ve bala konmak - sevgiliye kavuşmak- hevesiyle yanarlar.

Benlerin sıra sıra
Gerdanı ballı gelin

(Ruhsatî s. 154/160-5).

18. 2. 3. Benli

“Ben, sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Ak gerdanda siyah ben, âşığı hayran bırakır. Halk edebiyatında dam (tuzak) motifi olarak geçer.” (Artun 2011: 82).

Sevgilinin gerdanında benler sıra sıradır. Benli bir gerdan, âşığı her zaman cezbeder. Seyranî'nin şiirindeki “ben” sözcüğü tevriyeli kullanılmış ve bir manada Seyranî kendini kastetmiştir.

Benlerin sıra sıra
Gerdanı ballı gelin

(Ruhsatî s. 154/160-5).

Güzel sever isen gerdânı benli

(Seyranî s. 125/90-1).

18. 2. 4. Emilen, Öpülen

Âşık, sevgilinin gerdanına sevdalıdır ve onu öpmek ister. Ruhsatî'nin şiirinde geçen bu tasavvurda, sevgili gerdanından öptürmüş ve âşığı tamamiyle kendine bağlamıştır.

Bir de gerdanından öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-3).

Nerede rast gelsem gerdan emdirir

Gönlüm her dem puhağına bağlıdır

(Ruhsatî s. 191/209-4).

Bir gözünden bir kaşından

Bir de gerdanından öptüm

(Ruhsatî s. 133/136-3).

18. 2. 5. Gümüş, Sim, Billur Gerdan

“Gümüş; parlak, beyaz renkte kolay işlenen ve tel durumuna getirilen kıymetli bir maden. Rengi duruluğu ve pürüzsüz oluşundan dolayı halk şairleri gümüşü sevgilinin teni,

sinesi ve gerdanı için kullanmışlardır. Zaman zaman sevgilinin baldırları, bilekleri ve ayakları gümüş olarak ifade edilir.” (Albayrak 2010: 225).

İncelediğimiz şiirlerde doğrudan doğruya “gümüş gerdan” diye anıldığı da görülür. Sîm olan bu gerdan beyaz ve parlaktır. Göreni meftun eder ve âşığın âlemde serseri olarak dolaşmasına sebep olur. Gerdanın parlak ve berrak olması, kristal olan billura benzetilmesinde de etkili olmuştur.

Nazar kılmak için ol sîm gerdana
Alışmak mı yeğdir alışmamak mı?
(Seyranî s. 64/34-1).

Zülf dokunan ol sîm-gerdânlar öğünsün
(Seyranî s. 174/137-1).

Dide pür-hûn gönül meftûn gel kerem kıl gümüş gerdân
(Seyranî s. 176/139-1, 2, 3, 4).

Sîm-gerdânı seyredenler gezer alemde serserî
(Seyranî s. 176/139-4).

Bir elma yanaklı sîm gerdanlıdır
(Dadaloğlu s. 278/109-2).

Billûrdan latiftir ol senin gerdânın ey cân
(Seyranî s. 173/136-3).

18. 2. 6. Gerdan Açmak, Gerdan Kırmak

“Gerdan kelimesi, naz ile boynu başla birlikte iki yana oynatarak kırılmak ve mecaz olarak boynu başı geriye oynatarak büyüklük taslar bir durum olmak anlamındaki “gerdan kırmak”deyiminde de yer almıştır.” (Albayrak 2010: 203).

Bu husus, Ruhsatî'nin aşağıdaki şiirlerinde geçmektedir. Sevgili, bütün güzelliği ve güzelliğinin de farkındalığıyla işveli bir şekilde âşığın karşısından geçmektedir. Âdeta raks ederek geçen sevgili, âşıkta sanki her makamdan çalar gibi bir tasavvur bırakmıştır.

Sağına soluna gerdan kırarak
Seher vakti her makamda çalarak
Zülüflerin saz mayaya kurbânım
(Ruhsatî s. 115/111-2).

Gerdan açıp gelişini sevdiğim
(Ruhsatî s. 122/121-1).

İki gerdan kırıp belin bükerek

(Ruhsatî s. 126/127-3).

18. 2. 7. Kuğu

Göğsünün dışarıda olması, yürüyüşünün ve duruşunun gösterişli olmasından dolayı sevgilinin gerdanı kuğuya benzetilmiştir. Kuğu, beyaz renkli tüylerle kaplıdır. Sevgilinin de gerdanı beyazdır ve parlar. Ördek, keklik ve turna gibi kuşların yanında en göz alıcı kuş kuğudur. Diğer kuşlar arasında alenen belli olur, seçkin ve asildir.

Gülgülü suratlı bir kuğu gerdanlıdır

(Dadaloğlu s. 279/109-5).

18. 2. 8. Mihrap Yazılı

“Mihrap, camilerde ve mescitlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan girintili yerdir.” (Erdoğan 2013: 28).

Gerdan beyaz bir mermer gibidir. Sevgilinin saçları gerdana döküldüğünde uçlarının kavisli ve kıvrılışı olması hasebiyle, mihraba yazılan bir yazı tasavvurunu verir.

Ak gerdana hattı mihrap yazılmış

Tel tel olmuş yanaklara düzülmüş

(Ruhsatî s. 155/162-2).

18. 2. 9. Reyhanlı

“Reyhan (fesleğen), divan şiirinde kokusu ve şekil itibariyle ele alınır. Sevgilinin saç ve ayva tüyleri reyhana benzer.” (Pala 1999: 329).

Gerdanın reyhanlı olması, zülüfün gerdana değmesi ve kokusunun gerdana geçmesinden dolayıdır.

Zülüfü gerdanı pek reyhanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

18. 2. 10. Yukarıda Olan Gerdan

Gerdanın yukarıda olması sevgilinin gururla yürümesi ve âşığa yüz vermediğinin göstergesidir. Selam vermeyen ve naz eden sevgilinin gerdanı yukarıdadır. Bu duruşu ona “kostak” diye tabir edilen gururlu ve gösterişli bir yürüyüş kazandırır.

Omuzlar aşağı gerdan yukarı

Yürüyüşü kostak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-1).

19. GÖĞÜS, DÖŞ, SÎNE

19. 1. Genel Olarak Göğüs

Türk halk şiirinde gördüğümüz benzetmeler, mecazlar ve istiareler bir imaj oluşturmak içindir. Dokunsal, görsel, kokusal ve işitsel mazmunlar oluşturan şair bunları meydana getirirken çeşitli benzetmelerden yararlanır. Bu betimlemelerde kimi zaman tabiatı ve doğayı kullanan şair kimi zaman etrafındaki nesnelere aracı yapar. Göğüs de bunlardan biridir. Dışıl bir öge olan göğüs beyazlığı, letafeti, arzulanması ve benli oluşuyla görsel bir imaj oluşturur. Kokusuyla misk, gül ve reyhana; yumuşaklığıyla gül, rengiyle kara benzetilerek bu unsurlar somutlaştırılır. Kimi zaman düğmelerin arasında tasavvur edilen göğüsler, kimi zaman açık olarak tasavvur edilir.

19. 2. Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

19. 2. 1. Ak

Ak, temizliği ifade eden bir kelimedir. Beyaz olan her şey saf ve lekesizdir. Anadolu toplumunda ise saf el değmemiş oluş aklıkla ifade edilir. Şairin sevgilisinin teninin beyaz olmasıyla gerçek anlamda karşımıza çıkan ak kelimesi, el değmemiş oluşuyla mecaz bir anlamda da kullanılmıştır. Ak göğüs güzel kokar, gümüş düğmeler arasındadır ve bazen de kutsal bir ibadethaneye dönüşür.

Veli'm der ki ak göğsünü açarsın

(Dadaloğlu s. 202/79-5).

Ak göğsün arası misk gibi kokar

(Dadaloğlu s. 199/77-3).

Ak göğsüne gümüş düğme dikesin

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Niçin ağ göğsün açan

Niçin Ruhsat'tan kaçan

Hey benim olasıca

(Ruhsatî s. 21/1-5).

Ak göğsün üstünde kıl dedi bana

(Ruhsatî s. 37/21-3).

Ak göğsün üstünde namaz sevdiğim

(Ruhsatî s. 55/40-8).

Destur alıp göğüs bendin çözmeyi

Neylemeli melûl melûl gezmeyi

Ağ göğsün üstünde kışlamalıdır

(Ruhsatî s. 191/208-3).

Bana nispet ak göğsünü açıp da
Dügmeler çözmede merâmın nedir

(Ruhsatî s. 196/216-2).

Seher vakti yorganını arala
Değsin ak göğse yel yavaş yavaş

(Ruhsatî s. 211/235-3).

Ak göğsün üzeri uzun yayladır

(Ruhsatî s. 231/258-4).

Ak döşüne bu ednâyı
Takın gerdanın olayım

(Seyranî s. 141/104-3).

19. 2. 2. Açılan, Görünen Göğüs

Gülün açılışıyla göğsün açılışı arasında tenasüp kuran sanatçı açılan göğüslere hayran ve mahzun olur, acınacak hâllere düşer. Sevgili kıskandırır, üzer ve can yakar. Göğsünü açan sevgilinin bu davranışına anlam veremeyen Ruhsatî sevgiliye amacının ne olduğunu sorarak tecâhül-i arif yapmıştır. Zira sevgilinin amacını pekâlâ bilmektedir.

Farsçada “izin ruhsat” anlamına gelen “destur” kelimesi Ruhsatî’nin bir şiirinde izin alarak açılan göğüs tasavvuru oluşturmaktadır. Bir başka metinde ise kendini sevgiliden oldukça uzak ve aşağıda gören şair kimi zaman tabiatta hissiz bir varlığa kimi zaman da edna kelimesini kullanarak kendini değersizleştirmektedir. Zira sevgili ulaşılmaz bir noktadır. Türk edebiyatında sıklıkla karşılaşılan rüzgârın sevgilinin kokusunu getirmesi, âşıklar tarafından da kullanılan bir ifadedir. Göğse değen yel Ruhsatî’ye sevgilinin kokusunu getirecektir ve bu koku âşığı cezbeder.

Bağzı gül göğsünü açar bağzı yâr

(Seyranî s. 38/8-2).

Veli'm der ki ak göğsünü açarsın

(Dadaloğlu s. 202/79-5).

Mâil oldum kız göğsünü açınca

(Dadaloğlu s. 307/125-1).

Niçin ağ göğsün açan
Niçin Ruhsat’tan kaçan

Hey benim olasıca

(Ruhsatî s. 21/1-5).

Destur alıp göğüs bendin çözmeyi
Neylemeli melûl melûl gezmeyi
Ağ göğsün üstünde kışlamalıdır
(Ruhsatî s. 191/208-3).

Seher vakti yorganını arala
Değsin ak göğse yel yavaş yavaş
(Ruhsatî s. 211/235-3).

Çözölmüş düğmeler görünür döşü
Yüce dağ başına yağın kar mı ola
(Ruhsatî s. 36/19-2).

19. 2. 3. Benli

Beyaz bir tenin üstünde her renk her şekil oldukça dikkat çekecektir. Ak göğsün üzerindeki kara benler ve çeşit çeşit renkler de âşığın dikkatini çekmektedir. Zıtlıklardaki uyumu, güzellik unsuru olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu, birçok âşığın kullandığı bir imgedir.

Güzelin göğsünde çifte ben olur
(Dadaloğlu s. 176/64-1).
Göğsü elvân elvân benli bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-4).

19. 2. 4. Elvan Elvan, Nakışlı

Sevgilinin göğsü, renk renk nakışlarla doludur. Bu nakışların en güzeli ise sevgilinin göğsünü süsleyen benlerdir.

Göğsü elvân elvân benli bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-4).
Göğsü elvân nakışlıdan bir haber
(Ruhsatî s. 180/194-1).

19. 2. 5. Göğüs Üstündeki Düğmeler

Sevgilinin kıyafetinin bir parçası olan düğmeler çözölüp açılarak âşığın dikkatini çeker. Kimi zaman anlam veremez bir tavra bürünen âşık, kimi zaman da düğmeler çözölsün ve göğüsler görönsün ister. Hatta yanlış iliklenen düğmelerin sebebini göğüslerinin büyüklüğüne bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapar.

Düğmelerin çöz mayaya kurbânım
(Ruhsatî s. 115/111-4).

Çapraz çekmiş düğmelerin dar m'ola
(Dadaloğlu s. 84/14-5).

Ak göğsüne gümüş düğme dikesin
(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Bana nispet ak göğsünü açıp da
Düğmeler çözmede merâmın nedir
(Ruhsatî s. 196/216-2).

Çözölmüş düğmeler görünür döşü
Yüce dağ başına yağın kar mı ola
(Ruhsatî s. 36/19-2).

Ak göğsüne gümüş düğme dikesin
(Dadaloğlu s. 80/12-3).

19. 2. 6. Gül

İlk mısradâ tevriye sanatıyla karşımıza çıkan “gül” kelimesi gülün açılışıyla ve göğsün açılışı arasındaki anlamla ortaya koymaktadır. Bazen gül göğsünü açarken, bazen de yâr göğsünü açarak âdeta birbirlerine nispet yaparlar. Görünen anlamında ise sevgilinin göğsü gül gibidir. Gül baş döndüren kokusuyla goncâdan çiçeğe dönüşüyle, bazen de sevgilinin kıyafetinde bir desenle karşımıza çıkar.

Bağzı gül göğsünü açar bağzı yâr
(Seyranî s. 38/8-2).

Seyranî der derem gonce gülünden
(Seyranî s. 78/47-5).

Senin bu güllerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-4).

Göğsü deste deste güllü bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-2).

Kırmızı gül gibi yeni domurmuş
Çift beyaz memeler döşe de uygun
(Dadaloğlu s. 235/93-2).

19. 2. 7. Kar

Ruhsatî'nin bir beytinde görünen döş, dağ zirvelerine yağın kara benzetilmiştir. Bu metinde göğüsler dağ, görünen döş kısmı ise dağ başındaki kar beyazlığında ifade edilmiştir.

Çözölmüş düğmeler görünür döşü
Yüce dağ başına yağın kar mı ola

(Ruhsatî s. 36/19-2).

19. 2. 8. Misk

Divan edebiyatında da karşımıza çıkan misk elde edilmesi zor olan, güzel kokulu bir maddedir. Bu mısralarda da sevgilinin göğsü misk gibi kokar. Sevgili zaten bir ceylandır. Bu ceylanın göğüslerinin arasında misk saklanması doğaldır.

Ak göğsün arası misk gibi kokar

(Dadaloğlu s. 199/77-3).

19. 2. 9. Namaz Kılınan Yer

Eşine az rastlanır bir ifade olarak karşımıza çıkan bu benzetmeyle göğüs âşık için kutsal bir mekâna dönüşmüştür. Kutsal mekânlar temizdir, güzel kokar. Yârin göğsü de bu itibarla namazgâha dönüşür.

Ak göğsün üstünde kıl dedi bana

(Ruhsatî s. 37/21-3).

Ak göğsün üstünde namaz sevdiğim

Sen de benim gibi kıl kerem eyle

(Ruhsatî s. 55/40-8).

19. 2. 10. Sarılan, Sarmak İstenen

İncelediğimiz metinlerde dikkati çeken unsur sarılan sarılmak istenen şekliyle göğsün sine olarak kullanılışdır. Gönül, yürek, bağır ve iç anlamlarına gelen sine, ulaşılamayan fakat ulaşılnca sevince boğan bir yerdir. Ulaşmaktan kasıt ise dokunsal bir tasavvur oluşturan sarmaktır. Fakat sine rakipler tarafından sarılarak âşığı üzmüştür. Zira rakipler nadandır yani cahildir. Sineyi sarmak bir nevi yâre kavuşma anlamı taşır. Bu nedenle sineye kavuşan âşık yâre de kavuşmuş sayılır.

Nâzenin sînesin rakipler sarmış

Ermiz zekatın nâdâna vermiş

(Seyranî s. 65/35-5).

Sinesin sineme saramamış mı

(Seyranî s. 65/35-3).

Sinesin sîneme sardığım zaman

Kınalasın ellerini aman ha

(Ruhsatî s. 34/16-4).

Sînesine em gibi sarmak murâd etse seni

Âşık Seyranî'ye neyley acep kaşın gözün

(Seyranî s. 167/130-5).

Sîneni arz et bana cânânın Allah aşkına

(Seyranî s. 152/115-2).

Zad zapta saram döşünü bugün

Tı tabîp derdimi al kerem eyle

(Ruhsatî s. 54/40-4).

19. 2. 11. Uzun Yayla

Göğsün uzun yayla oluşuyla, genişliği, büyüklüğü ve ferahlığı ifade edilmektedir. Geniş göğüs, bir güzellik unsurudur ve âşık için zaman geçirilecek en güzel mekândır.

Ak göğsün üzeri uzun yayladır

(Ruhsatî s. 231/258-4).

19. 2. 12. Yumuşak

Dadaloğlu'nun güzellik tanımına rastladığımız aşağıdaki bu mısrasında dokunsal bir imgeye rastlamaktayız. Dadaloğlu, güzelin kolunun ve göğsünün yumuşak olması gerektiğini ifade eder ve bunu bir güzellik unsuru olarak tercih sebebi sayar.

Göğsü kolu yum'sak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-4).

20. KOYUN

20. 1. Genel Olarak Koyun

Sevgilinin koynuna girmek âşık için en ulaşılmaz hedeftir. Çünkü koyun yalnızca bir güzellik ögesi değil, aynı zamanda sevgilinin âşığı tam manasıyla kabul ettiğinin delilidir.

İncelediğimiz şiirlerde de bu husus göze çarpar. Koyunda ayva, nar ve turunç gibi çeşitli meyveler saklıdır. Âşık sevgilinin koynuna doyamaz, âdeta bütün bir kışı orada geçirmek ister.

20. 2. Koyun ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

20. 2. 1. Arzulanan, Girilen Koyun

Sevgilinin âşığı koynuna alması, âşığın başına gelen en güzel şeylerdendir. Artık vuslat gerçek olmuştur. Âşık her daim bu anı bekler, bu anın hayaliyle yaşar. Ruhsatî, kendini sevgilinin koynuna almasını dilediğinde, bütün huzursuzlukları ve hüznüleri bırakacağından hareketle fıkır fıkır gülüşeceklerinden dem vurmuş ve zerre kadar korkusunun kalmayacağını belirtmiştir. Çünkü artık sevgiliyle beraberdir ve ölse bile gam yemeyecektir. Dadaloğlu'nda da aynı tasavvurlar vardır. Koynuna girilmek istenen sevgili zaman zaman karşı çıksa da, yâr koynuna girmek artık ölümsüzlüğü tatmak gibi, bütün muratlarının gerçekleşmesi olduğu için

dünyada yaşanan bir cennet gibidir. Bu yüzden âdeta yâr koynuna girenin ölmeyeceğini dile getirmiştir.

Ruhsatî'yi al koynuna

Gülüşelim fıkır fıkır

(Ruhsatî s. 194/213-4).

Nun n-olur koynuna girsem bir gece

Vay vallâhi havfim kalmaz zerrece

(Ruhsatî s. 55/40-7).

Soyundum bir gece koynuna girdim

Yoksa geri get mi dersin Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-6).

Yâr koynuna giren terler

(Dadaloğlu s. 122/36-3).

Yâr koynuna giren ölmez

(Dadaloğlu s. 122/36-4).

20. 2. 2. Ayva, Turunç, Nar Biten Koyun

Ayva, turunç ve nar biten koyun tasavvurunda koynun içinde bulunan göğüslerin şekil ve yapı itibariyle bu meyvelere benzemesi söz konusudur. Sevgili dünyanın en güzel ve görkemli bağına sahiptir ve bu bağın en güzel meyveleri de koyunda gizlenmiştir. Sevgiliyi bir bağban olarak tasavvur eden Dadaloğlu, bu mümbit arazide böyle meyveler olduğunu dile getirmiştir.

Ayva turunç nar bitirmiş koynunda

Kokusu cennetin gülüne benzer

(Dadaloğlu s. 275/107-2).

20. 2. 3. Kışlanacak Koyun

Âşık, sevgilinin koynuna girmenin hayaliyle yaşar. Âşığın sevgiliye doyması mümkün değildir. Âşık sevgilinin koynunda aylarca yatacak ve kışlayacak kadar uzun kalmanın hayalini kurar.

O dostun koynunda kışlamak gerek

(Dadaloğlu s. 168/61-4).

21. MEME

21. 1. Genel Olarak Meme

Âşık edebiyatı temsilcilerinin içtenlikle ve başarılı bir şekilde işledikleri konuların başında aşk vardır. Aşkın hâllerinin en güzel şekilde anlatıldığı bu şiirlerde beşerin en tabii yönü olan cinsellik de temas edilen konular arasındadır. Bazen açıkça bazen de çeşitli mazmunlar kullanılarak yapılan bu ifade edişte başı çeken mazmunlardan biri de memedir.

21. 2. Meme ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

21. 2. 1. Ayva-Turunç-Nar

Şekil ve biçim itibariyle göğüs ayvaya, turunç ve nara benzetilmiştir. Sevgilinin göğsü ve koynu, bu itibarla bereketli bir bahçe tasavvurunu ortaya koyar.

Ayva turunç nar bitirmiş koynunda
Kokusu cennetin gülüne benzer
(Dadaloğlu s. 275/107-2).

21. 2. 2. Beyaz

Sevgilinin bütün teni gibi memeleri de beyazdır. Bu beyazlık gerdanına da uygundur.

Kırmızı gül gibi yeni domurmuş
Çift beyaz memeler döşe de uygun
(Dadaloğlu s. 235/93-2).

Dedim ak memeler dedi senindir
Dedim açalım mı dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-6).

21. 2. 3. Domurlanmış

Boncuk gibi iri taneler durumunda kabarık anlamlarına gelen “domur”, göğüsleri şekil yönüyle ifade eder. Domurmak ifadesi genç kızlığa yeni adım atmış, henüz oluşmakta olan göğüslerden bahsedilirken kullanılır.

Domurlanmış ak memeler baş vermiş
Baktım arasında emme yeri var
(Ruhsatî s. 177/190-1).

Kırmızı gül gibi yeni domurmuş
Çift beyaz memeler döşe de uygun
(Dadaloğlu s. 235/93-2).

21. 2. 4. Emilen

Emilen göğse cinsel anlamlar yüklemekten ziyade yorgunluğu alan bir içecek gibi kullanılması, Ruhsatî'nin şiirinde dikkat çekicidir ve alanında alışılmışın dışındadır.

Çıkardı memesini verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana
(Ruhsatî s. 37/21-1).

21. 2. 5. Kokusu

Güzel kokusuyla cennetin gülüne benzetilmenin yanı sıra sevgilinin vücudu cennete, göğsü de o cennette biten güllere teşbih edilmiştir.

Ayva turunç nar bitirmiş koynunda
Kokusu cennetin gülüne benzer
(Dadaloğlu s. 275/107-2).

22. BEL

22. 1. Genel Olarak Bel

Sevgilinin beli dikkat çekici bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. İncedir ve bu ince bel nazik olan sevgiliye yakışır. Sevgili altın ve gümüş kemerler ve acem şallarıyla bu ince ve kıvrak beli süsler. Zaman zaman beline hançer takarak âşığa gözdağı verir.

22. 2. Bel ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

22. 2. 1. İnce

Âşık şiirinde belin en önemli vasfı ince olmasıdır. Bu bir güzellik unsuru olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin ince belli olması ona nezaket ve letafet verir. Bu nezaket sevgilinin yürüyüşüne, hâl ve hareketlerine de yansır.

“Çerkez”in kızları ince bellidir
Nezâket cilveli tûfî dillidir
Altına gümüşe çözen olur
(Ruhsatî s. 207/230-6).

Usuldur boyların bellerin ince
(Dadaloğlu s. 93/19-5).

İnce belli nazlı yârin elinden
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Boyu usul beli ince sunalar
(Dadaloğlu s. 136/45-1).

Sarmadığım ince beller iniler

(Dadaloğlu s. 273/105-2).

İnce bele gümüş kemer yakışır

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-3).

Kollarımı kemer yapsın ince bel

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

Güzellerin suya iner alınan

Altın halhalınan ince belinen

(Dadaloğlu s. 150/50-3).

İnce bele şalı kime düzüyon

(Ruhsatı s. 161/170-4).

İnce bele lâhûriden şal olur

(Ruhsatı s. 169/179-1).

İnce bele sim kemerler takılır

Ederler cânımı fedâ güzeller

(Ruhsatı s. 183/197-4).

Altın kemer ince bele çevrilir

(Ruhsatı s. 201/222-3).

22. 2. 2. Bele Sarılmak

Âşık sevgilinin ince belinin hayranıdır ve onu sarmak ister. Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçen bu tasavvurda âşık, kollarıyla sevgiliyi âdeta kemer gibi saracaktır.

Kollarımı kemer yapsın ince bel

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

Sarmadığım ince beller iniler

(Dadaloğlu s. 273/105-2).

22. 2. 3. Bükülen Bel

Ruhsatı'nın şiirinde belin bükülmesi, sevgilinin şüh bir eda ve kibirle yürüyüşünü anlatır. Âşığın belinin bükülmesi ise yazılanların aksine bütün ümitlerinin yitmesidir.

İki gerdan kırıp belin bükerek

İnce bele Acem şalı çekerek

Kâküleri sağa sola dökerek

Zülfünü bozmayan yâri neyleyim

(Ruhsatı s. 126/127-3).

22. 3. Belle İlgili Diğer Unsurlar

22. 3. 1. Bele Takılan Kemer, Kuşak, Şal, Hançer

Sevgililer ince bellerine şal, altın yahut sîm kemerler takarak güzelliklerine güzellik katarlar. Bazen de hançer takılı bel, tasavvur edilir ki bu tehlikelidir. Âşığı öldürmek isteyen sevgili tehditkâr bir eda ile salınır.

İnce bele şalı kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-4).

İnce bele lâhûriden şâl olur

(Ruhsatî s. 169/179-1).

İnce bele sîm kemerler takılır

Ederler cânımı fedâ güzeller

(Ruhsatî s. 183/197-4).

Altın kemer ince bele çevrilir

(Ruhsatî s. 201/222-3).

Takar sîm hançer anca meyâna

(Seyranî s. 52/22-4).

İnce meyânına Acem şâlinı

Benim niyetime sarsın yazaca

(Ruhsatî s. 22/3-3).

Biri Acem şalı kuşanmış bele

Ak gül kırmızı gül ille sarı gül

(Ruhsatî s. 109/104-4).

İki gerdan kırıp belin bükerek

İnce bele Acem şalı çekerek

(Ruhsatî s. 126/127-3).

23. BOY

23. 1. Genel Olarak Boy

Sevgilinin boyu çoğu zaman uzun, zaman zamansa orta ve münasıptir. Uzunluğu servi ya da kavağa benzetilir. İnce bel ve boy uzunluğu birleştiğinde, fidan, dal ve elif mazmunları bu hakikati dile getirir. Suna boylu olan sevgilinin boyu her zaman endamlı, güzel ve usuldur. Bu endam, yürüyüşüne de yansır.

Sezdirmeden okşasaydım boyundan

(Ruhsatî s. 125/126-2).

Soylu boylu bir güzelce kız bulup

Düğün yapıp yorulmaya aht olsun

(Ruhsatî s. 162/173-3).

23. 2. Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

23. 2. 1. Elif

“Şairlerimiz düzgün boyu elife ve bükülmüş boyu dâla benzetmişlerdir. Kaddin Arap harflerinden elif, dal ve lâm harflerine benzetilmesi bize İran edebiyatından geçmiştir; fakat bizim şairlerimiz daha güzel mazmunlar meydana getirmişlerdir.” (Onay 2009: 169).

Kusursuz yürüyen ve dik duran endamlı sevgililer için elif boylu tabiri kullanılır.

Ey kamet elifli nâzenin etfâl

(Seyranî s. 62/32-1).

23. 2. 2. Fidan-Dal

“Fidan, yeni yetişen ağaç demektir. Gençliğin ve tazeliğin sembolü olarak boy benzetilen olarak kullanılır.” (Albayrak 2010: 417).

Sevgili, yeni yetişen nevrete bir fidandır. İnceliği ve nazikliği bu teşbihin oluşmasında etkili olmuştur. Dala benzetilmesi de bu nezaketinden dolayıdır. Rüzgâr estiğinde dal nasıl hafifçe sallanırsa sevgili de öyle salınacaktır Bahar gelince. dallarda açan rengârenk çiçekler gibi sevgilinin ellerinde kınalar, saçlarında sümbüller, yaseminler ve yüzünde renkler olması da bu dal teşbihini anlamlı kılar.

Yaşça küçük amma boyda münasip

Sallanıyor bir fidanda dal gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Ne selvide ne semende ne dalda

Hiç görmedim böyle usul boy dedi

(Dadaloğlu s. 132/41-3).

Boyunu benzettim ben bir fidane

(Ruhsatî s. 211/235-2).

Veli'm eydür usul boyu dal gibi

(Dadaloğlu s. 407/160-6).

23. 2. 3. Öldüren

Âşık, sevgilinin boyuna baktıkça onun ulaşılmazlığını yeniden fark eder. Bu ulaşılmaz sevgilinin boyu âşığın aşkını daha da alevlendirir ve onun ölümüne sebep olur.

Senin bu saçların senin bu boyun

Senin bu benlerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-1).

Senin bu duruşun senin bu boyun
Senin bu kolların öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-2).

23. 2. 4. Suna

“Asıl adı erkek ördek olan suna, Türk halk edebiyatında sevgilinin güzelliğini dile getirirken kullanılan ögelerden biridir. Türk halk edebiyatında sevgilinin sunaya benzetilmesi, onun süslü ve güzel görünüşünden dolayıdır.” (Artun 2011: 100).

Sevgilinin boyunun uzunluğu ve ahenkli yürüyüşü sunaya benzetilmiştir.

Kemhalar yakışır suna boyuna
(Ruhsatî s. 204/226-3).

“Hafik”ten getirsem bir suna boylu
(Ruhsatî s. 207/230-4).

23. 2. 5. Revan, Hırâmân, Salınan

Sevgili salınarak yürür, yürüdüğünde akılları baştan alır. Bütün bu unsurlar uzun boyuyla birleştiğinde eşsiz bir ahenk oluşturur.

Ayrılık bâdesin selvi revânım
Doldurup sunardın eller üstüne
(Ruhsatî s. 55/41-1).

Sallandıra şu boyuna bakasın
(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Selvi kavak gibi ırgalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-1).

Her gün bir rengde döner ânın kâmet-i vezni
(Seyranî s. 174/137-3).

23. 2. 6. Servi, Kavak

“Servi, özellikle mezarlıklarda bulunan bir ağaçtır. Uzun dümdüz boyuyla ve sallanmasıyla serviye benzetilir. Âşıklar bazen sevgilinin boyunun servide bulunmadığını da dile getirmiştir.” (Artun 2011: 100).

Servi, edebiyatımızda sık kullanılan bir mazmundur. Boy, şekil itibarıyla serviye benzetilir. Bu benzetmede uzunluğu ve yürüdüğünde ortaya çıkan ahenk etkilidir.

Servi gibi olsun boyu
Her baktıkça vurulasın
(Ruhsatî s. 145/151-3).

Servi gibi uzun o yârin boyu
(Ruhsatî s. 34/16-2).

Üslûbu endâmı birdir usulda
Kameti selviyle endâzelenmiş
(Ruhsatî s. 214/239-2).

Selvi kavak gibi ırgalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-1).

Görebilsem gül yüzlümün boyunu
(Dadaloğlu s. 93/19-1).

İrastgeldim servi boylu Senem'e
(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Dadaloğlu selvi boylum dinelmiş
(Dadaloğlu s. 104/27-4).

Selvide kavakta bulunmaz boyu
(Dadaloğlu s. 105/28-4).

Ne selvide ne semende ne dalda
Hiç görmedim böyle usul boy dedi
(Dadaloğlu s. 132/41-3).

Kemhâlar giyinmiş servi boyuna
(Ruhsatî s. 169/179-1).

Boyunu benzettim ol selvi dala
(Dadaloğlu s. 271/104-3).

Kameti selvinin dalına benzer
(Dadaloğlu s. 275/107-2).

23. 2. 7. Usul, Güzel

Sevgilinin boyu endamlı, yürüyüşü zariftir. Usul boy, sevgilinin biçimli ve endamlı olmasından dolayı âşık şiirinde sıklıkla zikredilen bir tasavvurdur. Böyle güzel ve endamlı bir sevgili ne giyse yakışır. Yasemin, servi ve fidanla kıyas edilir; neticede hepsinden öte ve üstündür.

Yakışır kutnu savayı
Giyin usul boya Fatma

(Ruhsatî s. 39/23-2).

Dadaloğlu der ki usuldur boyu

(Dadaloğlu s. 197/76-4).

Top top zülüflü de İstanbul fesli

Usul boylu hatunların nic'olur

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-7).

Veli'm eydür usul boyu dal gibi

(Dadaloğlu s. 407/160-6).

Usuldur boyları yaşı da uygun

(Dadaloğlu s. 235/93-1).

Ne selvide ne semende ne dalda

Hiç görmedim böyle usul boy dedi

(Dadaloğlu s. 132/41-3).

Boyu usul beli ince sunalar

(Dadaloğlu s. 136/45-1).

Usuldur boyların bellerin ince

(Dadaloğlu s. 93/19-5).

Usul boylum Gördeles'te

Yollarıma baktı m'ola

(Dadaloğlu s. 66/3-2-4).

Be benden vazgeçme boyu güzelim

(Ruhsatî s. 123/122-1).

23. 2. 8. Uzun, Orta, Münâsip Boy

Sevgilinin tercih edilen boyu genellikle uzundur. Uzun boy tabirini incelediğimiz şiirlerde en çok Ruhsatî kullanmıştır. Dadaloğlu ise orta ve münâsip boylu bir güzeli, tercih sebebi saymıştır.

Servi gibi uzun o yârin boyu

(Ruhsatî s. 34/16-2).

Bugün benim gamım vardır

Uzun boylu yârim gitti

(Ruhsatî s. 92/88-1).

Boyu uzun tor sunalar nic'olur

(Dadaloğlu s. 331/132. 2-4).

Güzelin orta boylusu da sığın etlisi

(Dadaloğlu s. 76/10-4, s. 147/483-4).

Yaşça küçük amma boyda münasip

Sallanıyor bir fidanda dal gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

24. AYAK, TOPUK

24. 1. Genel Olarak Ayak, Topuk

Sevgilinin ayağı da başı gibi kınalı ve küçüktür. Her yeri münasip ve güzel olan sevgilinin ayakları da bu güzellikten nasibini almıştır. Topukları da ayakları gibi aktır. Saçları zaman zaman topuklarına değer.

24. 2. Ayak ve Topuk ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

24. 2. 1. Kınalı

“*Âşık, sevgilinin ayağını yerdeki taşlardan esirger. Sevgilinin ayağı o derece güzeldir ki, bastıkça kınalanır.*” (Kaya 2000: 263).

“(Sevgilinin) ayaklarının kınalı olması âşıkların sevgilinin ayağına kapanarak gözyaşı dökmelerine bağlanır. Servinin gölgesinde çok lale yetiştiği için sevgilinin servi boyunun dibinde la'l gibi kırmızı ayakların bulunması normaldir.” (Erdoğan 2013: 49).

Sevgilinin ayakları da başı gibi kınalıdır.

Kınalamış ayağını başını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

24. 2. 2. Ak Topuk

Sevgilinin tenine dair bütün güzellik unsurları incelendiğinde beyaz rengin hâkim olduğu görülür. İncelediğimiz şiirlerde de bu husus göze çarpmaktadır. Saçların ak topuk üzerine değmesi, siyah ve beyaz rengin uyumlu bir tasviri olarak karşımıza çıkar.

Ağ topuk üstünü döğüyor edik

(Dadaloğlu s. 80/12-2).

Ağ topuk üstüne kırmızı düğme

Boğum boğum kınalamış Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-4).

24. 2. 3. Ufak Ayak

Dadaloğlu sevgilide beğendiği hususları dile getirirken, ayaklarının ufak olmasını güzellik sebebi saymış ve tercih etmiştir.

Ayakları ufak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-3).

24. 2. 4. Topuğa Değen Unsurlar

Sevgilinin en altta kalan güzellik unsuru topuklardır. Topuklardan tesi yoktur. İncelediğimiz Şiirlerde daha çok sa ve topuk iliŐkisi göze çarpmaktadır. Bent ve yılan olan saçlar sevgiliyi sa uçlarından topuklarına kadar gözetir ve aŐıđa geçit vermez. Topuğun yere sağlam basması ve sert hareketlerle yürüyen sevgili bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

Altın saç bağı da topuğun dğer

(Dadaloğlu s. 106/29-2).

Sa başı da topuğuna değen yâr

(Dadaloğlu s. 200/78-1).

Sırma sâların topuğu dver

(Ruhsatı s. 231/258-3).

25. VÜCUT (TEN)

25. 1. Genel Olarak Vücut

Sevgilinin vücudu bütün güzellikleri bünyesinde taşıyan bir bahçe, yemiŐlerle ve türlü çiçeklerde dolu bir bağ gibidir. Yumuşaktır ve gümüŐten yapılmış gibi parlar. Rengi aktır ve bu husus sıklıkla zikredilir.

25. 2. Vücut ile ilgili Teşbih ve Tasavvurlar

25. 2. 1. Ak

Sevgilinin vücudunun rengi beyazdır. Bu beyazlık topuklarından yüzüne yanaklarına kollarına, gerdanına göğüslerine kadar yayılmıŐtır. Ak olan sevgili ruhen ve bedenlen de temizdir. Şiirlerde kimi zaman doğrudan doğruya “ak yâr” yahut “ak gelin” hitabıyla doğrudan doğruya bu sıfatla hitap edilir.

Oturmuş ağ gelin taşın üstüne

(Dadaloğlu s. 86/15-1).

Kızlarında bir baŐkaca ağlık var

(Dadaloğlu s. 96/21-2).

Hûri mi melek mi ağ yârın soyu

(Dadaloğlu s. 105/28-4).

Salın ağ yâr görünür m?

(Dadaloğlu s. 149/49-3)

Ağ yâr size görünür m

(Dadaloğlu s. 384/151-2).

Sakın akça ceren çölden kaçınca

(Dadaloğlu s. 307/125-1).

Dedim şu ak ben ne dedi ki benim

(Ruhsatı s. 101/96-5).

25. 2. 2. Bağ, Bahçe

Sevgilinin vücudu, türlü yemişler bitiren, bereketli, rengârenk ve tatlı meyvelerle dolu bir bahçe olarak tasavvur edilmiştir. Bu bağın içinde ayva, turunç, nar, şeftali gibi meyvelerin yanında lale, sümbül, gül ve yasemin gibi rengârenk ve güzel kokularıyla âşığı cezbeden çiçekler de bulunur.

Aşk ile o yârin bağına girdim

(Dadaloğlu s. 68/5-1).

Bostân-ı vaslından senin ey melek

Yemedi Seyranî bir dilim kelek

(Seyranî s. 74/43-4).

Ne güzel yetmiş de dostumun bağı

(Dadaloğlu s. 168/61-3).

Bağı bahçeli de gülü goncalı

(Dadaloğlu s. 279/109-6).

Dostun bahçesine yâd el girmesin

(Dadaloğlu s. 281/110-1).

25. 2. 3. Nâzenîn

Sevgilinin teni yumuşak ve nâzenîndir. Gül yaprağına benzeyen bu nazik ve pürüzsüz ten, bir güzellik unsuru olarak Seyranî'nin şiirinde karşımıza çıkmaktadır.

Karşımda hayâldir nâzenin tenin

(Seyranî s. 84/54-4).

25. 2. 4. Pamuk

Çok hafif ve yumuşak bir madde olan pamuk, renginin beyaz olması ve yumuşaklığından hareketle sevgilinin tenine benzetilir. Ruhsatı sevgilinin gerek karakteri, gerekse de tenindeki yumuşaklığı ifade etmek üzere bu tabiri kullanmıştır.

Pamuktan da yumuşaksın

Katı diyen kimdir sana

(Ruhsatı s. 38/22-1).

25. 2. 5. Sığın Etli

Sığın iri bir geyik türüdür. Tabir, sevgilinin boylu boslu ve etine dolgun olması sebebiyle kullanılmıştır

Güzelin orta boylusu sığın etlisi
(Dadaloğlu s. 76/10-4).

25. 2. 6. Sîm

Sevgilinin teni parlaklığı, güzelliği ve eşsizliğiyle gümüşe benzetilir. Bu güzellik o kadar aydınlık ve ışık saçıcıdır ki, âşık için semadaki aydan daha cazip gelir.

Sîm tenini semâda olan aya değişmem
(Seyranî s. 173/136-3).

25. 2. 7. Uygun, Kusursuz

Sevgili vücudundaki bütün güzellik unsurlarıyla eşsiz yaratılmış, her uzvu birbiriyle uyumlu ve ahenklidir. Âdeta dümdüz bir okla hiza verilmiş gibi şaşırtıcıdır.

Tîg-ı müstakimden uygun her yeri
(Dadaloğlu s. 407/160-5).

25. 3. Koku Bakımından Ten

25. 3. 1 Misk, Anber

“Anber, Hint denizinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan, kara renkte güzel kokulu madde. Kokusu ve rengi ile anılır. Sevgilinin saçı hep misk ve anber kokar. Âşık sevgilinin saçını anacak olsa her yer anber kokusu ile dolar.” (Artun: 2011: 81).

Sevgilinin teni misk ve anber kokar. Bu kokuda saçları da etkilidir. Zira saçlar sevgiliyi baştan topuklarına kadar uzanan bir hatla sarar.

O nazlının misk ü anber hâkine
Solgun yüzlerimi süresim geldi
(Seyranî s. 69/38-2).

25. 3. 2 Eşsiz

Sevgilinin teninin kokusu çok farklı ve eşsizdir. Âşık, bu eşsiz kokuyu nerede olursa olsun tanıır ve sevdiğini bulur.

Yanaşıp yanına tenin koktukça
Hiç Urum'da böyle rayha bulunmaz
(Dadaloğlu s. 399/158-2).

26. BEN

26. 1. Genel Olarak Ben

Türk edebiyatında sıkça kullanılan ben mazmunu, siyahlığı nedeniyle âşığı yok eder.

“Hal, vücudun bazı yerlerinde bulunan noktalara denir. Bu noktalar genelde siyah ve küçüktür. Şairlerin tamamına yakını sevgiliyi tasvir ederken onun hallerinden de bahseder. Sevgilide bulunuşu bir hüner, marifet sayılır. Saç, kaş, göz, zülf kelimeleri ile birlikte çok sıkça hal kelimesi de anılır.” (Balkaya 2008: 96).

Âşık şiirinde benli güzeller her zaman dikkat çekmiştir. İncelediğimiz şiirlerde de bu durum söz konusudur. Diğer güzellerden daha seçkin ve güzel bir vasıfla karşımıza çıkan bu güzellerin benleri yanak, gerdan ve gözde görülebilir. O küçücük noktalar, âşığı kendine meftun eder ve âşığın kalbini sevgiliye sımsıkı bağlar. Çifte benli olan sevgili, daha makbul olarak düşünülmüştür. Benler renk olarak siyahtır, bazen mercana benzer. Görünüş olarak katar katar yahut sıralıdır. Ak yani beyaz tenli olan sevgilide ben dikkat çeker. Güzelin yüzünde, göğsünde ve döşünde ben olması ona bir başka güzellik katar. Sevgiliye “benli” diyerek bir özellik atfeden âşık, bu rengin siyahlığından dem vurur.

Benli dilber evsâfını yazarım

(Ruhsatî s. 116/114-1).

Benli Suna'm mayaların çeşti mi

(Dadaloğlu s. 97/22-3).

Benli Sultân mayaların katarlar

(Dadaloğlu s. 97/22-4).

Beniyle bir güzel sevdim cihânda

(Ruhsatî s. 180/193-1).

Benli dilber vasfın nasıl yazayım

(Ruhsatî s. 231/258-1).

26. 2. Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

26. 2. 1. Bağlayan

“Bağlayan ben” ifadesiyle âşığı kendine meftun eden ben ifade edilmiştir. Ta ezelden derken de bezm-i elestten beri yârin beninden hareketle onun her hâline aşına ve bağlı olduğunu belirtir.

Tâ ezelden bağlanmışım hâline

(Ruhsatî s. 191/209-2).

26. 2. 2. Çifte, Elvan Elvan

“Ben”, güzellik unsuruyorsa bu koşulda çokça olması da çok güzellik anlamına gelebilmektedir. Zira hem çifte oluşu hem rengârenk oluşu sevgiliye güzellik üstüne güzellik katar.

Güzelin beyaz gerdanlı çifte benlisi
Alma yüzlü âhu gözlü çatık kaşlısı
(Dadaloğlu s. 144/48. 1-5).
Gerekmez rûyunun çifte hâlleri
(Ruhsatî s. 127/129-3).
Güzelin göğsünde çifte ben olur
(Dadaloğlu s. 176/64-1).
Göğsü elvân elvân benli bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-4).

26. 2. 3. Mercan

Mercan, süs yapımında kullanılan kırmızı renkli bir maddedir. Seyranî, “hâl” kelimesini burada iki anlamlı kullanmıştır. Yüzünün hâl değiştirmesi yani renk değiştirmesi söz konusudur. Benin anber gibi siyah olması ve güzel kokması da Türk edebiyatında sıklıkla kullanılan bir tabirdir. Bunda renginin siyahlığının büyük etkisi vardır.

Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem
(Seyranî s. 173/136-4).

26. 2. 4. Öldüren, Derde Düşüren

Sevgilinin beni ak gerdan ve ten üzerinde nokta nokta sıralanır ve tıpkı bir tuzak gibi âşığı derde düşürür ve hasta eder. Eğer sevgili şifa vermezse âşığın sevgiliye giden bu yolculuğu ölümle sona erer.

Senin bu benlerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-1).
Beniyle bir derde düşüp
Bir nevcivâna bağlandım
(Ruhsatî s. 115/112-1).

26. 2. 5. Öpülen, Dişlenmek İstenen

Sevgilinin benleri gerdan, yanak ve vücudun değişik bölgelerinde sıralanır. Bu sıralanmış âşıkların dikkatini çeker ve sevgiliye olan iştihakını daha çok artırarak âşığın iştahını açar.

Sıra sıra olmuş dostumun beni
Öperken onları dişlemek gerek
(Dadaloğlu s. 168/61-3).

26. 2. 6. Sayılan

Sevgilinin benleri tek tek ve tane tane durur. Bu benler sayılabilir.

Çatık kaşlı benlerini saydığım
(Dadaloğlu s. 202/79-1).

26. 2. 7. Sıra Sıra, Katar Katar

Benlerin çok olması bir tercih sebebidir. Sıra sıra olan bu benler, âşığın her daim dikkatini çeker. Çoğu zaman gerdanı süsleyen bu benleri âşık bazen sayar, bazen de dişlemek ister. Benlerin çok olması bazen de bir cevr u cefa sebebidir.

Benlerin sıra sıra
Gerdanı ballı gelin
(Ruhsatı s. 154/160-5).

Saydım ak gerdana ben sıra sıra
(Dadaloğlu s. 278/109-3).

Sıra sıra olmuş dostumun beni
Öperken onları dişlemek gerek
(Dadaloğlu s. 168/61-3).

Siyâh benler katar katar
Bana cevreyleme yeter
(Ruhsatı s. 135/138-2).

26. 2. 8. Siyah

Benlerin hakiki rengi siyahtır. Zaman zaman mercana benzetilerek kızılaştığı vurgulansa da bembeyaz ten üzerinde siyah durması, onları bir nevi mücevher olarak tasavvur ettirir.

Ruhsatı görünce o siyah beni
(Ruhsatı s. 211/235-4).

Siyâh benler katar katar
Bana cevreyleme yeter
(Ruhsatı s. 135/138-2).

26. 2. 9. Yüz Yanak, Gerdan Göz Üzerinde

“Her yönüyle güzel olan sevgilinin güzelliğine güzellik katan ve çoğu baş bölgesinde toplanan kaş, göz, kirpik, yanak, çene, dudak, ağız, ayva tüyleri gibi bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar arasında Farsça karşılığı “hâl”, Arapça karşılığı “şâme” olan ben de bulunmaktadır. Klâsik Türk şiirinde ben, sevgilinin aslî güzellik unsurları arasındadır ve naz elbisesi, süs olarak nitelendirilir; çeşitli benzetme ve mecaz unsurlarıyla birlikte anılır.” (Eyduran 2010: 178).

İncelediğimiz şiirlerde gerdan, göğüs, yüz ve göz üzerindeki benler tasvir edilmiştir. Bu benlerin bazen altın, mercan ve zaman zaman şekil olarak da sıra sıra yahut katar katar olduğu görülmektedir.

Ak gerdanda benler zer-nişanlıdır

(Dadaloğlu s. 278/109-1).

Saydım ak gerdana ben sıra sıra

(Dadaloğlu s. 278/109-3).

Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem

(Seyranî s. 173/136-4).

Göğsü elvân elvân benli bir gelin

(Ruhsatî s. 154/161-4).

Güzel sever isen gerdânı benli

(Seyranî s. 125/90-1).

Mâh yüze serpilene bene ne diyon

(Ruhsatî s. 161/171-2).

Güzelin gözü benlisi

O da binde birind'olur

(Dadaloğlu s. 296/119-2).

26. 3. Koku Bakımından Ben

26. 3. 1. Anber

“Anber, Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir.” (Pala 1999: 30).

Sevgilinin beni, siyahlığı ve eşsiz kokmasıyla anbere benzetilir.

Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem

(Seyranî s. 173/136-4).

27. TER

27. 1. Genel Olarak Ter

İncelediğimiz eserlerde sevgilinin teri üzerinde çok durulmamıştır. Dadaloğlu'na ait bir metinde ter, gül olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda kokusu ve sevgilinin gül yaprağına benzeyen tenine yakışması etkili olmuştur.

27. 2. Ter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

27. 2. 1. Gül

Sevgili bir gül bahçesi gibi düşünüldüğünde, bu gül bahçesinde yetişen ve en güzel gül olan sevgilinin teri de gül gibi kokar.

Kokar güller gibi dökülen teri

(Dadaloğlu s. 132/41-2).

28. YAŞ

28. 1. Genel Olarak Yaş

“On üç yaşından itibaren serpilip gelişmeye başlayan kız on beş yaşında yavaş yavaş çevresinin dikkatini çekmeye başlar, on altısında görenlerin aklını zayi edecek kadar güzelleşir. On yedi yaşına geldiğinde göğsü cennet bağı, boynu selvi gibidir. On sekiz yaşında güzelliğinin doruğuna ulaşır. Bir hûri melek kadar güzeldir.” (Albayrak 2010: 340).

İncelediğimiz şiirlerde, sevgilinin yaşı oldukça küçüktür. Yeni yetişen bu küçük sevgilinin nazı edası biraz da yaşının verdiği şımarıklığın neticesidir. On bir yaşında güzelleşmeye başlayan sevgili, on ikisinde kendini fark ettirmeye başlar. On üçünde bu güzelliğini kendisi de iyiden iyiye fark eder ve buse vermeyi cilve yapmayı öğrenir. On beş, on altı ve on yedi yaşlarında güzelliğin altın çağlarına varır ve âşığın aklını başından alır. On sekiz yaşında olan sevgili, yaşının verdiği coşkunlukla zor zamanlar yaşar. Yirmi yaş ise gafletten uyanma yaşı olarak görülmüştür. Yirmi yaşında olan sevgilinin artık akli başına gelmiş ve bir parça durulmuştur.

Kuşumu koyurdum gitti zamana

Bilmem küçük amma bilmem divâne

(Dadaloğlu s. 80/12-1).

Bakışı gönlümü eyledi meftûn

Nevreste tıfl iken mümtazelenmiş

(Ruhsatî s. 214/239-1).

Tâze nevrestedir gülleri solmaz

(Ruhsatî s. 177/190-3).

Yanağında tâze açmış gülleri
Yaz baharın ilk çağına bağlıdır
(Ruhsatî s. 191/209-3).

Daha küçüktür bilmez amanı
Var arada adû engel düz yürü
(Ruhsatî s. 228/255-3).

Yaşça küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Yeni değmiş on üç on dört yaşına
Selvi kavak gibi ırgalanıyor
(Ruhsatî s. 204/226-1).

Varıp güzel on beşine yettiği zaman
(Dadaloğlu s. 76/10-2).

At dört yaşında güzel on beşinde
(Dadaloğlu s. 76/10-6).

On birinde bir güzele hizmetim
Yeni açmış has bahçede gül gibi
(Ruhsatî s. 75/64-1).

On ikide henüz gelmiş bahara
Akar gider boz bulanık sel gibi
(Ruhsatî s. 75/64-1).

Yaşı vardı yigirmiye dayandı
Şimdi gaflet uykusundan uyandı
(Ruhsatî s. 180/194-3).

On üçünde ebrû zülfü top durur
Akli fikri temelinde kopturur
On dördünde yanağından öptürür
Dili şeker dudakları bal gibi
(Ruhsatî s. 75/64-2).

Daha on beş yaşındasın
(Ruhsatî s. 141/144-10).

On beşinde çilesini doldurur
On altıda kendisini bildirir
On yedide ma'sukunu öldürür

Göz ucuyle bakar gider yel gibi
(Ruhsatî s. 75/64-3).

On altıya karar verdim yaşını
Yenice sevdâya salmış başını
(Ruhsatî s. 122/121-2).

İşte değmiş on beşine
Pek o kadar toy olmasın
(Ruhsatî s. 146/152-4).

İşte değmiş on beşine
Ol kadar da durulmasın
(Ruhsatî s. 147/153-4).

Yaşatmaz kaşın seni
On sekiz yaşın seni
(Ruhsatî s. 153/160-4).

Dedim hele kibirlenme boşuna
Dedi yeni girdim on dört yaşına
(Ruhsatî s. 101/96-8).

Dedim ki diyorlar on altı yaşın
Dedi bitirmedim on dördü yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-9).

On dördünde gördüm bunu
Gülüşü bir hoşçadır
(Ruhsatî s. 190/207-2).

At dördünde, güzel on beşinde kendin bileli
(Dadaloğlu s. 143/48. 1-1).

At dördüne güzel on beşine yettiği zaman
(Dadaloğlu s. 143/48. 1-3).

Varıp güzel on beşine değdiği zaman
(Dadaloğlu s. 147/48. 3-2).

At dört yaşında güzel on beşinde
(Dadaloğlu s. 147/48. 3-6).

Güzele on dört de ata beş gerek
(Dadaloğlu s. 176/64-1).

Yeni değmiş on üç on dört yaşına
(Dadaloğlu s. 235/93-1).

On üç on dördünde var m'ola yaşı

(Dadaloğlu s. 307/125-3).

Yaşını sorarsan on beş yaşında

(Dadaloğlu s. 307/125-4).

III. BÖLÜM

SEVGİLİNİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

1. GENEL OLARAK KARAKTER

“Sevgili tipinin fizikî unsurları gibi karakter özellikleri de daima aynıdır. Sevgili, hercât-meşreptir, kendisine, samimi ve saf duygularla bağlı olan “âşık”tan ziyade agyâra yönelir. “Cevredici”, “sitemkâr”, “zâlim”, “kâfir”, “kan dökücü”, “bî-rahm” olmak onun vasıflarıdır. Vefasızdır, sevgisine güvenilmez. Rakiple buluşur, âşıktan sevgisini saklar. Âşığa özel muamelesi zulüm üzerinedir. Davranış tarzıyla âşığı imtihan eder.” (Türkdoğan 2011: 113).

Âşık kul, sevgili sultandır. Sevgili acı ve ıstırap verir, cana kasteder. Âşığa yâr olmaz sözünde durmaz. Âşığın içler acısı hâli, onun umurunda olmaz. Vefasızdır, sevgisine güvenilmez, değişken bir sevgi anlayışı vardır. Bütün bunlara karşın âşık için vazgeçilmezdir. Yeri gelir akıl eğlencesi olur, yeri gelir haksızlık eder. Âşık, asıl itibariyle bunlardan şikâyetçi değildir. Bu tavır, Türk edebiyatında yabancı olmadığı bir aşk hâlidir.

1. 1. Karakter ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. 1. 1. Akıl Eğlencesi

Sevgili âşığın neşelenmesini hoşça vakit geçirmesini sağlar. Şair onu düşünerek güzel vakitler geçirir. Eğlenmek kelimesi halk ağzında oyalanmak manasına da geldiğinden âşık, aklının sürekli sevgilide kaldığını söylemek istemiştir.

Aklım eğlencesi gönlüm yaylası

(Dadaloğlu s. 84/14-6).

1. 1. 2. Âlişân

Yüce, yüksek, şerefli, ulu ve büyük anlamlarına gelen âlişân kelimesi burada sevgilinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Sevgili âşık için öyle bir yerde durur ki, onu anlatmaya ve övmeye kelimeler yetmez. Bu şerefli mahlûkat âşığı süründürmekten hiç vazgeçmez.

Nasıl methedeyim bir âlişândır

(Ruhsatî s. 55/41-2).

Candan âşık oldum bir âlişâne

(Ruhsatî s. 108/103-3).

Beni böyle süründürmek rûz u şeb

O güzel şânına düşer mi yâr yâr

(Ruhsatî s. 176/188-1).

1. 1. 3. Değişken Huylu

Türk halk edebiyatında da karşımıza çıkan bu form, yani sevgilinin değişken huylar sergilemesi normaldir. Âşık sevgiliye platonik bir şekilde bağlanırken, sevgilinin bu durumdan haberi dahi yoktur. Fakat bu acımasız maşuk imajı halk edebiyatında biraz daha makul bir seviyede karşımıza çıkar. Her ne kadar ne yaptığını bilmez bir hâlde de olsa daha somut ve daha beşerî bir unsurdur. Değişken huylu olması bazen sevgilinin de kararsız kaldığını ifade eder. Sevgilinin gönlü vardır, fakat bunu belli etmek istemez.

Kimi zaman da araya rakiplerin girmesi neticesinde sevgili âşıktan vazgeçip başka bir âşığa meyledebilir. Yahut kendini gizleyen ve âşığa zulüm eden sevgili, rakibe karşı gayet cömert olabilmektedir.

Ne sever ne kovar ne sarılırsın

Kime şikâyete gidem elinden

Ne kaçar ne kovar ne yorulursun

(Ruhsatî s. 162/172-1).

Şimdi saklanıyor sözünü benden

(Dadaloğlu s. 202/79-3).

Şimdi bizden yüz çevirmiş yârenler

(Dadaloğlu s. 202/79-2).

Bir zamanlar bir bûseyi canım verirken vermedin

Şimdi var git gül yüzün çeşmim neminden nemleme

(Seyranî s. 161/124-4).

Cemâlin envârı beni yakıyor

Ne bir bûse verir ne darılırsın

(Ruhsatî s. 162/172-2).

Ne dostluğun belli ne düşmanlığın

(Seyranî s. 72/41-3).

Aklın idrâk eylemedi

Bu sendeki huya Fatma

(Ruhsatî s. 38/23-1).

Vakur ve ağırbaşlı olarak bilinen sevgili, bazen şuh bir kadına dönüşebilir ve âşık bu duruma anlam veremez.

Kimsenin yüzüne bakmaz diyordum

Ruhsat'ın hatırın yıkmaz diyordum

Kapıdan dışarı çıkmaz diyordum
Bu mahle gezmeyi kimden öğrendin
(Ruhsatî s. 152/158-3).

Sırrına sır yetmez çok dolaşıksın
Karanlık gecede sen bir ışıksın
(Ruhsatî s. 161/170-2).

Yüz çevirdi benden o yâr
Gice gündüz kılarım zâr
Sundum eline yer nâr
Almazlanur hoşnazlanur
(Seyranî s. 150/113-3).

İhsanını görünce çok tâzim ettim
Dinle inkârını aleyküm selam
(Seyranî s. 84/54-3).

İbrişimden nâzik sandığım güzel
Meğer pulat gibi bükülmez imiş
(Seyranî s. 125/90-3).

İşitmez kulağın sağır sanırdım
Herkese meyletmez soğur sanırdım
Ben seni gayetle ağır sanırdım
Bu kusur yazmayı kimden öğrendin
(Ruhsatî s. 152/158-3).

1. 1. 4. Emsalsiz

Eşi benzeri olmayan sevgili âşığın gözünde biriciktir. Şam, Halep gibi şehirlerin yanı sıra başka illerde de bulunmayan bu güzellik karşısında âşık, mübalağa sanatını kullanarak cihanda onun gibi bir güzele rastlamadığını ifade eder.

Yâd illeri gezsен bulunmaz eşi
(Dadaloğlu s. 83/14-2).

Bu dünyada görülmemiş buncası
(Dadaloğlu s. 273/105-3).

Âlemi devretsem bulunmaz eşi
(Dadaloğlu s. 307/125-3).

Niçin bana güzelliğın öğersin
Senin gibi afet-i devran bulunmaz

(Dadaloğlu s. 399/158-1).

Kömür gözlüm yoktur emsâlin mislin

(Ruhsatî s. 193/211-1).

Güzeller içinde emsâlin yoktur

(Ruhsatî s. 181/195-3).

Böyle bir güzellik insan da olmaz

Devretsem arasam acep var mı ola

(Ruhsatî s. 36/19-1).

Sevmedim böyle merdâne

Eşi gelmemiş bir dâne

(Ruhsatî s. 35/18-2).

Dayanılmaz sohbetine nâzına

(Ruhsatî s. 34/16-3).

Getürmez mislini bindebir âna

Fani cihâna

(Seyranî s. 52/22-1).

Menendin bulunmaz Şam'da Halep'te

(Seyranî s. 59/29-3).

1. 1. 5. Edepli Erkânlı Vakur

Sevgili, âşığa karşı alabildiğine kayıtsız ve ilgisizdir. Aynı zamanda vakur bir duruş da sergiler; yol, yordam, edep ve erkân bilir. Ava giderken de âşıklara yol gösterirken de nasıl davranacağını gayet iyi bilir.

Âşıklara erkân yol musun nesin

(Dadaloğlu s. 235/92-3).

Sâhibi vakardır çağırsan gelmez

(Ruhsatî s. 177/190-3).

Böyle erkân ile ava girmeyi

Böyle kâkül kesip zülûf burmayı

İnce bele şalı kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-4).

İzanlı erkânlı yollu bir gelin

(Ruhsatî s. 154/161-3).

1. 1. 6. El Sözüne Uyar

Sevgiliye bir tek şair âşık değildir, rakipleri çoktur ve sevgili onların sözüne kanmak eğilimdedir. Şaire göre o sözler gerçek değil yâridir. Onlar kandırmak, araya fesat sokmak ve ondan soğutmak için sarf edilir.

Aldanmasın rakiplerin sözüne
Eski sözden döner deyü korkmasın
(Ruhsatî s. 148/155-1).

Uyma sevdiceğim elin sözüne
(Dadaloğlu s. 105/28-3).

Soysuz iş bozanlar girdi araya
Kesti aramızı tuzak eyledi
(Ruhsatî s. 79/69-2).

İlâhî rakîbin gözü kör olsun
Acep kim öğretti Suna'mı vah vah
(Ruhsatî s. 66/55-1).

Korkarım rakip sözüne
İnana da uya Fatma
(Ruhsatî s. 39/23-4).

Şimdi seni sıkı teşvik ederler
Düşünürler dilden dile yederler
Seni soğutmaya gelip giderler
Yalan yanlış her bir söze kanma ha
(Ruhsatî s. 33/15-3).

Dostun sözü serime tâc
Düşman sözü tutmamalı
(Seyranî s. 137/100-1).

Ellerin sözüne sakın kanma ha
(Ruhsatî s. 33/15-4).

1. 1. 7. Hâlden Bilmez, Haksızlık Yapar

Âşık, sevgili için türlü cefalar çeker ancak sevgili bu çekilen sıkıntılar ve cefalar karşısında vurdumduymazdır. Hiçbir şekilde pişmanlık belirtisi göstermez. Âşığa cevreder, haksızlık yapar ve hâlden anlamaz.

Biz de Mecnûn olduk saçı Leylâ'ya
Hâlden bilen yok ki derdim söyleyem

(Ruhsatî s. 71/59-3).

Hâlden bilen yok ki derdim söyleyem

(Ruhsatî s. 202/223-3).

Derdimi anlamaz bir cânânım var

(Ruhsatî s. 36/20-3).

Güzelliği şu âleme tanıtma

Ara yerde nâhak yere kan etme

(Ruhsatî s. 170/179-4).

Acı poyraz gibi yanık esip de

Böyle nahak yere bana küsüp de

Rakîbin yanında beni kesip de

Bu kuyu kazmayı kimden öğrendin

(Ruhsatî s. 152/158-3).

1. 1. 8. Huri Melek

Sevgilinin huyu kusursuzdur; kusursuz huyu ve kusursuz güzelliği birleştiğinde bu tasavvur, âşıkların hayalinde melek ve huri teşbihini oluşturmuştur. Melekler, nurdan yaratıldığına inanılan varlıklardır. Kusursuz görünüşleri ve günahsız oluşlarıyla dikkat çekerler, asla kötülük düşünmezler. Görevlerini hakkıyla yaparlar ve kin, nefret ve itaatsizlik gibi duygulardan çok uzaktırlar. Sevgilinin gerek güzelliği, gerekse huyu ve soyunun temizliği asilliği melek teşbihinde etkili olmuştur.

Huriler, cennet kızlarıdır ve müminlere cennette hizmet edeceklerdir. Çok latiflerdir ve güzellikleri bütün cihanı tutacak kadar akıl alıcıdır. Hizmette kusur etmemeleri, kusursuz yaratılmaları ve güzelliklerinin en üst şekilde tasavvur edilmesi sevgilinin huriye benzetilmesinin sebebidir.

Hûri melek bildim sunâm zâtını

(Seyranî s. 84/54-2).

1. 1. 9. Kibirli, Kendini Beğenmiş

Sevgili, dünyanın merkezindedir. O güzeller başıdır ve bütün dünya âdeta onun güzelliğine hayrandır. Sevgili güzelliğinin ve albenisinin farkındadır. Yaşının verdiği küçüklük ve şımarıklık bu farkındalıkla birleşince, güzelliği kadar büyük bir gurur ve kibir hâsıl olur. Bu durum mâşığı canından bezdirir. Sevgili âşığa dudak büker, onu küçümser ve gözlerini süzerek ona yukarıdan bakar. Bu bakış gururlu olan tavus kuşuyla, yahut şahinin

süzülmesi göz önünde bulundurularak ifade edilmiştir. Âşığı kendine münasip görmeyen sevgilinin dünyalar güzeli olması, gururunu ve kibrini haklı çıkarır

Dedim hele kibirlenme boşuna
Dedi yeni girdim on dört yaşına
(Ruhsatî s. 101/96-8).

“Kerven”de bulunur edâlı kızlar
Arkan sıra dudak büzegegen olur.
(Ruhsatî s. 207/230-2).

Şâhin gibi yükseklerden uçup da
Kâkülleri mâh yüzüne saçıp da
Bana nispet ak göğsünü açıp da
Düğmeler çözmede merâmın nedir
(Ruhsatî s. 196/216-2).

Senin gibi mahbup var mı dünyâda
Ne edâlanıp ne kurulursun
(Ruhsatî s. 162/172-3).

Niçin bana güzelliğın öğersin
Senin gibi âfet-i devrân bulunmaz
(Dadaloğlu s. 399/158-1).

Güzelim diye yüksekten
Uçup bana kurulmasın
(Ruhsatî s. 146/152-1).

Yâd oldukça güzel sözü
Kuruldukça kurulasın
(Ruhsatî s. 145/150-3).

Münâsip görmedi kendine beni
Rûz u şeb düşürdü derdine beni
(Ruhsatî s. 141/145-2).

1. 1. 10. Küser

Nazlı olan sevgili çok çabuk darılır ve küser. İbrişimden daha nazik olan sevgiliyi kırmak an meselesidir. Kırılmak ve küsmek için âdeta bahane arayan sevgilinin bu tavrına âşık bir türlü anlam veremez. Görünen bir sebep olmaksızın küsen sevgiliye âşık, zaman zaman sebep sorar ve darılmaması gerektiğini tembih etse de kusurunun ne olduğunu

bilemediği için bu küskünlüğü gideremez. Âşığa göre bu küşüşün sebebi, sevgilinin kendisinden bıkmasıdır. Bu da büyük bir haksızlık olarak ifade edilir.

Aman küsme gözlerini severim
Yüzümden bezmede merâmın nedir
(Ruhsatî s. 196/216-3).

Sevdiğim karşımda küsmüş oturur
(Ruhsatî s. 168/177-3).

Yanağın ballı kaymak
Küsme gel telli gelin
(Ruhsatî s. 153/160-2).

Sana sözüm vardır bak
Darılma allı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-1).

Ne dedim neme küstün
Mevlâ'dan bulasıca
Gel beri barışalım
Viranda kalasıca
(Ruhsatî s. 21/1-1).

Dostum nerde deyi sorup sormaşan
Muhabbeti ara yerden kaldırdı
(Dadaloğlu s. 392/153-2).

Darılmıştır bana ol nevcivânım
Barışmak mı yeğdir barışmamak mı
(Seyranî s. 64/34-3).

Gözleri mestânım Tanrı selâmın
Keser gider misin kıyamete dek
(Seyranî s. 78/47-2).

Acı poyraz gibi yanık esip de
Böyle nahak yere bana küsüp de
Rakîbin yanında beni kesip de
Bu kuyu kazmayı kimden öğrendin
(Ruhsatî s. 152/158-3).

1. 1. 11. Kuyu Kazar

Sevgili, bazen âşığın arkasından konuşur. Konuştuğu kişiler ise âşığın can düşmanı olan rakiplerdir.

Rakîbin yanında beni kesip de
Bu kuyu kazmayı kimden öğrendin

(Ruhsatî s. 152/158-3).

1. 1. 12. Nazlı, Nazik, Edalı, Cilveli, İşveli

“Kendini beğendirmek amacıyla yapılan davranış, cilve; isteksiz gibi görünerek yalvartmak amacıyla yapılan davranış; şımarıklık. Türk halk edebiyatı ürünlerinde çok sık geçen bir terimdir. Sevgilinin özellikleri sayılırken en çok nazdan söz edilir.” (Albayrak 2010: 427).

“Âşık edebiyatında sevgiliden söz ederken sık sık kullanılan cilve, daha çok sevgilinin âşığa karşı olan nazını ifade eder.” (Artun: 2011: 84).

Sevgili naziktir, nazlıdır ve cilvesini tatbik eder. Çekinmeden de bunun huyu olduğunu ifade eder. Nazlı yârin cilvesini herkes çekemez; ancak ona müştak olan ve onsuz hayatın tadının olmadığını bilen âşıklar bu nazı çekecektir.

İbrişimden nâzik sandığım güzel

(Seyranî s. 125/90-3).

Dedim bu cilve ne dedi huyumdur

(Ruhsatî s. 101/96-3).

Başıma belâdır sendeki edâ

(Ruhsatî s. 161/171-4).

Senin nâzını getiren

Senin hizmetin yetiren

Senin hükmünle oturan

Ruhsat şekvâyı neylesin

(Ruhsatî s. 164/174-5).

Nezâket cilveli tûtî dillidir

Altına gümüşe çözen olur

(Ruhsatî s. 207/230-6).

“Kerven”de bulunur edâlı kızlar

Arkan sıra dudak büzen olur.

(Ruhsatî s. 207/230-2).

Gelmezlenür hoşnazlanur
(Seyranî s. 150/113-2).

Adam vaz mı geçer nazlı yârinden
Yanar ateşine ölene kadar
(Dadaloğlu s. 243/98-1).

Nedir bu edâlar ömrümün varı
(Seyranî s. 64/34-2).

Nazlı nazlı konuşurken yârinen
(Dadaloğlu s. 135/44-1).

Yataydım nazlı yârin dizine
(Dadaloğlu s. 294/117-3).

O da sevdiğine nazınan gelir
(Dadaloğlu s. 287/113. 1-5).

Gayet güzel olsa yiğidin yâri
Eridir ha nazlı dilber eridir
(Dadaloğlu s. 281/110-1).

Çürütür ha nazlı dilber çürütür
(Dadaloğlu s. 281/110-3).

Geri dur ha nazlı dilber geri dur
(Dadaloğlu s. 281/110-2).

Beri dur ha nazlı dilber beri dur
(Dadaloğlu s. 281/110-4).

Eğil de bir al yanaktan öpeyim
Kurudur ha nazlı dilber kurudur
(Dadaloğlu s. 281/110-1).

Dostun bahçesine yâd el girmesin
(Dadaloğlu s. 281/110-1).

Özge yârin nice çekem nazını
(Dadaloğlu s. 273/105-5).

Nazlı yâri alıp geldim
(Dadaloğlu s. 226/88-1).

Eşe Fatma'm döner oynar nazınan
(Dadaloğlu s. 205/81-7).

Eğler koç yiğidi cilve nazınan
(Dadaloğlu s. 204/81-5).

Gene selam geldi nazlı yârimden
(Dadaloğlu s. 189/71-4).

Kim ağlatmış benim nazlı yârimi
(Dadaloğlu s. 188/70-4).

Yaktın beni eda ile nazınan
(Dadaloğlu s. 163/57. 2).

Nazlı yârim of çekiyor zarından
(Dadaloğlu s. 189/71-2).

Sevip sevip nazlı yârden geçilmez
(Dadaloğlu s. 126/39-1).

Nazlı nazlı salınır mı
(Dadaloğlu s. 149/49-2).

İnce belli nazlı yârin elinden
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Doyulmuyor cilvesine nazına
(Dadaloğlu s. 105/28-3).

Malım mülküm nazlı yârim kalınca
(Dadaloğlu s. 101/24-3).

Vardı m'ola nazlı yârin yurduna
(Dadaloğlu s. 86/15-2).

Sümbülleri nazlı Anşa'm
Zülüfüne taktı m'ola
(Dadaloğlu s. 66/3. 2-6).

Yavrum nâz götürmez nâzım üstüne
(Ruhsatı s. 201/222-2).

Nâz götürmez kara bağrım üzgündür
(Ruhsatı s. 207/229-1).

Nazlı yârim çıktı gitti yaylaya
(Ruhsatı s. 201/2211-).

Benim sözüm bil en'amdır
(Ruhsatı s. 192/210-6).

Nâza çekilme zavallı
Uyanıp cilveye başlamalıdır
(Ruhsatı s. 191/208-1).

Yâri güzelin uyku girmez gözüne

Nedir bu sizdeki edâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-1).

Şirindir çekilmez edâsı nazı
(Ruhsatî s. 180/193-3).

Ne edâlanıp ne kurulursun
(Ruhsatî s. 162/172-3).

Bu şirin dilleri böyle nazları
Böyle dertli dertli güzel sözleri
Bülbül gibi dili kime düzüyon
(Ruhsatî s. 161/170-3).

Kimlerden öğrenmiş cilveyi nazı
Yakdın ateşinle kül ettin bizi
(Ruhsatî s. 157/165-2).

Böyle etvar ile böyle naz ile
Uyan nazlı hanım uyan
(Ruhsatî s. 139/144-1).

Gerekmez cilvesi nâzik elleri
(Ruhsatî s. 127/129-3).

Nazlı yârin kâkülünü yel almış
(Ruhsatî s. 116/113-2).

Cim ile cilvesi huyu güzelim
(Ruhsatî s. 123/122-1).

Birisi ah eder artar firkatı
Vardım nazlı yârin ziyaretine
(Ruhsatî s. 112/107-1).

Selâm verdi bin nâz ile
Geldi dudu dillim geldi
(Ruhsatî s. 79/68-1).

Beni ayırdılar nazlı yârimden
(Ruhsatî s. 36/19-4).

Nâz ile salınır güzeller başı
(Ruhsatî s. 36/19-2).

Dayanılmaz sohbetine nazına
(Ruhsatî s. 34/16-3).

Bilmezlenür hoşnazlanur

(Seyranî s. 150/113-4).

Almazlanur hoşnazlanur

(Seyranî s. 150/113-1).

Gülmezlenür hoşnazlanur

(Seyranî s. 150/113-1).

Canım gül rûyına verdim

(Seyranî s. 150/113-1).

Naz ederek karşımızda

Nazlı dilber bize selam göndermiş

(Seyranî s. 84/54-1).

Bir daha görüşeydim nazlı dost ile

(Seyranî s. 84/54-5).

O nazlının misk ü anber hâkine

(Seyranî s. 69/38-2).

İsterse naz etsin bin edâ ile

(Seyranî s. 64/34-4).

Nâzu istignâlı ol şîve-kârım

(Seyranî s. 65/35-3).

1. 1. 13. Pak (Temiz)

Sevgilinin huyunun temizliği melek ve huri sıfatıyla da ifade edilen bir haslettir. Sevgili her yönüyle temiz ve iyi huyludur. Bu husus Seyranî'yi âşık eden en önemli vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır

Gâyet müştak oldum zat-ı pâkine

(Seyranî s. 69/38-2).

1. 1. 14. Sadık, Özü Sözü Bir, Mert

Sevgililer vefasızlığın ve yalancılığın aksine bazen sadıktır. Bu sadakat gerek sözüne gerekse de fiillerine yansır. Ruhsatî'ye göre özü de sözleri gibidir, samimi ve dürüst olan bu sevgilinin sözüne güvenmek icap eder. Gizlisi saklısı yoktur, ne konuşacaksa ne yapacaksa herkesin içinde yapar. Kimsenin arkasından iş çevirmez ve kimsenin arkasından konuşmaz. İkrar vermişse bu ikrarının peşinde olacak ve verdiği sözü tutacaktır.

Sen bana sâdıksın hey emmim kızı

(Dadaloğlu s. 215/83-4).

Sâdık gerek dost huyuna suyuna

(Dadaloğlu s. 202/79-4).

Şirindir çekilmez edâsı nazı

Sadâkatlı işi ile berâber

(Ruhsatî s. 180/193-3).

Hemen özü gibi bilsin sözümü

Ruhsatî'yi sınar deyü korkmasın

(Ruhsatî s. 148/155-5).

Sözünden özün tanırdım

Fehmederdım dostum seni

(Seyranî s. 140/103-1).

Dedim muhabbetten kuralım pazar

Dedi ben tenhâda güreşi bilmem

(Ruhsatî s. 114/110-1).

Dedi düşmanım çok şer işi bilmem

(Ruhsatî s. 114/110-2).

Sevmedim böyle merdâne

Eşi gelmemiş bir dâne

(Ruhsatî s. 35/18-2).

Şâh Suna'mın verilmiş bir sözü var

Olur mu hiç ikrarını gütmesin

(Dadaloğlu s. 226/88-3).

1. 1. 15. Sır Saklayan

Sevgilinin sır tutması üstün bir özelliktir. Sırrını ve gamını saklar, içine atar. Dışardan görenlerin güzüne güler; ama aslında gamlıdır.

Kimseye demez sırrın

(Ruhsatî s. 190/207-5).

Sırrına sır yetmez çok dolaşıksın

Karanlık gecede sen bir ışıksın

(Ruhsatî s. 161/170-2).

Özü gamlı yüze güler sevdiğim

(Ruhsatî s. 196/216-1).

Dedim düşüreyim ismini dile

Dedi gel fâş etme sırrımı il'e

Dedim benden gayrı sever mi bile

Dedi ben tanırım yârımı yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-7).

1. 1. 16. Söz Verip Sözünde Durmaz

Sevgili söz verir; fakat bu sözünde durmaz. Âşığı sık sık kandırır ve yeminini bozar.

Bir güzel beni dilinen kandırdı
Söz verdi de geri döndü sözünden
(Dadaloğlu s. 392/153-1).

Kerem et sevdiğim bozma peymânı
(Ruhsatî s. 55/44-1).

Yok iken sevdiğim bu işte suçun
Eski ifâdenden döndün sen niçün
(Ruhsatî s. 33/15-5).

Eski ifâdenle güvendir beni
Beni ısrarımdan döner sanma ha
(Ruhsatî s. 33/15-2).

İnanmam güzelin tatlı diline
Çokça beni serserîye yeldirdi
(Dadaloğlu s. 392/153-4).

Zemâne hubları ahdine durmaz
(Ruhsatî s. 128/130-4).

Ahtı bütün ikrârında berkarâr
Söz verip durmayan yâri neyleyim
(Ruhsatî s. 126/127-1).

İkrârında duramadın neyleyim
(Ruhsatî s. 125/126-2).

İnsâf et sevdiğim azma gel yola
Bozarsan ahtını düşersin dile
(Ruhsatî s. 155/162-3).

1. 1. 17. Utangaç

Sevgili utangaç ve mahçuptur. Mahcubiyeti gerek yaşının küçüklüğünden gerekse içindeki ar duygusundandır. Yüzüne bakıldığında bile bu mahcup hâli belli olur.

Yüzüne bakanlar der mahçup hallı
(Ruhsatî s. 152/159-2).

Bûs ettiğime âr etme

Korkma sunam alışırsın

(Seyranî s. 145/108-3).

1. 1. 18. Vefasız

“Sevgili vefasızdır. Bunun karînesi, vefasızlığın sevgili tarafından bir adet, bir kanun hükmünde olmasıdır.” (Tarlan 1998: 75).

Sevgilinin vefasız olması, en büyük vasıflarındandır. Âşıklar, bu durumu bildikleri hâlde sevgilerinden vazgeçmezler. Huylarını bırakmalarını dileseler de bu temennileri çoğu zaman karşılık bulmayacaktır. Vefasız sevgili, âşık için dayanılması zor bir durumdur.

Gelse o hûblardan vefâ

Çekerim cevriyle cefâ

(Seyranî s. 133/96-2).

Her yüze gülücü bîvefâ ile

Konuşmak mı yeğdir konuşmamak mı

(Seyranî s. 64/34-4).

Nice bir çekeyim cevr ile cefâ

Uydu rakiplere oldu bîvefâ

(Ruhsatî s. 89/83-3).

Vefasız dilbere müptelâ olman

(Ruhsatî s. 128/129-4).

Vefâsızlık etme bırak bu huyu

Ellerin sözüne sakın kanma ha

(Ruhsatî s. 33/15-4).

1. 1. 19. Kandıran, Kalpazan

Sevgili âşığa cevrederken çok usta bir sanatkâr edasıyla olduğundan farklı görünür. Âşık, sevgilinin hâl ve hareketlerinden sevgisinin daim olup olduğunu bir türlü kestiremez. Bu durum âşığı oldukça zorda bırakır. Seyranî, bu hususu ifade etmek için kalpazan tasavvurunu kullanmayı uygun görmüştür. Diğer manada sevgili de âşığını mihenklere çaldırır.

“Mihenk, birinin değerini ahlâkını anlamaya yarayan ölçüt” (Türkçe Sözlük 1998: 1024) demektir. Sevgili de âşığın gerçek yüzünü görmek için onu denemek ister ve türlü türlü isteklerle onu oyalar.

Ruhsatî ve Dadaloğlu sevgilinin kendilerini kandırmalarını şöyle dile getirmişlerdir:

Değil midir senin kalpazanlığın
Böyle mihenklere çaldıran beni
(Seyranî s. 72/41-3).

Bir güzel beni dilinen kandırdı
(Dadaloğlu s. 392/153-1).

Ruhsatî'yi kandırıp da
Gelmez yola gönderip de
Ciğerini yandırıp da
Aşk od'una bağlamasın
(Ruhsatî s. 147/154-5).

1. 1. 20. Zalim, Cevreden

“Sevgili cefa ederse âşık ah etmez, çünkü güzelliğine eksiksiz olması için lazım gelen şeylerde biri de güzelin âşığa cevretmedir.” (Tarlan: 1998: 300).

“Sevgilinin kıyıcı, zulmedici vasfı âşıkların can u gönülden razı olduğu bir şeydir.” (Türkdoğan 2011: 113).

Sevgilinin en klasik vafından biri olan cevretmesi ve zalimliği, incelediğimiz şiirlerde sıklıkla geçmektedir. Âşıklar bu durumdan şikâyetçidirler.

Rahmeyleyip didem yaşı silmez mi
(Ruhsatî s. 204/226-4).

Dayanmaz cevrine âşıkın bağı
Yolunuz uğrarsa o yâre doğru
(Ruhsatî 178/191-4).

Âşıklara cevri ü cefâ olunmaz
Tutar beni başı ile berâber
(Ruhsatî s. 180/193-1).

Hep bana kıldığın cevri ile cefâ
(Ruhsatî 178/191-1).

Siyâh benler katar katar
Bana cevreyleme yeter
(Ruhsatî s. 138/143-3).

Gitti zâlim yetemedim göçüne
(Ruhsatî s. 125/126-4).

Mevlâ'nı seversen incitme tenim
(Ruhsatî s. 115/111-4).

Nice bir çekeyim cevri ile cefâ

Uydu rakiplere oldu bîvefâ

(Ruhsatî s. 89/83-3).

Lütfeyle sevdiğim cevri etme bana

(Ruhsatî s. 87/81-1).

Rahmeylemez bende zârı gördükçe

(Ruhsatî s. 74/63-4).

Beni mesteyledi bir cân

Âşıka çevreder her an

(Seyranî s. 145/108-4).

Her güzel olan her bir dilber

Cevri ü cefâ etmemeli

(Seyranî s. 137/100-1).

Her güzelin kahrı çekilmez imiş

(Seyranî s. 125/90-1).

Gelse o hûblardan vefâ

Çekerim cevri ile cefâ

(Seyranî s. 133/96-2).

Hey zulüm-kâr sen bu ednâ kuluna

Küser gider misin kıyamete dek

(Seyranî s. 78/47-3).

Niçün cevri idersin bana kasdile

(Seyranî s. 84/54-5).

Bana rahm eylemez ol gül handânım

(Seyranî s. 64/34-2).

Merhamet eyleyip bir kez bakmadın

Kirpikler süzmede merâmın nedir

(Ruhsatî s. 196/216-4).

Yok mudur bir kuşa çalı kadar dost gayretin

Merhamet kıl sen benim sultânım Allah aşkına

(Seyranî s. 152/115-3).

Mevtimden sakınıp eyle merhamet

İncelip canımı süzme sevdiğim

(Seyranî s. 91/61-1).

Lütfunu olmadı görmek müyesser

(Seyranî s. 52/22-3).

IV. BÖLÜM

SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI

1. GÜLÜŞ

1. 1. Genel Olarak Gülüş

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin gülüşü, çeşitli fiillerle ve tasavvurlarla işlenmiştir. Yabancıların yanında kaşları çatık olan sevgili, âşıkla baş başa kaldığında herkesten esirgediği gülüşünü âşığa lütfeder.

El yanında yıkar gider kaşını
Tehnelerde gülüşünü sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-2).

Nazıyla çoğu zaman âşığını usandıran sevgili, bu nazıyla beraber güler. Bu gülüşü sevgilinin âşığa yaptığı bütün nazları unuttururcasınadır ve âşıktan “bin yaşa” gibi bir teşekkürü hak eder.

Naz ederek karşımızda
Gülen dilber bin yaşasın

(Seyranî s. 143/106-3).

İçten içe dertleri tasaları ve kederi olan sevgili, bu dertlerini kendine saklar. Dertlerini âşığını üzmemek için onunla paylaşmaz ve bütün sıkıntılarına rağmen tebessümünü âşıktan esirgemez.

Özü gamlı yüze güler sevdiğim

(Ruhsatî s. 196/216-1).

Sevgili güldüğünde yanakları çukur çukur olur ve gamzeleri görünür.

Güldükçe yanakları
Oluyor çukur çukur

(Ruhsatî s. 194/213-2).

1. 2. Gülüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. 2. 1. Hoşça Gülüş

Âşığın başına gelebilecek en güzel şeylerden biri sevgilinin gülmesidir. Bu gülüş âşığın hoşuna gider. Hoşa gitmenin diğer anlamı “adamı hoş etmek” manasındadır. Âşık, sevgilinin gülüşünü görünce her iki manada da bu hoşluğu yaşar.

On dördünde gördüm bunu
Gülüşü bir hoşçadır

(Ruhsatî s. 190/207-2).

Karşıma geçüp de dilber
Ne hoş böyle yelişirsin
(Seyranî s. 145/108-1).

Süzülüp hizmetime
Yelişi bir hoşçadır
(Ruhsatî s. 190/207-4).

1. 2. 2. Fıkır Fıkır

Sevgili, genellikle uzaktan uzağa ve sessiz bir gülüşü tercih etse de Ruhsatî'nin şiirinde sesli olarak fıkır fıkır gülmektedir. Bu husus, sevgilinin kanının kaynaması ve içinde bulunduğu durumdan oldukça hoşnut olması manasına gelir. Bu karşılıklı gülüşme, âşık için de oldukça keyiflidir.

Ruhsatî'yi al koynuna
Gülüşelim fıkır fıkır
(Ruhsatî s. 194/213-4).

1. 2. 3. İnci, Mercan, Gül Döker

Sevgili güldüğünde goncaya benzeyen dudakları açılır. Artık gonca değil, açılmış bir güldür. Bu açılan gülden inci gibi parlak dişleri, mercan gibi kırmızı dili görünür. Bu hususu Dadaloğlu şöyle dile getirmiştir.

Gülüşünden inci mercan gül döker
(Dadaloğlu s. 224/87-4).

1. 2. 4. Sine Yakan, İncelten, Üzen, Kalbe Değen

Sevgili güldüğünde bu dünyalar güzeli gülüş karşısında âşık divane olur. Pervanelerin mum etrafında dönüp yanmaları gibi bu inci saçan gülüş karşısında gönlü dayanmaz. Sevgilinin gülüşünden yalnız gözler değil kalpler de nasibini alır; çünkü sevgilinin gülüşü kalbin derinliklerine kadar işler. Bu durum âşığı inceltir ve üzer. Âdeta sevgilinin gülüşü karşısında erir.

Her zaman karşımda çıkıp gülünce
Sînemi odlara yakıp gülünce
Tâ kalbime doğru bakıp gülünce
Dudakları dişi ile berâber
(Ruhsatî s. 180/193-2).

Gülünce kıl gibi cânımda incelmek var üzölmek var
(Seyranî s. 170/133-2).

2. SÖZ, KONUŞMA

2. 1. Genel Olarak Söz, Konuşma

Zaman zaman zeban olarak da geçen sevgilinin konuşması öleni yahut bayılanı ayıltacak derecede güzel ve kudretlidir. Bülbülün içli ve yanık nağmesi, sevgilinin sesinde de vardır. Zaman zaman dertli, acı ve sitem dolu bir ses olduğu da görülür. Tûti gibi tatlı dillidir, dudaklarında şeker ezer. Başlı başına şeker ve baldır. Sevgili konuştuğu inci mercanlar dökülür. Dudaklarına âdeta şeker, bal ve kaymak karışmıştır.

2. 2. Söz, Konuşma ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

2. 2. 1 Ayıltan

“İsâ, ölülere nefesiyle diriltir.” (Onay: 2009: 250). Düşenin ses duyunca ayılması Hz. İsa'nın ölülere dirilmesine telmihtir. Sevgili, o ahenkli ve esrarengiz nefesiyle âşığı öldürebildiği gibi diriltebilir de. Bu tasavvur Dadaloğlu'nun tek mısrasında geçmiştir.

Sesini duyanlar kalkar ayılır

(Dadaloğlu s. 235/92-2).

2. 2. 2. Bülbül

“Bülbül acı çeken vuslat için ağlayıp inleyen sadık ve vefalı âşığı sembolize eder.” (Erşahin 2011: 78).

Haddizatında Türk edebiyatında bülbül, âşık için teşbih olunan bir kuştur. Güle âşık olan bu kuş, hasretin ve kavuşamamanın verdiği ıstırapla garip garip öter. Uzaktan uzağa iç geçirerek dertli nağmeleriyle sevgilinin, yahut bağının bahçesinin etrafında dolaşır durur. İncelediğimiz üç şairin şiirinde de sevgilinin sesinin bülbüle teşbih edildiği görülmüştür. Bu tasavvurun oluşmasında, sevgilinin âşıkla karşılıklı muhabbeti ön plana çıkmaktadır. Bülbül varsa onun muhatabı vardır ve bu muhatap âşık olarak görülmektedir. Ruhsatî'de bülbülün dertli ve güzel ötüşü, Dadaloğlu'nda kavuşamama ve özlemin neticesinde “yârim” denilerek sevgiliye yapılan hitap ve nihayet Seyranî'de ise sevgilinin sesindeki ahenk ve güzellik bu teşbihin yapılmasında etkili olmuştur.

Böyle dertli dertli güzel sözleri

Bülbül gibi dili kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-3).

Ne hoşça bülbüldür dili

Dili bülbül sesi güzel

Ayağında mesî güzel

(Seyranî s. 133/96-3).

Yârim diyen bülbül diller iniler

(Dadaloğlu s. 273/105-1).

2. 2. 3. Dayanılmaz, Dert Veren, Öldüren

Sevgilinin sözleri kimi zaman site mlidir, bu âşığa dert verir. Sözleri âşığı mest ederek yahut kahrederek öldürür. Dayanılmaz işvesi ve edası sözleriyle birleştiğinde âşık dayanılmaz bir durum içine girer.

Zeban kelimından oldum dertnâk

(Seyranî s. 52/22-4).

Senin bu leblerin senin bu sözün

Senin bu dillerin öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-1).

Dayanılmaz sohbetine nazına

(Ruhsatî s. 34/16-3).

2. 2. 4. Duru

Sevgilinin sesi de huyu ve cismi gibi duru, katıksız ve tertemizdir. Dilin duru olması yalansızlığıdır. Ruhsatî bu duru dilden ikrar istemektedir. Böylesine duru bir dilden de yalan çıkmayacağına ve sevgilinin ikrarında duracağına emindir.

Dedim bir ikrarlık duru dilinden

Dedi alıkalma yolundan

Dedim mecnûn oldum senin elinden

Dedi tesellî ver sen ban vah vah

(Ruhsatî s. 67/56-3).

2. 2. 5. Dür (İnci)

Sevgili konuştuğça ağızından dürler, inciler saçılır. Bu tasavvurda sevgilinin dışının inciye benzemesinin etkisi muhakkaktır. Bununla beraber sözlerinin birer inci kıymetinde olması da teşbihin bir diğer sebebidir. Bu sözleri mücevher sayan Seyranî, sevgilinin sözlerinin kıymetini bilmiş ve bu sözleri tutmuştur.

Lisânından dürler çıkınca dutdum

(Seyranî s. 84/54-3).

2. 2. 6. Kumru

“Pervâne misali sevgili etrafında dönen güvercin, kumru cinsi “tutkun kuşlar” da yer almaktadır.” (Zariç 2011: 102).

Sevgilinin âşığı meylettiği zaman konuşmayan dilleri, dudu dile dönüşür ve sesi de kumruyu andırır. Kumrular eşlerine olan düşkünlükleriyle meşhurlardır. Eşine zarar gelmesini engellemek için etrafında dönen ve pervane olan bu kuşun ağzından da âşığı üzecek bir kelime çıkmayacaktır.

Dudu dilli kumru sesli

(Dadaloğlu s. 315/130-3).

2. 2. 7. Nazlı

Naz etmek, sevgilinin en karakteristik huyudur. Bu nazı gerek fiillerine gerekse sözlerine yansır. Dadaloğlu, sevgilinin sözlerinden hareketle nazlı nazlı konuştuğunu dile getirmiştir.

Nazlı nazlı konuşurken yârinen

(Dadaloğlu s. 135/44-1).

2. 2. 8. Sitemli, Acı Poyraz, Kahırlı, Dertli

Sevgili sitemli ve kahırlı sözler söyler. Âşık, bu sözlere anlam vermekte zorlanır; çünkü bilinen hiçbir sebebi yoktur. Acı olan bu sözler “acı poyraz” olarak nitelenmiştir. Böyle nitelenmesinin sebebi sevgili geldiğinde gülüşüyle ve güzel sözleriyle, âşık için başlayan bahar ve yaz aylarının sevgilinin söylediği sitemli sözlerle bitmesidir. Artık sevgili sitem etmektedir ve âdeta kış mevsimi gibi âşığın iliğini bile üşütecek kadar şiddetli ve sert bir rüzgâr başlamıştır. Sitemli ve acı sözler söylendiğinde âşığın hayata tutunması zor olacaktır.

Acı poyraz gibi yanık esip de

Böyle nâhak yere bana küsüp

Rakîbin yanında beni kesip de

Bu kuyu kazmayı kimden öğrendin

(Ruhsatî s. 152/158-3).

Sitem sözlerini kıldın hedâyâ

(Ruhsatî s. 60/47-3).

İşleri güçleri hep cümle sitem

Hiçbir hâlden bilir âfet mi kaldı

(Seyranî s. 62/32-2).

Dedim bu nasıl söz dedi kahırlı

Dedim bu fermân ne dedi mühürlü

(Ruhsatî s. 101/96-2).

Seyranî'ye yazık değil mi dostum

Ettiğin sitemler gelmez beyâna

Alsam lisana

(Seyranî s. 52/22-5).

Artırmışım feryâdımı sitemkâra varalı

(Seyranî s. 154/117-2).

Böyle dertli dertli güzel sözleri

Bülbül gibi dili kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-3).

2. 2. 9. Şirin, Bal, Güzel

Sevgilinin sözleri baldır, şekerdir, şirindir. Sevgili konuştuğu âdeta kelimeler dudaklarından bal damlar ve bu sözler âşığın kalbine işler. Bu husus, Mevlâ'nın bir hikmeti olarak görülmüş ve tatlı dilin sevgilide bulunması gereken en önemli özelliklerden biri olduğu vurgulanmıştır. Bu güzel sözleri duyan âşık, evinin yolunu bulmakta zorlanır. Bazen de tatlı diline rağmen artık âşığın sevgiliye kanmayacağı söylenmiş ve sitem edilmiştir.

Dadaloğlu der de hûb tatlı dilli

(Dadaloğlu s. 150/50-5).

Güzele tatlı dil de ata baş gerek

(Dadaloğlu s. 176/64-4).

Sayyâdım düştüm izine

Mâilim şirin sözüne

(Ruhsatî s. 91/86-3).

Ne gelirse söyler gonce dehâne

Şirin zebâne

(Seyranî s. 52/22-3).

Diz dize oturup eyledim sohbet

Dehânından döker ballar sabahtan

(Ruhsatî s. 139/143-4).

Böyle dertli dertli güzel sözleri

Bülbül gibi dili kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-3).

Usanılmaz yârin şirin dilinden

(Seyranî s. 78/47-5).

On dördünde yanağından öptürür

Dili şeker dudakları bal gibi

(Ruhsatî s. 75/64-2).

Bir eşref saatte halk etmiş Mevlâ

Şeker katmış dillerine Fatma'nın

(Ruhsatî s. 143/149-1).

Dudağın şeker kaymak

Dillerin ballı gelin

(Ruhsatî s. 153/160-1).

Bu şirin dilleri böyle nazları

Böyle dertli dertli güzel sözleri

Bülbül gibi dili kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-3).

Geldi lebi ballım geldi

(Ruhsatî s. 79/68-2).

Söyledikçe dillerinden bal döker

Sihri füsün dudağına bağlıdır

(Ruhsatî s. 191/209-1).

Şirin dudakların dillerin vardır

(Ruhsatî s. 193/211-1).

Şeker ile bal karışmış dilinde

(Ruhsatî s. 201/221-2).

Gonca dehânında şekerler saçar

O tatlı dillerin hâne yol vermez

(Ruhsatî s. 231/258-2).

Ağzı şeker dili şirin Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

İnanmam güzelin tatlı diline

(Dadaloğlu s. 392/153-4).

2. 2. 10. Taç

Taç kelimesi sözlükte “*Soyluluk, iktidar veya güç sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık*” (Türkçe Sözlük 1988: 139) olarak geçmektedir.

Sevgili, âşığın sultanıdır ve onun sözleri âşık için dünyadaki en aziz kelimedir. Böyle bir sözün dışına çıkmak düşünülemez. Sevgilinin sözleri bir ferman gibidir. İnsanın en kıymetli yeri başıdır ve böyle kıymetli sözler; hiç unutmamak ve sadakat bildirmek adına taç olarak nitelendirilmiştir.

Dostun sözü serime tâc
Düşman sözü tutmamalı

(Seyranî s. 137/100-1).

2. 2. 11. Turna

“Turnanın halk türkülerinde kazandığı anlam göçmen kuş olmasına bağlı olarak haberci anlamıdır. Turna ayrıca kız, güzellik sembolüdür. Doğal varlığı anlamında kullanıldığı zaman da sevgiliyi çağrıştıran sıfatlarla tasvir edilir.” (Köksel 2009: 472).

“Turnalar, sevgide bağlılık, dostlukta sebat ve sadâkat mânasındatârif edebileceğimiz vefanın en güzel örneklerini teşkil ederler.” (Elçin 1997: 63).

“Tekirdağ’daki bir rivayete göre eşi öldürülen turna yere iner, eşinden ayrılmak istemez; onu da zarurî olarak vurmak icap eder (Cemil, Ferhadanlı köyü).” (Elçin 1997: 65).

Türk halk şiirinde sıklıkla geçen turna teşbihi sevgilinin sesi için de kullanılmıştır. Her zaman sevgilisinden bir haber bekleyen âşık için sevgilinin sesini duymak eşsizdir. Sevgili konuştuğunda bütün uğursuzluklar ve kötülükler yok olacaktır. Tek telinde bile uğur olduğu düşünülen bu güzel kuşun ötüşü ve sesi hem uğurlu olan, hem sadakat bildiren sevgilinin sesine teşbih edilmiştir.

Şâh turna ötüşlüm şahin bakışlım

(Dadaloğlu s. 235/92-1).

Hatunları vardı hep turna sesli

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-7).

2. 2. 12. Tûti

“Papağan cinsinden söz söylemeye müsait bir kuştur. Halk arasında papağandan daha maruftur. Kadınlar, yaşına nispetle güzel söyleyen çocuklar için “tûti gibi söylüyor” derler. Anadolu’da Dudu, Duduş adlı kızlar da vardır.” (Onay 2009: 89).

Sevgilinin sesindeki ahenk ve terennüm, sözlerindeki eda, sohbetindeki hoş tavırlar ve düşüncelerini içtenlikle paylaşarak âşığın gönlünü fethetmesi, dudu dilli teşbihin oluşmasında etkili olmuştur.

Dudu gibi açıp dili

Oku fermânın olayım

(Seyranî s. 141/104-2).

Bülbüller âcizdir tutu dilinden

Arzum alamadım gonca gülünden
(Ruhsatî s. 53/38-4).

Selâm verdi bin nâz ile
Geldi dudu dillim geldi
(Ruhsatî s. 79/68-1).

Nezâket cilveli tûtî dillidir
Altına gümüşe çözege olur
(Ruhsatî s. 207/230-6).

2. 2. 13. Uğrun (Gizli) Konuşma

Sevgili, âşıkla gizli konuşmayı tercih eder. Dudaklar bu bağlamda goncadır ve konuştuğunda bu goncalar açılarak güle dönüşür. Âşık kendisiyle gizli konuşan sevgilinin başkalarıyla konuşmadığı fikrindedir. Oysa sevgili âşıktan gizli olarak başkalarıyla da konuşur. Seyranî, bu duruma değinerek kendinden habersiz konuşan sevgiliye sitem etmiştir.

Gül ağzın bülbül den uğrun açması
Diken gibi göze batır mı bilmem
(Seyranî s. 84/55-3).

2. 2. 14. Sevgilinin Metinlerde Geçen Konuşmaları

Âşık bazen gerçek hayatta yaşayan, gezen sevgiliyle karşılaşır ve aralarında bazı konuşmalar geçer. Bu konuşmalarda sevgili meramını bildirir ve âşığın sorularına cevap verir. Metinler içerisinde tespit ettiğimiz konuşmalar şunlardır:

Yayladan gelirken yolun sağında
Hoş geldin misafir in dedi bana
Çıkardı memesin verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana
(Ruhsatî s. 37/21-1).

Gürleyen gök müdür esen yel midir
Arap atı tavlasında bellidir
Deste kâkül al yanakta gamlıdır
İpek kâkül değil tel dedi bana
(Ruhsatî s. 37/21-2).

Bîçâre Ruhsatî hiç haram yemez
Birinin sırrını birine demez
Boynumuza farzdır beş vakit namaz
Ak göğsün üstünde kıl dedi bana.

(Ruhsatî s. 37/21-3).

Bu sînemi karşı verdim cedâya
Sitem sözlerini kıldım hedâya
Başımda gezdirdim güzârı diye
Dedim dilber seni sevmek niyetim

(Ruhsatî s. 67/56-1).

Dedi acırım ben sana vah vah
Dedim neremdedir söyle kusurum
Dedi demedim mi dün sana vah vah
Dedim yanağında bir gül dalı var

Dedi ahmak mısın işte alıvar
Dedim dudağından bir şeftali ver
Dedi kaynamadı kan sana vah vah

(Ruhsatî s. 67/56-2).

Dedim bir ikrarlık duru dilinden
Dedi alıkalma yolundan
Dedim mecnûn oldum senin elinden
Dedi tesellâ ver sen ban vah vah

(Ruhsatî s. 67/56-3).

Dedim mâh yüzünü elbet açarım
Dedi zehir ise ben de içerim
Dedim vallah seni alır kaçarım
Dedi zulüm eder hân bana vah vah

(Ruhsatî s. 68/56-4).

Dedim geçenlerde kaş etmedin mi
Dedi sırlarımı fâş etmedin mi
Dedim Ruhsatî'yem işitmedin mi
Dedi kurban olsun cân sana vah vah

(Ruhsatî s. 68/56-5).

Rast geldim bir kaşları kemâna
Dedim kaçalım mı dedi ki yok yok
Dedim muhabbetim dedi karışık
Dedim seçelim mi dedi ki yok yok

(Ruhsatî s. 101/96-1).

Dedim bu nasıl söz dedi kahırlı
Dedim bu ferman ne dedi mühürlü
Dedim bu bâde ne dedi zehirli
Dedim içelim mi dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-2).

Dedim bu cilve ne dedi huyumdur
Dedim bu güzellik dedi soyumdur
Dedim Ağcamescit dedi köyümdür
Dedim göçelim mi dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-3).

Dedim ismin ne dedi Dudu
Dedim kardaşın kaç dedi yedi
Dedim dâvacın kim dedi ki kadı
Dedim uçalım mı dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-4).

Dedim bu daire dedi vatanım
Dedim şu ak ben ne dedi ki benim
Dedim bu tülbent ne dedi kefenim
Dedim biçelim mi dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-5).

Dedim elli beş ne dedi sinindir
Dedim Ruhsat kimin dedi benimdir
Dedim ak memeler dedi senindir
Dedim açalım mı dedi yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-6).

Dedim düşüreyim ismini dile
Dedi gel fâş etme sırrımı il'e
Dedim benden gayrı sever mi bile
Dedi ben tanırım yârımı yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-7).

Dedim hele kibirlenme boşuna
Dedi yeni girdim on dört yaşına
Dedim gel çikalım dağlar başına
Dedi ben bilmem mi yerimi yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-8).

Dedim ne belâlı bu senin başın
Dedi bu belâlar senin ataşın
Dedim ki diyorlar on altı yaşın
Dedi bitirmedim on dördü yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-9).

Dedim bu sevdâya olmaz nihâyet
Dedi şimdi başımdadır kıyâmet
Dedim şu Ruhsat'tan alsan inâbet
Dedi ben bilirim pîrimi yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-10).

Vardım nazlı yârin ziyaretine
Dedim gel gidelim dedi varamam
Dedim bu kadar mı vazgeldin benden
Dedi vazgelmedim amma varamam
(Ruhsatî s. 112/107-1).

Dedim kuzulara nasıl dayandın
Dedi evvel Allah sana güvendim
Dedim aşkın ile od'lara yandım
Dedi yanıyorsun amma varamam
(Ruhsatî s. 112/107-2).

Dedim ki benimle ahtın var idi
Dedi ki dünyâda bahtım yâr idi
Dedim benden gönlün ne tez farıdı
Dedi farımadı amma varamam
(Ruhsatî s. 112/107-3).

Dedim Ruhsat mıdır elde iradın
Dedi ki mahşere kaldı murâdın
Dedim kabirde mi beni aradın
Dedi arıyorum amma varamam
(Ruhsatî s. 112/107-4).

Dedim dilber gel bir pazar edelim
Dedi ben alışı verişi bilmem
Dedim muhabbetten kuralım pazar
Dedi ben tenhâda güreşi bilmem
(Ruhsatî s. 114/110-1).

Dedim işittin mi Ferhat Şirin'i
Dedi aşk yoluna vermiş varını
Dedim Leylâ vermedi mi Mecnûn'u
Dedi düşmanım çok şer işi bilmem
(Ruhsatî s. 114/110-2).

Dedim Kerem yanmış Aslı yoluna
Dedi Aslı düşmüş elin diline
Dedim Kamber ölmüş Arzû yoluna
Dedi ben inkisâra karşı bilmem
(Ruhsatî s. 114/110-3).

Dedim Ruhsat olmuş sana mülâzim
Dedi bir Ruhsat da olsun ne lâzım
Dedim kabul olunur mu niyâzım
Dedi ben öylesi karışı bilmem
(Ruhsatî s. 114/110-4).

Dedim dilber ne güzelsin
Dedi Hudâ'dan ihsândır
Dedim ihsana ihsân et
Dedi dileğin nerdendir
(Ruhsatî s. 192/210-1).

Dedim murâdım yüzünden
Bir kaşından bir gözünden
Dedi güzel buyurdun sen
Etrafımız hep düşmandır
(Ruhsatî s. 192/210-2).

Dedim düşmana düşmanım
Yoluna koymuşum cânım
Dedi helâl olsun kanım
Yoluna kurbândır cânım
(Ruhsatî s. 192/210-3).

Dedim gel bir sefâ sürek
Rakîpler öldüğün görek
Dedi sabr-zindânına girek
Yüce dağlar hep dumandır
(Ruhsatî s. 192/210-4).

Dedim sabra kararım yok
Ara yerde rakîpler çok
Dedi saat birde gel çık
Güneş gurûbu akşamdır
(Ruhsatî s. 192/210-5).

Dedim Ruhsat yok besbelli
Verelim kalbe teselli
Nâza çekilme zavallı
Benim sözüm bil en'amdır
(Ruhsatî s. 192/210-6).

Al şalvarım çul edeyim
Kol halkamı nal edeyim
İncilerim yem edeyim
Kalk gidelim emmim oğlu
(Dadaloğlu s. 123/ 37-2).

Emmi oğlu etme inat
Dağın yamaçları kanat
Hızır bulur bize kırat
Kalk gidelim emmim oğlu
(Dadaloğlu s. 123/ 37-4).

3. YÜRÜYÜŞ

3. 1 Genel Olarak Yürüyüş

Sevgilinin yürüyüşü güzeldir ve sevgili yalnızca yürüyüşüyle bile tanınabilir. Her yerde seçkin vasıflarıyla öne çıkan bu dünyalar güzeli kız bazen su yolunda, bazen göçe giderken bazense âşığın semtinde gezer. Yürüyüşüyle de âşıkları etkiler. Cazibesini muhafaza eder.

Sendi geçti hiç sormadı hâlimi
Âlâ güzel amma pek elvanlıdır
(Dadaloğlu s. 279/109-7).

Benim yârim gelişinden bellidir
(Dadaloğlu s. 72/8-3).

Bölük bölük olmuş gelir güzeller
(Ruhsatî s. 114/111-1).

3. 2. Yürüyüş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

3. 2. 1. Düz, Doğru

Sevgilinin akılları baştan alan fettan ve nazlı yürüyüşü karşısında âşıklar sık sık düzgün yürümesini, kimsenin aklını baştan almamasını, cana kastetmemesini ve erkânla yürümesini öğütlerler.

Daha küçüktür bilmez amanı

Var arada adû engel düz yürü

(Ruhsatî s. 228/255-3).

Doğru yürü îmânını bulasın

Mahşer günü şâd ola da gülesin

Nice böyle inkisârım alasın

Ruhsatî'ye doldur bâde süz yürü

(Ruhsatî s. 228/255-4).

3. 2. 2. Kan Dökücü, Öldürücü

Sevgilinin can alan unsurları bir araya geldiğinde ve sevgili, topuklarını vurarak yürümeye başladığında, muzaffer bir Türk komutanı edasına bürünür. Bu durum Ruhsatî tarafından “şah-ı serdar” olarak tasavvur edilmiştir. Her savaştan mutlak bir zaferle çıkan bu eşsiz savaşçı ve kan döken en büyük komutan karşısında, âşık, hiç şansının olmadığını bilmektedir. Ruhsatî'nin şiirlerinde karşımıza çıkan bir diğer teşbihte ise sevgilinin Hazreti Yusuf gibi büyümlü güzelliğiyle görünerek kan dökmesi söz konusudur. Kıssaya göre Yusuf'un dillere destan güzelliğini bilmeyenler ve Züleyha'yı bir köleye âşık olduğu için kınayanlar, Yusuf'u gördüklerinde kendilerinden geçmişler ve bu büyümlü güzellik karşısında ellerindeki bıçaklarla farkında olmadan parmaklarını kesmişlerdir.

Kaşları Zülfikâr, gözleri cellât

Kan dökücü şâh-ı serdâr gelişi

(Ruhsatî s. 92/87-2).

Senin sallanışın senin gezişin

Senin kirpiklerin senin süzüşün

Senin bu esrârın senin sezişin

Senin bu yolların öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-3).

Amanın Yûsuf Ken'an kesilmiş

Câna kıyar peri peyker gelişi

(Ruhsatî s. 91/87-1).

3. 2. 3. Kaz, Keklik, Şahin, Suna, Turna

“Turna, haber taşıyan bir kuş, telli turna. Göçmen kuşlardandır. Bu özelliğinden dolayı âşık sevgilisine haber yollayacağı veya haber alacağı zaman turnadan medet umar. Haberci yönüyle seher yeli ile benzerlik gösterir. Edebiyatta uğur sadakat, vefa örneği. Gelin kızların başına takılır. Sevgiliye turna ile selam gönderilir. Âşık edebiyatında turnanın konumunu belirleyen öğelerin başında haberci oluşu yer almaktadır. Herhangi bir sebeple sevgili insanlardan memleketinden ayrı kalan insan mutlaka haberleşme ihtiyacı duyar. Türk halk edebiyatı ürünlerinde, özellikle halk şiirinde hayal de olsa Türk insanının faydalanacağı haber araçlarından biri de gelenekte yer alan ve belli mevsimlerde göç eden turnalardır.” (Artun 2011: 101).

“Keklik, mecaz olarak Türk halk edebiyatında alımlı güzel kadın veya kız anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Halk edebiyatında sevgili güzelliğinden dolayı kekliğe benzetilir. Bundan dolayı bülbül ve turnadan sonra adından en çok söz edilen kuştur.” (Artun 2011: 95).

“Divan şâiri, gönül kuşunu bir turnaya teşbih etmek istediğinde elbette diğer türlerine göre daha zarif, boyu daha kısa, sesi daha tiz olan ve gözünün gerisindeki alımlı beyaz süs tüylerinden ötürü telli sıfatıyla anılan turnaya benzetecektir.” (Ceylân 2003: 5).

Sevgilinin yürüyüşünün telli turnanın salınışına benzetilmesinde yalnızca görüntüsü değil karakteri de etkili olmuştur. Bu vefalı kuşun hayatını eşine vakfetmesi ve âdeta sevgilisinin etrafında pervane olması turna gibi süzülme tasavvurunu ortaya çıkarmıştır.

Şahin, avcı bir kuş sıfatıyla ve hareket etmezmiş gibi süzülüğü, bu süzülüştaki görsel ahenkle beraber kendine güvenen sevgilinin somutlaştırılmış hâlidir. Şahin gibi süzülen sevgili de iyi bir avcıdır ve dilediğinde âşığı kendine râm edebilecek kudrettedir.

Suna, kaz ve keklik tasavvurunda daha ziyade sevgilinin görsel unsurları ön plandadır. Erkek ördek manasına gelen suna, yeşil başı, göz alıcı güzelliği ve parlak tüyleriyle diğer ördekler içinde farklı bir güzelliğe ve alıma sahiptir. Kaz da boynunun ve yürüyüşünün güzelliği ve renginin beyazlığıyla bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Kekliğin edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır. Bu güzel hayvanın kınalı gibi görünmesi, yürüyüşünün sade ve kıvrak olması sevgiliye benzetilmesinin sebeplerindendir.

Telli turna gibi eşin gözedip

Süzülüp karşımda duranım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-4).

Salınp gelişin balkan kaz gibi
(Dadaloğlu s. 279/109-4).
Şahan gibi güne çıkmış sallanır
(Dadaloğlu s. 275/107-4).
Eğri gitme sunam yola düz yürü
(Ruhsatı s. 228/255-1).
Keklik gibi taştan taşa sekerek
(Ruhsatı s. 122/121-1).

3. 2. 4. Kostak

“*Kostak, zarif kibar, çalımlı, güzel giyinmiş yakışıklı, yiğit, kabadayı, yürekli*” (Türkçe Sözlük 1998: 902) anlamına gelir.

Sevgili omuzlarını aşağı indirir, gerdanını yukarı kaldırır ve bir komutan edasıyla âşığı süzerek ahenkle yürür. Bu yürüyüş Dadaloğlu için önemli bir güzellik unsuru olarak belirtilmiş ve ayırt edici bir güzellik unsuru olarak görülmüştür.

Omuzlar aşağı gerdan yukarı
Yürüyüşü kostak olur güzelin
(Dadaloğlu s. 224/87-1).

3. 2. 5. Maya (Deve)

Develer yürüyüşleriyle sevgiliye benzetilmiştir. Yürüdüklerinde yere bütün ağırlıklarınca basmaları ve ahenkle yürümeleri, ayrıca boyunun uzunluğu, başını sağa sola hareket ettirmesi, zaman zaman üst perdeden bakar gibi dönüp bakması ve âşıkları süzmesi de sevgilinin mayaya benzetilmesinde etkilidir.

Şu sallanan kız mayaya kurbanım
(Ruhsatı s. 115/111-1).
Yine nerden geldin böyle durarak
Sağına soluna gerdan kırarak
Seher vakti her makamda çalarak
Zülüflerin saz mayaya kurbânım
(Ruhsatı s. 115/111-2).

3. 2. 6. Nazlı

Sevgilinin yürüyüşündeki ağır tavırlar, gösteriş ve ahenk “nazlı” yürüyüş olarak değerlendirilmiştir. Sevgilinin bütün güzellik unsurları âdeta naz üzerine kurulmuş gibidir. Bu naz ve eda yürüyüşüne de yansımıştır. Yürürken âşığa yüz vermez, cilveli ve edalıdır.

Her sabah nâz ile gelip geçersin
(Dadaloğlu s. 202/79-5).

Gayet güzel olsa yiğidin yâri
O da sevdiğine nazınan gelir
(Dadaloğlu s. 287/113. 1-5).

Nâz ile salınır güzeller başı
(Ruhsatî s. 36/19-2).

3. 2. 7. Peri

“Perî, cinlerin dişilerine verilen ad. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Periler büyü ile ortaya çıkarılabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır. İnsanlardan kaçar ve göze görünmezler. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar.” (Pala 1999: 324).

Sevgili de periler gibi bir görünüp bir kaybolur. Eşsiz güzelliğini görenlerin aklı başından gider. Âdeta tılsımlı olan bu güzellik karşısında mecnun olan âşık çaresizdir

Amanın Yûsuf Ken’an kesilmiş
Câna kıyar peri peyker gelişi
(Ruhsatî s. 91/87-1).

3. 2. 8. Salınarak

Sevgilinin yürüyüşüyle ilgili olarak en sık vurgulanan imge salınarak yürümesidir. Zaman zaman serviye ve dala, zaman zaman keklik, şahin ve kaz gibi hayvanlara benzetilse de aşağıda geçen bu tasavvurların ortaklığı yürüdüğünde bu nazlı salınışını devam ettirmesidir.

Bir çift güzel gördüm salınıp gider
(Dadaloğlu s. 407/160-3).

Benim yârim allar geyik
Salım salım salınır mı
(Dadaloğlu s. 384/151-3).

Sallanı sallanı da dostun gelişi
(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Süzünerek gelir güzel üzgündür
(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Şahan gibi güne çıkmış sallanır

(Dadaloğlu s. 275/107-4).

Salınıp gelişin balkan kaz gibi

(Dadaloğlu s. 279/109-4).

Benim yârim allar geyik

Nazlı nazlı salınır mı?

(Dadaloğlu s. 149/49-2).

Güzel ırğalanır omzunu silker

(Dadaloğlu s. 176/64-2).

Sallansın Fadime keyfine değme

(Dadaloğlu s. 80/12-4).

Sallandıra şu boyuna bakasın

(Dadaloğlu s. 80/12-3).

Yaşça küçük amma boyda münasip

Sallanıyor bir fidanda dal gibi

(Dadaloğlu s. 125/38-1).

Şöyle bir güzelin salınışını

Selviye benzettim dallar içinde

(Dadaloğlu s. 72/8-1).

Telli turna gibi eşin gözedip

Süzülüp karşımda duranım n-oldu

(Ruhsatî s. 221/247-4).

Sallanışı değer dünyâ malını

Ruhsat metheder öyle gelini

(Ruhsatî s. 131/133-4).

Salını salını geldi pınara

(Ruhsatî s. 177/190-4).

Şu sallanan kız mayaya kurbanım

(Ruhsatî s. 115/111-1).

Eşe'm çıkmış kapılarda salınır

(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Senin sallanışın senin gezişin

Senin kirpiklerin senin süzüşün

Senin bu esrârın senin sezişin

Senin bu yolların öldürür beni

(Ruhsatî s. 87/80-3).

Salınarak karışımızdan
Gelen dilber bin yaşasın
(Seyranî s. 143/106-1).

Nâz ile salınır güzeller başı
(Ruhsatî s. 36/19-2).

Salını salını da dostun gelişi
(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Süzülerek gelir güzel üzgündür
(Dadaloğlu s. 294/117-2).

Süzülüp hizmetime
Yelişi bir hoşçadır
(Ruhsatî s. 190/207-4).

3. 2. 9. Selvi, Fidan, Dal

“Servi nasıl eski şairler tarafından güzel boyun simgesi diye alınmışsa hıraman kelimesi de, rüzgârda tatlı tatlı sallandığı için, hemen daima serviye sıfat olarak verilmiştir. Bu itibarla serv-i hıraman tamlaması bize, naz ve eda ile, salına salına giden sevgilinin güzel boyunu düşündürmektedir.” (Onan 1998: 92).

Sevgilinin salınışının serviye ve fidana benzetilmesi, şekil itibariyledir ve bu edebiyatımızda oldukça meşhur bir teşbihtir.

Şöyle bir güzelin salınışını
Selviye benzettim dallar içinde
(Dadaloğlu s. 72/8-1).

Yaşça küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-1).

3. 2. 10. Şah, Hünkâr

Sevgili asaleti ve ihtişamlı yürüyüşüyle bir şah gibidir. O, bütün dünya onun hizmetindeymiş gibi yürür. Güneş gibi yüzü olan sevgili, görüldüğü an bütün cihan âdeta yönünü ona döner ve o güzellik karşısında saygıyla eğilerek selam durur.

Cemâlinin nûru tutmuş cihânı
Selâmına durun hünkâr gelişi
(Ruhsatî s. 91/87-1).

Kaşları Zülfikar gözleri cellât

Kan dökücü şâh-ı serdar gelişi
(Ruhsatî s. 92/87-2).

3. 2. 11. Yavaş Yavaş, Tıkır Tıkır, Hoşça

Sevgili, naziktir ve bazen âdeta yere basmıyormuş gibi yürür. Bu onun nezaketindedir.

Bak göründü karşıımızdan
Yâr geliyor tıkır tıkır
(Ruhsatî s. 194/213-3).

Sevdiğim kızı gördüm
Gelişi bir hoşçadır
(Ruhsatî s. 190/207-1).

Yâr beni düşürdün dilden dillere
İncitme sevdiğim gel yavaş yavaş
(Ruhsatî s. 211/235-1).

3. 2. 12. Bazı Fiillerle Yürüyüşü

Sevgili yürürken bazen kirpiklerini süzer, bazen konuşur. Bu konuşması onun dillerinde şeker ezdiği hissini uyandırır. Bazen de âşığı bu yürüyüşüyle ve bakışıyla sarhoş eder. Bu durumda elinde bir bade olması ve bu badeyle âşığı sarhoş etmesi üzerinde durulmuştur.

Kaşın eğip kirpiklerin süz yürü
(Ruhsatî s. 228/255-1).

Dillerine kendi şeker ez yürü
(Ruhsatî s. 228/255-2).

Nice böyle inkisârım alasin
Ruhsatî'ye doldur bade süz yürü
(Ruhsatî s. 228/255-4).

Gerdan açıp gelişini sevdiğim
(Ruhsatî s. 122/121-1).

Biri kirpiğini süzüp geliyor
Biri yüreğimi ezip geliyor
Birisi zülfünü düzüp geliyor
Ak gül kırmızı gül ille sarı gül
(Ruhsatî s. 109/104-2).

İnşallah yolu bizim hâneye
Dili bağ dudağı şeker gelişi
(Ruhsatî s. 92/87-3).

4. KIYAFET VE AKSESUARLAR

4. 1. Genel Olarak Kıyafet

“*Âşıklar mensubu olduğu toplumun duygu ve düşüncelerine tercüman olurlar. Onların şiirlerinden hareketle toplumun edebiyatı, gelenek ve görenekleri, giyim-kuşamı ve yaşayış tarzı hakkında bilgi sahibi olabiliriz.*” (İçel 2009: 12).

“*Şairlerimiz zamanlarında makbul olan elbiseleri bilmünâsebet şiirlerinde zikretmişlerdir. Bunlar bilinmezse buldukları şiiri anlamak kâbil olmaz.*” (Onay 2009: 166).

Çalışmamız itibariyle 19. yüzyıl Türk saz şiirinde geçen sevgililerin kıyafetleri, devrin giyim tarzını yansıtmaktadır. Bu kıyafetler tasnif edilmiş ve hangi manada kullanıldıkları aşağıda belirtilmiştir.

4. 2. Kıyafetler ve Kıyafetlerin Yapımında Kullanılan Kumaşlar

4. 2. 1. Kıyafetler

4. 2. 1. 1. Don

“*Don, “giysi, bacaklara geçirilen iç giysisi. Eski kaynaklarda giysi olarak geçer.”* (Eren 1999: 119).

“*Patiskadan dantelli veya fistolu dize kadar uzunluktadır. İçtimâi sosyal duruma göre kumaşın cinsi değişir. Bazen beyaz veya renkli patiskadan ağ kısmı paçalı, beli kemerli, yandan düğmeli, uzunluğu dizkapağı üzerindedir.*” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 3).

Ruhsatî'nin şiirleri arasında tespit ettiğimiz bu metinlerin ilkinde sevgili mavi saltadan yapılmış bir don gitmiştir. İkinci şiir örneğinde ise mavi don giyen sevgiliye bir başka sıfatla değil de “Ey mavi donlu” olarak hitap edilmesi manidardır. Bu husus “mavi don”un renk olarak ayırt edici bir özelliği olduğunu gözler önüne serer.

Mâvi saltadır donu

(Ruhsatî s. 190/207-2).

Daha gözleyim mi ey mâvi donlu

İşte görüyorsun sunam yaz geldi

(Ruhsatî s. 81/72-1).

4. 2. 1. 2. Entari, Telli

“*Entariler en eski elbiselerdir. Rivayete göre üç yüz seneliktir. Eteklerin yanları yırtmaçlı, önü açık, belden birkaç adet düğmeli, etekleri oldukça uzundur. Altına aynı kumaştan hoşta giyilir. Kadife veya atlastan yapılır. İnce sarma ve iğne ardı ile işlenmiş,*

üzeri gümüş sim ve gümüş pulludur. İki metre boyunda omuzlar dikişsiz beden kısmı vücuda göre dar belinin iki yanı hafif pastalı (çanatalı), etekleri dize kadar yırtmaçlıdır. Bu yırtmaçlar, önde ve arkada olmak üzere etek meydana getirirler. Bu elbiselerin belli özelliği de ön ve arka eteklerin bele kadar dikey tarzda sırma ile işlenmesidir. Beden kısmı omuzlardan itibaren üçgen şeklinde ve sivrice yaka bölgesi madolyonvari işlemelidir. Kolları uzun ve boldur. Yanları aynı motiflerle işli yukarı kısımları serpmelidir ve çiçeklidir. Eteklerin yırtmaç kenarları su halinde işlemelidir. Bu entariler üzerine gümüş kemerler takılır. İki etek altına aynı kumaştan işlemeli holta giyilir. Öndeki etek kaldırılıp, gümüş kemerin bir yanına arkadaki etekle diğer yanına sokulmak suretiyle işlemeli holta gösterilmiş olur.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 4).

“Entariler başlıca dörde ayrılır. Bunlar: Üçetek, kaftan, okkalık, bindallı ve tellilerdir. Bu kıyafetler aynı zamanda gelin kıyafeti olarak da giyilir. Telli, kendinden simli dokunmuş desenli ipekli kumaşlardan entari biçiminde dikilir. Daha çok geçim durumu orta olan aileler bu entariyi (telli) giyerler.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 31).

İncelediğimiz Dadaloğlu'na ait metinde sevgili entari giyerken, Ruhsatî'de ise telli giymiştir. Telli iki anlamda kullanılmıştır. Yukarıda açıklanan şekilde üzeri çizgili entarilere telli denildiği gibi, saç için de “telli” tasavvuru kullanılmıştır (bkz. Tel /Saç).

Entarisin giydirdinler savâyı

Hiç giymesin atlas ile harayı

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-2).

Yanağın ballı kaymak

Küsmeye gel telli gelin

(Ruhsatî s. 153/160-2).

Ruhsat'ım der telli hanım

Yetmişine vardı sinim

Kimseye yok yaman sanım

Gıyâbıma sorulmasın

(Ruhsatî s. 147/153-5).

Bir dahi göreydim telli cânânı

(Ruhsatî s. 121/119-1).

4. 2. 1. 3. Heril

“Heril gömlek, çok ince eğrilmiş ipekten dokunurdu. Krem renginde olur. Ayrıca beyaz ipekten enli elbiseler bulunur. Pahalıya mâl olduğu için ancak gelin ve güveylere yapılırdı.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 39).

Sevgili altın heril giydiğinde, dal gibi bir görünüm kazanmaktadır.

Altın heril kesme kekil dal gibi

(Dadaloğlu s. 407/160-6).

4. 2. 1. 4. Kürk

“Kürk, bazı hayvanların giyecek yapmak için işlenmiş postu.” (Türkçe Sözlük 1988: 950)’dur.

Dadaloğlu'nun şiirinde sevgili samur kürk giymiştir. Burada kaşların ve saçların da samura benzediğini düşünmekte fayda vardır.

Samur kürk giyinmiş alın üstüne

(Dadaloğlu s. 278/109-2).

4. 2. 1. 5. Libas

Libas, elbise manasına gelir. Sevgili cennetten çıkmış gibi temiz saf ve gösterişlidir. Bu yönüyle hûriye benzetilir. Huri gibi olan güzel sevgilinin elbisesi de huriye yakışır biçimde olacaktır.

Cennetten çıkmış da bunun libâsı

(Dadaloğlu s. 398/157-2).

4. 2. 1. 6. Önlük

Sevgililer zaman zaman kırmızı bir önlük giyerek, kollarına altın ve kalın bir bilezik olan burma takarlar.

Kırmızı önlüklü altın burmalı

(Dadaloğlu s. 224/87-2).

4. 2. 1. 7. Salta

“Üç etek ya da kaftan üzerine giyilir. Çuha ya da kadifeden yapılır. Kol ağzları ve yaka itina ile işlenir. İşlemeler sim ya da sırmayla yapılır. Saltanın boyu bele kadar uzanır. Tepebaşı elbiseler üzerine atlas veya canfesten üzeri gümüş sim ve gümüş pulla işli salta veya dizlerine kadar uzun sırmalı kap veya uzun salta giyilir. İki etek entari ve holtayla harbalı aynı kumaştan kısa bir salta ya da dizlerine kadar uzunlukta etek kısımları kloş, uzun,

sarı sim işlemeli sırmalı kap veya uzun salta giyilir. Salta siyah veya lacivert çuhadan yapılır. Şalvar üzerine giyilir. Simlidir. Simle sağa sola bükülmüşlerdir. Desenleri simetriktir, saltalarda kol evi ovulmadan kollar düz olarak takılır. Salta iliklenmez önden açıktır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 20-31).

Dadaloğlu ve Ruhsatî'de tespit ettiğimiz “salta” yukarıda anlatılan manada Dadaloğlu'nun şiirinde geçer. Ruhsatî'nin şiirinde ise bir kumaş çeşidi olduğu izlenimini vermektedir.

Sarı salta ile siktırma saya
(Dadaloğlu s. 407/160-2).

Mâvi saltadır donu
Tarlada görseniz onu
(Ruhsatî s. 190/207-2).

4. 2. 1. 8. Siktırma

“Siktırma, bir cins kolsuz yelek korsesidir. Gayet sağlam kalın donluk bezin içine dayanıklı astar konur, tela işlenir gibi işlenir. Önü sık kopçalarla kapanır. Bedeni sıkıca sarar.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 39).

Sevgili sarı salta ve siktırma giymiştir. Bu şekilde siktırma giyen sevgilinin olduğundan daha ince görünme istediğinin olduğu söylenebilir.

Sarı salta ile siktırma saya
(Dadaloğlu s. 407/160-2).

4. 2. 1. 9. Şalvar

“Şalvar, kadınların belden aşağı giydikleri, bol bükümlü üst giyeceği.” (Alptekin-Sakaoğlu 2008: 470).

“Şalvar üç eteğin altından giyilirdi. Sevli, kutnu, çitari denilen kumaştan geniş ve uzun olarak yapılır. Şalvarın yukarı kısmında ve paçalarda daha geniş bezekler yapılır. Paçalar bu bezeklere takılan kaytan ile ayak bileğine bağlanır. Kumaş bezekleri kapatacak şekilde ayağın üzerine zengin bollukla dökülür. Yukarı kısım 15-20 cm eninde uzun, uçları simle işlenmiş bir uçkurla büzülerek bele bağlanır. Uçkurun işli uçları şalvarın üzerine sarkıtılır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 40).

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde günümüzde de giyilen bu geleneksel Türk kıyafetine Dadaloğlu'nun şiirinde rastlamaktayız.

Al şalvarım çul edeyim

(Dadaloğlu s. 123/37-2).

4. 2. 2. Kıyafette Kullanılan Kumaşlar

4. 2. 2. 1. Atlas, Savai, Sim, İpek, Hara, Kemha, Kutnu, Ketten

“Atlas, diba, şal değerli bir kumaştır.” (Onan 1998: 148).

“Savayı (savai), bir ipekli kumaş çeşidi” (Özdemir 2008: 147)’dir.

“Kemha, bir çeşit ipek kumaş” (Türkçe Sözlük 1988: 833) demektir.

“Kutnu, pamuk ve ipekle karışık pamuktan dokunmuş kalın, ensiz kumaş çeşididir.”
(Türkçe Sözlük 1988: 939).

“Helai (hara), bir cins ipekli kumaştır.” (Bölgesel Türk Giysileri 163).

Keten, ketenden dokunmuş bir kumaş çeşididir. Gümüş dokumalı yahut işlemeli kumaş, ipek ise ipektan dokunmuş kumaştır. Savai, kemha kutnu ve helai de nitekim ipektan dokunmuştur.

Sevgilinin günlük hayatta ve özel günler için giydiği elbiselerde kullandıkları kumaş çeşitleri bunlardır. Sevgili zaten boy, posu ve endamıyla oldukça güzel olduğu için her biri ona yakışmaktadır.

Yakışır kutnu savayı

Giyin usul boya Fatma

(Ruhsatî s. 39/23-2).

Kemhalar yakışır suna boyuna

(Ruhsatî s. 204/226-3).

Kemhâlar giyinmiş servi boyuna

(Ruhsatî s. 169/179-1).

Entarisin giydirdinler savâyı

Hiç giymesin atlas ile harayı

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-2).

Başına takınmış pullu ferâyı

Üstüne bağlanmış ipek karayı

Cennete misâldir köşkü sarayı

Gönül eğlemeye emme yeri var

(Ruhsatî s. 177/190-2).

Hiç giymesin atlas ile harayı

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-2).

Yakışır kutnu savayı

Giyin usul boya Fatma

(Ruhsatı s. 39/23-2).

Saçına yakışır elmas

Başına yakışır atlas

Al hançeri başımı kes

Korkarım ki kıya Fatma

(Ruhsatı s. 39/23-3).

Sarı salta ile sıktırma saya

(Dadaloğlu s. 407/160-2).

Deşir hey sevdiğim simlerin kuşan

(Dadaloğlu s. 392/153-2).

Bir keten giyinmiş de önleri sarı

(Dadaloğlu s. 132/41-2).

4. 2. 3. Kıyafette Renk

İncelediğimiz metinlerde sevgili elbiseleri değişik renklerde. Bu kıyafetler al (kırmızı), mavi, yeşil, kara (siyah), sarı, ak (beyaz) olabildiği gibi zaman zaman rengârenktir. Başına pullu örtüler takar, bu pullar gün ışığının vurmasıyla elvan elvan görünür.

Başına bağlamış allı bürümcek

(Ruhsatı s. 204/226-2).

Giyinme şu alı şalı

Çiti diyen kimdir sana

(Ruhsatı s. 38/22-3).

Daha gözleyim mi ey mâvi donlu

İşte görüyorsun sunam yaz geldi

(Ruhsatı s. 81/72-1).

Mâvi yemeni başına

(Ruhsatı s.146/152-4).

Gâh karalı giydin gâhî de allı

(Ruhsatı s. 152/159-2).

Mâvi sanma bir kesim

Acemden şallı gelin

(Ruhsatı s. 153/160-3).

Güller dalgalanıp kazı gözlerdi
Gönül allı pullu kızı gözlerdi
(Ruhsatî s. 81/71-2).

Gâh karalı giydin gâhî de allı
Yüzüne bakanlar der mahçup hallı
(Ruhsatî s. 152/159-2).

Sana sözüm vardır bak
Darılma allı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-1).

Mâvi sanma bir kesim
Acemden şallı gelin
(Ruhsatî s. 153/160-3).

Başı elvân elvân telli bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-1).

Allah'ı seversen gel doğru söyle
Bu yeşili alı kime düzüyon
(Ruhsatî s. 161/170-1).

Şal karayı bağlama
Beni od'a dağlama
(Ruhsatî s. 154/160-6).

Başı elvân elvân biricik gelin
(Ruhsatî s. 152/159-1).

Başına takınmış pullu ferâyı
Benim yârim allar geyik
(Dadaloğlu s. 384/151-3).

Bir keten giyinmiş de önleri sarı
(Dadaloğlu s. 132/41-2).

Üstüne bağlanmış ipek karayı
(Ruhsatî s. 177/190-2).

İş bozanlar uzattılar arayı
Cilalar sürülmüş allar giyinmiş
Doğan aylar gibi doğdu sabahtan
(Dadaloğlu s. 197/76-1).

Gezdir zâlim yeşil ilen alınan
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-5).

Benim yârim allar geyik
(Dadaloğlu s. 149/49-2).

Güzellerin var da ağlı sarılı
Haymana'dan elin gelir Göğdeli
(Dadaloğlu s. 137/46. 1-3).

Ne al geymiş ne kırmızı ne mavı
(Dadaloğlu s. 132/41-4).

Sevdiğime bağlattılar karayı
(Ruhsatı s. 221/247-3).

Gezdireyim yeşil ilen alınan
(Dadaloğlu s. 125/38-3).

Güzellerin suya iner alınan
Altın halhalınan ince belinen
(Dadaloğlu s. 150/50-3).

Mâvi saltadır donu
Tarlada görmeniz onu
(Ruhsatı s. 190/207-2).

Mâvi sanma bir kesim
Acemden şallı gelin
(Ruhsatı s. 153/160-3).

4. 2. 4. Ayakkabılar

4. 2. 4. 1. Çizme

“Uzun boğazlı, sahratlı mestler gibi yandan kopçayla iliklenir. Altında demir nalça vardır. Sarı kırmızı ve siyah renkleri kullanılır. Model bakımından altıkları değişik isimleri vardır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 53).

Çizme, Dadaloğlu'nun bir şiirinde geçmiştir. Sevgili “Adana çizmesi” diye nitelendirdiği bir çizme giymiştir.

Kenan Ziya Taş'ın şeriye sicillerinden tespit ettiği bilgilere göre 18. yüzyılın son çeyreğinde Adana şehrinde *“Ulu ayak kırmızı çizme, evsat çizme, sarı ala çizme, evsat, ala sitareli siyah çizme çift, evsat sitareli siyah çizme”* (Taş 1998: 376) gibi çizme çeşitleri vardır. İnsanlar sosyal durumlarına göre bu çizmelerden giymektedirler.

Çillenlerde bir güzele uğradım
Adana çizmesin geymiş kıcına
(Dadaloğlu s. 235/93-1).

4. 2. 4. 2. Mest

“Mest, sahtiyandan (serpilerek boyanmış ve cilalanmış deri) yapılır. Sarı-siyah renklidir. Çeşitleri şunlardır: Uzun boğazlı mest, kısa boğazlı mest; bir tarafı kopçayla açılıp kapanan mest (sahratlı) ve üstten bağlı mest. İlk zamanlarda düz kundura sonraları içi dışı rugan mest giyerlerdi Bunların burunları sivri olup siyah renkte ve az topuklu olanlarına topuklu mest derlerdi. Bunları gelinler giyerlerdi.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 53).

Sevgili zaman zaman mest giyer.

Ayağında mesî güzel

Geldi lebi ballım geldi

(Ruhsatî s. 79/68-2).

4. 2. 4. 3. Nalın

Nalın, hamam gibi tabanı ıslak yerlerde kullanılan, üstü tasmalı, tabanı yüksek, ağaçtan bir çeşit takunya (Türkçe Sözlük 1998: 1070) olarak tarif edilmiştir. Dadaloğlu'nun şirinde geçen bu nalın gümüştür.

Gümüş nalın giyse altın halınan

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

5. AKSESUAR

5. 1. Genel Olarak Aksesuar

“Millî giyimde süs, ilk dikkati çeken hususlardan birisidir. Özellikle başı süsleyen öğeler: Başa renkli poşu, oyali yazma, sıralı dolamalar, önü altın sıralı kofiler, çene ve boyun bağları, baştan iki yana sallantılı kırmızı, yeşil, mavi ziliplik, kadın başına güzellik veren süslerdir. Sırtta bürümcük içlik, üstüne şetari yelek giyilir. Bele ibrişim ya da kuşak da süslü giyimi tamamlayan öğelerdir. Varlıklı olanların bellerine gümüş saşatlı kabartma tokalı kemer takarlar.” (Tezcan 1991: 319).

“Güzellik kavramı ile insan arasında daima varlığı bilinen ilişki, insanın güzel olana karşı hoşlanma ve haz duyguları ile kendini gösteren doğal eğilimidir. Bu nedenle her çağda, o çağın estetik anlayışına uygun olarak güzel olmak, güzel görünmek insanlar için daima önemli olmuştur. Kadın cinsi ise erkeğe göre güzel görünmeye daha çok önem vermiştir. Başka insanların ve özellikle karşı cinsin beğenisini kazanmak isteyen kadın, güzelleşmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Giyim kuşamdaki zarafet, kıyafeti tamamlayan mücevher ve aksesuarlarla çeşitli süs (makyaj) malzemelerinin kullanımı kadın güzelliğine güzellik katan unsurlar olmuştur.” (Çetinkaya 2011: 91).

“Eski zaman kadınlarının, makyaj malzemelerinin yanı sıra güzel kokulu maddeler de kullandıkları görülür. Günümüzde kullanılan parfümün yerini tutan bu maddeler ise müşg (misk), anber, nâfe, gâliye ve gül suyu gibi maddelerdir.” (Çetinkaya 2011: 92).

5. 1. 1. Altın, Gümüş, Elmas, İnci Mercan

Sevgililer, güzelliklerine mücevherlerle daha da güzellik katarlar. Bazen gerdanlarına altın takarlar ve bu altın âdeta mum yahut köz gibi durur. Mum benzetmesinin sebebi, sevgilinin gerdanına kavuşmanın hararetinden âdeta altının erimesi tasavvurudur. Aynı şekilde bir başka metinde de sevgilinin ak gerdanına degen altın, bu gerdanın hararetinden yanan bir “köz” gibi nitelenmiştir.

Kollarına inci mercan takan sevgililer, başlarına elmas takarlar ve âşığa gönül verdiklerinde bu incileri bir yem gibi dağıtabilecek cömertliktedirler.

Altın ak gerdanda mum gibi yanar

(Dadaloğlu s. 307/125-2).

Yanar ak gerdanda altın köz gibi

(Dadaloğlu s. 278/109-4).

Nezâket cilveli tûtî dillidir

Altına gümüşe çözege olur

(Ruhsatî s. 207/230-6).

Saçına yakışır elmas

Başına yakışır atlas

Al hançeri başımı kes

Korkarım ki kıya Fatma

(Ruhsatî s. 39/23-3).

Birisi başına atmış elvela

Biri inci mercan takmış ak kola

(Ruhsatî s. 109/104-4).

İncilerim yem edeyim

(Dadaloğlu s. 123/37-2).

5. 1. 2. Cığa, Tel

Nurettin Albayrak “ciğa”yı; “Gelinlerin ve genç kızların düğünlerde başlarına süs olarak taktıkları parlak renkli tel veya tüy” olarak tarif etmiş; Dağıstan, Azerbaycan ve İran Türkleri arasında “sorguç, turna teli” bazı yörelerde ise “taç” anlamında kullanıldığını (Albayrak 2010: 102) dile getirmiştir.

“Düğünlerde gelinin yüzünü süslemek için yanaklarına ve alınına yüz yazısı yapıştırılır. Buna “tel” de denir. Çarşıdan alınan teller yumurta akıyla yüze yapıştırılır. Üzeri üç renk boyanır. Yanaklardaki 10 kuruş büyüklüğünde alındaki ise bir parmak genişliğinde ve uzuncadır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 56).

Mor renkli belik hâldeki saç cığalar ve tellerle süslenmiştir. Bu unsurlar Dadaloğlu'nun şiirlerinde geçer.

Mail oldum mor beliğe cığala

(Dadaloğlu s. 126/39-2).

Güzellerin var da cığallı telli

(Dadaloğlu s. 150/50-5).

5. 1. 3. Halhal

“Halhal, Arap memleketlerinde kadınların ayak bileklerine ziynet makamında taktıkları gümüş veya altın halka bileziği.” (Onay 2009: 216) demektir.

“Savat, gümüş üstüne özel bir biçimde kurşunla işlenen nakış” (Türkçe Sözlük 1998: 1265) manasına gelir.

Sevgili zaman zaman ayağına halhal takar ve bu şekilde günlük işlerini yapar.

O da savat ister altın halınan

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-3).

Güzellerin suya iner alınan

Altın halhalınan ince belinen

(Dadaloğlu s. 150/50-3).

Güzellerin suya iner alınan

Altın halhalınan ince belinen

(Dadaloğlu s. 150/50-3).

Gümüş nalın giyse altın halınan

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

5. 1. 4. Hamaylı, Muska

“Muska (Nüsha), hastalık, şîrînlilik ve birçok hususlar için yazılan duâları hâvî şey. Bu duâlar iki üç santim eninde ince uzun bir kağıda yazılır, üç köşeli olarak bükülür, bir muşambaya sarılarak, boyuna kola takılırdı; yâhut elbisenin koltuk altı tarafına, takye içine, görünmez bir yere dikilirdi. Bazen nüshayı suda ıslattıktan sonra yutmak, suyunu içmek veya kâse içine yazarak su doldurup içmek sûretiyle şifâ usûlü tatbik olunurdu. İki sevgiliyi

birbirinden ayırmak için efsûn okudukları gibi birini elde etmek için de duâ okumak, esma çekmek, nüsha yazmak bir vakitler başvurulan çarelerdendi. Buna celbiye derlerdi. Hele şîrînlilik nüshaları çok meşhurdur.” (Onay 2009: 361).

Muskaların içine konulduğu ve kolye gibi asılan kutucuğa hamaylı denilir. Sevgili, güzelliğini nazarlardan muhafaza etmek ve kendini kötülöklere karşı korumak için bazen hamaylı, bazen muska takar. Bu muskayı âşik sevgilisine yazmıştır ve sevgilinin hamaylısı altındır.

Takın altın hamaylılar unudamam böyle yârim
(Seyranî s. 176/139-3).

Bir nazar mushası yazdım sevdiğim
Takıp ak gerdana bergüzâr eyle
(Ruhsatî s. 53/38-1).

Güzeller şahına bir musha yazdım
Değmesin düşmanın nazarı diye
Bir gece gönderdim gizli bir nâme
Kuralım tenhâda pazarı diye
(Ruhsatî s. 59/47-1).

5. 1. 5. İbrişim

“Başa fes giyilir. Çok sağlam ibrişimden yapılan püskül kalçadan aşağıya kadar sallandırılır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 99).

Festen sarkan bu ibrişimler, sevgilinin kulunçlarına dağılmıştır. İbrişim tasavvuru saç kısmında da ele alınmıştır.

Mail oldum mor beliğe cığala
İbrişimler dal kulunca dağıla
(Dadaloğlu s. 126/39-2).

5. 1. 6. Kemer

“Genellikle gümüş kemerler kullanılmıştır. Gümüş kemerler çoğu zaman kaşlıdır. Telkâri kaşlı olanlar önde birbirine geçirilir. Ayrıca hasır kemerler de görülür. Altın kemerler de görölmektedir. Bazı yerlerde dış giyimi tamamlayan kemer ve kuşakların anlamı vardır. Genç kızlar ve gelinler madeni, gümüş ve altın kemerler kullanırlardı. Zenginler gelinlerine altın kemer takarlardı. Şal kuşakları fakirler kemer yerine bellerine takarlar, bu kuşaklar

genellikle ynl ya da ipekli ve desenlidir. Dört ke büyük ve renklidir. Ayrıca dantel yumağı ile el örgüsü yapılanları da vardır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 86).

Sevgili kimi zaman Őallarla beraber kemer de takar. Bazen altın yahut gümüş kemer taktığı da görülür. Her birinin ortak vasfı ise sevgiliye yakıŐmasıdır.

KuŐanıp kemer Őalları

(Ruhsatı s. 139/144-5).

İnce bele sım kemerler takılır

Ederler cânımı fedâ güzeller

(Ruhsatı s. 183/197-4).

Sevdiğim giyinmiş türlü libası

Altın kemer ince bele çevrilir

(Ruhsatı s. 201/222-3).

İnce bele gümüş kemer yakışır

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-3).

5. 1. 7. Kol Halkası, Burma

“Bilezikler dört parmak kalınlığında Kayseri burması denilen altından yapılır” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 94).

Sevgililer kollarına bir ziynet eşyası olarak kol halkası ve burma takarlar.

Kırmızı önlüklü altın burmalı

Ağ elleri topak olur güzelin

(Dadaloğlu s. 224/87-2).

Al Şalvarım ul edeyim

Kol halkamı nal edeyim

(Dadaloğlu s. 123/37-2).

5. 1. 8. Saa Takılan iekler

Sevgili saçlarını zaman zaman değişik çiçekler takarak güzelleştirir. Bu tasavvurun oluşmasında hem saçın sümbül ve reyhana benzemesi, hem de söz konusu çiçeklerin doğrudan takılması etkili olmuştur. Bu iekler sümbül, reyhan ve gldr. Bunun dışında rengârenk çiçeklerle de sevgilinin başını süslediği görülür.

Sümbülleri nazlı Anşa'm

Zülüfüne taktı m'ola

(Dadaloğlu s. 66/3-2-6).

Elvan elvan her çiçeği başında
(Dadaloğlu s. 307/125-4).

Sümbülü reyhanı gül karmakarış
(Dadaloğlu s. 307/125-4).

5. 1. 9. Yüzük

Türk kültüründe yüzük takmak adettir. Evlenmeye adım atan çiftler evvele kahve içerek yüzük takarlar daha sonra nişan, son olarak da nikâhla beraber düğün gelir. Ruhsatî bu kültürü şiirine taşımıştır.

Bakın yalvarmadık komadım bir kez
Bir nişan yüzüğü taktırmadılar
(Ruhsatî s. 171/181-3).

5. 2. Yüze, Alna, Saça, Omza Atılan ve Takılan Aksesuarlar

5. 2. 1. Bürümcek

“Bürümcek, bükümlü ince bir cins kumaştır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 161).

Bürümceği sevgili başına bağlamış ve başörtüsü gibi kullanmıştır.

Başına bağlamış allı bürümcek
(Ruhsatî s. 228/255-3).

5. 2. 2. Çâr

“Çâr, büyük bir örtüdür. Alt uçları bele sokulur. Üst uçları başın üzerinden alınarak çene altına gizlenir. Eteğin üzerine giyilir.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 122).

“Kadınlar 19. asırda beyaz patiskadan çar giyerler, yaşmak tutunurlardı. II. Abdülhamit devrinde (feraceler yasak edilince) yaşlılar beyaz çar, gençler çarşaf giymeye başlamışlardır. Çar, örtünmeye elverişli büyüklükte bir veya iki kanat hâlinde olup, pişmiş ipek ile dokunmuş olup, düz ve süslü olurdu. Fakir ve orta hâlli halk, yollu, kısa yarım çar yani damarlı çar, uzak yerlere giderken büyük çar, çizgili veya kareli çar bürünürlerdi. İki türlüdür. İhtiyarlar çarı belinin, iki önünden kuşaklarının içine, gen hafifçe sokarlardı. Türk kadınları 1889 yılından itibaren itibaren çarşaf giymeğe başlamışlardır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 29).

Seyranî'nin şiirinde sevgili “çâr”ı başına sararak, yüzünü ve kendini saklamıştır.

Nikâbın bürünmüş saklamış rûyu
Kendini hıfz eder çârın içinde
(Seyranî s. 47/17-3).

5. 2. 3. Çember

“Çember, ihtiyar kadınların başörtüsüdür. Oyalı, ipek başlı, sırmalı çatak ipekli çift kenarlı gibi eserleri ve çeşitleri vardır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 50).

Ruhsatî'ye ait metinde geçer. Sevgili beyaz bir çemberle dudağını kapatmıştır. Dudağının güzelliğinin görünmesine engel olduğu için, âşık bu durumdan şikâyet etmektedir.

Beyaz çemberini çekme dudağa

Dillerine kendi şeker ez yürü

(Ruhsatî s. 228/255).

5. 2. 4. Fes, Eğr'efe

“Fesin tepesi üç dört sıra tepeyi tamamen kapayacak şekilde altın dizilidir. Tepe ile kenar arasındaki boşluğa ailenin durumuna göre, elmas iğneler, inciler, yalancı parlak taşlı iğneler gibi takılar takılırdı Fesin arkada kalçalara kadar inen püskülleri vardır. Fes başa dik giyilir. Üzerine oyalı yemeniler örtülürdü. Oyalı yemeni fes üzerine iliştilir. Fesin alt kenar kısmına canfes kumaş bağlanır. Her genç kız fes giyer. Bazı köylerde ise tülbent ya da beyaz yemeni çevre altından bağlanarak takılır. Fesler dört parmak yüksekliktedir. Üzeri ipekli kumaşla kaplanır. Kumaşın üstü de altın gümüş boncuklarla işlenir.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 36).

“Fesin yana eğik olmasına efe biçimi denir.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 50).

“Fes, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü bulunan ve şapka yerine kullanılan silindir biçimindeki başlık. Fes, uzun süre kadınlar tarafından da kullanılmıştır. Türk kültür hayatında önemli bir yere sahip olan fes, bunun sonucu giyildiği dönemde yaşamış olan şair ve yazarların eserlerine de girmiştir. Çeşitli halk edebiyatı ürünlerinde de festen söz edilmiş; fesin çeşitli özellikleri dile getirilmiştir.” (Albayrak 2010: 183-184).

Tespit ettiğimiz şiirlerde sevgilinin fesi eğridir, yani yana doğru meyilli bir şekildedir. İstanbul fesli olan sevgililerin yanında, fesleri sırmalı güzeller de vardır.

Güzelin ak gerdanlısı da eğri feslisi

(Dadaloğlu s. 76/10-5).

Top top zülüflü de İstanbul fesli

Usul boylu hatunların nic'olur

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-7).

Bir şirin güzele ben oldum meftûn

Serinde fino fes şirâzelenmiş

(Ruhsatî s. 214/239-1).

Niçin böyle melûl melûl gezersin

Fes bir yana zülûflerin bozgundur

(Ruhsatî s. 207/229-2).

Al mendilli eğri fesli

(Dadaloğlu s. 315/130-3).

Eğr'efeli güzellerin çekilmez

Elin Avşar değil Cerid Binboğa

(Dadaloğlu s. 59/2. 3-5).

Elleri kınalı yalbirdak fesli

Boyu uzun tor sunalar nic'olur

(Dadaloğlu s. 331/132. 2-4).

Saçı altın bağlı fesler sırmalı

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

5. 2. 5. Nikap, Yaşmak, Perde

“Nikap, bir şeyin yüzüne örtülen örtü demektir. O yüzyıllarda kadınlar yüzlerine ve başlarına yaşmak denilen ve yalnız gözlerini meydanda bırakıp diğer taraflarını hayal meyal gösteren bir tür örterlerdi.” (Onan 1998: 352).

Sevgili yüzüne zaman zaman nikap çeker ve güzelliğini perdeler. Yaşmak çektiğinde ise kâkülleri bazen yaşmaktan görünür.

Nikâbın bürünmüş saklamış rûyu

Kendini hıfz eder çârın içinde

(Seyranî s. 47/17-3).

Kendini üryân etmişsin

Ört nikâbın gül üşürsün

(Seyranî s. 145/108-1).

N-olur kâkülleri yaşmaktan çıkar

Kirpiklerin o kadar nice can yakar

(Ruhsatî s. 231/258-2).

Şimdi nikâplamış yüzünü benden

(Dadaloğlu s. 202/79-5).

Sevdiğim nikâbın bu arza sermiş

Nâzenin sînesin rakipler sarmış

(Seyranî s. 65/35-5).

Mâh rûyından nikâbını
Alan dilber bin yaşasın
(Seyranî s. 143/106-1).

Dört helâlîm olsa perde yüzünde
Birinîn olmasa dünyâ gözünde
(Ruhsatî s. 92/88-3).

Rakîbî görünce perdeleniyor
(Ruhsatî s. 204/226-3).

Mehpâre hüsüne perde çok dilber
Görenler aklına gaflet getirir
(Ruhsatî s. 202/223-1).

5. 2. 6. Şal, Lahur

“Şal kuşakları şalvarın üzerine bele bağlanırdı. Çizgili ve parlak olup, arkadan üçgen şeklinde sarkardı. Kuşak arkadan öne getirilir. Önden çapraz yapılarak tekrar arkaya getirilip bağlanır. Şallar yünlü kumaştan dokunur. Üç etek üzerine bağlanır.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 66). Lahur, ise bir cins şaldır (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 164).

Metinlerde en sık geçen aksesuar şaldır. Bu şalların Acem ve Lahurî gibi çeşitlerini sevgililer bellerine takarlar. Renk olarak al ve kara olan bu şallar, sevgiliye daha çok güzellik ve kıvraklık verir.

İnce meyânına Acem şalını
Benim niyetime sarsın yazaca
(Ruhsatî s. 22/3-3).

Giyinme şu alı şalı
Çiti diyen kimdir sana
(Ruhsatî s. 38/22-3).

Senin Acem şalın senin sarışın
Senin bu bellerin öldürür beni
(Ruhsatî s. 87/80-5).

Biri Acem şalı kuşanmış bele
Ak gül kırmızı gül ille sarı gül
(Ruhsatî s. 109/104-4).

İnce bele Acem şalı çekerek
Kâkülleri sağa sola dökerek
Zülfünü bozmayan yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/127-3).

Mâvi sanma bir kesim

Acemden şallı gelin

(Ruhsatî s. 153/160-3).

Şal karayı bağlama

Beni od'a dağlama

(Ruhsatî s. 154/160-6).

Böyle kâkül kesip zülûf burmayı

İnce bele şalı kime düzüyon

(Ruhsatî s. 161/170-4).

Kemhâlar giyinmiş servi boyuna

İnce bele lâhûriden şal olur

(Ruhsatî s. 169/179-1).

Çevşiri bağlamış yüce başını

Adana şehrinin kıvrak şalınan

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-4).

Lâhurî şal giymiş gümüş düğmeli

(Dadaloğlu s. 336/134. 1-8).

5. 2. 7. Yemeni, Tülbent, Yağlık, Elvela

“Yemeni, kalıpla basılıp elle boyanan kadınların başına bağladıkları tülbent” (Türkçe Sözlük 1998: 1618) demektir.

“Genç kızlar örgülü saçları üzerine oyali yemenileri açık olarak uçları omuzda kalmak üzere örterler veya bağlarlar.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 76).

İncelediğimiz şiirlerde sevgililer pullu ve mavi yemeniler ile elvelaları başlarına atmışlardır.

Birisi başına atmış elvela

Biri inci mercân takmış ak kola

(Ruhsatî s. 109/104-4).

Dedim bu tülbent ne dedi kefenim

Dedim biçelim mi dedi ki yok yok

(Ruhsatî s. 101/96-5).

Mâvi yemeni başına

İşte değmiş on beşine

Pek o kadar toy olmasın

(Ruhsatî s. 146/152-4).

Mâilim hilâl kaşına
Pullu yemeni başına
İşte değmiş on beşine
Ol kadar da durulmasın

(Ruhsatî s.147/153-4).

Başına bağlamış pullu yemeni
Yüzüne bakanın artar îmânı

(Ruhsatî s. 146/152-4).

5. 3. Makyaj Malzemeleri

5. 3. 1. Cila

Sevgili vücudunun görünen çeşitli yerlerine zaman zaman daha parlak görünmesi için cilâ sürer. Bu şekildeyken daha çok parlamış ve âdeta aya benzemiştir.

Cilâlar sürülmüş, allar giyinmiş
Doğan aylar gibi doğdu sabahtan

(Dadaloğlu s. 197/76-1).

5. 3. 2. Kerde (Rastık)

“Kadınlar süslenmek için kaşlara rastık çekerler, gözlere derinlik vermek için göz kapakları boyanır ve sürme çekilir yanaklara allık sürülür (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 119). Bu rastık çatık olarak çekilir. Çatık olmayanlar ortasına elif çekerler.” (Bölgesel Türk Giysileri 1972: 50).

Bu itibarla sevgili de kaşlarını daha güzel ve kusursuz göstermek adına kerde (rastık) çekmiştir.

Bak şunun cumbuşuna
Kerde çekmiş kaşına
Pişman olup işine
Saçını yolasıca

(Ruhsatî s. 21/1-3).

5. 3. 3. Kına

“Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen saçı ve elleri boyamakta kullanılan toz. Anavatanı Kuzeydoğu Afrika olan kına Kuzey Afrika, Hindistan ve Srilanka'da yaygın biçimde yetiştirilir. Türk toplumunda bilhassa kadınların kına kullanması oldukça eskiye dayanır Dede Korkut Kitabında kadınların süs aracı olarak yalnızca kınadan söz

edilmektedir Dede Korkut bilhassa bayram düğün gibi günlerde diğer sevinçli günlerde kadınların ellerinde kına yaktıklarını belirtmektedir. Bu gelenek günümüze kadar devam etmiş; günümüz düğünlerinde gerdekten önceki geceye kına gecesi adı verilerek kına âdeta Anadolu düğünlerinin sembolü hâline getirilmiştir.” (Albayrak 2010: 328).

“Eski Türk süslemesinde çok önemli bir yere sahip olan kına, kadın ve kızlar tarafından el, ayak ve saçlarını boyamakta kullanılmıştır. Bu boyama işlemine de “kına yakmak” denmiştir.” (Çetinkaya 2011: 93).

Türk kültürünün en meşhur süs unsuru ve sevinç belirtisi olan kınayı sevgililer sık sık yakarlar. Elleri, başları ve ayakları kınalıdır.

Sinesin sîneme sardıgım zaman

Kınalasın ellerini aman ha

(Ruhsatî s. 34/16-4).

Elvan elvan döner eller kınadan

Bir belgüzar aldım yavru sunadan

(Ruhsatî s. 36/19-3).

Kaldır kalbindeki eski gümânı

Soldurma elinde kınan gözleme

(Ruhsatî s. 55/44-1).

Al kınalı yârim idin bir zaman

(Ruhsatî s. 137/140-2).

Kirpik ok kalem kaş ketlime fermân

Kınayı ellere yaz suna gelin

(Ruhsatî s. 153/159-3).

Boğum boğum kınalamış Fadime

(Dadaloğlu s. 80/12-4).

Kınalamış ayağını başını

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Elleri kınalı yalbırdak fesli

Boyu uzun tor sunalar nic'olur

(Dadaloğlu s. 331/132. 2-4).

Ak elleri deste deste güllüdür

(Dadaloğlu s. 72/8-3).

5. 3. 4. Sürme

“Kadınların süs için göz kapakları içine çektikleri siyahımsı veya laciverd toz. İsfahân sürmesi pek meşhûr olduğu için edebiyatımızda “kuhl-i İsfahânî” sözü çok geçer. Sürmenin sıcak iklimlerde gözleri güneş şuaşının tesirinden korumak, göz nûrunu artırmak hususunda faydası olduğu mervîdir.” (Onay 2009: 426).

Türk kültürünün en yaygın güzellik unsuru olan sürme, incelediğimiz şiirlerde sıklıkla geçmektedir. Sevgilinin âdeta vazgeçemediği bir makyaj malzemesidir. Genellikle ela göz üzerine çekilir. Kudretten sürmeli olan sevgililer de vardır.

Sürmeler çekmiş gözüne
Kirpiğin dökmüş yüzüne
(Ruhsatî s. 39/23-4).

Sürmelenmiş süsü güzel
Dili bülbül sesi güzel
(Ruhsatî s. 79/68-2).

Hilâl kaş sürmeli gözü seviyor
(Ruhsatî s. 81/71-5).

Kudret sürmesini çekmiş gözüne
(Ruhsatî s. 130/133-2).

Siyâh sürme çeksin elâ gözüne
Eller beni kınar deyü korkmasın
(Ruhsatî s. 148/155-1).

Elâ gözler sürmelenmiş süzölmüş
Ak gerdana hattı mihrap yazılmış
(Ruhsatî s. 155/162-2).

Gözleri sürmeli yanağı kiraz
Yüzünü görmeye kasteder her kez
(Ruhsatî s. 171/181-2).

Mevla'm seni özeninen yaratık
Ala gözü sürmelemiş Fadime
(Dadaloğlu s. 80/12-2).

Mursaloğlu'nun da sürmeli kızı
(Dadaloğlu s. 80/12-5).

Sürmeler çekeydim elâ gözüne
(Dadaloğlu s. 94/20-1).

Sürmeler çekilmiş elâ gözüne
(Dadaloğlu s. 105/28-3).

Sürmeler çekmiş de ela gözüne
(Dadaloğlu s. 200/78-3).

Çeker gider bir gözleri sürmeli
(Dadaloğlu s. 188/70-2).

6. ARAÇ, GEREÇ

6. 1. Genel Olarak Araç, Gereç

İncelediğimiz şiirlerde halı, hançer, bıçak, kadeh, kale ve name gibi maddi kültür unsurları vardır.

6. 1. 1. Halı

Sevgili evinde ipekli halılar dokur ve dokuduğu bu halıları odasına serer.

İbrişim almış da halılar dokur
Gözleri âşık ne sevdâ okur
(Ruhsatî s. 154/161-2).

Sermiş odasına ipekli halı
İzanlı erkânlı yollu bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-3).

6. 1. 2. Hançer, Bıçak

Sevgililer âşıkları helak etmek için âdeta bellerine sim hançer takarlar. Elllerinde bıçak vardır. Eski Türk adetlerinde kadınlar da erkekler gibi zaman zaman ava gider ve kahramanlık gösterir. Sevgilinin hançer takması, bıçağıyla cana kıyması âşığa gözdağı vermesiyle alakalıdır.

Etmek için üftâdelerin helak
Takar sîm hançer anca meyâna
Kastı var câna
(Seyranî s. 52/22-4).

Al hançeri başımı kes
Korkarım ki kıya Fatma
(Ruhsatî s. 39/23-3).

Bir cânım var fedâ olsun yoluna
Boğazlarsa bıçağına bağlıdır
(Ruhsatî s. 191/209-2).

6. 1. 3. Kalem, Nâme (Mektup)

Seyranî'nin şiirinde karşımıza çıkan bu unsurda sevgili eline kalem almıştır. Kalem ehli bir âşık olan Seyranî'nin sevgilisi de okuma yazma bilir ve zaman zaman mektup yazarak haber salar.

Bir güzel destine almış kalemin
Gözleri mestânım Tanrı selâmın
Keser gider misin kıyamete dek
(Seyranî s. 78/47-2).

Ben de bildim arzuladığın senin
Nâmeni gözlerdim yok mudur dînin
(Seyranî s. 84/54-4).

6. 1. 4. Mendil

“Adına “ulatu” denmiş, “peşkir” denmiş; onunla selâmlaşılmış, onunla vedâlaşmış; bazen içine şeker doldurulmuş, bazen de köşesi düğümlemiş, mendilin. Aşkın, sevdanın, vedanın, hüznün ve gözyaşının sembolü olan kenarları işli, rengârenk mendiller çok şey ifade etmiştir. Âşığın gözyaşıyla işlenip, onun derdine ortak olurken, sevgilinin kokusuyla dolarak güzelin elinde arz-ı endâm eylemiştir. Kefen bezi ile yan yana gelerek hem dünyanın geçiciliğinden hem de ölümün kimmiş, neymiş diye düşünmeden ansızın geldiğinden dem vurmıştır. Türklerden beri kullanılageldiği tespit edilen, kaynaklarda gerek Osmanlı saray çevresinde gerekse günlük yaşamdaki kullanımına sıklıkla rastladığımız mendil, bir kültür taşıyıcısı olma yolunda önemli bir görev üstlenmiştir. Kimi zaman öğüt kimi zaman dua kimi zaman da dilek işlevi ile söz konusu edilen âdeta gizli bir dil niteliğindeki bu mendiller sevdayı, ayrılığı, bazen de hüznü çağrıştıran zarif bir semboldür.” (Tanrıbuyurdu 2010: 196-197).

Dadaloğlu'nun şiirinde geçen mendilin rengi aldır. Eğri fes denilen yana eğik şekilde giyilen fesle beraber zikredilmiştir.

Al mendilli eğri fesli
(Dadaloğlu s. 315/130-3).

6. 1. 5. Tas, Kadeh

Eskiden su içmek, yemek yemek, el yıkamak gibi çeşitli amaçlarla kullanılan ve çeşitli metallere yapılan bu ev aletiyle sevgili, bade verir. Bade verdiği tas genellikle altın olarak tavsif edilmiştir. Sevgilinin eli kıymetli olduğu için altın tasta yıkanmış olarak tasavvur edilir.

Çeşmeden tasla su içen sevgili betimlemesinde ise, sevgilinin öncelikle tastan su içmesi söz konusudur. Bir miktar içilen suyu tekrar pınara döktüğünde, sevgilinin dudağına değmesinin etkisiyle âdeta pınara bal damlar. Ayrıca sevgili kadehle şerbet ikram eder.

Birinin elinde zehirli tastır
Biri Lokman olmuş şerbet getirir
(Ruhsatî s. 202/223-2).

Altın tastan bâde içsin aşkına
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-3).

Ağ elin altın tasta yudular
(Dadaloğlu s. 199/77-2).

Eğildi pınardan doldurdu tası
Veriyor içine bal karmakarış
(Dadaloğlu s. 307/125-5).

Elinden nûş ettim bir kadeh şerbet
Baktım ki yavruya bilecek kıymet
(Ruhsatî s. 139/143-4).

6. 1. 6. Yorgan

Yorgan uyurken üşümek için insanların üzerine örttüğü yünden yahut pamuktan yapılan bir eşyadır. Ruhsatî'nin şiirinde sevgilinin başına yorgan çekmesi hoş karşılanmamış, bu durumdan vazgeçmesi gerektiği dile getirilmiştir

Çekmesin başına yorgan
Olmasın arada bir kan
(Ruhsatî s. 147/154-2).

7. SOY, NESİL

7. 1. Genel Olarak Soy, Nesil

Sevgilinin soyu temizdir persektir. O güzeller içinde seçildiği gibi soy olarak da âdeta insandan gelmemiş gibi asildir. Bu asaleti ve güzelliği hem huyuna hem de tavırlarına yakışır.

Bu sûrette insan doğmaz anadan
İnci mi ola sedef mi ola dür mü ola
(Ruhsatî s. 36/19-3).

Böyle bir güzellik insan da olmaz
(Ruhsatî s. 36/19-1).

Soramadım emmi dayı soyundan
İkrârında duramadın neyleyim

(Ruhsatî s. 125/126-2).

Der Dadalı'm soyların hası

Ferhat'ın Şirin'i Mecnun'un Leylâ'sı

(Dadaloğlu s. 84/14-6).

Hiç görmedim böyle persek soy dedi

(Dadaloğlu s. 132/41-2).

Servi gibi uzun o yârin boyu

Gayet metîn yerden hem cinsi soyu

(Ruhsatî s. 33/15-4).

Sin ile sefâsı soyu güzelim

(Ruhsatî s. 123/122-2).

Soylu boylu bir güzelce kız bulup

Düğün yapıp yorulmaya aht olsun

(Ruhsatî s. 162/173-3).

Dedim bu cilve ne dedi huyumdur

Dedim bu güzellik dedi soyumdur

(Ruhsatî s. 101/96-3).

7. 2. Soy, Nesil ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

7. 2. 1. Aşiret Kızı

Bu tabir, Ruhsatî'nin bir şiirinde geçmektedir. Sevgilinin hangi aşirete mensup olduğu söylenmemekle birlikte, aşiret kızı olduğu belirtilmiştir.

Bir yavru şâhindir gör bâzı bâzı

Hey Ruhsat sorarsan aşiret kızı

(Ruhsatî s. 180/193-3).

7. 2. 2. Avşar, Türkmen

Avşar bir Türk boyudur. Avşar Türklerinin en ünlü ozanı Dadaloğlu'dur. Yaşadığı toplum içinde gördüğü güzeller de Avşar ve Türkmen boyunun güzelleridir. Dadaloğlu bu gerçeği şiirlerine de taşımıştır.

Avşar beylerinde bir güzel gördüm

(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Katarlamış Türkmen kızı deveyi

Çeker gider bir gözleri sürmeli

(Dadaloğlu s. 188/70-2).

Kem haberim söylen Avşar kızına

(Dadaloğlu s. 215/83-4).

7. 2. 3. Huri, Melek, Peri

Sevgilinin gerek fizikî güzelliği, gerekse karakterindeki saflık ve asalet, âşıkların onu huri, melek ve periye benzetmelerinde etkili olmuştur.

Cennetten mi çıktı hûri mi neslin

(Ruhsatî s. 193/211-1).

Hûri mi melek mi ağ yârin soyu

(Dadaloğlu s. 105/28-4).

Hûri mi melek mi bunun anası

(Dadaloğlu s. 398/157-2).

Hûri mi melek mi yoksa bir peri

(Dadaloğlu s. 132/41-2).

Şu fâni de benim sevdiğim gibi

Bilmem ki melek mi hûri mi ola

Böyle bir güzellik insan da olmaz

Devretsem arasam acep var mı ola

(Ruhsatî s. 36/19-1).

7. 2. 4. Kral Kızı

Sevgili, görkemi ve güzelliğiyle bir kral kızını andırır.

Çeşme başı bekleyen kız

Koyma beni yollarımdan

Uzat bir suyun içeyim

Kral kızı kurban gelin

(Dadaloğlu s. 222/86-1-2-7).

7. 2. 5. Kuş

Nazlı edası, tüylerindeki ahenk, yüzündeki masumluk, yürüyüşündeki güzellik ve çabucak sakınıp ürkmesi gibi unsurlardan dolayı sevgili kuşa benzetilmiştir. Bu bağlamda soyunun kuşlardan geldiği tasavvuru oluşturulmuştur.

Bunun soyu son kuşlara katılmaz

Öter garip garip vardım tutulmaz

(Dadaloğlu s. 398/157-2).

7. 3. Annesi, Babası, Kardeşleri, Diğer Akrabaları ve Tanıdıkları

Halk şiirinde toplum içinde yaşayan ozanlar, sevgililerinin bazen ailesini ve etrafındaki insanları tanırlar bilirler. Tanımadıklarında da sorma ihtiyacı hissederler. Onlara aracılarla haber gönderdikleri olur. Bazen de âşığın da amca kızıdır.

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin babasından yahut eşinden zaman zaman dayak yediği görülür. Sevgilinin babası sinirlidir ve kardeşleri çoktur. Satı Hanım'la haber gönderilir ve Hacı Baba'dan haber sorulur. Dudu Hanım'ın kızı, Mahir Bey ve Rüştü Bey'in kıymetlisidir. Dedesi Küçükçınar'da yerleşir. Eşe, Mursaloğlu'nun kızıdır. Bir başka metinde ise Dadaloğlu'nun emmi kızı olan sevgilisi vardır.

Benli dilber evsâfını yazarım
Baban seni döver diye korkarım
(Ruhsatî s. 116/114-1).

Olmuş babanız da gedâ güzeller
(Ruhsatî s. 183/197-5).

Benim babam pek delidir
Duran taş a kan yürüdür
Öldürür de hem sürüdür
(Dadaloğlu s. 222/86-6).

Baban seni çok bahaya satmaya
Bakıp durur bin liralık mal gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-2).

Baban seni bana verse malınan
Koklarıdım yeni açmış gül gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-3).

Şol Küçükçınar'da dedenin yurdu
Var git Eşe'm sen ağlayı ağlayı
(Dadaloğlu s. 121/35-6).

Yârimden haberin var mı
Sefâ geldin hacı baba
(Ruhsatî s. 22/2-3).

Yavruyu sorarsan hilâl kaşlıdır
Eşinden ayrılmış gözü yaşlıdır
(Ruhsatî s. 29/11-4).

Satı Bacı var şu kıza

Söyle beni koğlamasın

(Ruhsatî s. 147/154-1).

Vardır hasretlisi yolun gözlüye

(Dadaloğlu s. 407/160-4).

Yaşatmaz kaşın seni

On sekiz yaşın seni

Dövdü mü kişin seni

Vah vah zavallı gelin

(Ruhsatî s. 153/160-4).

Tutu Hanım şu kızına

Söyle bana darılmasın

Güzelim diye yüksekten

Uçup bana kurulmasın

(Ruhsatî s. 146/152-1).

Dudu Hanım şu kızına

Söyle bana darılmasın

Güzelim diye yüksekten

Uçup bana kurulmasın

(Ruhsatî s. 147/153-1).

Mâhir Bey'in bir tanesi

Uyan nazlı hanım uyan

(Ruhsatî s. 139/144-1).

Rüştü Bey'in pervanesi

Uyan nazlı hanım uyan

(Ruhsatî s. 139/144-1).

Soramadım emmi dayı soyundan

İkrârında duramadın neyleyim

(Ruhsatî s. 125/126-2).

Benli dilber evsâfını yazarım

Baban seni döver diye korkarım

(Ruhsatî s. 116/114-1).

Yayılırken ayrı düşmüş eşine

Öter garip garip vardım tutulmaz

(Dadaloğlu s. 398/157-1).

Dedim ismin ne dedi Dudu

Dedim kardaşın kaç dedi yedi

(Ruhsatı s. 101/96-4).

Mursaloğlu'nun da sürmeli kızı

(Dadaloğlu s. 80/12-5).

Beş kardaşım var duyunca

Yok ederler seni oğlan

(Dadaloğlu s. 222/86-4).

Anam babam belki duyar

Ben gidemem emmim kızı

(Dadaloğlu s. 123/37-1, 3).

Sen bana sadıksın hey emmim kızı

(Dadaloğlu s. 215/83-4).

8. YER, YURT

8. 1. Genel Olarak Yer, Yurt

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin mekânları, hem soyut hem de somut olarak mevcuttur. Cennet ve bahçe tasavvurları genelde soyut unsurlar olarak karşımıza çıkarken, büyük bir çoğunluk sevgilinin gerçek hayattayken gezdiği mekânlardır. Bunun en önemli sebebi Türk halk şiirinde sevgili tasavvurunun somut ögeler üzerine kurulmasıdır. Sevgilinin yaşadığı mekânlar, köy, kasaba ve şehirdir. Bu mekânların dışında yayla ve sahillerde de sevgili görülür. Mekân biraz daha daraltıldığında yayla, dağ başı, âşığın semti, pınar başı, su yolu, oda, cami avlusu, tarla, kapı önü gibi mekânlar göze çarpar. Konar-göçer kültürün de etkisiyle sevgilinin bazen göç ettiği görülmektedir. Aşağıda verilen metinler tasnif içine alınmayan metinlerdir.

Hayâlimde kaldı yârin illeri

(Ruhsatı s. 191/209-3).

Mekânı şehir mi yoksa kasaba

(Ruhsatı s. 193/211-2).

Ruhsatı köylerde dolaştım gezdim

Nice güzellerin methini yazdım

(Ruhsatı s. 209/232-3).

Telli turnam gelişiniz nereden

Yâr köyüne uğradı mı yolunuz

(Ruhsatı s. 233/261-1).

Yaz bahar mı sevdiğimin illeri

(Ruhsatî s. 233/261-4).

Gönül arzu eder dostun ilini

(Dadaloğlu s. 290/114-3).

Dedim bu daire dedi vatanım

Dedim şu ak ben ne dedi ki benim

(Ruhsatî s. 101/96-5).

Yâr sılada kulak seste

(Dadaloğlu s. 66/3. 2-4).

Oturmuş ağ gelin taşın üstüne

(Dadaloğlu s. 86/15-1).

Dadaloğlu'm dost eline varında

Usuldur boyların bellerin ince

(Dadaloğlu s. 93/19-5).

Yurttan yurda bindirsinler koşuya

Göçebede böyle gitsin ilinen

(Dadaloğlu s. 193/74. 1-4).

Dedim gel çikalım dağlar başına

Dedi ben bilmem mi yerimi yok yok

(Ruhsatî s. 101/96-8).

Gitti zâlim yetemedim göçüne

(Ruhsatî s. 125/126-4).

Bir çift geldi kondu köyün başına

Tutam alam dedim gider mi boşuna

(Dadaloğlu s. 398/157-1).

8. 2. Yer, Yurt ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

8. 2. 1. Âşığın Semti

Sevgili âşıkla aynı yerde yaşamaktadır. Zaman zaman âşığın evini de ziyaret eder. Âşık, sevgiliden muhabbet dilediğinde kendi semtine gelmesini ister.

Ne hoş olur bizim ilin cereni

(Dadaloğlu s. 290/114-2).

Sefâ geldin bizim ele güzelim

(Ruhsatî s. 132/135-2).

Akl olmayan Ruhsatî'yi kınaya

İnşallah yolu bizim hâneye

(Ruhsatî s. 92/87-3).

Muhabbet istersen semtimde dolaş
İstemezsen gamda kal kara gözlüm
(Seyranî s. 101/71-1).

8. 2. 2. Ava Giderken

Ruhsatî'nin bu aşağıdaki beytinde sevgiliyi pek de alışık olmadığımız bir mekân içinde görmekteyiz. Sevgili avlanmaktadır ve bunu da yoluna yordamına göre yapmaktadır.

Böyle Ruhsat alıp ruhsat vermeyi
Böyle erkân ile ava gitmeyi

8. 2. 3. Bağ, Bahçe

Bağ ve bahçe âşığın bülbül olduğu mekânlardır. Sevgili güldür ve gül, ancak gül bahçesine yakışır. Âşık bu gül bahçesi etrafında dolaşır durur.

Müptelâyım bahçenizde ötmeye
Bülbül oldum güllerine Fatma'nın
(Ruhsatî s. 143/149-1).

Bahçasına girdim bülbüller şakır
(Ruhsatî s. 154/161-2).

Aşk ile o yârin bağına girdim
(Dadaloğlu s. 68/5-1).

Bülbül olur has bahçede öterim
Nasıl konmam yen'açılmış güle ben
(Dadaloğlu s. 200/78-3).

Dostun bahçesine yâd el girmesin
Kurudur ha nazlı dilber kurudur
(Dadaloğlu s. 281/110-1).

8. 2. 4. Cami Avlusu

Seyranî sevgilisini cami avlusunda gördüğünü belirtmiştir. Bunda sevgilinin ayak basışının her taşı mübarek etmesi tasavvuru da etkilidir. Nitekim sevgilinin kaşları mihraptır ve Seyranî de cami avlusunda rast geldiği sevgilisinin yay kaşlarına hayran olduğunu belirtmiştir.

Câmi avlusunda aklım çâk oldu
Gayet hayrân oldum yay kaşlarına
(Seyranî s. 37/7-1).

8. 2. 5. Cennet

Âşığın gönül verdiği yahut hayalinden geçirdiği güzel, özel vasıflara sahiptir. Bazen huri, bazen peri olarak karşımıza çıkan bu güzelin mekânının cennet olması da kaçınılmazdır.

Yâ ile Ruhsatî böylece yazar
Cennet-i âlâsı köyü güzelim
(Ruhsatî s. 123/122-5).

Cennete misâldir köşkü sarayı
Gönül eğlemeye emme yeri var
(Ruhsatî s. 177/190-2).

8. 2. 6. Gemi

Sevgili zaman zaman kıymet bilmez insanların eline düşer. Gemilerden gemilere atılarak yolculuk yapar ve başka diyarlara yol alır.

Gemilerden gemilere atıldın
Bulmadın bahanı ucuz satıldın
Kız ben senin cemâline kapıldım
(Dadaloğlu s. 200/78-2).

8. 2. 7. Göl, Irmak Kenarı

Dadaloğlu bizzat halkın içindedir. Günümüz şehir yaşantısının ve yaşayanlarının çok uzağında olan bu yaşamda elbette şairin gördükleri şiiire yansiyacaktır. Tabiat da bunlardan biridir. Tabiatın her parçası bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yaşantının içinde doğan aşk da ya bir göl ya da bir ırmak kenarındadır. Sevgiliyle karşılaşılan mekânlar yine tabiatın yansımalarıdır. Suna, kaz ve kuğu da su kenarında ve gölde yaşadığı için bu tasavvurlar yapılmıştır.

Irmak kenarında derya yüzünde
Kuğuya benzettim göller içinde
(Dadaloğlu s. 72/8-1).

Gövel ördek gibi indi göllere
(Dadaloğlu s. 197/76-1).

Onun için fırlanırım göle ben
(Dadaloğlu s. 200/78-2).

Gövel ördek kim uçurdu gölünden
Zalim olan yâr azdırmış elinden
(Dadaloğlu s. 120/35-1).

8. 2. 8. Kapı

Âşık sevgilinin evine girmeye cesaret edemez. Semtinde gezerken kapılarda görür. Sevgilinin kapısı sevgilinin dışarda olmasının yanında, eve en yakın nokta olması açısından âşık için önemlidir.

Kapısında olsam sâyi

Destinden nûş etsem meyi

(Ruhsatî s. 39/23-5).

Eşe'm çıkmış kapılarda salınır

(Dadaloğlu s. 121/35-5).

Bugün ben sabahtan gül yüzlü yârin

Kendini görmedim bâbını gördüm

(Ruhsatî s. 130/133-1).

8. 2. 9. Pınar, Su Yolu

Pınarın Türk halk kültüründe önemli bir yeri vardır. Kızların su doldurmak için gittikleri bu mekâna özel bir önem atfedilmiştir.

Sevgililer pınara giymeye bir manada mecbur oldukları için âşığın onu görmesi de ya pınar başında ya da su yolunda olmaktadır.

Karşılaştım su yolunda

Kaşın gözün sürer m-ola

(Ruhsatî s. 35/18-1).

Sabahtan uğruma çıktı

Gider iken suya Fatma

(Ruhsatî s. 38/23-1).

Başkonuş'un pınar başı

Mücevher toprağı taşı

Yâr ile etsek savaşı

Sevişmenin çağı şimdi

(Dadaloğlu s. 141/47-4).

Ruhsat metheder öyle gelini

Doldurmuş giderken âbını gördüm

(Ruhsatî s. 131/133-4).

Salını salını geldi pınara

İşimden gücümde etti avara

(Ruhsatî s. 177/190-4).

Çeşme başı bekleyen kız

Koyma beni yollarımdan

(Dadaloğlu s. 222/86-1-2-7).

8. 2. 10. Tenha Yerler

Sevgili mahcuptur, herkesin gezdiği yerde âşıkla buluşamaz. Ancak تنها bir yer olursa âşıkla baş başa kalır ve âşığın gönlündeki hasreti dindirir.

El yanında yıkar gider kaşını

Tenhelerde gülüşünü sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-2).

Rast gelsem tenhâda bana belgüzâr

Bir bûse vermeyen yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/-127-1).

Tenhâlarda kavuştukça kol açıp

Sarılıp sarmayan yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/127-2).

Bir gece gönderdim gizli bir nâme

Kuralım tenhâda pazarı diye

(Ruhsatî s. 59/47-1).

Rast gelsem tenhâda bana belgüzâr

Bir bûse vermeyen yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/-127-1).

Tenhâlarda kavuştukça kol açıp

Sarılıp sarmayan yâri neyleyim

(Ruhsatî s. 126/127-2).

İkimiz de bir gömleğin içine

Tehne bulup giremedim neyleyim

(Ruhsatî s. 125/126-4).

El yanında yıkar gider kaşını

Tehnelerde gülüşünü sevdiğim

(Ruhsatî s. 122/121-2).

8. 2. 11. Oda

Ruhsatî'nin aşağıdaki beyitte artık sevdiğinin evinin içine kadar girebildiğini görüyoruz. Âşık odadaki ipekli halıya dikkat çekerek, onun ne kadar derli toplu biri olduğunu vurgulamaktadır.

Sermiş odasına ipekli halı
İzanlı erkânlı yollu bir gelin
(Ruhsatî s. 154/161-3).

8. 2. 12. Saray

Âşığın sevdiğini abartılı bir kişiliğe büründüğü beyitlerden birisi de onun sultanlar gibi saraylara layık olduğunu düşünmesidir. Sevgili en güzel mekâna layıktır.

Ak saray gerektir böyle güzele
Çalışırdım on halayık kul gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-4).

Beş yüz arşın yüksek olsun sarayı
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-2).

8. 2. 13. Tarla

Sevgili hayatın her alanında vardır. Bazen pınar başında ve yaylada görülmektedir. Ruhsatî'nin bu şiirinde ise bütün doğallığıyla ve becerikliliğiyle tarladadır. Burada âşık şiirinin doğallığı ve sevgiliye bakışındaki samimiyet her manada dikkati çekmektedir.

Mâvi saltadır donu
Tarlada görseniz onu
(Ruhsatî s. 190/207-2).

8. 2. 14. Yayla, Dağ Başı

Göçebe Türk kültüründe yayla ve dağ başı önemli bir yer tutar. Gerek Dadaloğlu, gerekse Ruhsatî bu kültür içinde yetişmiş halk ozanlarıdır. Her ikisinin de sevgilisi yaylaya aittir. Yayla sevgilinin en sık görüldüğü mekânlardan biridir. Yaylaya göç bahar ayıyla başlar ve kızlar yayla yoluna çıktığında her yer renklenir.

Yüce dağ başında bir gelin gezer
(Dadaloğlu s. 104/27-1).

Bizim yaylanın kuşuna
Can dayanmaz ötüşüne
Serin yaylalar başına

Kuraydım otağı şimdi

(Dadaloğlu s. 141/47-2).

Geldi yaylaların çağı

Seyrâna çıkarlar çoğu

Yâr ile etsek savaşı

Sevişmenin çağı şimdi

(Dadaloğlu s. 141/47-1).

Nazar ettim yaylasına yurduna

(Ruhsatî s. 177/190-5).

Bak yine açılmış yolu bağların

Misâfir alıyor başı dağların

Yeni gelmiş sarılacak çağların

Öpülmeniz sıralıca güzeller

(Ruhsatî s. 185/200-3).

Nazlı yârim çıktı gitti yaylaya

(Ruhsatî s. 201/2211-).

Güzeller toplandı gitti yaylaya

Gene bir gün gider Ruhsat getirir

(Ruhsatî s. 202/223-3).

Yüce dağ başında bir gelin gezer

(Dadaloğlu s. 104/27-1).

Yaylada tüter mi böyle bir güzel

(Dadaloğlu s. 104/27-1).

Yayla gülü sahillerde solar mı

(Dadaloğlu s. 104/27-1-2-3-4).

Ne hoş olur şu dağların cereni

(Dadaloğlu s. 136/45-2).

Beri gel de yayla kızı beri gel

(Dadaloğlu s. 162/56. 3-4).

Yayladan gelirken yolun sağında

Hoş geldin misafir in dedi bana

(Ruhsatî s. 37/21-1).

8. 3. Sevgilinin Bulunduğu Mekân İsimleri

Halk âşıkları pek çok yer gezmiş ve bu yerlere pek çok güzel tanımışlardır. Göçebe Türk kültürünün de etkisiyle çok geniş bir coğrafyada saz çalıp türkü söylemişler ve

gördükleri güzellerin yurtlarından da bahsetmişlerdir. Bu mekânlar: Gulam Köyü, Divriği, Dârende, Kerven, Sivas, Hafik, Ağcamescit, Alacahan, Kangal, Çerkez, Has, Cerid, Binboğa, Gördeles, Çiçek Dağı, Aladağ, Örmeyol, Hınzırlı, Hassa, Haçın, Çeşmiğir, Kozan, Küçükçınar, Kürecik, Haymana, Göğdeli, Maraş, Kızılırmak, Hıdır Dağı, Kurtul, Mercin, Çelembel, Çillenler, Cehan, Daharoğlu, Kala Boynu, Ödemişli, Genceli, Pehlivanlı, Berir, Harmancı, Begdilli Köşekli ve Tuzla'dır.

Sevdiğim Hafik'in Gulam köyünde
Bu yıl da gidemem yaz olmayınca
(Ruhsatî s. 23/4-3).

“Divriği” siteminden tezviç etsem
Siyâh gözlerini süzegen olur
“Dârende”ye doğru yönelip gitsem
Kızlar hâne hâne gezegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-1).

“Kerven”de bulunur edâlı kızlar
Arkan sıra dudak büzegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-2).

Her güzele artık inanmıyorum
Gaflet uykusundan uyanmıyorum
“Sivas”a eyice güvenmiyorum
Korkarım ömrümü üzegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-3).

“Hafik”ten getirsem bir suna boylu
Geri kaçırırım bezegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-4).

Dedim “Ağcamescit” dedi köyümdür
Dedim göçelim mi dedi ki yok yok
(Ruhsatî s. 101/96-3).

Arayıp bir güzel bulamıyorum
Başıma bir çaput dolamıyorum
“Alacahan” “Kangal” bilemiyorum
Saklamaz sırrını sezegen olur
(Ruhsatî s. 207/230-5).

Güzel seyrân etmek için “Binboğa”
(Dadaloğlu s. 56/2. 2-1).

Eğri başlı güzellerin gelir de Has'tan
(Dadaloğlu s. 57/2. 3-1).

Eğr'efeli güzellerin çekilmez
Elin Avşar değil Cerid Binboğa
(Dadaloğlu s. 59/2. 3-5).

Kara gözlüm senden yükün tutuyor
Güzelleri seyir için Binboğa
(Dadaloğlu s. 61/2-4-4).

Bulunmaz menendin eşin Binboğa
(Dadaloğlu s. 61/2. 4-5).

Usul boylum Gördeles'te
Yollarıma baktı m'ola
(Dadaloğlu s. 66/3. 2-4).

Cihan güzel olsa girmez gözüme
Sende bir gmnım var Çiçek Dağı
(Dadaloğlu s. 94/20-1).

Dumanlıdır Aladağ'ın alanı
Dilberlerin hep de böyle l mı
(Dadaloğlu s. 96/21-1).

Yanar yürek yrden ayrı düşünce
Ağyr'ınan rmeyol'dan açınca
Hiç gitmiyor Hınzırlı'nın dumanı
(Dadaloğlu s. 105/28-1).

Hassa'sında gördüm kaşı kemanı
(Dadaloğlu s. 105/28-5).

Üç beş sene bekleyelim Haçın'ı
(Dadaloğlu s. 106/29-3).

Gvel rdek kim uçurdu glnden
Zalim olan yr azdırmış elinden
Geç koca Çeşmiğir'den Kreci'in belinden
Var git Eşe'm sen ağlayı ağlayı
(Dadaloğlu s. 120/35-1).

Avşar beylerinde bir güzel gördüm
Kozan arasından çekerek göçünü
(Dadaloğlu s. 106/29-1).

Korkarım ki seni bana vermezler
Küçükçınar Kürecik'ten salmazlar
(Dadaloğlu s. 121/35-4).

Şol Küçükçınar da dedenin yurdu
Var git Eşe'm sen ağlayı ağlayı
(Dadaloğlu s. 121/35-6).

Güzellerin var da ağı sarılı
Haymana'dan elin gelir Göğdeli
(Dadaloğlu s. 137/46. 1-3).

Maraş'ın bahçesi bağı
Hûbların oynağı şimdi
(Dadaloğlu s. 141/47-2).

Kızılırmak coşkun akar selinen
Güzellerin suya iner alınan
(Dadaloğlu s. 150/50-3).

Geç Hıdır Dağı'ndan Kurtul Eteği
Kaşı kemân bu sularda kalır mı
(Dadaloğlu s. 150/50-4).

Hubların durağı Cihan'ın suyu
(Dadaloğlu s. 159/56. 1-3).

Güzel eğlencesi Mercin'in kıyı
(Dadaloğlu s. 159/56. 1-3).

Hûbların eğlencesi Mercin'in suyu
(Dadaloğlu s. 161/56. 2-3).

Güzelin Çelembel'de bir güzele uğradım
(Dadaloğlu s. 195/74. 2-1).

Çillenlerde bir güzele uğradım
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

Güzel eğlencesi Cehan'ın kıyı
(Dadaloğlu s. 161/56. 2-3).

Dün Daharoğlu'nda bugün şu evde
Ayakları ufak olur güzelin
(Dadaloğlu s. 224/87-3).

Bir güzel sevdim de Kala Boynu'nda
(Dadaloğlu s. 275/107-1).

Sineme urdu bir kirpiği kancalı
Bilmem Ödemişli bilmem Genceli
Amma yanılmazsam Pehlivanlı'dır
(Dadaloğlu s. 279/109-6).

Güzeller yaylası Harmancı yurdu
(Dadaloğlu s. 333/133. 3-6).

Bilmem Begdilli bilmem Köşekli
Bir kız göçün çekmiş gider eğlenmez
(Dadaloğlu s. 407/160-1).

Acep yâr indim'ola Tuzla'ya
Bir kız göçün çekmiş gider eğlenmez
(Dadaloğlu s. 407/160-4).

9. DEĞER (KIYMET)

9. 1. Genel Olarak Değer (Kıymet)

Sevgili âşık için bir tutku, yaşama sevinci ve göz kırpmadan hayatını feda edebileceği büyük bir kıymettir. İçinde bulunduğu, gezdiği ve kıymetlendirdiği hemen her şeyle sevgilisini kıyas ettiğinde, bu dünyalar güzeli sevgilinin saç telini bile değişeceği kadar değerli bir şey bulamaz. Dillere destan iller, ülkeler, tahtlar ve taçlar bile onun bir gülüşünün yerini tutamaz. Maddî ve manevî olarak sevgili, âşığın iç dünyasının dışında bütün dünyayı âdeta kuşatmıştır ve bu dünya sevgilinin ayakları altındadır. Tespit ettiğimiz metinler şunlardır:

Yalnız İstanbul'u zannetme ey şûh kıymetin
Hazîne-i Mısırı değer Şam Halep kaşın gözün
(Seyranî s. 167/130-5).

Kimlerden öğrenmiş cilveyi nazı
Yakdın ateşinle kül ettin bizi
Biri Harput bir, Diyarbekir'i
Biri yeter Arabistan'a gözlerin
(Ruhsatî s. 157/165-2).

Ey gözleri mestân seni alaya değerşmem
Rûyını senin şol kızıl elmaya değerşmem
(Seyranî s. 173/136-1).

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçan
Kiraz lebini ol gül-i handâna değerşmem
(Seyranî s. 173/136-2).

Billûrdan latiftir ol senin gerdânın ey cân
Sîm tenini semâda olan aya değişmem
(Seyranî s. 173/136-3).

Seyranî seni çoktan diler ey cism-i servi
Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem
(Seyranî s. 173/136-4).

Küçücükten meyil verdim ben sana
Dür ile mercâna değişmem seni
Lütfeyle sevdiğim cevri etme bana
Karaya ummâna değişmem seni
(Ruhsatî s. 87/81-1).

Dünya dolusu mal değer peykârın bakışı
(Seyranî s. 174/137-5).

Seyranî görse sen dilberi cân ile olur müşteri
(Seyranî s. 176/139-4).

Sallanışı değer dünyâ malını
Ruhsat metheder öyle gelini
(Ruhsatî s. 131/133-4).

Yüz dirhem kallemiş yetmez saçına
(Dadaloğlu s. 235/93-1).

Baban seni bana verse malınan
Koklarıdım yeni açmış gül gibi
(Dadaloğlu s. 125/38-3).

Terk ettirir bana kisb ile kârı
Değmez bir dileği cihanın varı
(Ruhsatî s. 156/164-2).

Yalınız İstanbul'u zannetme ey şûh kıymetin
Hazîne-i Mısır değer Şam Halep kaşın gözün
(Seyranî s. 167/130-5).

Ey gözleri mestân seni alaya değişmem
Rûyını senin şol kızıl elmaya değişmem
(Seyranî s. 173/136-1).

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçan
(Seyranî s. 173/136-2).

Kiraz lebini ol gül-i handâna değişmem

(Seyranî s. 173/136-2).

Billûrdan latiftir ol senin gerdânın ey cân

(Seyranî s. 173/136-3).

Vechinde hâlin anberimercâna değişmem

(Seyranî s. 173/136-4).

Tokat ile Zile alınmaz dile

Konya Karaman bîdahâ hele

Amasya Burusa Üsküdar ile

Taht-ı âl Osman'a değişmem seni

(Ruhsatî s. 88/81-2).

Hasretin kâr etti bu şirin cânâ

Canik Trabuzon Bitlis bi yana

Değmez bir telini Tarsus Adana

Yavru Gürcistân'a değişmem seni

(Ruhsatî s. 88/81-3).

Kars ile Erzurum Van baştan başa

Urfa Diyarbakır hattâ Maraş'a

Malatya Sivas bütün çar köşe

Bak bu şehristâna değişmem seni

(Ruhsatî s. 88/81-4).

Ruhsatî derdinden oldu divâne

Rumeli Semerkant hepsi bir yane

Yedi kral bunca dev ü devrâne

Büsbütün cihâne değişmem seni

(Ruhsatî s. 88/81-5).

Küçücükten meyil verdim ben sana

Dür ile mercâna değişmem seni

Lütfeyle sevdiğim cevır etme bana

(Ruhsatî s. 87/81-1).

Karaya ummâna değişmem seni

(Ruhsatî s. 87/81-2).

Sallanışı değer dünyâ malını

Ruhsat metheder öyle gelini

(Ruhsatî s. 131/133-4).

Birinin bahası şol Arabistan

Biri azdır Hindistan'a gözlerin
(Ruhsatî s. 157/165-4).

Birisi Arap'tır biri Fârisî
Biri Ruhsat ala câna gözlerin
(Ruhsatî s. 157/165-5).

Sade kaşı ile gözleri değer
Acem ülkesinin tahtla tacını
(Dadaloğlu s. 106/29-2).

Eşe'yi saranlar neylesin malı
(Dadaloğlu s. 120/35-2).

Onun her bakışı bin gazi değer
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

Şu dünyada baha yetmez malınan
(Dadaloğlu s. 193/74. 1-1).

Bağdat'ın Mısır'ın malın üst'eder
(Dadaloğlu s. 195/74. 2-2).

Baha yetmez paşa efendim malınan
(Dadaloğlu s. 195/74. 2-2).

Ağır akçe ile satın alınmaz
(Dadaloğlu s. 197/76-2).

Bahası yok kaşlarının her yayı
(Dadaloğlu s. 197/76-4).

Gemilerden gemilere atıldın
Bulmadın bahanı ucuz satıldın
Kız ben senin cemâline kapıldım
(Dadaloğlu s. 200/78-2).

Verseler istemem dünya malını
Gönül dostu görmeyince zor gelir
(Dadaloğlu s. 290/114-3).

Gerdanın dünyânın yarısın değer
Göründükçe tatlı câna yol vermez
(Ruhsatî s. 231/258-3).

Kirpiklerin can almaya kast eder
Kimini öldürür kimin hast'eder
Bağdat'ın Mısır'ın malın üst'eder

Baha yetmez paşa efendim malınan

(Dadaloğlu s. 195/74. 2-2).

SONUÇ

Bu çalışmada 19. yüzyıl âşık şiirinde söz edilen sevgilinin gerek karakteristik özellikleri, gerekse fizikî özellikleri tespit edilerek ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Sevgilinin maddî ve manevî güzellik unsurlarını tek başına düşünmek mümkün değildir. Bu husus, onun içinde yaşadığı toplumun algısıyla şekillenen ve beklentilerini karşılayan giyim kuşam, yürüyüş bakış gibi pek çok güzellik unsurunun ortak neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Hangi hususların ön plana çıktığı ve 19. yüzyıl âşık şiirini etkilediği açık şekilde tespit edilmiştir.

Divan şiirinden etkilenen sanatçılardaki sevgili mazmunlarının daha belirgin hatlar ve bilinen teşbihler olduğu net olarak görülmektedir. Bilhassa Seyranî'nin şiirlerinde klasik divan edebiyatı mazmunları benzer şekilde yer almaktadır. Bu durum Seyranî'nin aldığı medrese eğitiminden kaynaklanmaktadır. Genel manada şiirlerde geçen güzellik unsurları birbirine yakındır.

İncelediğimiz metinlerde yalnızca Seyranî'nin kullandığı teşbih ve hitaplar: “Cellat, diken, dildâr, hercâî, kale, hisar, köşek, kuzu, mimar, nakkaş, nerkis, nigâr, pulat, sâkî, sitemkâr, şem, şuh ve ma'kes-i hüsn-i ezel”dir. Bu on sekiz hitabı Seyranî'nin dışında Ruhsatî ve Dadaloğlu kullanmamıştır. Seyranî'nin tahsilinin diğer iki şairden de çok olduğu düşünüldüğünde, bazı kelimelerin neden yalnızca Seyranî'de kullanılmış olacağı netleşecektir. Divan edebiyatından da oldukça etkilenen Seyranî'de bu etki kendini net bir şekilde gösterir. “Makes-i hüsn-i ezelsin sen ey yâr” tabiri bir divan edebiyatı tasavvurundan başka bir şey değildir.

Ruhsatî'nin de yalnızca kendi şiirlerinde geçen hitap ve teşbihleri şunlardır: “Ağa yollu, bîvefa, bülbül, derman, din, duman, iman, hanım, it, Lokman, maya, merdâne, satıcı, şikâr, tavus kuşu, yavru” kelimeleridir.

Dadaloğlu'nun şiirleri incelediğinde, yalnızca Dadaloğlu'nda geçen hitaplar ve tasavvurlar şunlardır: “Ak (ağ), dal, ima (dağ keçisi), kaz, kuğu, kuş, yayla, yayla kızı, yol, ziyaret” Dikkat edilirse Dadaloğlu'nun kullandığı bu hitaplar içinde yaşadığı sosyal ortam neticesinde konar-göçer Türkmen hayatının sevgili tasavvurundaki etkisini gösterir. Dadaloğlu Türkmen oymağı içinde sık sık yaylalarda, göl kıyılarında bulunmuş ve yaşadığı coğrafyadaki unsurları şiirlerine aktarmıştır.

Her üç şairin şiirlerinde ortak kullanılan tasavvur ve hitaplar ise şunlardır: “Bostan, dilber, dost, gül, güzel, huri, mâh, ay, melek, nevreşte (tıfl, genç), ördek, suna, peri, selvi revan, sevdiğim, sultan, şah, padişah, yâr, yel, zalim”

Kullanılan bu tasavvurların ortak olması, âşık edebiyatı kültürünün ortak olduğunu bir defa daha gözler önüne serer. Yukarıda ele alınan tabirlerin çoğu genel manada hem divan edebiyatı, hem de halk edebiyatı içinde vücut bulmuştur. Oysa Ruhsatî’de geçen “ağa yollu, it maya” tasavvurları ile Dadaloğlu’nda geçen “îma, kaz, kuğu, yayla” teşbihlerini divan edebiyatında görmek oldukça zordur. Bu tabirler halk edebiyatının kendi bağrından gelen tabirleridir ve tamamıyla halka aittir.

Dadaloğlu ve Ruhsatî’de ortak kullanılan ancak Seyranî’nin şiirlerinde karşılaşmadığımız teşbih ve hitaplar ise şöyledir: Ceren, ceylan, geyik, inci, sedef, keklik, kız, şahin, baz, toygun, turna, yosma. Dadaloğlu ve Ruhsatî’de ortak olan bu teşbihlerin ortak özelliği de aynı kültürle harmanlanan bu ozanların ortak değerlerini yansıtmalarıdır. İki âşığın ortak kullandığı bu teşbihler de halk kültürünün açık izlerini taşımaktadırlar.

Ruhsatî ve Seyranî’de ortak olan ancak Dadaloğlu’nda hiç kullanılmayan teşbih ve hitaplar “can, canan, sel, tûfî, tabip ve Yusuf” hitaplarıdır.

Ruhsatî’de kullanılmayıp yalnızca Seyranî ve Dadaloğlu’nun kullandığı teşbih ve hitap ise yalnızca “çiçek” olmuştur. Divan edebiyatından etkilenen âşıkların ortak hitapları çoğalırken aynı yüzyılda yaşamış ancak biri medrese eğitimi görmüş, diğeri görmemiş halk ozanının ikili eşleşmesinde tek ortak teşbihin çıkması manidardır. Bu husus, aynı kültür ortamında yetişen insanların şiirde de aynı unsurları kullandığını göstermektedir.

Dadaloğlu’nun şiirlerinde sevgili kanlı canlı bir şekilde karşımıza çıkar. Gerek teşbihlerinde gerekse hitaplarında bu husus en göze çarpan özelliktir. Ozanın yayla aşığı olması ve kendi kültürüne olan hayranlığı bu hususları sevgiliyle özdeşleşmesinde etkili olmuştur. Sevgilinin bulunduğu mekânlar Dadaloğlu ve Ruhsatî’de oldukça geniş iken Seyranî’de çok geniş değildir.

Toplumun maddi kültür unsurları da şiirlerde bire bir görünmektedir. Kemha, yazma, şal, çizme, yemeni fes gibi giysiler, rastık, sürme, allık, halhal, cila gibi süs malzemelerinden, saçların taranma ve düzenlenme şekline ve kâkül kesmeye kadar pek çok günlük yaşam unsuru karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Seyranî, Dadaloğlu ve Ruhsatî yaşadıkları dönemin sevgili unsurunu ve bütün yönleriyle sosyal hayatını şiirlerine aktarmışlardır.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Nurettin(2010), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ALPASLAN, Gonca Gökalp(2002), *XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 799.
- ALPTEKİN, Ali Berat- Saim Sakaoğlu(2008), *Türk Saz Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ARTUN, Erman(2011), *Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*, Karahan Kitabevi, Adana.
- ARTUN, Erman(2009), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- AŞKUN, Vehbi Cem(1944), *Büyük Halk ve Saz Şairi Ruhsatı*, Sivas.
- AYVAZOĞLU, Beşir(1999), *Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- BAKA Şermin, KESİK Beyhan(2013), "Bağdatlı Zihnî'nin Sâkî-Nâmesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Spring, Volume 8/4, s. 957-968.
- BAKIRCI, Naci, (2002) "Konya Mevlana Dergahına Hediye Edilmiş Tarihi Bursa Kumaşları", *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, (Hzl. Ramis Dara), Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 300-305.
- BALKAYA, Âdem(2008), "Kerem İle Aslı Hikâyesinde Kerem'in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, Summer, Volume ¼, s. 89-101.
- BATISLAM, H. Dilek(2003), "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm" *Folklor / Edebiyat*, , C. IX, S. 34, s. 186-199.
- BAYRAM, Yavuz(2007), "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Fall, Volume 2/4, s. 209-219.
- Bölgesel Türk Giysileri*, (Hzl. Komisyon) (1972), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- CEYLAN, Ömür(2003), "Klasik Türk Şiirinde Turna Motifi", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kış, S. 28.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet(1971), *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNKAYA, Ülkü(2010), "Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz, S. 13 s. 61-89.
- ÇIKMAN, Zeki(2006), *Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- DAŞDEMİR, Özkan(2010), "Âşık Sümmânî'nin "Dilber Senin" Redifli Şiirlerinden Hareketle Bazı Tespitler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer, Volume 5/3, s. 977-995.
- DENİZ, Sebahat(2004), "*Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli*", *Saç Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 262–314.
- DEVELLİOĞLU, Ferit(1993), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Aksan(1999), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü(1997), *Halk Edebiyatı Araştırmaları – 1*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Mehtap(2013), *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- EREN, Hasan(1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Aydın Kitapevi, Ankara.
- ERŞAHİN, İbrahim(2005), *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, Ankara.
- EYDURAN, Aysun(2010), "Klâsik Türk Edebiyatında Bir Güzellik unsuru Olarak Hâl/Şâme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer, Volume 5/3, s. 177-207.
- GÖRKEM, İsmail(2006), *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu*, E Yayınları, İstanbul.
- GÜNEY, Eflâtun Cem-Çetin Eflatun Güney(1975), *Ruhsatı*, Maarif Kitaphânesi, İstanbul.
- İbrahim HAKKI(1984), *Ma'rifetnâme*, Kitsan Yayınları, Adana.
- İÇEL, Hatice(2009) "Çıldırılı Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Halk Kültürü Unsurları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, C. 19, S. 1, s. 11-29.
- İPEKTEN, Haluk (2000), *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- KARABEY, Turgut(1998), "Karacaoglan'da Sevgili Mazmunu", *Prof. Dr. Yıldırım Armağanı*, Pars Yılı, Ankara s. 241-249.
- KARTAL, Ahmet (1998), *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KASIR, Hasan Ali(1999), *Seyranî*, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.
- KAYA, Doğan(2000), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Doğan(2001), "Sivaslı Âşıkların Göz Konulu Şiirleri", *Erciyes*, S. 286, s. 17-19.
- KÖKSEL, Behiye(2009), "Halk Türkülerinde Avla İlgili Semboller", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Ocak, S. 1, s. 464-478.
- KÖPRÜLÜ, Fuat(1962), *Türk Saz Şairleri*, Güven Basımevi, Ankara.
- KURNAZ, Cemal(1996), "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul C. 14.
- ONAN, Necmettin Halil(1998), *Açıklamalı Divan şiiri Antolojisi*, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- ONAY, Ahmet Talat [Hazırlayan: Prof. Dr. Cemal Kurnaz](2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)*, H Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Ahmet(2008), *Âşık Ruhsatî*, Sivas Platformu Yayınları, İstanbul.
- ÖZEROL, Nazmi(2012), "Bâkî'de Gül", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran, S. 9, s. 145-157.
- PALA, İskender(1999), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim(2004), *Karaca Oğlan*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat(2001), *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN, Kürşat Şamil(2011), "Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer, Volume 6/3, s. 1851-1867
- TANRIBUYURDU, Gülçin(2010), "Bir Kültür Taşıyıcısı Bir Gizli Dil: Klasik Türk Şiirinde Mendil", *Millî Folklor*, S. 87, s. 196-203.
- TARLAN, Ali Nihad(1998), *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TAŞ, Kenan Ziya(1998), "18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri", *OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, s. 367-387.

- TEZCAN, Mahmut(1991), “Sanayileşme Sürecinde Halk Kültürü ve Kırıkkale Örneği”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 2,s. 315-333.
- TÜRKÇE SÖZLÜK(1988), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan(2011), "Aşk Mesnevileri Ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar, , S. 29, s 111-124.
- YAĞCIOĞLU AYDIN Songül(2010), "Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Summer, Volume 5/3, s. 559-587.
- YARDIMCI, Mehmet(1998), *Başlangıçtan Günümüze, Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara .
- YÜKSEL, Hüseyin Avni, *Âşık Seyranî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara (1987).
- ZARİÇ, Mahfuz(2011), "Turna'dan Leyleğe Halk Şiirinde Göçmen Kuşlar", *Hece Gezi Özel Sayısı*, S. 22, s. 102-117.